

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SBKY-YL-2017-0001**

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA CELÂL BAYAR'IN
SÖYLEMSEL AÇIDAN ROLÜ VE ETKİSİ
(1946-1960)**

HAZIRLAYAN

Ahmet NERGİZ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Halim Emre ZEREN

AYDIN- 2017

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SBKY-YL-2017-0001**

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA CELÂL BAYAR'IN
SÖYLEMSEL AÇIDAN ROLÜ VE ETKİSİ
(1946-1960)**

HAZIRLAYAN

Ahmet NERGİZ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Halim Emre ZEREN

AYDIN- 2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı öğrencisi Ahmet NERGİZ tarafından hazırlanan Türk Siyasal Hayatında Celâl Bayar'ın Söylemsel Açıdan Rolü ve Etkisi (1946-1960) başlıklı tez, .../.../.... tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
(Başkan)
.....
.....
.....
.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu ... (Tezin Türü) tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla(Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Unvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı :

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: AHMET NERGİZ

BAŞLIK: TÜRK SİYASAL HAYATINDA CELÂL BAYAR'IN

SÖYLEMSEL AÇIDAN ROLÜ VE ETKİSİ (1946-1960)

ÖZET

Bu çalışmada; Celâl Bayar'ın, Türk siyasi tarihinde, tarihin devlet toplum dikotomisi olarak okunduğu ve “sivil toplumculuk” olarak adlandırılabilir olan yaklaşımı daha çok Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti çatısı altında muhalefet ettiği dönemdeki söylev ve demeçlerinde bir “söylem” haline getirdiği anlatılmıştır. Aynı tarihsel süreçte, Celâl Bayar'ın Cumhuriyet Halk Partisi'ni “devlet partisi”, Demokrat Parti'yi ise “millet” partisi olarak konumlandırarak devlet-millet ayırımına dayanan bürokratik bir devlet söyleminin yaygınlık kazanmasında da etkili olduğuna değinilmiştir. Nihayetinde, Celâl Bayar'ın siyasi söyleminin analizi tezin konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu çalışma, Celal Bayar'ın siyasi söylemine Türk siyasi hayatı içerisinde açıklık kazandırmak ve bu anlamda gelecek dönemlere bıraktığı mirası ortaya koymak düşüncesiyle yazılmıştır.

Çalışmada ilk olarak söylem kavramının tanımlanması ve analizi ele alınmıştır. Daha sonra, Celâl Bayar'ın Türk siyasi hayatındaki önemine vurgu yapılmış; üçüncü bölümde ise, Celâl Bayar'ın söylev ve demeçleri üzerinden söylem analizleri dönemin koşullarına değerlendirilmiştir. Çalışmanın planında, ikinci bölüm haricinde, belirli bir tarihsel düzen takip edilmemiş daha çok Demokrat Parti'nin kuruluşundan sona ermesine kadar olan süreç inceleme alanı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma yöntemi olarak hipotezli sına, araştırma tekniği olarak ise konuyla ilgili yazılmış literatür taraması yapılması tercih edilmiştir. Celâl Bayar'ın biyografisinden ve dönemin gazetelerinde derlenen söylev ve demeçlerinden yararlanılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Celâl Bayar, Söylem, Demokrat Parti, Sivil Toplum, Devlet

NAME: AHMET NERGİZ

TITLE: THE DISCOURSIIVE ROLE AND INFLUENCE OF THE CELAL BAYAR IN TURKISH POLITICAL LIFE (1946-1960)

ABSTRACT

It is referred on this thesis that Celal Bayar's insight which mentioned as "Civil-Societism" and read as "History's state-society dichotomy" in history of Turkish politics was turned into by himself a "discourse" in his speeches and statements in the period when he opposed to People's Republic Party under Democrat Party's prior. It is mentioned in the same period when Celal Bayar indicated as "party of government" to People's Republic Party and also "party of society" to Democrat Party and he took affect on dissemination of a bureaucratic state discourse that based on state-society discrimination. Ultimately, analysis of Celal Bayar's political discourse consists of thesis's issue. This thesis was written with the aim of clarifying to Celal Bayar's political discourse along his history of Turkish politics and appearing his legacy to future eras.

First of all, in this thesis, it is dealt with the portrayal and analysis of terms of discourse. Then, it is emphasized to Celal Bayar's importance in history of Turkish politics. In the third section, it is made analysis of discourse according to Celal Bayar's speeches and statements. In the thesis's plan apart from second section wasn't follow certain a history plan. Unlike this, it is arranged investigation period until Democrat Party's finishing from its founding. It was choosed test with hypothesis as investigation method and also literature survey relevant with issue as investigatian technique. It was benefited from Celal Bayar's biography and his speeches and statements compiled in this periods's newspapers.

KEYWORDS

Celal Bayar, Discourse, Democrat Party, Civil Society, State

ÖNSÖZ

Demokrat Parti'nin kuruluşu ve iktidara gelişi Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçişinde bir dönüm noktası olarak anılmaktadır. Söz konusu geçiş süreci ile ilgili bugüne kadar birçok analiz ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu analizler ve değerlendirmeler içerisinde şüphesiz Celâl Bayar'ın ismi de geçmektedir. Demokrat Parti'nin kurulmasına vesile olan ve uzun bir süre Türk siyasetinin temel aktörleri arasında yer alan Celâl Bayar'ın aldığı siyasi kararların ve sergilediği siyasi tavırların etkilerinin değerlendirilebilmesi noktasında, belirleyici temel faktör olan Celâl Bayar'ın kendi siyasal söylemindeki demokrasi algısının incelenmesi konusu önem arz etmektedir. Bu sayede çalışma, Türk siyasi hayatının daha önce üzerinde durulmayan bazı hususlarının aydınlatılmasına ve büyük önem taşıdığına inandığım Celâl Bayar'ın siyasal söyleminin bizden sonra yapılacak daha yetkili incelemelere yardımcı olacağı düşüncesiyle hazırlanmıştır.

Uzun ve zahmetli bir tez çalışma süresi boyunca araştırmamın her aşamasında değerli görüşleriyle bana katkı sağlayan, yardımlarını esirgemeyen ve beni yönlendiren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Halim Emre ZEREN'e ve yüksek lisans öğrenimim süresince desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak; tüm hayatım boyunca varlıklarından güç aldığım, verdiğim kararlarda sabırlarını, fedakârlıklarını, sevgilerini asla esirgemeyen, maddi manevi beni hep destekleyen ve bu çalışmamın sonuçlanmasına kadarki süreçte bana olan anlayışlarıyla kendilerini sürekli yanımda hissettiğim başta annem Berrin NERGİZ'e, babam Osman NERGİZ'e ve tabi ki kız kardeşim Beril NERGİZ'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar	vii
EKLER	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SÖYLEM ÜZERİNE	
1.1. SÖYLEM KAVRAMI.....	6
1.2. SÖYLEM, DİL VE KİMLİK.....	8
1.3. SÖYLEM KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	11
1.4. SÖYLEM VE SÖYLEV KAVRAMLARI.....	13
1.5. SÖYLEM TEORİLERİ.....	15
1.6. SÖYLEM ANALİZİ.....	18
1.6.1. Söylem ve İçerik Analizi.....	19
1.7. SÖYLEM TÜRLERİ.....	20
1.7.1. Siyasi Söylem.....	21
1.7.2. Felsefi Söylem.....	22
1.7.3. Eleştirel Söylem.....	23
1.8. SÖYLEM, İDEOLOJİ VE SİYASİ İKTİDAR.....	24
1.9. SİVİL TOPLUMCU SÖYLEM KAVRAMI.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ HAYATINDA CELÂL BAYAR

2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE CELÂL BAYAR.....	35
2.1.1. Celâl Bayar'ın Gençlik Yılları	35
2.1.2. Mesleki Temeller ve Bürokratik Deneyim.....	36
2.1.3. İdeolojik Donanımın Etkileri	38
2.1.4. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde Celâl Bayar	40
2.1.5. Kültürel Bir Kimlik ve Fikri Faaliyetler	43
2.2. İSTİKLAL SAVAŞI DÖNEMİ VE GALİP HOCA.....	49
2.2.1. Milli Mücadele Hareketine Giriş	49
2.2.2. Batı Cephesi'nde Komutanlık ve Silahlı Mücadele.....	53
2.2.3. Askeri Hizmetten Osmanlı Parlamentosu'na Geçiş.....	55
2.3. TBMM HÜKÜMETİ'NDE CELÂL BAYAR.....	60
2.3.1. Saruhan Mebusluğu ve Ulusal Meclise Etkiler.....	60
2.3.2. Celâl Bayar'ın İktisat Vekâletliği	62
2.3.3. Komünist Akım İçerisinde Celâl Bayar	63
2.3.4. Siyasi Müzakereler ve Çerkez Ethem Olayı	65
2.3.5. İktisat Vekilliği'nden Lozan'a: Tarihi Bir Öneri	67
2.4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE CELÂL BAYAR.....	70
2.4.1. II. Dönem TBMM'de Yeni Bir Vekillik	70
2.4.2. İş Bankası'nın Kuruluşu ve İş Adamlığı.....	72
2.4.3. Devletçilik Uygulamaları ve Celâl Bayar	73
2.4.4. Başvekâletlik ve Siyasi Çekişme	79
2.4.5. Milli Şef Güdümünde Başvekâletlik.....	81
2.5. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE CELÂL BAYAR	83
2.5.1. Muhalefet Liderliğinde Celâl Bayar	86
2.5.2. 1950 Seçimleri ve Beyaz İhtilal	92
2.6. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE CELÂL BAYAR.....	95
2.6.1. Cumhurbaşkanlığı Makamında Celâl Bayar	95

2.6.2. Adnan Menderes Eksenli Yönetim ve Liderlik Sorunsalı	96
2.6.3. Demokrat Parti İdeolojisi, Uygulamaları ve Celâl Bayar	102
2.7. DP MİRASINDA SİYASET VE DEVLET ADAMI CELÂL BAYAR	109
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
CELÂL BAYAR'IN SİYASAL SÖYLEMİ	
3.1. CELÂL BAYAR'IN CHP'YE YÖNELİK SİYASİ TUTUMU	114
3.1.1. Devlet Partisi-Millet Partisi Ayrımı Söylemi.....	114
3.1.2. CHP'ye Karşı Baskıcı Devlet Söylemi	151
3.1.3. Tek Parti Zihniyeti Söylemi ve CHP Üzerinden Bürokrasi Eleştirisi.....	157
3.1.4. Cumhurbaşkanı Tarafsızlığı Meselesine Bakış.....	160
3.1.5. Altı İlke Konusunda Siyasi Tutum.....	167
3.1.6. Devletçilik İlkesine Eleştiriler	169
3.1.7. Laiklik ve Din Konusu: Muhafazakârlaşan Siyaset Üzerine	171
3.1.8. CHP'yi Atatürk'ün Kurduğu Söylemine Antitez.....	175
3.2. CELÂL BAYAR'IN YÖNETİM İLE İLGİLİ SİYASİ SÖYLEMİ	177
3.2.1. Vatandaşa Hizmet Söylemi.....	177
3.2.2. Sivil Toplumcu Tarih Yaklaşımı.....	182
3.2.3. Güçlü Devlet Geleneği ile Sivil Toplumcu Anlayış	185
3.3. CELÂL BAYAR'IN EKONOMİ ANLAYIŞI.....	190
3.4. CELÂL BAYAR'IN DIŞ POLİTİKADAKİ SİYASAL SÖYLEMİ.....	195
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	202
KAYNAKÇA	207
EKLER.....	221
RESİMLER	244
ÖZGEÇMİŞ.....	258

TABLÖLAR

TABLO 1. 1946 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI	220
TABLO 2. 1950 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI	220
TABLO 3. 1954 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI	220
TABLO 4. 1957 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI	220

EKLER

EK 1: CUMHURİYET GAZETESİ	221
EK 2: CUMHURİYET GAZETESİ	222
EK 3: CUMHURİYET GAZETESİ	223
EK 4: CUMHURİYET GAZETESİ	224
EK 5: YENİ SABAH GAZETESİ	225
EK 6: YENİ SABAH GAZETESİ	226
EK 7: YENİ İSTANBUL GAZETESİ	227
EK 8: ZAFER GAZETESİ	228
EK 9: ZAFER GAZETESİ	229
EK 10: ZAFER GAZETESİ	230
EK 11: ZAFER GAZETESİ	231
EK 12: ZAFER GAZETESİ	232
EK 13: AKŞAM GAZETESİ	233
EK 14: ZAFER GAZETESİ	234
EK 15: CUMHURİYET GAZETESİ	235
EK 16: CUMHURİYET GAZETESİ	236
EK 17: ZAFER GAZETESİ	237
EK 18: ZAFER GAZETESİ	238
EK 19: CUMHURİYET GAZETESİ	239
EK 20: CUMHURİYET GAZETESİ	240
EK 21: VAKİT GAZETESİ	241
EK 22: CUMHURİYET GAZETESİ	242
EK 23: CUMHURİYET GAZETESİ	243

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	Bakınız.
c.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	Çeviren.
DemP	Demokratik Parti
DP	Demokrat Parti
MP	Millet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
s.	Sayfa/Sayfalar
S.	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TKP	Türkiye Köylü Partisi
vb.	Ve benzeri/ve bunun gibi
vd.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

Kültürel boyutundan, toplumsal değişim ve düzen olgusundan, sosyolojik yapısı ve tarihsel geçmişinden beslenen siyasal hareketlerin liderler üzerinden anlam kazandığı ve sunulduğu toplumumuzda, özellikle siyasi liderlerin politik söylemlerinin incelenmesi, toplumun siyaset kurumundan taleplerini ve beklentilerini görmek ve ne derece karşılandığını anlamak bakımından önemlidir. Bu bağlamda, siyasi liderlerin politik söylemlerinden hareketle ilgili dönemlerin siyasi ortamı, toplumun sosyo-kültürel yapısının çözümlenmesi ve ideolojik çıkarımlar yapılması hususunda çalışmaların yapılmasının önemi de gün geçtikçe artmaktadır.

Çalışmamızın ana fikri olarak, Celâl Bayar'ın güçlü devlet geleneği ve devlet-millet ayrımı noktasında Türk siyasi hayatında birtakım kalıcı izler bırakmış olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu sayede, kendisinden sonra gerçekleşen siyasi dönüşümlere etkilerde bulunarak hem merkez sağ siyasetini hem de Türkiye'deki sosyalist solu etkilemiştir. Çalışmamızda, her ne kadar Celâl Bayar'ın gençlik çağından itibaren biyografi tarzında bölümlere yer verilse de temelde Demokrat Parti dönemi merkezli 1946 ila 1960 dönemi arasında yoğunlaşarak bu dönemin Celâl Bayar üzerinden irdelenmesine yer verilmiştir. Esasında, bu dönemlerde CHP ve DP'nin temelde; oy aldıkları sosyolojik tabanın ve her iki partinin iç politika anlayışlarının hemen hemen aynı olduğunu (laiklik, Atatürk'e bağlılık, kalkınma, ekonomi vs. konularda) dış politikada (NATO'ya katılma konusu, Anti-komünist eğilimlere karşı mücadele vs.) ise neredeyse birlikte hareketliliğin var olduğu belirtilir. Her iki parti için farklı olan temel etkenin söylemler olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bir başka deyişle, 1946-1960 arası Türk Siyasi hayatı döneminde liderlerin söylemleri belirleyici olmuş ve farklılık ile farkındalık yaratmıştır. Bu bakımdan, Celâl Bayar'ın söyleminin analizi de önem arz etmektedir.

Celâl Bayar; bürokrat ve ekonomist kimliğinin yanında, İttihatçı ve Milli Mücadele'de silah altında geçen örgütçü özellikleriyle Türk siyasetinin temel aktörleri arasında başat rol oynayan bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında vekillikten başvekillik makamına kadar gelmesinden 1960 yılında

gerçekleşen askeri darbe sonucu Demokrat Parti'nin iktidardan düşürülmesine kadar geçen süre içindeki en önemli isimlerden biri olarak, siyaset arenasında aldığı kararlarla ve sergilediği siyasi tavırlarıyla Türk demokrasisinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Celâl Bayar, ülkemizin toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümünün temellerinin atılmasında ve süreklilik kazanmasında biçimlendirici roller üstlenmiştir. İktisatçı kimliğinin etkisiyle değişim ve dönüşümün gerçekleşmesi noktasında ulusal ekonominin yapı taşlarının kurulmasına ve toplumun demokratik anlamda gelişmesine ve bu gelişme doğrultusunda toplumla devletin bütünleşmesi sürecinin yaşanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Geri planda bırakılan halkın, ekonomi ve politikaya katılımına destek olan bir mücadele adamı ve bir nevi siyaset mühendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sağlanan katkının etkilerini değerlendirebilmek için, Celâl Bayar'ın, belirleyici temel faktör olan, demokrasi algısının ve siyasal söyleminin incelenmesi konusu ve Türk siyasi hayatında hangi konumda yer aldığını, ne derecede öneme sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. İttihatçılık dönemi, İstiklâl Savaşı, Tek Parti Dönemi, Çok Partili Siyasi Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti iktidarı dönemlerinin herhangi birinden referans alınacak bir çalışmada Celâl Bayar'ın salt o dönemdeki etkisinin ortaya çıkarılması sağlanabilirken aksine bir bütünlük içerisinde söz konusu tüm dönemlerin değerlendirilmesiyle Celâl Bayar'ın Türk siyasi hayatındaki yerinin gün yüzüne çıkarılması çalışma açısından etkili olacaktır.

Tarafımızca, Yüksek Öğretim Kurumunun kurumsal internet sitesinden yapılan tez tarama işleminde Celâl Bayar'ın konu başlığı olarak geçtiği en günceli 2013 tarihinden kabul edilerek yayımlı (Ahu YİĞİT'e ait "Celal Bayar and Political Leadership, 1937-1960" başlıklı doktora tezi) yedi doktora çalışması ve en günceli 2015 tarihinden kabul edilerek yayımlı (Seçil GEÇGEL'e ait "Celal Bayar'ın Milli Ekonomiyi Kurma Faaliyetleri" başlıklı yüksek lisans tezi) beş yüksek lisans çalışmasının bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Demokrat Parti üzerine yazılmış ve kabul edilerek yayımlanmış olan, çalışmaların içeriğinde Celâl Bayar'ın da yer aldığı toplam on sekiz doktora ve yüksek lisans çalışmasının bulunduğu saptanmıştır. Yine, 2011 yılında kabul edilen ve yayımlanan Güliz SÜTÇÜ'ye ait "Democratic Party and Democracy in Turkey: With Special Reference to Celal Bayar and Adnan Menderes" başlıklı doktora çalışmasının konusu itibariyle söz konusu çalışmamıza yakın olduğu

ifade edilebilir. Kısacası, hakkında çok fazla akademik çalışma yapılmadığı düşüncesiyle Celâl Bayar'ın siyasal yaşamını ve Türk siyasi hayatındaki konumunu bilmek ve bilgilendirmek gerekçesiyle bu tezin konusu belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın konusu, aşağıda yer alan problemlerin açığa çıkarılması olarak belirlenmiştir:

Türk siyasi tarihinde; Celâl Bayar, tarihin devlet-toplum dikotomisi olarak okunan ve “sivil toplumculuk” olarak adlandırılabilen olan yaklaşımın, çok partili dönemdeki öncüsü olmuştur.

Celâl Bayar; sivil toplumcu tarih okumasını daha çok Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı muhalefet ettiği Demokrat Parti Genel Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı dönemindeki söylev ve demeçlerinde bir “söylem” haline getirmiştir.

Celâl Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir “devlet” partisi olduğu söylemi ile Demokrat Parti'yi “millet” partisi olarak konumlandırmış ve devlet-halk ya da devlet-millet ayrımına dayanan, tarih ve toplum üstü bürokratik bir devlet söyleminin yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur.

Celâl Bayar, sivil toplumcu tarih tezini yaygınlaştıran yaklaşımı ile siyasete Demokrat Parti saflarında başlayan Turan Güneş üzerinden, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1960'lardaki sivil toplumcu ortanın solu yöneliminin bilinmeyen fikir kaynaklarından biri olarak görülebilir. Bu bağlamda; Celâl Bayar, özellikle 1946 ve 1950 genel seçimleri öncesindeki söylemleriyle 1960'lardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin “ortanın solu” söyleminin temelini oluştururken Türk soluna da akıl hocalığı yapmıştır.

Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş döneminde birden çok siyasi parti kurulmasına rağmen yalnızca Demokrat Parti'nin iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısına zaman içerisinde kuvvetlenerek çıkmasında Celâl Bayar'ın idari ve bürokratik tecrübesi ile İsmet İnönü'ye karşı halkın gözünde muhalefet edebilecek yetenekte olmasının payı yüksek olmuştur.

Celal Bayar'ın siyasal söylemi üzerinden Türkiye'de demokrasi anlayışının gelişimi ile tarihsel süreç içerisinde Türk siyasal kültüründe ve toplumsal pratiklerinde meydana gelen değişimlerin incelenmesiyle, bu konuda ileride yapılması muhtemel tartışmalarının Türkiye açısından değerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu bakımdan, bu çalışmanın ortaya çıkarmayı amaçladığı bulgulardan ve sonuçlardan hareket ederek bu alanda yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Araştırma yöntemi olarak hipotezli sına ve tündengelim metodu, araştırma tekniği olarak ise konuyla ilgili yazılmış Türkçe ve yabancı dil (İngilizce) literatür taraması yapılması tercih edilmiştir. Celâl Bayar'ın biyografisinden ve özellikle Ankara Üniversitesinin gazeteler veri tabanından erişilen dönemin gazetelerinden (Akşam, Cumhuriyet, Yeni İstanbul, Yeni Sabah ve Zafer gazetelerinden oluşan) derlenen söylev ve demeçlerinden yararlanılmış ve bu hususta arşiv taraması yapılmıştır. Temel materyaller olarak kitap, makale, bilimsel araştırmalar ve tezler incelenmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, söylem kavramının tanımı, tarihsel gelişimi, teorileri, analizi, türleri ve siyaset mekanizması içerisindeki işlevleri ele alınmıştır. Söylem kavramını açıklanması ile birlikte söylem analizinden ortaya çıkan temel yaklaşımlara değinilerek, özellikle siyasi söylemin nitelikleri üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İkinci bölümde ise, Celâl Bayar'ın gençlik yıllarından itibaren oluşturduğu ideolojik birikimlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olarak siyasete adımını atmasından ve kısa sürede cemiyet içerisinde önemli görevlerde yer almasından bahsedilmiştir. Daha sonra, bir fikir adamlığından Kuvay-i Milliye hareketi içerisinde bir mücadele adamına dönüşümü üzerinde durulmuştur. Son dönem Osmanlı Devleti Parlamentosu olan Meclis-i Mebusan'ın kapanmasında ve Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında görev yaparak modern Türk siyasi hayatının başlangıç tarihine tanıklık ettiği dile getirilmiştir. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte önemli görevlerde yer alması ile söz konusu geçiş sürecinin önde gelen sorumlu isimleri arasında gösterilirken, memleket meselelerine bilfiil hassas ve vatan hizmetinde her türlü göreve hazır bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmıştır. Düşünceleri ve uygulamaları ile cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik düzeninin, mali sisteminin oluşmasında ve kalkınmaya büyük katkı sağladığından bahsedilmiştir. İktisat Vekilliğinden Başvekilliğe

uzanan süreçte, muhalefet liderliğinden iktidara yürüyen bir partinin lideri ve nihayetinde Cumhurbaşkanlığı makamına gelmesi hususları irdelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türk Siyasal Hayatında önemli bir yer tutan Celâl Bayar'ın 1946-1960 arasındaki genel seçimler öncesinde katıldığı seçim kampanyalarındaki konuşmalarına yer verilerek bir siyasal söylem analizi yapılmıştır. Öncelikle, Celâl Bayar'ın temelde DP'ye siyasette meşruluk alanı kazandırmak amacıyla çeşitli konularda CHP'ye karşı eleştirileri üzerinden oluşturduğu söylemi ile bazı anahtar kavramlardan hareketle 1950 yılındaki DP iktidarının nasıl kurulduğu hususunda analizlerde bulunulmuş ve ilerleyen yıllarda bu durumun DP açısından nasıl bir meşrutiyet sorunun yaşanmasına sebep olduğu üzerinde durulmuştur. 1946 genel seçimlerinden başlamak üzere 1960 yılına kadar Celâl Bayar'ın konuşmaları her seçim döneminin koşullarına göre değerlendirilerek bir takım çıkarsamalarda bulunulacaktır. Akabinde, Celâl Bayar'ın yönetsel anlamda vatandaşa hizmet söyleminden hareketle sivil toplum kavramı tanımlanması yapılmış; bu bağlamda devlet-sivil toplum dikotomisi üzerinden güçlü Türk devlet geleneği içerisinde sivil toplumcu anlayışın gelişimi analiz edilmiştir. Son olarak çalışmada, Celâl Bayar'ın ekonomi anlayışı değerlendirilirken dış politika alanındaki anahtar kavramları üzerinden söylemlerine yer verilmiştir. Öte yandan, geniş anlamda siyasal iletişimin en temel dinamiği olan siyasi söylemlerini oluşturduğu temel noktalar üzerinde durularak çalışmanın amaçlarının açığa çıkarılması düşünülmektedir.

Sonuç bölümünde ise, araştırma bulguları ışığında genel bir değerlendirilme yapılarak bu konuyla ilgili öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SÖYLEM ÜZERİNE

1.1. SÖYLEM KAVRAMI

Söylem, bugünlerde önemi giderek artan kavramlar arasında yer almakta ve birçok akademik çalışmaya konu teşkil etmektedir. Söz konusu kavramın öneminin artmasında uluslararası bir boyut kazanmış olmasının katkısı yadsınamaz. Öyle ki, Sözen'e göre (1999: 11), çağımız "söylem" yüzyılıdır. Pek çok alanda tartışma konusu yapıldığını gördüğümüz söylem kavramının belki de, insan hayatında oldukça önemli ve kapsayıcı nitelikte olduğunu söylemek yanlış olmaz. Söylem nedir?, nasıl bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır?, söylem kavramı ne kadar geniş bir içeriğe sahiptir?, başka hangi kavramlarla ilişkilidir?, insanları etkileyebilme kabiliyeti ne derecededir? gibi birtakım soruların cevaplanması önem arz etmektedir. Bu sayede öncelikli olarak, söylem kavramını tanımlamakla konuya başlanması yerinde olacaktır. Bu doğrultuda, aşağıda söylem kavramının çeşitli tanımlamalarına yer verilmektedir.

Tartışma, konuşma ve koşuşturma anlamları "discursus" olarak geçen sözcüğün kökenini oluşturmaktadır (Kocaman, 2003: 1). Etimolojik olarak söylem kavramını ele aldığımızda, Latince "discurrere" (oraya buraya koşuşturma, gidiş gelişler) kelimesinden veya "uzaklaşma", "eritme", "yayıma" ile discursus kelimesinin muhtelif çeşitlerine karşılık gelmekte olduğu görülmektedir. Bununla beraber söylem kavramı, "özne hakkında uzun uzadıya konuşma", "bir şey hakkında iletişim" anlamlarına da gelmektedir (Sözen, 1999: 19).

Söylem kavramının uluslararası bir boyut kazanmasına yazdığı eserlerle katkıda bulunan Schiffrin'e göre (1987: 8-9) söylemin tanımlanabilmesi, konuşma eyleminin birimleri arasındaki tutarlılığı ve bağlantıları belirten dilsel öğelerin analiz edilmesiyle mümkün olmaktadır.

Dilbiliminde söylem, bir cümleden fazla olan yazılı iletişim biçiminde kişiler arasında karşılıklı konuşma, sözlü sunum ve tartışma olarak belli etkiler üretmek için

kullanılan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Arda, 2003: 553-554). Ancak sosyal bilimlerde, özellikle de siyasette kavram çok farklı anlamlarda kullanılabilir. Örneğin, kimileri için söylem, salt anlamların bir keşfi olarak vurgulanırken, kimlerine göre ise neredeyse sosyal gerçekliğin bütün alanlarını kapsayabilmektedir (Cevizci, 2000: 876).

Söylem, çok anlamlı bir kelimedir. Sözlük anlamına bakılacak olursa söylem, beyan tarzını ifade eder ve açıklama, anlatma gibi iki ana ayak üzerine kurulu bir ilişkiyi yansıtır. Ancak, yalnızca enformasyonun dışında kişinin kendi özelliklerini, kendisini oluşturan sosyal çevreyi, bunların birleşimi olan düşünce yapısını ve algı dünyasını da ele verir. Bu durum, çoğu kez karmaşık bir yapıyı beraberinde getirmektedir (Baran, 2009: 86).

Günlük konuştuğumuz dilde, edebiyatta, siyasette, felsefede ve daha birçok değişik alanda söylem, çeşitli anlamlar kazanmıştır. Kocaman, söylem teriminin gündelik dil içinde taşıdığı çeşitli anlamlarda sıralamıştır: Sözbilim, “etkili söz söyleme sanatı, ideoloji, kavramsal dizge, sözlü, yazılı anlatım türü ve görüş” olarak dile getirilmiştir (Kocaman, 2003: 5).

Öte yandan, Baran’a göre (2009: 86), söylem, modern zamanın bir getirisi olarak her şeyi kendi merkezinde yorumlamaya ve tanımlamaya çalışan bir yaklaşım olarak görülmekte iken, Özdemir’e göre (2001: 113), bir başka deyişle söylem, varoluşlar özgürlüğü hareketi olarak ifade edilmektedir.

Söylemin anlaşılması için birtakım temel kavramlar vardır. Bunlar; yapı, işlev, bağlam, bağıntı, iletişim yetisi ve dil kullanımı kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır (Kocaman, 2003: 6). Esasında bu kavramı; dil, iletişim, etkileşim, kültür kavramlarıyla yakından ilişkili olduğunu söylemekle daha geniş kapsamda değerlendirebilmek mümkündür. Dolayısıyla söylem, bir dili kullanım biçimi özelliğine de sahiptir (Van Dijk, 1998a: 1).

Sözen (1999: 13), söylemlerin fonksiyonları olarak; bilgi, güç, iktidar, hâkimiyet, otorite ve kontrolden bahsetmekte ve bütün bunların, dilde varlık

kazandığını ileri sürmektedir. O halde, dil ve söylem ilişkisine ayrı bir parantez açmak yerinde olacaktır.

1.2. SÖYLEM, DİL VE KİMLİK

Düşünce, düşünmenin dile dökülmüş biçimidir. Bir düşüncenin dile dökülüp ifade edilebilmesi için kavramların kullanılması şarttır. Bu noktada, kavramlar varolanın anlamına ilişkin çerçevelerdir ve varolanı bilmenin temelidir (Çotuksöken, 2000: 25). Sonuç olarak, kavram oluşma bakımından düşünmede, iletilebilme bakımından dildedir (Çotuksöken, 2000: 29).

Söylem bir anlamlandırma eylemidir. Bu anlamlandırma işlemi, bir şeyin nasıl var olduğundan ziyade aynı şeyin farklı farklı anlamlandırılması ilişkisine dayanmaktadır (Karaoğlu, 1996: 79). Bu ilişkilerin kurulması, kavramların araç olarak kullanılmasından meydana gelir. Bu sayede, kavramlar, salt söylem aracı olmaktan öte mensuplarının kimliklerini tanımlar ve bu özellikleriyle de birer kimlik meselesi olarak ayrı önem taşımaktadırlar.

Söylem kavramının niteliğinin anlaşılması, bu kavrama neden gereksinim duyulduğu sorusunu da yanıtlamamızı gerektirir. Bu soruyu yanıtlamamız ise büyük ölçüde iletişimin ağının niteliğini anlamamıza bağlıdır (Kocaman, 2003: 6). Yani, söylem, doğal olarak süregiden etkileşim ve iletişim ortamlarında mevcudiyet kazanır (Sözen, 1999: 13). Bu bakımdan, söylem, kavram ve iletişim etkileşimini göz ardı etmemiz gerekir.

İletişim yazılı, sözlü veya görüntülü bir şekilde olabilmektedir. Söylem; yazılı veya sözlü metin ile herhangi bir simgesel dizgenin oluşturduğu metnin hem iç ilişkileri hem de içinde bulunduğu ortamdaki başka öğelerle ilişkileri sonucu oluşmaktadır (Karaoğlu, 1996: 71). Söz konusu bu ortam; toplulukların, dil kullanımlarını sosyal bağlamlarda gerçekleştirdikleri yerlerden ibarettir (Sözen, 1999: 24). Söylemler belli bağlamlar içinde gelişme kaydetmektedir (Sözen, 1999: 27). Bu bağlamlardan biri de anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatı ise, gerçek ya da düşsel olan ve bir söylem etrafında kurulan olayların dışavurumu olup, toplumsal yaşamın her alanında ortaya

çıkarak belli bir düşüncenin kişi veya kişilere aktarımını yapar (Aydemir, 2013). Bu açıdan baktığımızda, söylemler, sözlü ya da yazılı metin gibi soyut kavramlardır (Karaoğlu, 1996: 73).

Bununla beraber; iletişim yetisi, dilbilgisi yetisi yanında, kültürel bilgiyi de bünyesinde barındırmaktadır. Başka bir anlatımla, söylem ve beraberinde dil, toplumsal kültürün alt bölümünü oluşturmaktadır. Kültürün bu alt bölümlerini teşkil eden; eylem, inanç, anlayış ve iletişim bu çerçevede söylemin belirleyici işlevlerini oluşturmaktadır. Söylem dil kullanımının kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınmasıdır. İnsan iletişimini bütünlüğü içinde kavramak söylemi incelemenin temel nedeni olarak görülebilir (Kocaman, 2003: 8-10).

Dil, konuşan kişinin tasarrufudur. Dil, insana; var olduğu dünyaya anlam yüklemeyi sağlar. Dil, sözlerden oluşmaktadır fakat hiçbir söz tam bir tasvir imkanı sağlamayabilir (Özdemir, 2001: 112). Dili bir veri olarak incelediğimizde, toplumsal gerçekliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz (Karaoğlu, 1996: 63). Dolayısıyla kullanımı bireylerin olduğu toplumun dilidir (Kocaman, 2003: 25). Bu bakımdan, ulusu oluşturan temel öge dildir, dili olanaklı kılan da toplumdur (Vardar, 1998: 15).

Fasold'a göre (1990: 935) söylem, dili etkili kullanmanın incelenmesidir. Söylemi anlaşılabilir kılan, ifade ve beyanların nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıktıkları, söylemleri kullanan söylem aktörlerinin kimliğidir. Dahası söylemi kullanan aktörler ya da faillerdir (Sözen, 1999: 13). Dolayısıyla, birey kendi toplumu ve diğer toplumlar arasındaki benzerlikleri, karşıtlıkları, çatışmaları toplumsal kimliğine yüklediği anlam sınırları çerçevesinde tanır ve bu doğrultuda bir eylem stratejisi geliştirir. Birey, toplumsal kimlik aracılığıyla yaşam pratiklerine katılır. Toplumsal kimlik, bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, diline, dinine, gelenek ve göreneklerine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir varlık ve aidiyet bilincini ifade etmektedir (Özdemir, 2001: 108). Toplumsal kimlik; çoğu zaman, bilinç ötesinde bir işlev yüklenerek bireyin bütün varlığına hükmeder; ancak, birey ve toplum arasındaki bir boşluk devamlı olarak kendini hissettirmektedir (Özdemir, 2001: 108). Söz konusu

bu boşluğu doldurmada, aynı zamanda toplumsal aktörlere kimlik veren, onlara ait oldukları yeri gösteren söylem önemli rol oynamaktadır.

Söylemlerde kullanılan sözcüklerin anlamları “neyi açıkladıklarına” ve “nerede açıklandıklarına” göre değişir. Bir diyalog süreci olarak söylemin değişebilirliğinde, aynı kelime birbiriyle zıtlaşan iki içeriği gösterebilir (Sözen, 1999: 24). Bir bireyin söylemini incelemek, bireyin kendi diliyle ifade etmek istediklerinin başka bireylerin diliyle aynı ya da farklı özelliklerini anlamak olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Kocaman, 2003: 25). Buradan kasıtlı, söylemle birlikte kimlik de değişime uğrayabilmektedir (Özdemir, 2001: 120). Nitekim her söylem, üzerinde yükseldiği toplumların farklı istek ve beklentilerine göre hayatta kalabilmekte, değişen koşullara dikkat edecek zihniyetlere inebileceği ölçüde hareket kabiliyetine sahip olmaktadır.

Söylemler, siyasal rejimlerle de bağlantılıdır. Demokrasinin geliştiği bir ortamda bilgiyi değerlendirmek oldukça hızlı bir şekilde oluşurken, baskıcı bir tutum izleyen toplumlarda bu durum merkezinin otoritesi çerçevesinde belirlenerek toplumun bilgiyi sağlıklı bir şekilde değerlendirme algısını zayıflatmaktadır. Böylece, söylemlerin dinamizmi ve gelişmesi yara almakta ve sosyal yapıların dengesi sarsılmaktadır (Özdemir, 2001: 120).

“Konuşurken her zaman içinde bulunulan durumlara ya da şimdiki zamana oranla konumlanan durumlara gönderme yaparız; öyle ki, geçmişten söz ettiğimizde, bunu hep şimdiki zamanda yaparız” (Benveniste, 1995: 66). Bu durumu, söylemin etkisinin oldukça hissedildiği siyasi çekişme atmosferi içerisinde rastlamaktayız. Siyasi anlamda böyle bir durumun yaşanması, toplum nezdinde, söylemlerle ilerleme kaydetmeme ya da hep geçmişte kalındığı kanısını uyandırmaktadır.

Bununla beraber, “demokratik toplumlarda meşruluk çizgisinin üzerinde kalan söylemler büyük bir çoğunluğu oluşturur ve meşru olmayan söylem sayısı en aza indirilir. Aslında demokratik toplumsal organizasyonun temelinde de bu yaklaşım vardır” (Özdemir, 2001: 119). Demokrasilerde, farklılıkların tanınması ve onlara saygı duyulması ilke olarak benimsenmektedir. Elbette, söylemde de benzerlikler vardır ancak söylem, farklılık bilincinin de var olduğunu kabul etmektedir. Bu sayede, eleştiri ve

özeleştiriyi davet eden söylem; uzlaşmacı bilincin doğmasına kaynak oluşturmaktadır (Özdemir, 2001: 118).

İnsanlar, kendilerine has bir takım değerler belirlemekte ve belirledikleri bu eğilimler üzerinden hayatlarını idame ettirmektedir. Fakat günümüz koşullarında, bazı değerlerden ödün verildiği ya da arınıldığı hiç şüphesiz bilinmektedir. Örneğin, politik anlamda, siyasetçilerin müzakereci yaklaşımdan git gide uzaklaştığını tespit etmek mümkündür. Bu uzlaşmazlık tutumunun belli değerlerden kopuk bir biçimde ele alınarak yanlış bilgilerden oluşmuş söylemlerle ifade edildiğini görülebilmekteyiz.

1.3. SÖYLEM KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Söylem oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Net olarak ne zaman ortaya çıktığını söylemek güçtür ama en azından insanlık tarihiyle doğru orantılı bir şekilde gelişme gösterdiği söylenebilmektedir. Ancak, söylemin bir kavram olarak nitelendirilmesinin doğuşu ise yenidir. Genel kanı olarak söylem kavramı, XX. yüzyılın ürünü olarak tanıtılmaktadır.

Söylemin tarihsel arka planının bir bölümünü yazılı kaynaklara dayanarak Antik Yunan dönemine götürebilmek mümkündür. Dolayısıyla, söylem tüm geleneksel toplumlarda daha çok güzel ve etkili konuşma sanatı yani retorik bağlamında değinilmiştir. Bu noktada, Antik Yunan toplumunun genellikle, sözlü kültürün egemen olduğu bir anlayışa sahip olması özelliğinden bahsetmemiz yerinde olacaktır. Bu nedenle, başta siyaset, felsefe, hukuk gibi konuların söz konusu bu dönemde konuşmaya dayandığını gözlemleyebilmekteyiz. Aristoteles, konuşma üzerine değerlendirmelerde bulunmakta ve özellikle konuşmanın ikna etkisi üzerinde nasıl düzenlenmesi gerektiğini kaleme aldığı “Retorik” adlı eserinde anlatmaya çalışmaktadır. Bu eserinde genel olarak Aristoteles, söylemin bir güzel konuşma sanatını yansıttığının altını çizmektedir (Karaoğlu, 1996: 7).

Bilimsel düşüncenin Descartes, Bacon, Locke gibi önemli isimleri bilimsel bilginin ve bilimin söylemden bağımsız ve tarafsız, dolayısıyla objektif bilgi türü olduğunu düşünüyorlardı. Onlara göre dil ve söylem, bilginin nesnelliğini bozan,

bilimsel hakikati aşındıran bir özelliğe sahipti çünkü dil ve söylemin öznel karaktere büründüğü düşünülmekteydi (Sözen, 1999: 14).

Söylemler, belirsizlik alanlarını kapsamaktadır. Bu nedenle, “dil ve insanın belirsizliği üzerinde yoğunlaşan yorumcu düşünce / hermeneutik ve beşerî bilimlerin söylemi üzerinde düşünülmesi gereken bir mesele hâline getirmişlerdir” (Sözen, 1999: 21). Bu bağlamda, XVII. ve XVIII. yüzyıllara bakıldığında, sözbilim çalışmalarının, ilgisi azalsa da, devam etmekte olduğunu söyleyebilmekteyiz (Karaoğlu, 1996: 8).

Modernizmle birlikte ortaya çıkan nedensellik anlayışının; karmaşıklığın, belirsizliğin ve ikilemlerin bazı olguları açıklayabilecek güce sahip olabilme arzusuyla içinde bulunan dünyanın söylemin önemini vurgu yapan dünya olduğu kanısı da yer almaktadır (Çelik ve Ekşi, 2008: 100). Modernizmle birlikte, XIX. ve XX. yüzyılın ilk yarısının akademik entelektüellerinin ilgi odağında ‘gerçeklik’ ya da ‘olgular’ vardı. Dünya hızlı bir değişim süreci içerisinde kendini bulurken, bilgiye sahip olmanın önemi giderek arttı. İlgiler değişmeye başladı. Bu değişmelere paralel olarak, akademik çapta ilgilere nasibini aldı ve büyük değişimler ortaya çıktı. Akademi uzmanlarının birçoğunun yeni araştırma hedeflerinden bir tanesi de söylem kavramı oldu (Baran, 2009: 84). Genelde, hemfikir olunan husus ise; söylemin, hiçbir temele dayanmayan ya da dayandırılmaz bir şey olmasının dile getirilmesiydi (Sözen, 1999: 19).

Söylem terimi, sosyal ve beşeri bilimlerinde 1960’lı yıllardan itibaren yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Söylem kavramının, ilk olarak dil üzerinde yapılan çalışmalar sayesinde sosyal bilimlerde kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır (Özdemir, 2001: 110).

1970’li yıllardan sonra ise, söylem çözümlemesi incelemelerinin yapıldığını ve yöntem olarak, dilin gündelik olağan kullanımına yönelik incelemelere konu olduğunu görülmektedir. Zellig Harris söylem çözümlemesi başlıklı yazısında İngilizce olarak ele alınmış ilk çalışmadır (Kocaman, 2003: 2-3). Dolayısıyla, söylem analizi terimini kullanımını da Harris’in başlattığı kanısına varılabilmektedir. Dilsel düzleme ilişkin temel nitelikli bir ayırmadan yola çıkmanın gerekliliğini savunan, bu konuyu ilk kez kapsamlı bir biçimde ele alıp irdeleyen dilbilimci ise F. de Saussure’dür (Vardar, 1998:

45). Bu hususta da, dil ve söz ayrımının modern dilbiliminin temellerinden biri olduğu teşkil etmektedir (Vardar, 1998: 48).

Dahası, söylem analizinin gelişimine bakacak olursak, sosyal bilimler bağlamında üç aşamada kendini göstermektedir. Bu kapsamda, modern söylem analizini irdeleyen Sözen'e göre (1999: 101-102), söylem analizinin ilk aşaması olarak 1940'lı yıllarda başlayan sosyolojik temelli söylemden bahsetmektedir ve 1960'lı yıllarda ise bu söylem içerisinde konuşma analizlerine yer verildiğini ifade etmektedir. 1970'li yıllara gelindiğinde, söylemin uluslararası boyutunun dikkate alınması ve söylem analizinin de retorik devamı olduğu niteliği üzerinde ikinci aşama ortaya çıkmaktadır. Son aşamada ise, 80'li yıllardan itibaren özellikle Foucault'nun söylem analizleri vurgulanmaktadır. 1990'lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede söylem analizinin, eleştirel söylem analizi şekline dönüştüğü ileri sürülmektedir.

Son dönemlerin usta kalemlerinden ve söylem kavramıyla ilgili yapılan görüşlerde yeri yadırganamayacak isimlerin başında gelen Foucault, söylemler tarihine tesadüf, kesinti ve maddilik öğelerinin dahil edilmesini vurgulamaktadır (Barrett, 1996: 148). Foucault için söylem kavramının; genel niteliği itibariyle "hakikat, bilgi ve erk kavramlarıyla yakından bağlantılı" olduğu dile getirilmektedir (Barrett, 1996: 148).

Politik anlamda söylem kavramını ele aldığımızda, özellikle politik iletişimin temelini inandırma üzerine yoğunlaştığı görmekteyiz. Son zamanlarda, inandırmanın bir eğitim süreci sonunda mı gerçekleştiği yoksa belli bir propagandaya mı bağlı olduğu tartışması da başka bir noktaya işaret etmektedir.

1.4. SÖYLEM VE SÖYLEV KAVRAMLARI

Tarih boyunca söylev, hitap veyahut retorik kendisini toplum önünde inandırma ve ikna etme yolu olarak sunmaktadır. Liderler, halk üzerindeki nüfuzlarını büyük ölçüde konuşmalarının gücüne borçludurlar. Şüphesiz bugün dahi, retorik denince akıllara gelen güzel konuşma sanatıdır. Söylev ya da güzel konuşmanın, yönetimin halka açık ve yakın olduğu, özellikle de demokrasiyle idare edilen toplumlarda özgürce konuşabilme hakkıyla geliştiği dile getirilmektedir. Söylevlerin söylemler üzerindeki

etkisi nasıldır? Bu bölümde, genellikle söylem ve siyasal söylev üzerinde durularak bu sorunun cevabı aranmıştır.

Özdemir'e göre (2001: 109) söylem kavramının; nutuk, söylev, hutbe gibi karşılıkları da olduğu tespit edilmektedir. Esasında, söylev çoğu zaman kürsüden yapılan konuşma gibi anlaşılmaktaydı (Aköz, 2004). Retoriğin kelime anlamı ise, güzel söz söyleme ve konuşma, hitabet sanatı, belagat anlamlarında karşımıza çıkmaktadır. Dilin, inandırma ve ikna etmek için kullanıldığı sanatlardan biridir. Retoriğin olabilmesi için üç temel öge söz konusu olmaktadır: Bir söylevci, bir dinleyici ve bunların düşündüklerini ve görüşlerini iletebilmelerine aracılık eden bir dilin varlığıdır. Burada amaç, kişiyi sözle etkilemek ya da onu bir fikre ikna edebilmektir. Öte yandan, retorikde fikrin doğruluğundan ziyade karşıdaki kişiyi ikna etmek önemlidir.

Antik Yunan dönemine kadar dayanan ve o dönemlerden bu yana “retorik” olarak da adlandırılan söylem, hitabet sanatı olarak da vurgulanmaktadır. Söylem üzerine akademik birikimin temellerini atan Aristoteles'e göre retorik; “verili bir durumda elde bulunan tüm inandırma araçlarını kullanabilme yetisi ya da gözetebilme sanatıydı” (Mutlu, 1998: 245). Yine, Aristoteles'e göre (2006: 37) retorik, belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullandırma yetisi olarak tanımlanmaktadır. Retoriğin görevi, karmaşık bir tartışmayı bir çırpıda anlayamayan ya da uzun bir usavurma zincirini izleyemeyen kişilerin karşısında, bize yol gösterecek sanatlar ya da sistemler olmaksızın üzerinde düşündüğümüz konularla uğraşmaktadır (Aristoteles, 2006: 40). Aynı zamanda kendi oluşturduğu mantığına da değindiği, Aristoteles'in “Retorik” adlı kitabında; kamu önünde yapılan konuşmanın, dinleyicinin beklentilerini de hesaba kattığı gündelik iletişimin yordamını işlerken, düşünce üstüne düşünce eklenerek söylem oluştuğu vurgulanmaktadır.

Özellikle, dilin ön planda olduğu Doğu-Ortadoğu toplumlarında retorik, yerini iyi konuşma ve sözle inandırma yeteneği olan belâgat kelimesine bırakmıştır. Belâgat, kısaca sözün güzel ve anlamlı söylenmesidir. Buradaki ilk unsur güzellik yani söylenen sözün estetik duygusunu barındırmasıyla ilgilidir. Anlam unsuru ise; düşünmek, tanımak ve bilmekle ilişkilidir. Belâgat, anlam olmadan gerçekleştirilemez. Sözlü iletişimde daha çok kalıcı olan bir konuda neyin söylendiği değil o konunun nasıl

söylendiğidir. Yani, “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkartır” atasözündeki örnekte olduğu gibi belâgat kavramı derin anlamlar içermektedir.

Söylevler, dilin zarafetidir ve özellikle, politikada kitlelere ulaşmanın, onları kazanmanın yoludur. Söylev ya da retorik söylem karşısında daha dar bir kalıpta karşımıza çıkmaktadır. Bir süreç olarak söylem, anlatım ve konuşma eylemlerinin içsel kurallarıyla düzenlenirken söylemin kendi içsel kuralları, söylem düzenlerini oluşturur (Sözen, 1999: 20). Söylevler ise bir araya gelerek söylemlere kanıt oluşturur. Bu bakımdan, “kanıtlarla inandırma retorik sanatının özüdür (Aristoteles, 2006: 19) Güzel konuşma yeteneğimiz ne kadar kuvvetli olursa, söylemlerimizde o kadar etkili ve kalıcı olur. Söylevler, söylemlerin açıklığa kavuşmasında ya da daha geniş anlamların oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Keza, “politik hatip, önerilen bir eylem yolunun uygunluğunu ya da zararlı olduğunu amaç edinir; eğer onun kabulünü zorluyorsa, yararlı olacağına dayanarak yapıyordur; önerinin doğru ya da haksız, onur verici ya da onur kırıcı olduğu gibi bütün diğer noktaları, ana düşünceye yardımcı ya da bağlı şeyler olarak sunarlar” (Aristoteles, 2006: 44). Bu yardımcı düşüncelerin üretilmesinde söylevlerin işlevleri bulunmaktadır. Söylevlerden beslenen söylemlerin de hayat sahası vardır. “Habermas’a göre söze dökülmüş şeyler kısacası söylenenler hiçbir zaman basit birer cümle ya da söz dizini değıllerdir, söylenenlerin içerikten ayrı kendilerine has ruhları vardır” (Çelik ve Ekşi, 2008 : 101). Son olarak, siyasal söylevler de, belli bir kitleyi, geleceğe ilişkin belli eylemlerin olabilirliği konusunda ikna etmeyi yeğlemektedir. Bu bakımdan, siyaset, retorığın ayrıcalıklı alanlarından birini oluşturmaktadır fakat tartışmanın serbest olduğu demokratik rejimlerde bu alanlar söz konusu olabilmektedir. Yine de, retorığın en yoğun olduğu yer; genel tartışma alanlarından çok, oy toplama siyasetine yönelik kaygıların bulunduğu ortamlardır.

1.5. SÖYLEM TEORİLERİ

Dilin gündelik kullanımı, sergilediği rolü ve anlamlandırmayla olan etkileşimiyle söylem üzerinde farklı bakış açılarından yararlanılması söz konusu oldu. Bu konuda ilk öncüler, Ferdinand de Saussure, Roland Barthes ve Michel Foucault’dur (Özdemir, 2001: 110).

Söylem teorileri, diğer bilgi türleri gibi, bilimsel bilginin de söyleme dayandığını iddia eder. Bütün bilgi türleri söyleme dayanır. Sözün gelişi, bilimsel bilgi, toplumu bir hiyerarşik düzen ile açıklar; söylem teorilerine göre ise söylemler hiyerarşik yapılanmalardır” (Sözen, 1999: 15). Öte yandan, söylem konusunda teorik yaklaşımlar söylemi bir metin gibi, pratik yaklaşımlar ise insanların karşılıklı konuşmalarında ortaya çıkan anlam değişimi olarak görmektedir (Sözen, 1999: 20).

Dilin eyleme dönüşmesinde iki tip dilsel süreç rol oynamaktadır: Yönelimli (directive) pratikler ve inşa edici (constitutive) pratikler. Yönelimli pratikler yaygın bir biçimde konuşma eylemlerini ve yüz yüze ilişkide ortaya çıkan kişilerarası iletişimlerini kapsamaktayken inşa edici pratikler ise, gerçekliğin sosyal inşasının pratikleridir. Bu noktada; kurumlar, roller ve statüler belirlenirken, toplumun hiyerarşik yapısı gözetiminde etkenler yer almaktadır. (Sözen, 1999: 29).

Söylem teorileri ile ilgili çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar söylem kavramının açıklanmasında ve daha iyi anlaşılmasında ayrıcalıklı öneme sahiptirler. Söylemin temellerine bakıldığında teorik ve uygulama açısından yapısalcılık, post-yapısalcılık, post-modernizm ve hermeneutik’ten (yorumcu söylem analizi) beslendiği görülmektedir (Çelik ve Ekşi, 2008: 102). Bu doğrultuda, aşağıda bazı söylem teorilerinden bahsetmek uygun olacaktır. Bunlar; yapısalcılık, Lacancı özne, postmodernizm ya da postyapısalcılık söylem ilişkisi ve Foucault’un söylem yaklaşımı teorileridir. Yorumcu yaklaşıma ise söylem analizi kısmında değinildiğinden bu bölümde yer almayacaktır. Yapısalcılık, bir hümanizm eleştirisidir ve özneyi yok sayan bir teoridir. “Yapısalcılık “anlam üreten insana” odaklanır. Yapısalcılara göre, söylem, bir yapı üzerine kurulur ve onun aracılığıyla kümelenir” (Özdemir, 2001: 111). Yapısalcılığın temelleri Saussure tarafından atılmıştır (Çelik ve Ekşi, 2008: 102). “Yapısalcıların görevi, çeşitli kültürlerin organize ettiği algılama ve dünyayı anlama biçimlerine dayalı kavramsal yapıları açıklığa çıkarmaktır” (Çelik ve Ekşi, 2008: 102). Yapısalcılık, dünyanın kendisinin ne olduğunu değil, anlamlandıran insanların onu nasıl anlamlandırdıklarını keşfetme amacını taşır” (Sözen, 1999: 45).

Lacan’ın özne-söylem ilişkisine baktığımızda, “söylem ile düşünmeyi aynı şey olarak görür. Söylem, bir anlama olduğu kadar, konuşmanın da karakterini verir”

(Özdemir, 2001: 111). Lacan, özne-nesne ilişkisini değil, özne-özne ilişkisini araştırmaktadır. Öznenin bilinci somut söylemden gelir. Somut söylemden çıkarılan kelime/ler öznenin bilincidir (Sözen, 1999: 50).

Postyapısalcı yaklaşım ise, metnin ön plana çıkarıldığı bir yaklaşımdır. Postyapısalcılık ve postmodernizm, özne-merkezli anlayışı reddetmektedir (Sözen, 1999: 54). Yapısalcılık zamanla kendi içinden ve dışarıdan eleştirilere maruz kalmış ve bu eleştiriler Post-yapısalcılığın doğmasına kaynaklık etmiştir. Post-yapısalcılığa göre her şey bir yapıdır ve bu yapının merkezi ve sınırı yoktur (Çelik ve Ekşi, 2008: 102).

Postyapısalcı akımın önde gelen ismi Derrida'dır. O, her şeyin söylem olduğunu vurgulamaktadır. Derrida, öznenin kaynak olmaktan uzaklaşmasıyla her şeyin söylemin kullanıldığı amaca göre anlam kazanacağını ifade etmektedir (Kocaman, 2003: 55). Genel olarak, Derrida'nın çalışmalarının ortak özelliği içinde yer aldığı postyapısalcılık yaklaşımının, dil ve bilgi arasındaki etkileşimi ele aldığı teorileri işaret etmesidir (Sözen, 1999: 57).

Diğer taraftan, söylem, "bir dil pratiğidir; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreç/lerdir" (Sözen, 1999: 20). Foucault'nun söylem teorisi ise, ideolojik ve tarihsel bir açıdan ele alınmaktadır (Barrett, 1996: 140-141). Foucault, genel olarak, söylemsel alanı "dağılma sistemleri" tarafından karakterize edilmiş alanlar olarak teorileştirir ve incelemek istediği söylemsel düzenliliklerin temelini oluşturan, bu dağılmalardan bahsetmektedir (Barrett, 1996: 142).

Foucault, nesnelere kelimeye dökülmesinin ya da ifade edilebilmesinin göstergelerden ibaret olduğunu saptamaktadır. Ancak, nesnelere akıcı ve yönlendirici bir biçimde kullanılması ve söz konusu bu nesnelere sistematik bir şekilde, kurallara dayalı olarak, tarihsel arka planlarının destekleriyle eyleme dönüşmesi noktasında nesnelere sözcükler üzerinden üretim aşamasının etkililiği üzerine gönderme yapmaktadır. Öte yandan Foucault, insanların ne düşündüğünden ziyade, nasıl düşündüğünü ve konuştuğunu belirleyen etkenin söylemin gücünden ve üretken

yapısından kaynaklandığını dile getiren bir yaklaşım benimsemekte ve söylemsel bütünlüğü biçimsel olarak açıklamaktadır (Foucault, 2008: 3-19).

1.6. SÖYLEM ANALİZİ

Genel olarak, söylemin yapısına uygun bir şekilde araştırma yapılabilmesi için söylem sahibinin, hakkında söylem içerisinde verilen mesajların analizi gerekir (Süar, 2011: 133). İşte bu noktada, karşımıza söylem analizi çıkmaktadır. Söylem analizi kısaca, dönemin koşulları içerisinde dili ve söylemi oluşturan cümlelerin dayandığı sosyo-politik yapıları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak, birçok disiplinde söylem analizi çalışmalarlarıyla ilgilidir: felsefe, psikoloji ve psikiyatri, sosyoloji ve antropoloji gibi diğer bilimler kendi çalışma konularını araştırırken söylem analizi ile ilgilenirler; ama dilbilimden ayrımı, söylem analizinin konusu söylemdir, diğer bilim dalları ise söylem aracılığıyla kendi konularını çalışırlar (Cook, 1989: 13).

İnsanların ne söyledikleri önemlidir; fakat nasıl söyledikleri daha da önemlidir. Konuşanlar kimlerdir ve onlar nasıl konuşuyorlar? Bu türden sorular, söylem analizinin cevap aradığı temel sorulardır (Sözen, 1999: 15). Söylem analizi sonucunda ortaya çıkan farklı anlayışlar, değişik bilgilerden yararlanma ve analiz metotlarından ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu farklı anlayışların toplandığı yer sonuçta iletişimin bir bütün olmasından kaynaklanmaktadır. Yani, bu durum esasında bir bütünün değişik bakış açılarıyla tartışma konusu meydana getirebilmesidir. Dolayısıyla, söylem analiziyle uğraşan birisi iletişim değerine sahip her birimden yararlanabilmektedir (Kocaman, 2003: 8-9). Sözen'e göre (1999: 86), söylem analizinin üç ayrı biçimde kullanıldığı görülmektedir: bu biçimlerden ilki, dil-eylem etkileşimi olarak değerlendirilirken, ikinci biçimde dili açıklama ve anlamlandırılması üzerinde durulmaktadır. Son biçimde ise, söylem analizi kullanılan dil üzerinden faydacılık çerçevesinde ele alınmaktadır.

Van Dijk'e göre (1998a: 2), söylem kavramı üç ana boyutuyla karşımıza çıkmaktadır: Dil kullanımı, inançların ve toplumsal durumlarda etkileşimler. Üstelik, bu boyutlar çeşitli bilim dallarında da analizlere konu olabilmektedir. Söylem incelemelerinin genel olarak görevi, söylemin amaçlarına yönelik bir tanımlama yapmayı amaçlar: Etkileşimsel ya da inançların etkisiyle dil nasıl kullanılır? Etkileşimin

bakış açıları nasıl etkinleştirilir? İnsanlar nasıl konuşur? İnançlar etkileşimde dil kullanımını nasıl kontrol eder? Bu bağlamda, Van Dijk'ın söylem analizinin diğer söylem analizlerinden farkı, onun söylemi daha bütüncül bir yaklaşımla açıklamasından doğmaktadır (Sözen, 1999: 126).

İletişim sözlüğüne göre, söylem analizi üç sacayağına dayanır: Birincisi, Saussurecü anlayışa dayanan yapısalcı dilbilim; ikincisi, Wittgenstein'in dilsel felsefesinden yararlanan post-pozitivizm; üçüncüsü dil felsefesinde Gadamer ve bir yarısı yapısalcılara, bir yarısı hermenutiğe dayanan Ricoeur'den etkilenen hermeneutik. Bu görüşler aynı zamanda söylem teorileri olarak da karşımıza çıkmaktadır (Mutlu, 1998: 81).

Foucault'ya göre söylem analizi yoluyla her eylemin arka planında yatan tarihsel geçmişe ulaşılabilir ve söylem sahibinin kitleyi etkilemek adına ne tür manüplasyonlara başvurduğu görülebilir (Süar, 2011: 134).

Sonuç olarak, söylem üzerine yapılan araştırmalar ve analizlerle; bireyin, içinde bulunduğu toplumu farklı yaklaşımlarla tanıyabilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, insanların ifadeleri ve tasvirleriyle söylemler birbirine bağlanmaktadır. Kısaca bakıldığında, “toplumdilbilimciler, söylemin biçiminde belirginleşen toplumsal etkileşimin izleriyle ilgilenerek sosyal bağlamın özelliklerini tanımlamaktadır” (Karaoğlu, 1996: 73).

1.6.1. Söylem ve İçerik Analizi

Bir analiz için önemli olan konuşmanın bütünlüğüdür. Konuşma analiz edilirken, evrensel ve yerel prensiplere dayanılarak açıklama yapılmaktadır. Evrensel ilkeler, yerel ilkelerin aksine daha geniş yorumlamalara tabi kılınmaktadır. Söylem analizi daima yorumla birlikte çalışmaktadır (Sözen, 1999: 114-117). Söylemin en önemli özelliği, toplumsal durumun oluşturduğu yapı zincirinde yorumların birbirleriyle girdiği ilişkilerin doğurduğu süreçlerde oluşmasıdır (Kocaman, 2003: 47).

İçerik analizinin konusunu iletişim sürecinde var olan metin oluşturmaktadır. Bu analizin amacı ise, bir metnin tasviri ve açıklaması olarak değil, özellikle metin içeriklerinden sosyal gerçeğe yönelik çıkarımlar yapmak olarak görülmektedir (Gökçe, 1994: 23-24). Bu hususta, içerik analizi ve söylem analizi birbirlerine yakın ilişkili analizlerdir. Çeşitli yöntemler içinde sayısal verilere vurgu yapan içerik analizi aslında nitelik analizi kategorilerini de içinde barındırarak, kelimeler, sözcükler ve biçimsel yapıları da araştırma kapsamına almaktadır (Sözen, 1999: 116).

Söylem analizinde; metnin içinde sosyo-kültürel, tarihsel, siyasal boyutlar ele alınarak söylem değerlendirilmektedir. İçerik analizi ise, “bir metnin açık ve net olan içeriği ile ilgilenmekte, açık olmayan mesajların üzerinde durmamaktadır” (Devran, 2010: 36). Söylem analizinde olanı değiştirme, içerik analizinde ise olanın tespitine ilişkin çıkarımlar yer almaktadır. İçerik analizinde nesnellik ön plandadır oysa söylem analizinde böyle bir durum amaçlanmayabilir.

1.7. SÖYLEM TÜRLERİ

Söylemler, çeşitli alanlar içerisinde etkileşimler bütünü olarak da düşünülmektedir (Sözen, 1999: 25). Bu bağlamda, politik söylem, felsefi söylem, eleştirel söylem, dinî söylem, milliyetçi söylem, haber söylemi, feminist söylem gibi söylem türleri karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere, söylemsel türler oldukça çeşitlilik göstermektedir. Hatta, bu türlerin bilgi ürünleriyle zaman zaman çatışmaya ve rekabete girdiği dahi görülmektedir.

Bu etkileşimler ışığında söylemin kısaca, kişiler arasında belli bir durumda gerçekleşen bir dil pratiği, dilsel bir etkinlik olduğunu söyleyebiliriz. Bu dil pratiği içinde “ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen” süreçler vardır (Aydemir, 2013). Bu süreçler, belli değerlerle ilişki kurularak oluşmaktadır. Örneğin, milliyetçi söylemler daha çok devletin yapısıyla ilişkili olarak vücut bulurken dinî söylemler kutsallıkta ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2001: 118).

Zengin bir yelpazeye sahip olan söylem türleri, sözlü dile olduğu kadar yazı diline de dayanır. Çünkü söylem, yazınsal yapıtlardan politik sloganlara dek çok geniş bir yelpazede yer alır (Aydemir, 2013). Neredeyse, hayatımız her alanında bahsedebileceğimiz söylem türlerinin sınırlılığını belirlemenin ve değinmenin oldukça güç olduğu hususu takdirle karşılanmaktadır. Dolayısıyla, bu geniş yelpazede değerlendirilen söylemin türlerinden, konunun açıklığa kavuşturulmasında daha gerekli olduğu düşünülen siyasi, felsefi ve eleştirel söylemden bahsedilmiştir.

1.7.1. Siyasi Söylem

Tarih süreç içerisinde siyaset kavramı, anlayışları ve siyaset araçları da sürekli değişime tabi olmaktadır. Yaşanan tüm değişiklikler temelde “devleti nasıl daha iyi yapabiliriz?” sorusu ekseninde sorgulanarak fikirler ortaya atılmış, söylemler türemiş ve tarihin o döneminin siyasal araçlarına hakim olanlar dünya tarih sahnesinde uygulamaya geçirilebilmiştir (Süar, 2011: 8).

Siyasetin görevlileri olan politikacıların yaptıklarını ve yapacaklarını halka anlatmaları sürecinde, söylemin yarattığı etkilerin arkasında kalan nesnel gerçekliklerin tartışmaya açılması, sorgulanabilmesi kitlelerin yararına daha nesnel kararların alınabilmesi için ve demokratik yaşam biçimine katkısı bakımından önem arz etmektedir (Karaoğlu, 1996: 143).

Politik bir söylemde dilin etkili bir şekilde kullanılmasına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda, siyasetçinin, tasarladığı plan ve projelerin halka yansıtılabilecek şekilde nesnel bir dil kullanılarak düşüncelerini aktaracak olumlu karar alabilmesi ve bu durum sonucunda amaca ulaşmada başarı sağlaması gerekmektedir. Burada, önemli olan noktayı, siyasetçinin söyleminin kitleler üzerindeki etkisinin boyutu teşkil etmektedir. Bu sayede, söylemin etkisi altında kalan kitleler, yaşananların ya da yaşanacakların gerçeklikle ilişkisini unutabilirler ve nesnel değerlendirmeyi ihmal edebilirler. Siyasi liderlerin, iktidar olabilmek veya iktidarını elinde tutabilmek adına sergiledikleri politik söylemle ve imajla, idare etme gücünü tutabilme uğruna siyasetin amacının ya da rasyonelitesinin dışına çıkılması durumu ortaya çıkabilmektedir (Karaoğlu, 1996: 142-143).

Siyasal söylem analizinin özü bizim siyasetten ya da siyasal davranıştan ne anladığımızı dair dilsel davranışla ilgilidir. Van Dijk'e göre (1998b: 211-212), okuyucunun hemen fark etmesi gereken ve yorumcu noktasına bağlı olan siyasal ifadelerin içeriğidir. Bununla beraber, söylemle ilgili dil üzerinden sergilenen birçok farklı amaç salt siyasi değil aynı zamanda sezgisel, bilgilendirme olarak yorumlanabilir.

Konuşan kişi söylemiyle olayı ve olaya ilişkin deneyimini yeniden oluşturur. Dinleyen kişi de önce söylemi algılar ve bu söylem aracılığıyla olay yeniden oluşur. Böylece dilin işleyişine özgü bir durum olan söz alışverişi ve söyleşim söylem edimine ikili bir işlev yükler: konuşucu için gerçekliği gösterir, dinleyici için bu gerçekliği yeniden yaratır (Benveniste, 1995: 30).

Siyasal söylem çerçevesinde düşündüğümüzde, söylemi "güç" elde çabasının bir alanı olarak ele alıp söylemin ideoloji ve kurumlarla bağlantısını da vurgulamak gerekmektedir (Karaoğlu, 1996: 75). Bu hususta, söylem ve ideoloji ilişkisinin niteliği ön plâna çıkmaktadır.

1.7.2. Felsefi Söylem

Felsefe, aynı zamanda bir iletişimdir. Bu özelliğiyle felsefe dil ve söylem ayrımına vurgu yapmaktadır. Felsefenin de bir söylemi vardır. Felsefe dilde bir söylemdir. Buradan hareketle felsefe, kendini bir söylem olarak sunmaktadır. (Çotuksöken, 2000: 57). Söz konusu bu söylem, genel veya özel nitelikte olabilir. Genel felsefi söylem aynı zamanda felsefenin tarihidir. Gerek tekil söylemlere, gerek genel felsefi söyleme ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler felsefi söylemin öğelerini oluştururlar (Çotuksöken, 2000: 59). Söylemden anladığımız ona yüklediğimiz işlevler ve daha da önemlisi dil anlayışımızla yakından ilintilidir. Bu nedenle söylem incelemesine yönelmek öncelikle dil felsefemizi tanımlamaktan geçmektedir (Kocaman, 2003: 26).

Çotuksöken'e göre (2000: 58-60) felsefe; öncelikle varolan, düşünme ve dil arasındaki ilişkileri ve dolaylı olarak da, bu alanların her birini inceleyen bir etkinlik olarak dile getirilmektedir. Felsefe her dile getirilişinde bir filozofa bağlı bir söylem

olarak ortaya çıkar; dolayısıyla felsefe onu dile getireninden, bir söylem olarak üreteninden soyutlanamaz. Felsefe, tarihi itibariyle söylemsel bir eylem biçimini yansıtabilir (Foucault, 2005: 164). Felsefi söylemi kurmada en büyük rolü üstlenen en başta gözlemler gelmektedir (Çotuksöken, 2000: 81).

Her filozofun kesinlikle var olana, düşünmeye, dile ilişkin bir tasarımı, kavrayışı söz konusu olmuştur. Bununla beraber, filozofların söylemi kurarken ağırlık verdikleri bir yön ya da yönler de elbette bulunmaktadır. Bu yönlerinde sayısı sınırlıdır; ya dış dünyada görülmektedirler ya düşünme ile var olmaktadır ya da dil üzerinden anlam kazanmaktadırlar (Çotuksöken, 2000: 76). Örneğin, Platon'un felsefi söylemi bir bakıma, felsefenin ne olduğuna ilişkin bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır (Çotuksöken, 2000: 65). Öte yandan, “söylem terimini felsefede ilk kullanan Aquinalı Thomas’dır. Thomas, terimi “saf sezgiye”ye karşı “zihni çıkarım” anlamında kullanır” (Sözen, 1999: 19). Bununla beraber, önemli olan bir nokta da denemenin söyleminin felsefi söylem olduğudur (Çotuksöken, 2000: 83).

Modern devletlerin ve toplumun siyasi olarak yönetilmesinin gelişmesinden itibaren felsefenin rolü siyasi rasyonalitenin aşırı güçlerini gözlem altında tutmak olmuştur, bu da gelecek vaat eden bir yaşam beklentisidir (Foucault, 2005: 26). Dolayısıyla, modern çağda, aklın merkezinde kendisini üreten felsefe, dil felsefesiyle yeni bir bakış açısı kazanmıştır (Baran, 2009: 85).

1.7.3. Eleştirel Söylem

Son dönemlerde, eleştirel söylem ağırlıklı çalışmalara yer verildiği görülmektedir. Kimi çalışmalara göre eleştirel söylem, söylem analizi açısından değerlendirilmekteyken, kimilerine göre ise bir söylem türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde değinilmiş olan eleştirel söylemin, söylemin analizi ya da türü olduğunu açığa çıkartmaktan ziyade, önemi git gide yükselen eleştirel söylemin öne çıkan özelliklerinden bahsedilmiştir.

Eleştirel söylem, “güç, hâkimiyet, hegomanya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden oluşturma, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da

sosyal düzen gibi temaları ön plana çıkaran ve araştırma alanı olarak bu konuları işleyen söylem analizi yöntemidir” (Çelik ve Ekşi, 2008: 113).

Bazı eleştirel dilbilimciler, eleştirel söylem analizini farklı bakış açılarından ele alarak incelemiştir. Bu sayede söylem analizinin yapı taşına eleştirel söylem türünü de eklemiştir. Bu söylem türünde Foucault'nun söylem teorisi yeniden yorumlanmaktadır. Foucault'nun pek önemsemediği yorum boyutunun altı çizilerek yorum, söylem analizinde geniş bir şekilde kullanılır ve söylemler, siyasal varoluş tarzları olarak değerlendirilir (Sözen, 1999: 16).

Zihinlerimiz eylemlerimizi kontrol etmektedir. Eğer karşımızdakinin zihni, bilgisi ve kanaatleri etkilenebilirse onun eylemleri de etki ve kontrol altına alınabilir. Ayrıca bireylerin zihinleri metin veya bireyler tarafından etkilenebiliyorsa, o zaman söylemin dolaylı olarak da olsa insanların eylemlerini kontrol ettiği belirtilebilir. Bu nedenle, ikna, inandırma ve manipülasyon günümüzün önemli konularından biri haline gelmiştir. Bu noktada, eleştirel söylem çözümlemesi, bu tür bir gücün nasıl istismar edilerek hakimiyet kurulduğu üzerinde durmakta ve söylemler üzerinde kontrol kurularak, bireylerin inançlarını ve eylemlerinin egemen çıkar grupları lehine nasıl çevrildiği konusuna odaklanmaktadır (Devran, 2010: 29).

1.8. SÖYLEM, İDEOLOJİ VE SİYASİ İKTİDAR

İnsanoğlunun doğrudan kendi etkinlikleriyle ilgili olan kavramlarından biri de ideolojidir. İnsanlar ideolojiler yoluyla yaşamda konumlandıkları yerleriyle, gerçek ilişkilerini değil, bu ilişkiyi görüş biçimlerini dile getirirler. Böylece ideoloji, kişilerin kendi “dünya”larıyla olan ilişkilerini simgelemektedir (Uras, 1997: 15).

Öte yandan, gerçekliğin üretilmesinde dil önemli bir rol oynamaktadır. İdeoloji ise bir sistemler bütünüdür. Bu sistemler bütünü de gerçekliği kodlama sistemini oluşturmaktadır. Bu yüzden ideoloji genel anlamda, belli bir sınıfa ya da gruba ait olan bir olgu değildir. İdeoloji maddi bir sistemdir. Söylem de maddi olan toplumsal yaşamı oluşturan eylemlerin, ilişkilerin, özne ve nesnelere yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Bunu yaparken de; dil, söylemi oluşturma yolunda araç olarak

kullanılmaktadır. Dil ideolojik bir olgudur. Yani dil ideolojik bir araçtır. İdeolojinin maddi biçimi dildir ve dil, ideoloji tarafından kuşatılmaktadır. Söylem, dilin kullanım biçimidir. Dil ve söylem ilişkisi buradan kaynaklanmaktadır. Söylemler, toplumsal eylemleri doğrudan açıklayabilen ve ideolojileri nesilden nesile aktarabilen bir olgudur. Bu yüzden, söylem kavramı ideolojileri anlayabilmek için çok önemlidir. Aynı zamanda, söylem kavramının anlaşılması içinde ideolojileri ve ideolojik dönüşümleri anlamak gerekmektedir. Kısacası, söylem ve ideoloji etkileşiminin çift yönlü bir etkileşim olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Şüphesiz, söylem ve ideoloji etkileşiminde bilgi kavramı da önemli yer işgal etmektedir. Bilginin mutlak olamama yoksunluğu dolayısıyla ideolojilerin de muhtemelen her zaman var olacağı söylenebilir (Uras, 1997: 20). Hiç bir ideoloji pratiğe dökülmede tam anlamıyla gerçekleşmemektedir. Yani, ideolojilerin tam anlamıyla eyleme yansıtılması oldukça güçtür. O halde, ideolojilerin eyleme yansıtılabilmesi ancak bilginin içinde kavrulduğu bir dille mümkün olmaktadır. Bu durumda, bilginin, gücün ya da ideolojinin dildeki kullanımı, birer dil eylemidir. Tüm bunların fonksiyonelliği ise ancak bir söylem içinde anlamlı hâle gelmektedir (Sözen, 1999: 13). Söylem de; bilgi, ideoloji ve güç ilişkilerini ortaya çıkaran bir bilgi formu olarak ortaya çıkmaktadır (Sözen, 1999: 92). Yani, bilginin üretilmesi sayesinde söylem yaratılabileceği söylenebilir.

İdeolojiler ve söylem birbirinden ayrı düşünülme yen iki kavramdır. Hakeza söylem, ideolojilerin dile getirilmesinde ve aktarılmasında rol oynamaktadır. 1970'li yıllardan sonra söylemin yerine ideoloji kelimesinin kullanıldığı özellikle Batılı akademik çevrelerde tespit edilmektedir (Atabek, 2003: 153).

Söylemler, toplumsal gerçekliğin bir boyutuna karşılık düşmektedirler. Ancak, gerçekliğin doğrudan yerini alamazlar. Yaşamın adlandırılması ve bir nevi etiketlenmesindeki işlevleri tayin edici niteliğe sahiptir (Uras, 1997: 41). Toplum, bir söylemler hiyerarşinden oluşmaktaysa bu hiyerarşiler de söylemlerin inşa ettiği hiyerarşilerden meydana gelmektedir Farklı gerçeklikler, farklı bilgi formlarına denk gelen farklılaşmış dil pratikleriyle, yani söylemlerle yapılanmaktadır. Bu sayede, söylemle birlikte gerçeklik kavramı da inşa edilmektedir. Yani, söylemlere tekabül eden

gerçeklikler söz konusu olabilmektedir. Buradan, söylemlerin birer farklılıklar ağı olduğu da anlaşılmaktadır. Söylemler, ideoloji kavramını kuşatır; yorum kavramına ise adeta teslim olmaktadır. Bununla beraber yorumun var oluş nedeni söylemdir ve yorumsuz söylem bir hiç olarak ortaya çıkmaktadır (Sözen, 1999: 12-15).

Uras'a göre (1997: 44), ideolojik söylemler ya da söylemsel ideoloji, öncelikle insanın kimliğini tespit eder. Söylem, sözcüklerin karşı tarafa sunduğu bilgi kadar, söyleyenin ve söyleneni dinleyeninin sergilediği tavır ve tutumlarla biçimlenmektedir (Kocaman, 2003: 21). Söylemler, hiçbir zaman ve hiçbir yerde tarafsız olmazlar, onlar nesnellik dışı birer ürün olarak meydana gelmektedirler. Bu nedenle saf söylem ya da söylemler yoktur. Söylemler, dilin nesnel durumlarını açıklamayan sosyal hayatın verileridir (Sözen, 1999: 28). Söylemler değer ve inançlardan oluşan özgül nesnel düzeye sahiptir. Kimi yerde düzenin kurucusu, kollayıcısı; kimi yerde düzenin düşmanı kimi yerde insandan topluma uzanan bütün ilişki tarzları, bir söylem içinde doğar, söyleme göre yönelir ve bir öze söyleme bağlı şekilde yürür (Özdemir, 2001: 113). Diğer taraftan bir söylemin kurucuları, sahipleri, sözcüleri veya taraftarları da söylemin kaderi üzerinde konuşabilirler. Esasında söylem, tek bir kişinin üzerine indirgenemeyeceği gibi her söylem, üzerinde yükseldiği kamusal toplulukların, grupların, isteklerine ve beklentilerine karşılık vererek ayakta kalmaktadır. Örneğin, dini veya milliyetçi bir söylemin, toplumun beklentilerine yanıt veremediği takdirde var olması düşünülemez. Bireylerin ya da bireylerin oluşturduğu toplumun taleplerini yerine getirebilecek veyahut taleplerine uygun koşulları yaratabilecek bir zihniyet, mutlaka tutarlı söylemler üretmek zorundadır (Özdemir, 2001: 115).

Değişik ideolojik söylemler içerisinde kurgulanan ve bu söylemleri kullananlar tarafından tahayyül edilen siyasi kimlikler çoğunlukla birden çok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Burada, karşımıza özne kavramının önemi çıkmaktadır.

“Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne” (Foucault, 2005: 63). Yeni bir söylemle karşılaşan özne, karar alma süreçlerinde durum değerlendirilmesinde bulunmaktadır. Özellikle, siyasi çatışma içerisinde bulunan şartlarda bu husus sıklıkla yaşanmaktadır. Nitekim, özne söylemden önce var olamaz;

söylem sayesinde ve söylem içinde var olmaktadır. Eğer söylem, öznenin yaşadığı veya yaşamak istediği dünyaya ilişkin sorunları aşma konusunda çözümler getiriyorsa ya da en azından umut olabiliyorsa özne onu sahiplenir (Özdemir, 2001: 114).

Aslında öznelere; ideolojiyi, çoğu zaman kendi çıkarlarına göre üretmektedir. Böylece ideoloji kavramı, çıkarlardan meydana gelen ve ideolojik temsillerin farkında olan koşullara dayanmaktadır. Buradan hareketle, ideolojiyi insanlar kendi gereksinimlerine göre belirlemektedir. Siyasi liderlerde ideolojileri söylemler aracılığıyla kullanmaktadır. Foucault'a göre söylemin kendisi bir iktidardır ve bir iktidar etkisi olmayan söylem söz konusu olamaz (Foucault, 2005: 20).

“İktidar bir ilişki, bir eylem biçimidir. Ama bu, doğrudan doğruya başkaları üzerinde değil, başkalarının şimdiki ya da gelecekteki eylemleri üzerindeki bir eylemdir” (Foucault, 2005: 20). İktidar ilişkisinde, taraflar sürekli bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bir toplumsal kümenin diğer bir toplumsal küme üzerindeki etkisi ve bu etkinin içeriği, iktidarda kalabilmenin koşullarını oluşturur (Karaoğlu, 1996: 16-17). Toplumsal yapıda güç dağılımı rastgele değildir. Toplumdaki kümelerin hiyerarşik yapısıyla koşutluk gösterir (Karaoğlu, 1996: 54). İktidarların hem toplumsal denetimi sağlaması hem de iktidar koşullarının yeniden üretilmesini sağlaması toplumsal kümeler arasında belirli bir etkileşimi gerektirir (Karaoğlu, 1996: 77). Bu etkileşimler de liderlerin siyasal söylemleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Söylem, iktidarın aracı ve sonucu olabileceği gibi, aynı zamanda karşıt bir strateji için engel veya çıkış da oluşturabilecek karmaşık ve istikrarsız bir bütünü de ifade etmektedir (Sözen, 1999: 66)

Toplumsal iktidar dolaylı bir yapıya sahiptir. Siyasi iktidar, bireylerin, eylemlerini planlamak ve icra etmek için ihtiyaç duydukları bilgileri ve kanaatleri yönetmektedir. Siyasi liderler bu noktada devreye girerler ve söylemleriyle toplumu yönlendirirler (Küçük, 2005: 273). Esasında, bu tür bir iktidar çözümlemesi, “toplumsal denetimin sağlanması ve iktidarın meşrulaştırılması çabalarının söylemle olan bağına ortaya koymaktadır” (Karaoğlu, 1996: 77).

Foucaultcu söylem analizinin özünde söylemin, meşrulaştırma ve iktidara dair kapsamı daha geniş sosyal süreçlerdeki rolü ile ilgilenmektedir. Söylemler, olmanın ve görmenin yollarını ulaşılabilir kılmaktadır. Bu yüzden, iktidarın kullanımına yerleşik olarak çok güçlü bir şekilde söylemler etki etmektedir. Bununla birlikte, istikrar ve düzen istekleri ideolojileri beslemektedir (Uras, 1997: 30). Siyasal iktidarlar, bu istekleri söylemler aracılığıyla ideolojik açıdan değerlendirmektedir. Dolayısıyla, her siyasal iktidar söylemi ideolojisini toplumsal kökenli söylemden alır. İktidarın söylemi ile tabanı arasında bu ideoloji yer alır. Bununla birlikte, çoğu zaman, ideoloji ve dil, toplumda yer alan bireylerin, hakim grupların çıkarlarını destekler şekilde düşünmesine neden olacak biçimde kullanılmaktadır.

Öte yandan, bazen siyasal iktidarların şiddet ve baskı eğilimli söylemleri de olabilmektedir. Böyle bir durumda, toplumsal kökenli ideolojinin içeriğinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Toplum içinde bu sorunlar arttıkça bu tarz söylemler daha da belirginleşmektedir. Nitekim, iktidarın kimi söylemleri, tepeden bakma, ayrıştırma ve kendi tabanını memnun etme gibi özelliklere sahip olabilmektedir. Bu durum, iktidarın, doğası gereği, elde ettiği güçle istediğini yapma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Keza, siyasal iktidar gücünü tabanından aldığı destekle göstermeye çalışmaktadır. Böyle bir durumdan birey bizatihi etkilenmektedir. Bireyin, kendinin oluşturduğu alana siyasal iktidarın müdahale etmesi tehlikeli bir vaziyet ortaya çıkarmaktadır. Siyasi liderlerin ayrıştırıcıdan ziyade bütünleştirici ve sağduyulu bir söylem stratejileri belirlemeleri önem arz etmektedir. Bu hususta, siyasi liderlerin toplumun tüm kesiminin tam desteğini alabilecek söylemler geliştirmesi arzu edilmelidir. Bu noktada, siyasi liderlerin içinde bulunduğu toplum karşısına, kuvvetli bir politik imajla dikilmeyi bilmeleri ve sağlam bir şekilde ayakta durmayı becerebilmeleri gerekmektedir (Purvis ve Hunt, 2014: 24).

Özellikle, seçim dönemlerinde veya seçim ertesinde, yönetici adayların ve yapacakları işlerin destek alması için çeşitli araçlar kullanılabilir. İletinin hedef kitleye istenilen şekilde ulaşmasını sağlamak için olası tüm görsel ve işitsel araçlar kullanılmaktadır (Karaoğlu, 1996: 15). Buradan hareketle, siyasi pazarlama niteliği kapsamında İkinci Dünya savaşından sonra Amerika'da doğan ve 1960'lı yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlanan politik imaj kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu

durumda, politik alanda imajın kullanılması görülmektedir. (Karaoğlu, 1996: 16-17). İktidara gelmek, iktidarı güçlendirmek, iktidarda zaman kazanmak ya da iktidarı devirmek için manevraların yapılabileceği bir durumda “söylemiştik, yaptık” biçimindeki övünmeler ya da “söylemiştiniz, yapmadınız” biçimindeki eleştiriler şeklinde somut veriler politik bir imajın kullanım sahasını oluşturmaktadır (Karaoğlu, 1996: 40).

Günümüzde sözcüklerin anlamları değil, işlevleri vardır. Toplum, hızlı düşünen varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanı optimal ölçekte, yani en iyi şekilde değerlendirebilmek ön plana çıkmaktadır. Yeterince vakit ayrılamadığı için ideolojiler, ne dediğinden çok ne yaptığı boyutuna doğru geçiş yapmaktadır. Her halükârda, söylemde bu etkenlerden hareketle, sözcükleri yansıtmaktan çok düzenleme işlevi görmektedir. Söylem, toplumsal bir güçtür. Politik güce sahip olma, iktidarı elde tutma, ekonomiyi yönlendirebilme gibi eylemleri etkili söylemler inşa eder. Söylemler, aynı zamanda toplumsal kimlikleri de ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber; toplumsal ilişkiler, bilgi, kültür ve inançlar da toplumsal kimlikleri etkiler. Bu noktada, toplumsal kimliklerin üzerlerine düşen görev ise dillerini doğru bir şekilde kullanmak olmalıdır. Çünkü dil toplumsal bir sözleşmedir. Dil, söylemler aracılığıyla anlamlar kazanır. Diğer taraftan, ideolojinin üretilmesinde de söylemlerin etkisi göz ardı edilemez. İdeolojilerin doğru anlaşılması ve dilin de doğruyu söyleme adına yasaya dönüşmemesi gerekmektedir. Siyasi iktidarlar da bizatihi bu duruma muktedir olmamalı, sadık kalmalı ve dikkat etmelidir.

1.9. SİVİL TOPLUMCU SÖYLEM KAVRAMI

Kavramsal çerçevede toplum, farklı dönemlerde pek çok sosyal bilimci tarafından tanımlanmaya çalışılmış ve günümüze kadar gelen tarihsel süreçte oldukça geniş bir anlama sahip olma niteliğine kavuşmuştur. Bu tanımlardan birine bakacak olursak: “Toplum, belirli bir ülkede yaşayan, ortak bir siyasi yönetime tabi olan ve ortak bir kültürü paylaşan çevrelerindeki öteki gruplardan ayrı bir kimlikleri olduğunun farkında olan bir insan grubudur” (Arda, 2003: 586). Başka bir tanıma göre toplum, “Sürekli değişim içinde olan bütün çevre koşullarına uyum sağlayan, yani kendini yeri

gelince değiştiren ve yeni bir dengeye ulaştıran mekanizmalara sahip bir bütün, kültür yaratma olgusunu içine alan bir varlıktır” (Küçükömer, 1994: 181).

Tıpkı toplum kavramında olduğu gibi sivil kavramı da, tarihi serüveni boyunca pek çok dönüşüm geçirmiş ve birçok anlam değişikliğine uğramıştır. Ancak, sivil kavramının uğradığı değişimlerin altında yatan temel hususlar daha çok Avrupa kültürlerindeki sivil sözcüğünün farklı kullanımları baz alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Türk dilinde “sivil” olarak geçen kökeni Fransızca-Latince olan “civil” kelimesinin anlamı “vatandaşlara ilişkin olan, vatandaşlar topluluğuna, onların yönetimine veya birbirleriyle ilişkilerine yönelik olan, bir şehirde yaşayanlara göre olan, kırsal ya da köy yaşamına ilişkin olmayan, askeri ya da dini olmayan, medeni, uygar, kibar, görgülü anlamında kullanılmaktadır” (opur, 2014: 1-2).

Sivil toplum kavramının içeriği konusunda birçok tanım yapılmakla birlikte birbirinden değişik anlamlar kazanarak günümüze kadar geldiği görülmektedir. Öncelikle, “sivil” kelimesinin “toplum” kelimesi ile bir araya gelmesiyle meydana gelen “sivil toplum” şeklindeki kavrama dönüşmesi bazı toplumsal, siyasal olaylara ve hareketlere bağlı olarak gerçekleşmiştir (Abay, 2004: 272). Bu ifadeyi bir kenara bırakacak olursak; sivil toplum, kısaca kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş topluluk olarak tanımlanmaktadır (Arda, 2003: 531). Öte yandan, sivil toplumu tanımlama konusunda herhangi bir görüş birliğinin olmadığını belirten bazı entelektüel isimler de vardır. Örneğin *Keane*, bu doğrultuda hareket etmektedir. Ona göre (1993: 47-48) sivil toplum, daha çok Batı Avrupa düşünce geleneğinde XVIII. yüzyılın ortalarına kadar etkisini sürdürmüş ve yasalar çerçevesinde belirlenmiş bir siyasal düzene tabi olmak ya da başka bir ifadeyle, rgtlenebilen, kendi kendini değerlendirerek çevrelerinin ve kendilerinin eylemlerini özgürce belirleyebilen, devlet-dışı kurumların dinamik ve karmaşık yapısını tasvir eden bir kavramdır. Bu bakış açısıyla sivil toplum, devletten ayrı bir yapı olmakla birlikte devlet kurumları üzerinde her çeşit baskı ve denetim uygulayarak kendi kimliğini koruyan ve değerimini sağlayan bir bütün şeklinde tanımlanmaktadır.

Küçükömer, tarihsel süreç içerisinde sivil toplumun ortaya çıkışını Batı’nın siyasal kültürünü ve değerlerini referans olarak izah etmeye çalışmaktadır. Bu analizi

yaparken, sivil toplumla politik toplum ilişkisinin oluşturduğu etkileşimden bahsetmektedir. Ona göre sivil toplum, en basit ihtiyaçlarının giderildiği bir toplum olarak ifade edilmektedir. Sivil toplumun batıdaki gelişimini Roma İmparatorluğu'na kadar götürmekle beraber özellikle, Batı'daki sosyolojik, ekonomik ve siyasal dönüşüm evrelerinden biri olan Sanayi Devrimi sonrası farklı bir toplumsal sınıf yapısı olarak ortaya çıkan burjuvaziyi tanımlamak için sivil toplum kavramının kullanıldığından bahseder. Bununla birlikte, sivil toplumun feodal düzene ek ve yeni bir düzen olan kapitalizmle birlikte gelişme kaydettiğini söylemektedir. Politik toplum ise politikanın yapılabildiği toplumdur. Yani, politik toplum, sivil toplum içindeki hakim sınıfların oluşturduğu toplum olarak karşımıza çıkmaktadır (Küçükömer, 2009: 147). Buradan hareketle, politik toplum bir üstyapı mekanizması olarak değerlendirilirken, sivil toplum da alt yapı kategorisinde yer almaktadır. Sivil toplumun kaynak alanının politik alan olduğunu savunmaktadır. Bu alandaki genel ölçü vatandaşların politik eşitlik derecesidir. Bu noktada alanın düzenlenip korunması gerekmektedir. Sivil toplumun koşulunun iktidarın bölünmüşlüğü ile sağlanacağına inanmaktadır. Toplumun, bölünmüşlüğe dayalı bir bütünlükle oluştuğunu dile getirmektedir. Bölünmüş iktidarın vatandaşlar ve onların meydana getirdiği politik birimlerle oluştuğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre, iktidarın bölünmüşlüğü devletin bölünmüşlüğü değil, aksine devleti yapan özelliktir. Bölünmüşten bütüne varışın birlikte koşulu vatandaşlar ve politik birimler arasında sivil aralıkların ve karşılıklı sivil disiplin varlığına bağlanmaktadır (Küçükömer, 1994: 252-253). Özellikle, Batı'daki sivil toplumun gelişip yayılmasını alt tabakada bulunanların burjuvazi sınıfına özenmeleri sonucu üst yapıya doğru çıkma arzularının bir sonucu olarak görmektedir (Küçükömer, 2009: 140-143).

Mardin, sivil toplum kavramını değinirken evvela bu kavramın genellikle askeri olanın karşıtı olarak algılanmasının yanlış anlaşılmalara sebep teşkil edebileceği üzerine durmaktadır. Ona göre, sivil toplum, askeri toplum karşıtı demek değildir. Sivil toplum kavramının vurgusu şehir adâbidir. Yani, "sivil" kelimesinin kökünün şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri, kısacası şehirli olana denk gelme, medeni olma olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla, sivil toplumun karşıtının kendi deyimiyle gayri medenilik olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan *Şerif Mardin*, tarihsel süreç içerisinde zayıf kral ve güçlü feodal sınıfların bulunduğu Batı

feodalizminin içinde özerk şehirlerin oluşumuyla sivil toplumun inşasının gerçekleştiğini belirtmektedir (Mardin, 1992: 9-10).

Sivil toplum kavramı tamamlayan kavramlardan biride özgürlük kavramıdır. Bu hususta, sivil toplum ile özgürlük kavramı arasındaki ilişkiye değinmek önem arz etmektedir. Bu bağlamda, sivil toplumun kendine has bir özgürlük alanı mevcuttur; fakat burada kastedilen belirli bir türdeki özgürlüktür. Özgürlük bir bakıma sivil toplumla da somutlaşan bir varlık haline gelmektedir. Buradaki özgürlükten kasıt şüphesiz; farklılıkları, değişen çıkarları, yaradılışları ve inançları ileri süren daha pek çok çatışma argümanlarına rağmen, insanların birlikte yaşamalarına imkan veren ve modern fikir mahiyetinde yorumlanması gereken bir özgürlük olarak anlaşıldığı takdirde etkisini sürdürebilecek olmasıdır (Yıldırım, 2001: 25). Ancak modern fikir mahiyetinin yorumlanabilmesi ya da okunabilmesi için öncelikle özgürlük doğrultusunda gelişen sivil toplumun tarihinin geçirdiği aşamaları analiz etmek yerinde olacaktır. Bu analizin temel dayanağını ise sivil toplum-devlet ilişkisi belirleyecektir.

Her ne kadar sivil toplum ve devlet ilişkisinde bu iki kavramın birbirleri üzerinde meşruiyet zemini kurması durumu ortaya çıksa da (Aslan, 2010: 366), sivil toplumcu anlayış içerisinde hareket eden çeşitli toplumsal grupların devletten uzak durmaları ile alternatif söylem üretmeleri mümkün olabilmektedir. Bununla beraber, siyaset alanı dahilinde sivil toplumun siyasal katılıma katkı sağlayabilecek ve siyaseti geliştirebilecek toplumsal örgütlenmelerin oluşturulması hususu da sivil toplumun özelliklerinden birini meydana çıkarmaktadır. Tüm bu özelliklerin bir arada değerlendirilebilmesi için ise öncelikle sivil toplumcu anlayışın geliştirilebilmesi önem arz etmektedir. “Sivil toplumun var olabilmesi ve gelişebilmesi için öncelikle toplumsal düzeyde etnik, kültürel, dinsel ideolojik, mesleki vb. gibi sosyolojik kategoriler bazında toplumsal farklılaşma olması gerekir” (Abay, 2004: 272).

Sivil toplum kavramı; bir taraftan, farklı ekonomik, kültürel ve siyasal söylemlerin ve çeşitli aktörlerin kullanımına girince esas işlevinin ve siyasi değerinin ne olduğu muğlaklaşmıştır. Diğer taraftan; sivil toplumcu bir anlayışta, toplumsal sorunlara çözüm ve iyi toplum yönetimi temelinde siyasi, ekonomik ve kültürel aktörlerin kendi iktidar ve çıkarı dayalı söylemlerini meşrulaştırma süreci de yaşanmaktadır.

Dolayısıyla, sivil toplum kavramının; farklı siyasi, ekonomik, kültürel aktörler ile devlet yöneticileri tarafından kendi söylemlerine içinde kullanılma biçimlerinde bir siyasal kimlik ve değere sahip olma özelliğini taşıdığı belirtilebilir. Bununla birlikte, siyasal bir niteliğe sahip sivil toplumcu bir anlayışta birbirlerine çatışma hali içinde olabilecek farklı söylemler de karşımıza çıkabilmektedir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda sivil toplumun kavramsal olarak tanımlanmasında bir muğlaklıktan bahsedilebilir.

Devlet ve toplum ayrışması içinde sivil toplum kavramı, toplumun devletten ahlaki ve siyasi olarak daha güçlü ve belirleyici olduğunu simgelediği süreç, demokratik bir toplum yönetiminin ve demokratikleşmenin temel kaynaklarından biri olma işlevini üstlenmektedir. Demokratik toplumlarda sivil toplumcu anlayışın güçlü ve etkin olduğu söylenilebilir. Böyle bir anlayışın yasaklandığı ya da yok edildiği toplumlarda totaliterlik hakim iken sivil toplumcu anlayışın belli derecede özgürlük verildiği, ancak güçlü devlet denetiminin talep edildiği toplumlarda otoriterlik söz konusu olmaktadır. Esasında, sivil toplumcu bir anlayışa sahip toplumlarda, sosyo-politik sorunlara etkili çözüm bulma süreçlerinde aktif olarak katılma ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirme eğilimi var olmaktadır (Keyman, 2004: 2-3).

Siyaset alanında özellikle kimlik temelli sağ ya da sol görüşlü partilerin veyahut siyasi oluşumların, sivil toplumu önemseyen ve yücelten siyasi söylemleri vardır. Bu hususta, sivil toplumcu bir yaklaşımda toplumun ahlaki ve siyasi değerleri siyasal söylemlere eklenmektedir. Diğer yandan, sivil toplumcu bir anlayışa sahip toplumların özellikle demokrasiye geçiş süreçlerini irdelediğimizde, totaliter/otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecinin anahtar kavramı olarak sivil toplumculuk görülmektedir. Bireysel hak ve özgürlükler alanının genişlemesi noktasında demokratik toplum yönetiminin temel kurucu ögesi olarak ve bu anlamda ahlaki ve siyasi bir değere sahip sivil toplumculuk karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplumcu bir anlayışta, devlet-toplum ilişkilerinin düzenlenmesinde etkin ve verimli bir toplum yönetiminin meşruluğundan söz edilebilir. Sivil toplumculukta, totaliter ya da otoriter bir devlet yönetimi anlayışına karşı bir muhalefet alanı bulunmaktadır. Bu bağlamda, eğer sivil toplumcu bir söylemin devlet ve siyasi aktörler tarafından kendilerini meşrulaştırıcı bir faktör olarak kullanılması söz konusu olursa politik sorunların çözümü yapılamaz.

Aksine, sivil toplumcu bir söylemde toplum tarafından yönlendirilen devlet yönetiminin etkili, verimli, sorumlu ve şeffaf bir yönetime dönüştürülmesinin önemli bir aktörü olması gerektiğini savunulmalıdır. Böylece, toplumsal yaşamda aktif vatandaşlık temelinde bir örgütlenme ile farklı kimlikler, toplumsal aktörler ve kesimler arasındaki ilişkinin demokratik esaslara göre kurulması önem arz etmektedir. Son yıllarda sivil toplum kavramının giderek ön plana çıktığı hatta kimi zaman klişeleşme sürecini geçirdiği görülebilir. Toplumsal sorunlara çözüm arayan ve demokratik bir toplum yaratma vizyonu taşıyan aktif bir sivil toplumcu anlayışın siyasal söylem içinde son yıllarda önemi giderek yaygınlaşmaktadır. Sonuç olarak, devlet ve toplum ile birey ilişkilerinde, toplumsal yaşamı oluşturan farklı kimlikler, aktörler, kesimler arasındaki ilişkilerde hakların ile sorumlulukların demokratik ve adaletli dağıtımının anahtarı siyasal alanda bu yönde bir sivil toplumcu söylemle biçimlenmelidir (Keyman, 2004: 4).

Sivil toplumculuk dahilindeki siyaset alanında ve özellikle seçim propagandalarında kullanılan sorumluluk almadan hak sahibi olunmaz söylemi, çoğu zaman sivil toplumculuğun önemini arttırmakta ve bu yönde sivil toplum söyleminin siyasi partiler, hatta devlet aktörleri tarafından sürekli tercih edildiği görülmektedir. Günümüzde kimi zaman farklı aktörler tarafından, sivil toplumcu bir siyasal söylemin Türkiye'nin demokratikleşmesinde ön koşul olarak görüldüğü gözlenmektedir. Bütün siyasi partiler kendilerini demokrasinin yanında gösterirken sivil toplumun önemine vurgu yapmaktadırlar.

Genellikle siyaset arenasında sivil toplumu söylemsel düzeyde destekleyen devlet aktörleri ve siyasi partiler, bu önemin nitel bir yapıya dönüşmesi için katkıda bulunmamaktadır. Hakeza, bu aktörlerin sivil toplumcu anlayışa karşı çoğu zaman genel yaklaşımları geliştirici değil engelleyici niteliğe sahiptir. Burada; altı çizilmesi gereken başlıca husus, kendi siyasi söylemlerinde sivil toplumun önemini sıkça belirten siyasi aktörlerin kamusal alanın toplumsal sorunların demokratik müzakere alanı olarak anlaşılması için çaba göstermeleri olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ HAYATINDA CELÂL BAYAR

2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE CELÂL BAYAR

2.1.1. Celâl Bayar'ın Gençlik Yılları

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti için toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşanan değişim ve dönüşümlerin hızlı bir şekilde gelişme kaydettiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu dönemde, ağır yenilgilerle sonuçlanan savaşlar ve bu savaşların beraberinde getirdiği olumsuzluklar, devletin işleyişinin sarsılmasına ve bekasının sorgulanmasına neden olmuştur. Genel olarak, bu yüzyılda devletin akıbetine yönelik tartışmalar ön plana çıkarken,; bir taraftan kötü gidişatı sona erdirecek çözümler aranmakta, diğer taraftan devletin çöküş evresinden bir an önce kurtarılması ve yapılacak düzenlemelerle devletin eski gücüne kavuşturulması amaçlanmaktaydı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında patlak veren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Osmanlı ordusu savaştan yenilgiyle ayrılırken savaşın zulmünden kurtulmaya çalışan birçok Türk ailesi dramatik bir göç dalgası halinde Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Celâl Bey'in¹ hayat öyküsü de tam bu noktada baş göstermektedir (Şenşekerci, 2000: 19). Aslen Plevne Türklerinden olan ailesi, bu savaşın olumsuzluklarından nasibini alarak Bulgaristan'dan anavatana hicret etmişlerdir. Celâl Bey'in annesi Emine Hanım iken babası, İstanbul İlâhiyat Akademisi ve Darulmuallim Koleji mezunu olan Abdullah Fehmi Efendi'dir. Babası; ileri görüşlü, aydın, devletine ve dinine bağlı olmakla birlikte çevresinde sevilen ve fikirlerine değer verilen bir kişiydi. Anadolu'ya göç ettiklerinde babası, Maarif Nezareti tarafından Bursa Vilâyeti'nin Gemlik Kazası'nın Umurbey Köyü Rüştüyesi Başöğretmenliği'ne tayin edildi ve aynı kazada müftülük görevini de yürüterek din adamlığı mesleğini de icra

¹ 1934 yılındaki Soyadı Kanunu ilan edilinceye kadar isimlerin yanında genelde Bey, Paşa vb. sıfatlar söylenmektedir. Nitekim, Celâl Bayar'da 1934 yılında Soyadı Kanununca soy ismini belirleyene kadar Mahmut Celâl Bey, Mahmut Celâlettin Bey ya da sadece Celâl Bey ismiyle geçmektedir.

etmekteydi (Atalay, 1958: 17; Saray, 2013: 9). Bu itibarla, Celâl Bey'in babasının, Osmanlı taşrasında görevli ilmiye sınıfını temsil eden bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Mahmut Celâlettin adını alan Celâl Bey, 16 Mayıs 1883 tarihinde Umurbey Köyünde doğmuştu (Şakir, 1952: 5; Bozdağ, 1986: 3). Bir köy çocuğu sayılmakla birlikte, gerçekte tam bir kent kültürüyle büyümüşü. Eğitiminde ve yetişmesinde okuryazar babası büyük pay sahibiydi (Şenşekerci, 2000: 22). Nitekim, dönemin askeri okullarında tahsil gören iki oğlunu verem hastalığı yüzünden kaybeden Abdullah Fehmi Efendi, üçüncü oğlu Celâl Bey'in askeri bir meslekten ziyade eli kalem tutan bir meslekle meşgul olması taraftarıydı. Bu sebeple oğlunu, ilk etapta Umurbey dışında bir okula göndermemekte karar kılan Abdullah Fehmi Efendi, Celâl Bey'in eğitimiyle bizzat yakından ilgilenmekte hatta oğluna Arapça ve Farsça derslerini de vermekteydi (Akşit, 1987: 2).

Celâl Bey, ilk ve orta öğrenimini Umurbey'de tamamladı. Daha sonra, Bursa'da İpek Meslek Okulu'na gitti (Mazıcı, 1996: 8). O sıralarda, kendi bilgi ve tecrübelerini arttırmak amacıyla yerli mahkeme olan Gemlik Mahkemesi'nde ve aynı zamanda Gemlik yakınlarında bulunan gayrimüslim azınlıklar için Fransızlar ile İngilizlerin ortaklaşa kurdukları ve Düyun-u Umumiye-i Osmanî'ye bağlı Tütün inhisar dairesinde çalışmaya başladı (Atalay, 1958: 18; Saray, 2013: 10). Bu sayede Celâl Bey, genç yaşında iş ve ticaret hayatı hakkında bilgi sahibi olabilme imkânına erişmekteydi.

2.1.2. Mesleki Temeller ve Bürokratik Deneyim

Celâl Bey, Ziraat Bankası'nın Mudanya Şubesine memur alımı için Bursa'da açtığı imtihana katıldı. İmtihani kazanmasına rağmen, meslek hayatının daha başlangıç evresinde ilginç bir durumla karşılaştı. Banka müdürü, onun yaşını genç bulurken biraz beklemesini ve ileride bankanın Bursa şubesinde görevlendirileceğini belirtmişti. Böylece, genç yaşında bürokrasinin "idare-i maslahatçılığı" ile yüz yüze gelen Celâl Bey kendisini bir anda o dönem bürokrasinin işleyişi içinde bulmuştu (Bozdağ, 1986: 8). Nitekim, ileriki dönemde Gemlik'den ayrılarak Osmanlı yönetiminin önemli politik merkezlerden biri olan Bursa'da veznedar olarak çalışma imkanına sahip olacaktı. Bu

durum, Celâl Bey'in mesleğinde ilerlemesine ve dolayısıyla hayat tecrübelerini geliştirebilmesinde bir dönüm noktası olarak görülmele birlikte toplumsal konumunun değişmesine neden olacaktı. Üstelik, söz konusu dönemin koşullarında bankacılık mesleği, halk nazarında üstün görülen ve istisnai bir mevki olarak değerlendirilmektedir (Şenşekerci, 2000: 26). Çünkü ülkede bankacılık yeni gelişmekteyken bankacılık mesleğine mütehassis olmanın yolu ise yabancıların onayı üzerine gerçekleşmekteydi (Atalay, 1958: 19). Başka bir ifadeyle Celâl Bey, genel olarak kabul edilen söz konusu kaidenin dışına çıkarak kendi çabası ve başarısıyla bu konuma gelebilecek kabiliyette özgün bir kişi olduğunu ispatlamıştır.

Celâl Bey, Bursa'daki yaşamında bir yandan mesleğini icra ederken diğer yandan yabancı dil öğrenmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Nitekim, Türk mektebinde Arapça eğitimi ve College Francais de la Assumption'da Fransız Papazlarından Fransızca dersler alarak kendini geliştirmeye çalışıyordu (Bozdağ, 1986: 9; Atalay, 1958: 18). Bu arada, 1903 yılında İnegöllüzâde Refet Bey'in kızı Reşide Hanım'la evlenen Celâl Bey'in ileriki yıllarda bu evliliğinden Refi, Turgut ve Nilüfer adlarında üç evladı olacaktı (Saray, 2013: 10).

Celâl Bey, izleyen iki yıl içinde bankacılık mesleğini başarılı bir şekilde sürdürmekteyken 1905 yılına gelindiğinde, aldığı bir teklif üzerine mesleki kariyerinde yükselebileme fırsatını ele geçirmişti. Zira kayınpederinin ağabeyi, Bursa'da Alman sermayeli Deutsche Orient Bank'ın bir şubasını açma hazırlığındaydı ve Celâl Bey'i bu bankaya almak istediğindedir. Celâl Bey'e göre böyle bir fırsat bürokratik bir yapıdan pratik bir yapıya geçiş demektir (Şenşekerci, 2000: 27). Sonrasında, Ziraat Bankası'ndan istifa ederek Alman sermayeli bu bankada çalışmaya başladı. Celâl Bey'in yabancı kökenli bir bankada çalışmaya başlaması, günler ilerledikçe kuşkusuz bankacılık mesleğinin ötesinde bir anlam ifade etmeye başlayacaktı. Çünkü kapitülasyon haklarından yararlanılarak Avrupa'dan bankaya ulaştırılan çok fazla dergi ve yayınları takip edip onlardan öğrendikleri sayesinde, istibdat döneminden bunalmış olan halkın sorunlarına yönelik düşünceler geliştirmeye başlayacaktı (Şakir, 1952: 16). Bu bağlamda, bankasının Avrupa'dan getirttiği Fransız menşeli Le Matin gibi gazeteleri okuyarak, memlekette meşrutiyeti kurmak isteyen Jön Türklerin faaliyetlerini yabancı basından da takip ediyordu (Akşit, 1987: 2). Diğer taraftan, okumuş olduğu bu yabancı

yayınlarla Bismarck Almanya'sının "milli iktisat" politikası hakkında da bilgi sahibi oldu (Şakir, 1952: 17). Milli iktisat politikaları, I. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılıp yerlerine, başlarda ekonomik alanda dışa kapalı ve otarşik uygulamaların görüldüğü milli devletlerin ortaya çıkmasıyla gündeme geldi. Nitekim, kısa sürede Osmanlı toplumunda da bu politikalar yer bulacaktı. Hatta, meşrutiyet liberalizminin yayın organı Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuasına karşı 1915 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimleri ve mali desteği altında "milli iktisada doğru" sloganıyla yayımlanmaya başlayan İktisadiyat Mecmuası yayın organı oluşturulacaktı (Toprak, 1995: 13). Celâl Bey de başlarda bu ekonomik görüşten etkilendi ve bu doğrultuda kendince ekonomik görüş zemini oluşturmaya başladı.

"Sonradan ekonomik durumumuzu incelemek için ülkemize gelen ve aynı bankada müdür muavini makamında da yer alan Macar iktisatçı Kaldor, Celâl Bey'i Deutsche Orient Bank'ın memuru iken tanıdı." Daha sonraları bu zat, Celâl Bey'in Başvekilliği yıllarında onu tanıtan bir yazı kaleme alacaktı (Kemal, 1980: 8). Celâl Bey, bankada müdür muavini Kaldor'dan sonra imza yetkilisi ve söz sahibi oldu. O dönemde özellikle de bir yabancı bankada genç yaşta böyle bir yetkiye sahip olabilmek büyük bir başarı olarak takdir edilmekteydi (Bozdağ, 1986: 10). Bununla beraber Celâl Bey, bankacılık kimliği altında yerel girişimcileri örgütleme faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Bursa ekonomisini geliştirme yolunda adımlar atmaya planlamaktaydı. Örneğin, Mudanya-İstanbul vapur hattı üzerinde Bursa'nın esnafları ve tüccarlarını bir arada toplama başarısında bulunarak Hüdavendigâr adlı bir şirketin kurulmasını sağladı. Zamanla iyi kazanç elde etmeye başlayan bu şirket sayesinde bir bakıma değişik alanlarda da milli işletme esasına dayalı girişimlerin önünün açılmasına öncülük etmekteydi (Bozdağ, 1986: 16).

2.1.3. İdeolojik Donanımın Etkileri

Celâl Bey'in gençliği üzerinde, dayısı Mustafa Şevket Bey'in önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Kendisini; ihtilâlcilik ve vatanperverlik fikirlerine adayan, gizli derneklerde faaliyet göstererek yeraltı siyasetine veren Celâl Bey'in dayısı Mustafa Şevket Bey, Sultan II. Abdülhamit'in istibdat yönetimi karşısı pek çok ayaklanmada önemli roller üstlenmiş bir kişiydi. Özellikle de, Kanun-ı Esasi'nin ilanı ortamını

hazırlamak için medrese talebelerinden oluşturulan ve saraya karşı yapılan yürüyüşleri düzenleyenler arasında yer almıştı (Bozdağ, 1986: 6). Bir ara, yaşamını yeğeni Celâl Bey'in köyünde sürdürdü. Köyde kaldığı zaman içerisinde Celâl Bey'in düşünceleri üzerinde meşrutiyet, milliyetçilik ve hürriyet kavramlarıyla desteklediği ihtilâlcilik ruhunun tohumlarını bırakabileceği yeterli zamanı bulmuştu (Yeşilyurt, 1998: 20). Hatta köyden ayrılırken, ülkenin siyasi yapısına ilişkin kitap ve dergi koleksiyonlarını bırakarak Celâl Bey'in hayat görüşünü şekillendirecek temellerin de atılmasına yardımcı olacaktı (Kemal, 1980: 9). Bu doğrultuda, Celâl Bey'i dönemin önde gelen Serveti Fünun Dergisine dahi abone etmişti (Akşit, 1987: 2). Zaman içerisinde Celâl Bey, kendi akranlarından daha ileri seviyede vatanperverlik bilincine ulaşacaktı (Saray, 2013: 10).

Celâl Bey'in gençliğine iz bırakan bir diğer isimde, Gemlik'te bakkallık yapan Nuri Bey'di. Nuri Bey, Mülkiye Mektebi'nde okumuş ve okuduğu dönemde Mizancı Murad'dan ders almış, özellikle de Jön Türk'lerle yakın ilişkide bulunmuş bir zattı. Dayısı, Umurbey'den ayrıldıktan sonra Celâl Bey, Jön Türk yayınlarını Nuri Bey'in bakkal dükkânından temin ederek okumalarını sürdürdü. (Bozdağ, 1986: 7). Bu sayede, dayısının yönlendirmeleri ve okuduklarından edindiği bilgileri birleştirerek gençlik devresinde kendisine siyasi bir fikir dünyası oluşturmaya başladı.

İlerleyen zamanda, yabancı bir banka içerisinde ekonomi ve ticaret hususlarındaki bilgilerini geliştiren Celâl Bey, bankalar ve yabancı şirketler kanalıyla Müslüman-Türk halkının iktisadi olarak sömürüldüğünün farkına varmakta iken bu durum onun milliyetçilik duygularını da tetiklemekteydi (Saray, 2013: 10). "Denilebilir ki, bu yeni banka Celâl Bey için bankacılık mesleğinde olduğu denli, politik kimliğinin oluşma ve biçimlenme sürecinde de adeta bir okul olmuştu. Söz konusu bu politik kimliğin yönü ise başlarda, doğal bir biçimde İttihatçılığa doğru yönelecekti" (Şenşekerci, 2000: 27).

2.1.4. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde Celâl Bayar

İcra ettiği mesleği ve sahip olmaya başladığı bürokratik birikimi nedeniyle Celâl Bey'in vilayetteki statüsü ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu sayede, çeşitli toplumsal tabakalarla iletişim halinde olma imkanını da elde etmişti. Söz konusu toplumsal tabakalarda politik kimliğe sahip şahsiyetler bulunmakta ve süreç içerisinde Celâl Bey, bu politik kişilerle irtibat kurarak özellikle ülke sorunları hakkında çeşitli fikir alışverişleri ortamlarına sık sık katılarak saygın bürokratik kimliğinin yanında mücadeleci ve siyasi kimliğinin temellerini de inşa ediyordu. Nitekim, içerisinde bulunulan dönemin koşulları da Celâl Bey'i siyasette aktif bir rol üstlenmeye doğru kaçınılmaz bir biçimde sürükleyecekti.

Nihayet, vilayet mektupçusu Süleyman Nazif Bey'in yönlendirmeleri ve maiyet memuru Hamza Bey'in teklifi ve vasıtasıyla, esasında küçük yaşından beri siyasete merakı olan Celâl Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne gizlice katıldı. Üstelik, 23 Temmuz 1908'de I. Meşrutiyet ilân edilinceye kadar çalışmalarını gizli bir şekilde yürüten, ülke sathında geniş ölçüde hücre tipi örgütlenme yaparak teşkilatlanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk etapta beş kişiden oluşan Bursa Vilayeti heyeti içinde kendine yer buldu (Akşit, 1987: 3). Celâl Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmasını şu sözleri ile ifade etmektedir:

Bankaya gelen gazetelerden Makedonya'da başlayan ayaklanma hareketlerini kahrolarak takip ediyordum. Bir şeyler yapmak lazımdı fakat ne yapacağımı kestiremiyordum. Hamza beyin teklifini heyecanla karşıladım. Çünkü jurnale ve jurnalcılığa amansız bir nefretim vardı. Şevket dayımın sözleri kulağımdan çıkmıyordu. Bu yüzden padişah Abdülhamid'in koyu bir düşmanı idim. Bu jurnalcılık bende öylesine derin izler bırakmıştır ki, sonradan, devlet sorumluluğunu aldığım günlerde bile, istihbarat işlerini bir türlü sevemedim. [...] Ülkemi, istibdad karanlığı içinde tutan kuvvetlerle mücadele etmeliydim. Vatandaş olarak, insan olarak görevim buydu. Hamza beye duraksamadan "evet" dedim (Bozdağ, 1986: 12).

Her şeyden önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmak için öncelikle bazı niteliklere sahip olmak gerekiyordu: Türk ulusçuluğu ideolojisine bağlılık, ihtilalci bir

gençlik ruhunu barındırmak, yönetenler sınıfından olmak, okumuş tabakada yer almak ve burjuva zihniyetine sahip olmak gibi vasıflardı (Akşin, 2011: 55-56). Buradan hareketle, Celâl Bey'in söz konusu cemiyete üye olmasıyla, bu vasıflara sahip bir şahsiyet olduğu görülmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkili bir şekilde idare edilmesi gerekliliği önem kazanırken bunu sağlamak noktasında, yetenekli üst yönetici kadroların varlığına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu hususta, cemiyetin vilayetlerdeki yöneticilerine büyük görevler düşmekteyken yetenekli yöneticilerin desteklenmesi fikri ön plana çıkmıştı. Nihayetinde, Celâl Bey'in cemiyetteki heyet üyeliği de uzun sürmedi. Çünkü, dürüstlüğü ve cemiyet içerisinde yaptığı önemli hizmetler sayesinde cemiyet kısa zamanda isminden söz ettirmeye başlayarak önce başkan yardımcılığı görevine atanırken, Meşrutiyet'in ilanı ile yeniden yapılanma içerisine giren cemiyetin Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti Kâtib-i Mesul'u ya da bir başka ifadeyle başkanı olmuştu (Yeşilyurt, 1998: 22). Bu görevini yürütürken özellikle de, ikna etme kabiliyetiyle kısa zamanda gençleri ve aydınları kendisinin geliştirdiği fikir kulüplerinin içine çekerek çevresini genişletti. Hatta, zamanla vilayet sınırları içindeki siyasal ve yönetsel nüfuzu valinin dahi üzerine çıkacaktı (Şakir, 1952: 20).

1909 yılında Balkanlar'da kıvılcım verip İstanbul'a kadar uzanan ve Meşrutiyet'in ilanı karşı geniş çaplı bir irtica hareketi isyanı olarak karşımıza çıkan 31 Mart Vakası patlak verdi. Selânik'te oluşturulmuş Hareket Ordusu tarafından bastırılan isyanın sonucunda Padişah II. Abdülhamit tahttan indirildi. Bu sayede, İttihat ve Terakki Cemiyeti ülke idaresi üzerindeki nüfuzuna güç kattı. Bu ortam içinde II. Meşrutiyetin ilân edilmesine de vesile olundu. Sonrasında ise cemiyet, kendi içerisinde hizipleşmeye yani siyaset mekanizması içerisinde özellikle II. Meşrutiyetin ilânından sonra yapılan seçimlere katılarak mecliste en etkili parti konumuna doğru adım attı. Böylelikle, İttihat ve Terakki Cemiyeti önde gelenleri, devletin yönetimini fiili olarak büyük ölçüde ele geçirmiş oldular.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından vilayetlerdeki heyetlerden, 31 Mart Vakası'yla ortaya çıkan irtica hareketlerinin tüm ülke çapına yayılmasına engel olacak tedbirler alınması istenildi. Bu isyanın Bursa'ya yayılmasını önlemek amacıyla cemiyet

tarafından Celâl Bey'e, burada teşkil edilen gönüllü birliklerin maneviyatını yükseltmek ve teşkilatı idare etmek gibi görevler verilmişti. Bunun üzerine Celâl Bey, Bursa'daki redif fırkasıyla koordineli gönüllüler bölüğünü kurmakla beraber bizzat kendisi de bölüğe dahil olmuş ve Hareket Ordusunu takviye etme çabalarında bulunmuştur (Atalay, 1958: 20). Bu girişimleri ve yoğun gayreti sayesinde cemiyet içinde daha büyük görev ve hizmetleri üstlenmeye hazır olduğu mesajını da yeterince vermiş oluyordu (Şenşekerci, 2000: 30-31).

31 Mart Vakası'ndan sonra 1912-1913 yılları arasında Balkan Savaşları yapıldı. İlk Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde yapılan meclis seçimleri, yaşanan şiddet olayları ve yolsuzluklar nedeniyle tarihe "Sopalı seçim" olarak geçen genel seçimler sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara geldi. Birinci Balkan Savaşı'ndaki Osmanlı yenilgisi ve yukarıda belirtilen olayları izleyen şiddetli bir milliyetçilik politikası etkisiyle Enver Paşa öncülüğünde silahlı bir grubun Bâb-ı Âli'de hükümeti basıp askeri bir darbe yapmak suretiyle iktidarını perçinlemesi ve daha sonrasında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle iktidardaki ağırlığı giderek genişleterek siyasi arenada İttihat ve Terakki Cemiyeti otoriter bir iktidar partisi sıfatına elde etti. İktidar partisi olarak yönetimde bulunduğu dönemde milliyetçi ve Batıcılık yanlısı bir siyaset izleyen cemiyet, 1918'de I. Dünya Savaşı sonundaki Osmanlı yenilgisine ve liderlerinin ülkeden kaçmasına kadar sürekli olarak iktidarda kalacaktı. Genç Türk akımından beslenen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk siyasi hayatına en büyük etkileri arasında, din ve siyaset arasındaki ayrımın ilk tohumlarının atılması ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin zemininin hazırlaması olarak gösterilmektedir (Kongar, 2007: 69).

Celâl Bey, 1912'deki Balkan Savaşı'nda Bulgar ordularıyla savaşmak üzere Bursa'dan gizlice ayrılarak önce İstanbul'daki askeri karargâha oradan da cepheye gitmişti. Cepheye bulunduğu sürede bu savaşta, ordu içerisinde yaşanan büyük ihmalkârlıklara şahit olmuştu. Öte yandan, bu savaşa katılmakla vatanperverlik ruhuyla askeri hizmetini her durumda yerine getirebileceğini gösteriyordu (Şakir, 1952: 31).

I. Dünya Savaşı'na yaklaşırken Ege bölgesinde son derece zayıf olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin, çalışmalarını hızlandırmak ve bölgede etkinliğini artırmak amacıyla cemiyetin liderlerinden Talat Paşa tarafından Celâl Bey İzmir'e özel bir

görevle gönderildi (Yeşilyurt, 1998: 24). Böylece Celâl Bey, İzmir’de İttihat Terakki’nin önde gelen bir ismi olarak görev yapacaktı. Haliyle de, İzmir’in o dönemde idari olarak bağlı olduğu Aydın Vilayeti valisinden dahi daha fazla yetkiyle donatılmıştı.

İzmir bulunduğu konumu gereği önemli bir ticaret ve tarım şehriydi. Büyük bir limanı vardı ve Osmanlı Devleti’nin Batı devletleri ile yakın ilişkilerinde dışarıya açılma noktasındaydı. Söz konusu dönemde İzmir’in ekonomik hayatına başta kapitülasyonlardan yararlanmakta olan büyük Batı Avrupa devletleri ile yerleşik olan Rum, Ermeni ve Yahudi olmak üzere gayrimüslimler hakimdi. Türk nüfus ise geçimini daha çok tarımdan sağlamaktaydı. İhracat ve ithalat yabancı şirketlerin tekelinde gerçekleşiyordu. Genel olarak bu dönemde, İzmir ve çevresindeki Türk nüfusunun gayrimüslim eşrafa göre ekonomik hayatta içe kapalı, köylü-çiftçi, yoksul tabakalardan oluştuğu belirtilmektedir. Öncelikle, Celâl Bey’den bölgedeki ekonomik hayatı geliştirmesi hususunda birtakım çalışmalarda bulunması istenilmişti. Bununla beraber, İngiltere’nin desteğindeki Yunanistan’ın yoğun işgal propagandalarıyla da mücadele etmek önem arz etmekteydi. Yaklaşan dünya savaşı öncesinde Ege Bölgesi’ndeki gayrimüslim topluluğun Osmanlı Devleti’nin iç işleyişine yönelik yıkıcı faaliyetlerin önüne geçilmesi Celâl Bey’in temel misyonunu oluşturmaktaydı. Şenşekerci’ye göre (2000: 35), Celâl Bey’in İzmir’de cemiyet adına görevlendirilmesinin nedenini iki ana hat oluşturmaktadır: Bunlar, Ege bölgesinin Rum nüfus yoğunluğundan arındırılması ve Ege ekonomisinin Türkleştirilmesi meseleleri olarak ifade edilmektedir. İleriki bölümde bu konular üzerinde durulmuştur.

2.1.5. Kültürel Bir Kimlik ve Fikri Faaliyetler

İttihat ve Terakki Cemiyeti Hükümeti, taşra şehirlerindeki Müslüman-Türk tüccarlar, esnaflar ve bürokratlar arasından bulmaya çalıştıkları adaylardan girişimci kadrolar oluşturmak kaydıyla, güçlü bir ulusal burjuvazi kurmayı amaçlıyordu. Bu burjuvazi mensuplarını sermaye biriktirmeye teşvik edici politikaların üretilmesi tasarlanmıştı. Ancak bu durumun olumsuz tarafı özellikle savaş koşullarında vurgunculuğu mümkün hale getirmesi dolayısıyla halkın ekonomik olarak sömürülmesine sebebiyet verme olasılığının bulunmasıydı. Diğer taraftan, bu

politikalarından bizatihi olumsuz etkilenecek kesim de Rum ve Ermeni tüccarlar olacaktı. Nitekim, şehirlerdeki bu gayrimüslim kesimin işlerinin yönetiminde Türklerin yer alması zarurieti getirilmişti. İzmir’de İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcisi olan Celâl Bey, Rum etnik kesimini ilgilendiren bir göç politikasını uygulanması faaliyetlerinde bulundu. Amaç, Rum gayrimüslim kesiminin arkasında bıraktığı dükkanların ve şirketlerin idaresi, çoğunluğunun bu hususta deneyimden yoksun olduğu Müslüman-Türk müteşebbislere geçmesi planlanmaktaydı. Celâl Bey bu sahada Teşkilât-ı Mahsusa görevlisi olarak faaliyet göstermişti (Zürcher, 2012: 191). Öte yandan, bölgede gayrimüslimlerin çoğunluk oluşturup Müslüman-Türk halk üzerinde ekonomik baskı kurmalarına dair politikaların önüne geçilmesi, Celâl Bey’in aldığı tedbirlerle bozuldu. Gayrimüslim kesim bölgedeki nüfusunu ve nüfuzunu arttırma noktasında hukuk dışı faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve yerel Müslüman-Türk halkı üzerinde yıldırma propagandası şiddetle uygulanmaya başlamıştı. Celâl Bey’in liderliğinde oluşan heyet hukuk dışı yerleşim konusunu ileri sürerek merkezi etkilemeyi başarmış ve nihayetinde Bandırma’dan Fethiye’ye kadar olan bölgede başta 130.000 civarında Rum’un bölgeyi terk etmesini sağlamıştı (Saray, 2013: 11).

Bölgede ulaştırma alanında özellikle Etnik-i Eteryâ örgütü etrafında toplanan Rumların mutlak üstünlüğü bulunurken o dönemin koşullarında azınlıkların bağımsızlık istekleri gereği Osmanlı Devleti’nin aleyhine yönelik suiistimallerin de görülmesine sebebiyet vermekteydi. Bu durum, politik olduğu kadar ekonomik sonuçları da beraberinde getirdi. Esasında, ulaştırma konusu büyük önem arz etmekteydi. Celâl Bey de bunun önemini farkında olup İttihat ve Terakki ideolojisiyle aynı doğrultuda fakat şahsi yaklaşımını yansıtan girişimlerde bulunmak istegindeydi. Özellikle de ordunun gereksinimi ve sivil taşımacılığı sağlamak için demiryollarının kullanılması öncelik teşkil etmekteydi. Buradan hareketle, zaman kaybedilmeden demiryollarında hizmet eden personelin yabancıların tekelinden arındırılmasına yönelik faaliyetlerde bulundu. Yaşanacak olan Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde bu türden faaliyetlerin desteklenmesi ise kaçınılmazdı (Şenşekerci, 2000: 38-39). İlk olarak, demiryollarına Türk personel yetiştirecek ulusal nitelikli meslek okulunun kurulması önerileri gündeme geldi. Bu önerilere Celâl Bey de destek olmuştu (Yeşilyurt, 1998: 30). Nitekim, İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir sorumlusu Celâl Bey, Haziran 1915’te Şimendifer Memurları Mektebi adında bir okul açtı. Bu okul mezunları, I. Dünya Savaşı ile İstiklâl

Savaşı'nda devlete büyük hizmetlerde bulunacaktı. Önemli olan ise, kurulacak olan okulun halk tarafından kabul görmesi idi. Üstelik yerli ve yabancı muhaliflerin sert tepkileriyle de uğraşmak gerekmekteydi. Zaman içerisinde toplumsal ve etnik sorunlar büyük ölçüde çözülürken Celâl Bey'de ilerleyen zamanda daha çok örgütlenme faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmaya başlayacaktı. Bu doğrultuda, Milli mücadele öncesi halkın milli bilincinin gelişmesine katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunacaktı (Akşin, 2011: 99).

Ege ekonomisinin Türkleştirilmesi amacıyla kooperatiflerin desteklenmesi gerekliliği gündeme gelmişti. Celâl Bey de bu alanda faal olma düşüncesiydi. Bölgenin çeşitli tarım ürünleri üzerinde spekülasyonlar yaratan Rum aracılıları ortadan kaldırmak ve Rum tüccarların Anadolu coğrafyasında işgal planları yapan Yunanistan'a verdikleri mali desteği engellemek için bir takım çalışmalarda bulundu. Bu çalışmalardan biri de, Türkiye Palamutçuları Anonim şirketinin kurulmasına katkısı sağlamasıydı. Bu şirket, Türkiye'nin ilk üretim kooperatifi olmuştu ve Celâl Bey, bu kooperatifin kurulmasına yardımcı olmuştu. Satış bedelini üretici belirler ilkesi çizgisinde hareket etmeyi benimsedi (Bozdağ, 1986: 19).

Balçova'da bir köy sebze satış kooperatifi kurulmuştu. Bu oluşum, o tarihlerde kurulmuş olan ilk köy satış kooperatifi olma özelliğine sahipti. Celâl Bey, bu kooperatifin kurulması için gerekli olan sermayeyi kredi bularak sağlamış ve köylülerle yakın ilişkiler içerisinde bulunarak itibarını yükseltmişti (Bayar, 1967a: 1646).

Fransızların Osmanlı dış borçlarına karşılık olarak, imparatorlukta tütün ekimini ve tütün işlenmesini düzenlemek üzere kurulan tekel ya da o zamanki adıyla Reji idarelerinde genellikle Türklere görev verilmiyordu. Celâl Bey, Türklere burada vazife verilmesini sağlayacak eylemlerde bulundu (Akşit, 1987: 5). Böylece, Türk nüfusa değişik alanlarda istihdam sağlama çabaları içerisinde de girmiştir.

Celâl Bey'in İzmir'de görev aldığı sürede eğitim-öğretim alanında da bir takım girişimleri söz konusu oldu. İzmir'de İttihat ve Terakki İdadisi'nin çağa uygun hale getirilmesiyle ilgili çalışmalarda yer aldı. Bu okulun yanına maddi destek bularak bir kız okulu binasının inşa edilmesine vesile oldu. Yine, burada milli bir kütüphanenin

kurulmasına da hizmet etti (Bayar, 1967a: 1550). Bu bakımdan, Celâl Bey örgütlenme çabalarına girışerek kültürel anlamda çalışmalarda bulunmaktaydı. .

1914 yılında I. Dünya Savaşı başladı. Osmanlı Devleti savaşı sonradan katılmasına rağmen belki de savaşta en büyük kaybı yaşayan devlet olmuştur. Devleti eski gücüne kavuşturma edasıyla girilen bu savaş sonucunda ortaya vahim bir tablo ortaya çıktı. Osmanlı Devleti yıkılma süreci içerisinde girdi. 30 Ekim 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla devletin yıkılması ve vatan topraklarının işgali safhasına geçildi. Diğer taraftan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sonunu da, I. Dünya Savaşı'nda yaşanan mağlubiyet getirmişti. Genel olarak, savaşın kaybedilmesinin nedeni İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlıyordu. Bu bağlamda, ülkede cemiyete karşı büyük bir tepki oluştu. Sonuç olarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri ülkeyi terk etti ve cemiyet kendini feshetti. İttihat Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosunun yanında vilayetlerdeki üst yönetici kadrolar da tamamen siyasetin dışına çıkarak görev yaptıkları bölgeyi terk etmeye başladı. Ancak parti alt kadroları Teceddüt Fırkası adlı yeni bir parti kurarak etkisiz de olsa siyasi hayatlarına devam etme kararı aldılar. Bu sayede söz konusu yeni partinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin doğrudan devamı niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır (Zürcher, 2003: 116).

Teceddüt Fırkası kurulduğunda Celâl Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti adına İzmir şubesi kâtibi görevini yürütüyordu. Teceddüt Fırkası merkezinden partiye katılmasına dair teklif gelmişti. Teklifi kabul etmedi ancak liderlerini siyasi kuvvet ve tecrüben yoksun gördüğü için partinin uzun süre yaşayabileceğine şüphe etmekle birlikte, partinin emirlerini sadakatle yerine getirdi (Bayar, 1967a: 1542). “Bayar, dönemin siyasi koşullarının, İtilaf Devletlerinin, başkentte Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ve özellikle İzmir'de Rum azınlığının artan baskısının İttihatçıların çoğunun yeni partiye geçtiği mecliste elde edilen önemli çoğunluğa rağmen Teceddüt Fırkası'nın etkili siyasal faaliyette bulunmasını imkânsız hale getirdiğini belirtir” (Zürcher, 2003: 118). Buna rağmen Celâl Bey, Teceddüt Fırkası'na katılmadığı gibi eski görevinden de istifa etmedi (Aydemir, 1984: 154). Özellikle Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra daha da hareketlenecek olan İzmir'de, Celâl Bey görevini bütün tehlike ve zorluklara rağmen sürdürmekte kararlı gözüküyordu. (Bozdağ, 1986: 22) Bu kararlı tavrı, anavatanın işgalleri sırasında ve milli mücadele döneminde de devam edecekti.

1918 yılına gelindiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden tanıdığı arkadaşları Cemiyetin Merkezi Umumi üyesi Dr. Nazım ve Vali Rahmi Bey'le birlikte Celâl Bey, İzmir'de Halka Doğru Cemiyeti'ni kurdular. Celâl Bey bu cemiyetin umum-i kâtiplik görevini üstlendi. Özellikle orta sınıf müslüman-Türk halk kesimine hitaben ve köylünün hayat seviyesinin yükseltilmesi amacıyla faaliyete geçen cemiyet, İzmir'de ulusal bir cemiyet olması dolayısıyla önem kazandığı kadar, milli mücadele içinde ileride kurulacak olan İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin temelini oluşturması açısından da büyük anlam taşıyacaktı. Bu sayede, idealist bir hedef doğrultusunda halkçılık, milliyetçilik ve medenilik fikirlerinin benimsetilmesi için çaba sarf edilecekti (Bayar, 1967a: 1551) Bu doğrultuda söz konusu cemiyet içerisinde, bölgedeki işgalci politikalara karşı halkı bilgilendirme ve uyarma amaçlı yoğun bir şekilde bir dizi konferanslar da verilerek önemli hizmetler yerine getirilmekteydi (Demir, 2012: 55).

Halka Doğru Cemiyeti on beş günde bir çıkan Halka Doğru Mecmuası adıyla bir dergi yayımlamaya başladı. Dergi, siyasi gayelerden uzak milli kültür içeriğine sadık kalacağı vurgulandı (Bozdağ, 1986: 23). Derginin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü "Turgut Alp" takma ismiyle Celâl Bey üstlenmişti. Dergi neşredildiği sürede Celâl Bey düzenli olarak makalelerini yazmaya devam etti. Ayrıca mecmuada Ahmet Rasim ve Ömer Seyfettin gibi yazarların yazılarına da yer verilmesine katkı sağladı (Kemal, 1980: 10). Bu noktada, Celâl Bey'in yönetici-bürokratik kimliğine gazeteci kimliğinin de ilave edilmesi, altının çizilmesi gereken bir gelişmedir. Cemiyet bünyesinde, dergi çalışmalarının yanı sıra halkın ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda belirlenen eserleri içeren Halka Doğru Kütüphanesi kuruldu (Demir, 2012: 56). Kütüphanenin amacı kitap okumanın yaygınlaşması sağlamak olarak belirlenmişti.

Esasında kültürel amaçlar üzerine oluşturulmuş olan Halka Doğru Mecmuası'yla, Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarılarak Rumlar karşısında bir kimlik mücadelesi verilmekteydi. Dergide genel olarak, Ziya Gökalp'in düşüncelerinden yararlanılmaktaydı. Ziya Gökalp'e göre; kültür ve uygarlık arasında hem birleşme hem de ayrışma durumları vardır. Bu iki kavram bütünüyle toplumsal hayatları içine aldığı noktada birleşme gerçekleşmektedir. Bunun yanında, çeşitli toplumsal hayatların tümü ulusal olan kültürü oluşturmaktayken uygarlık daha geniş anlamda uluslararası bir

boyuta sahip ve toplumsal olgulardan oluşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültür ve uygarlık kavramları birbirlerinden ayrılmaktadır (Gökalp, 2008: 21). Dolayısıyla, Halka Doğru Mecmuası'nda çoğunlukla Ziya Gökalp'in kültür ve uygarlık kavramlarını ayırıştırarak sosyolojik temelli tesirlere değinilmekteydi (Bayar, 1967a: 1550-1551).

Cemiyet ve derginin ömrü uzun sürmedi. Damat Ferit Paşa Hükümeti baskısı ve Milli Mücadele döneminin şartlarında yayın hayatına son vermek zorunda kaldı. İzmir'in işgali sonrasında cemiyet ve mecmua kapatıldı, mal varlıkları da öksüzler yurduna bağışlandı (Bayar, 1967a: 1552). Yine de, cemiyetin bölgedeki çalışmaları ve etkinlikleri, özellikle de Milli Mücadelenin örgütlenmesi ve hızla gelişmesi esnasında sonuçlarını gösterecekti. Öte yandan, Celâl Bey Rumların taşkın hareketleri nedeniyle daha milliyetçi bir çizgide kendini bulurken, 1920 yılında daha İslam dünyasını kapsar bir tutum içerisinde olacaktı.

Celâl Bey, İzmir'de görev aldığı yıllarda sergilediği ekonomik ve kültürel girişimleri siyasi alandaki girişimleri kadar etkili olmayacaktı. Bu girişimler, yerli halkın bölgedeki durumuna ilişkin sonuçlarla değil nedenlerle ilgili olarak sorunların özüne dikkat çekiyordu. Özellikle ekonomik alandaki girişimlerinin ana konusu yerli tüccar ve esnafın yükselen kapitalist sisteme ayak uydurmasına yardımcı olmaktadır (Şenşekerci, 2000: 47). Nitekim Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ise bağımsız bir karma ekonomik sistemin kurulması ve yaygınlaştırılması girişimlerinde bulunacaktı. Hatta, bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir:

Devlet demek, hizmet demektir! Hizmette kusurun mazereti yoktur. Bağımsızlık, devlet olmanın sadece bir şartıdır; başlı başına bir şey ifade etmez. Bağımsızlık; bir ülkenin iyi işleyen bir ekonomisi yoksa, bu ekonomiyi ve bağımsızlığını koruyacak güçlü, disiplinli ve çağdaş bir orduya sahip değilse, bağımsızlık, kısa bir süre içinde 'bağımlılığa' dönüşür. Üretim, yatırıma bağlıdır. Devletin yatırım gücü zayıfsa, hizmette zayıf düşer. [...] İşte ben, bunu yaptım. Millet gücü ile devlet gücünü birleştirmeye çalıştım (Bozdağ, 1986: 17).

Celâl Bey'in I. Dünya Savaşı boyunca İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan bağlılığından ödün vermediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Celâl Bey'in bölgedeki halkı bilinçlendirme ve örgütlenme çalışmaları, Rum azınlık tarafından kaygı ile takip

edilmekteydi. Bununla birlikte, kaybedilen savaşın faturasının cemiyete kesilmesiyle oluşan olumsuz netice, ittihatçı olan Celâl Bey üzerinde de etkili olmuştu. Cemiyet üyelerinin birçoğu hakkında tutuklama kararı verilmişti. Direnişi örgütlemesi ve ittihatçı olması gerekçesiyle, azınlıkların Hürriyet ve İtilafçı İstanbul Hükümeti ve Saray nezdinde yaptıkları müracaat sonucu Dâhiliye Nezareti, İzmir Valiliği kanalıyla Celâl Bey'in da tutuklanması ve İstanbul'a tevdi edilerek Divan-ı Harb'de yargılanması gündeme gelmişti (Bayar, 1967a: 1645-1646) Celâl Bey, İstanbul Hükümeti ile de mücadele etmekteydi. İzmir jandarması Celâl Bey'e destek oldu. Eğer, İzmir'in Yunan işgaline karşı direniş kararı alan İzmir jandarma taburunun yardımı olmasaydı Celâl Bey'in hayatı bambaşka bir noktaya varabilirdi (Şakir, 1952: 55). Celâl Bey isminin önemi ise milli mücadele döneminde daha da belirecekti.

2.2. İSTİKLAL SAVAŞI DÖNEMİ VE GALİP HOCA

Bu bölümde, milli mücadele içerisinde Celâl Bayar ile ilgili İstiklal Savaşı'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılışına kadar ki süreçte yaşanan gelişmeler ışığında saptamalarda bulunulmuştur.

2.2.1. Milli Mücadele Hareketine Giriş

I. Dünya Savaşı'nda müttefikleri ile birlikte Osmanlı Devleti mağlup oldu. Önce ateşkes ilan edildi sonrasında ise savaşı kazanan devletler ile kaybedenler arasında barış görüşmelerine başlandı. Ancak bu barış görüşmeleri beraberinde ağır şartlar getirmekteydi. Devletin elinde kalan ve son toprak parçası olan Anadolu coğrafyasında, zaten itilâf devletleri tarafından savaş öncesi kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarının bölüşümü hususu doğrultusunda işgaller gerçekleşti. Böylece, anayurdun da kaybedilmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınmıştı. Bu olağanüstü dönemde topyekûn milli bir direnişe ihtiyaç duyulmaktaydı. Öncelikle bu direniş hareketinin vatan sathında örgütlü bir şekilde yapılması gerekiyordu. Tüm bu olumsuz şartlar kaçınılmaz olarak Türk İstiklâl Savaşı'nın yaşanmasına vücut verecekti. Yine de, silahlı mücadele öncesinde hukuki mücadele ve müzakereler ile direnişler başladı. Bu hukuki mücadele ve müzakerelerle, yapılan işgallerin haksızlığını ortaya çıkarmak hedeflenmekte ve zaman kaybetmeden bir an önce toplumun aydınlatılması ve

örgütlenmesi amaçlanmaktaydı. Bölgesel çapta kongreler yapılmakta ve buralarda çoğu kez ulusal bağımsızlığın sağlanmasına yönelik kararlar alınmaktaydı. Ortak payda, meselelerin sulh ile çözülememesi durumunda son çare olarak silahlı direnişe geçilmesi olarak belirlenmişti. Nitekim zaman; kaçınılmaz olarak silahlı mücadeleye geçilmesi gerekliliğini ortaya çıkaracaktı. Milli mücadele hukuken başlarken meşru bir şekilde silahlı mücadeleye dönüşecekti.

İzmir ve çevresinin önce İtalyan kuvvetlerinin işgal etmesi planlanırken daha sonra Yunanlıların uluslararası kamuoyunu arkasına almasıyla bu hususta ibre Yunanlılara döndü. Çünkü İzmir, Yunanlıların işgal etmeyi planladıkları yerlerin başında geliyordu. Bölgedeki halk, gergin bir şekilde geleceklerinin ne olacağını düşünmekteydi. Yaşanan bu gelişmeleri Celâl Bey de takip etmekte ve bu duruma sessiz kalamayacağını vurgulamaktadır. Halkla yaptığı toplantılarda silahlı mücadelenin bir an önce başlaması yönünde telkinlerde bulunarak bu işe ön ayak olmak ve sorumluluk almak niyetinde ve İzmir’de hürriyet ve bağımsızlık bayraktarlığını yapmak arzusundaydı. Diğer taraftan, İzmir’de 1918 yılında işgali engellemek ve işgalci kuvvetlere karşı mukavemet oluşturmak amacıyla İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kuruldu. Celâl Bey de bu cemiyetin kuruluşunda ve idare edilmesinde aktif bir rol aldı. Cemiyetin düzenlediği pek çok mitinge iştirak etti (Bayar, 1967a: 1619). Nitekim, Müdafa-i Hukuk-i Osmani Cemiyeti’nin düzenlediği bir mitingde Celâl Bey şunları söylemiştir:

Efendiler, memleketi tehdit eden felâket o kadar büyüktür ki, sadece yazıp çizmekle, yayınlar yapmakla, toplantılar düzenleyerek söz söylemekle bu felâketin önüne geçme olanağı yoktur. [...] Bugünkü hükümetin bugünkü durumu düzeltmesini beklemek saçmadır. Hükümeti güçlendirmek ise maddeten olanaksızdır. Şu halde yapılacak yalnız bir şey vardır. O da bu biçimde bir yandan bilimsel savunmayı sürdürürken, bir yandan da silaha sarılan ulusal bir kuvvet hazırlamaktır. Şunu iyice bilmek gerekir ki, İzmir’in varlığını koruyacak yazılar ve nutuklar değil, ancak silahtır (Kemal, 1980: 11).

Askeri bir mevkide olmamasına rağmen Celâl Bey, işgallere karşı halkın silahlı mücadeleden başka bir tercih imkânı kalmadığını ve karşı müdafaaya geçilmesi mecburiyetini ısrarla dile getiriyordu. Bu bir anlamda Halka Doğru Cemiyeti'yle aynı amaçla lâkin farklı çatı altında mücadelenin sürdürülmesi durumunu ortaya çıkarmaktaydı. Esasında Celâl Bey, yeni bir siyasal ve askeri ortamın içinde bulunmak ve bu ortamın etkin kimliklerinden biri olmak üzere İstiklâl Savaşı'nda Kuvay-i Milliye saflarına katılmaya karar vermişti.

2.2.2. Kuvay-i Milliye İçinde Bir Mücadele Adamı

İttihatçı olduğu gerekçesiyle hakkında tutuklama kararı verilen Celâl Bey için artık İzmir'de kalmak güvenlik açısından risk taşımaktaydı. Öte yandan Yunanlılar, Ege bölgesindeki işgal faaliyetlerine devam etmekteydi. Celâl Bey, bu işgalleri önlemek ve halkı düşmana karşı örgütleyip bir an evvel harekete geçirmek için, bir gece yarısı İzmir'den ayrılarak önce Ödemiş'e sonra Aydın'a ve oradan da Akhisar'a kadar uzanacak olan Kuvay-i Milliye serüveni içinde yola koyuldu (Atalay, 1958: 21). Böylece, İzmir'den ayrılan Celâl Bey için mücadelede yeni bir dönem başlıyordu. Zaman, vatanın kurtarılması için eyleme geçme zamanıydı. Kaldı ki, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla daha önce Anadolu'da başlayan yerel ve bölgesel örgütlenme ve müdafa-i hukuk ataklı ulusal direniş eylemi Ege Bölgesi'ndeki işgal ve direniş süreciyle eşanlı gelişme göstermekteydi. Bilahare, işgaller karşısında Saray ve İstanbul Hükümeti'nin kayıtsız ve teslimiyetçi tutumu tartışma konusu olurken Mustafa Kemal liderliğinde oluşan milli direniş hareketleri merkezileşme eğilimi içerisine girmektedir.

Şenşekerci'ye göre (2000: 56), Celâl Bey'in İzmir'den ayrılışından Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda bulunana kadar üç aşamada değerlendirilmesi söz konusudur. İlk aşama, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali süresinde köylerdeki yöre halkını ve ulaşabildiği tüm efeleri milli direnişe sevk etme faaliyetlerinden oluşmaktadır. İkinci aşama ise, İzmir işgali sonrasında bölgede halkı örgütleme ve silahlı çatışmalarda üstlendiği rol olurken üçüncüsü, cephede Demirci Mehmet Efe ile yaşadığı yol ayrımından sonra, Balıkesir cephesinde komutanlık sıfatıyla verdiği hizmetlerdir.

Kuvay-i Milliye içerisinde yer alan efe ve zeybekler hakkında genel olarak Celâl Bey de kişisel fikirlere sahipti. Celâl Bey'in ifadeleriyle efe ve zeybekler, uzun yıllardan beri anlatılan efsanelere sahipti. Özellikle de köylü çocukların çoğunda ileride zeybek olma hevesi vardı. Bu sayede, ünlü adam olma sıfatına sahip olacaklarını düşünüyorlardı. Yine, nam salan efelere hizmet eden ve “yataklar” denilen bir sınıf bile mevcuttu. Milli mücadele sürecinde hayatını kahramanca feda edenlerin yanında, kötü nam salan eşkıya çetelerinin de olduğundan bahsetmektedir. Hatta, kimi zaman eşkıyalara hizmet eden bu efelerin ve zeybeklerin keyfi hareketler sergileyerek halkı bezdirme eylemleri yaptıklarını dile getirmekteydi (Bayar, 1967b: 1748).

Celâl Bey, İzmir'den ayrıldıktan sonra ilk olarak Ödemiş'e gitmişti. Ödemiş şehri Celâl Bey için komitacılık² çizgisinde, bizatihi katılımcı olduğu ilk silahlı direniş planının yapıldığı yerdı. Ordu içinde ilk görevini burada aldı. Efelğe tövbe etmiş ve etrafında çok sayıda yaveri olan namı meşhur Gökçen Hüseyin Efe'yi milli mücadeleye ikna etme başarısını gösterdi (Şakir, 1952: 64).

Celâl Bey zeybek kıyafetiyle bölgede köyden köye dolaşarak, halkı milli mücadele fikrine alıştırmaya çalışmakta ve propagandalar yaparak destekçileri artırma girişimlerinde bulunmaktaydı. Bir taraftan da, ittihatçı kimliği ve hakkındaki tutuklama emri yüzünden birkaç kez gerçek isminin ve geçmişinin ortaya çıkması ile ölüm tehlikesi atlattı. Celâl Bey'in yakalanması için bin altınlık bir ödül bile konulmuştu (Yeşilyurt, 1998: s. 42). Herkes tarafından tanınmaya başlanan Celâl Bey kendisini güvende hissetmiyordu.

Bunun üzerine Celâl Bey, ismini değiştirmek zorunda kaldı. Bir takım hoca elbisesiyle hoca kılığına girerek artık Mahmut Celâl Bey olarak değil, kendisinin belirlediği yeni kimlikle Galip Hoca olarak anılacaktı (Atalay, 1958: 21). Galip Hoca ismini kullanmasında; halk karşısına hoca sıfatıyla çıktığında daha etkili olacağı düşüncesi yatmaktaydı. Efe şekline giremezdi, köylü rolüne de bürünemezdi çünkü bilgili biriydi. Babasının da müftülük yapması dolayısıyla ondan aldığı eğitimle hocalık yapabilecek kadar gerekli deneyime sahip olduğunu düşünüyordu. Bununla beraber

² Komitacılık kısaca siyasi bir amaca ulaşmak için silahlı mücadele yapan kişi olarak tanımlanmaktadır.

Galip Hoca adı, Celâl Bey'in sıbyan mektebindeki hocasının adından gelmekteydi. Galip Hoca olarak milli mücadelede hocalığa başladı. Kargaşa ve karmaşanın olağanca hakim safhaya ulaştığı bölgede dolaştığı yerlerde, defaatle milli mücadelenin önemi ve bizzat bağımsızlığın tehdit altında olduğu vaziyette silaha sarılmanın gerekliliğiyle ilgili bilgiler verdi.

Aydın, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. Üstelik, Anadolu'nun iç bölgelerine doğru ilerlemekteydiler. Bu kuvvetlerin durdurulması gerekmekteydi. Kuvay-i Milliye kuvvetleri ve bazı efeler düşman ilerleyişini kırmak ve Aydın'ını kurtarmak için seferber oldu. Celâl Bey burada bir mukavemet cephesi kurdu. Yerel halkın motivasyonunu arttırma ve halkı Yunan kuvvetlerine karşı örgütlenme faaliyetleriyle uğraştı ve Yörük Ali Efe ile beraber sıcak ve kanlı çatışmalara girişti. Bu durum Celâl Bey ilk kez gerçek bir savaş birikimi kazanmasına sebep teşkil edecekti. Aydın, kısa bir zamanda Yunanlı kuvvetlerden kurtarıldı. Akabinde, Galip Hoca olarak milli mücadelede örgütlenmeyi sekteye uğratabilecek konularla faal olarak ilgilendi. Bölgedeki iki önemli ismi olan Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe arasındaki ihtilafları gidermeye çalıştı. Diğer efeler arasındaki ihtilafları da çözüme kavuşturma gayretlerinde bulundu. İzmir'de kurulmuş olan ve Ege bölgesinde faaliyet gösteren sivil örgütlenme Redd-i İlhak Cemiyeti'nin çalışmalarını destekledi. Demirci Mehmet Efe'nin müşaviri olarak atandı ve bir süre mili direniş hareketine onunla devam etti. Süreç içerisinde efeler arasında dostluklarını artmıştı (Akşit, 1987: 7). Demirci Mehmet Efe'nin kendisine yerel Kuvay-i Milliye komutanlığının verilmemiş olmasından ötürü Mustafa Kemal Paşa'ya cephe alması ve milli mücadele aleyhine isyan faaliyetlerine girişmesi söz konusu oldu. Celâl Bey de bu duruma şahit olunca hemen Demirci Mehmet Efe'nin yanından uzaklaştı (Şakir, 1952: 92).

2.2.2. Batı Cephesi'nde Komutanlık ve Silahlı Mücadele

Ulusal Mücadele hareketi devam ederken Balıkesir'de milli bir kongre düzenlendi. Kongre öncesi yapılan toplantıda Celâl Bey'e önce Sivil Alay Komutanı ünvanı layık görüldü daha sonra ise kongrede oybirliği ile Akhisar Milli Alay Kumandanlığı ünvanına tayin edildi (Akşit, 1987: 7; Kemal, 1980: 10). Görev dağılımı yaptığı emrine verilen silahlı bin kişi ile bölgede milli mücadelenin önemli

komutanlarından birisi oldu. Bununla beraber, artık Galip Hoca isminden arınıp gerçek kimliğini ortaya çıkaracaktı (Bayar, 1967c: 2467). Görevindeki ağırlığını askeri ve resmi işlerin yanında siyasi işlere de verdi. Bölgedeki sivil örgütlenmelerin tesisinde büyük girişimlerde bulundu. Yaptığı başarılı askeri harekâtlarla ve özellikle Ödemiş, Aydın ve Akhisar çevresinde kurduğu savunma hattıyla Haziran 1920 yılına kadar Yunan kuvvetlerinin ilerleyişini bir süre durdurmayı başararak düzenli ordunun kurulması çabalarına zaman kazandırdı. İstanbul Hükümeti'nin bazı kesimlerince eleştirilmesine rağmen (Yeşilyurt, 1998: 47), Celâl Bey'in başta milli mücadele ordusu üzerinde ve halk nezdinde saygınlığı arttı (Demir, 2012: 60).

Celâl Bey, cephedeyken Alevi tebaa ile de irtibatta kalmıştı. Akhisar Milli Alay Kumandanlığı sıfatıyla cephede yaptığı teftişlerde alay karargâhı ve taburlardaki gönüllü erler arasında Alevi tebaanın az sayıda yer aldığını fark etmişti. Halbuki, teftiş ettiği bölgede Alevi köyleri de vardı. Üstelik söz konusu bu köyler genellikle gayrimüslimlerin yaşamadığı kesimlerden oluşmaktaydı. Bu yüzden, milli mücadeleye destek vermemeleri gibi bir durum beklenemezdi. Celâl Bey, bu köyleri ziyaret etti. Gittiği diğer yerlerde yaptığı gibi buralarda da ülkenin içinde bulunduğu siyasi çıkmazı anlatırken kurtuluşun silahlı direnişle mümkün olacağını söylemekteydi. Aleviler ise genellikle savaş sırasında unutulduklarına dair serzenişlerde bulunmaktaydı. Buradan hareketle, neden Alevilerden yeterli desteğin alınamadığı sorusunun yanıtı ortaya çıkmaktaydı. Anlamsız bir Sünni-Alevi çekişmesine karşı olan Celâl Bey, milli mücadele içinde Alevi tebaanın da diğer kesimlerden geri kalmayacak düzeyde destekleneceği hususuna vurgu yapmaktaydı. Bundan sonra, Alevi kesim de, milli mücadelede önemli hizmetlerde bulunacaktı (Bayar, 1967c: 2473). Bu durumun en önemli özelliği ise şüphesiz, milli bilinçte etnik ve dini mezhep gibi ayrımlara yer verilmemesi ve bir bütünlük içinde hareket edilmesi gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Celâl Bey'in bu gayretleri mili mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa'dan da övgü almasına neden oldu. Bu husus Nutuk'ta şöyle geçmektedir (2003: 309):

Aydın dolaylarında, İzmir'in işgalinden sonra, asker ve halktan bazı vatanseverler, Yunanlılara karşı savunma, halkı cesaretlendirme ve silâhli

millî teşkilât kurma gayretleriyle çalışıyorlardı. Bu arada, İzmir'den ad ve kıyafet değiştirerek o bölgeye gitmiş olan Celâl Bey (İzmir milletvekili Celâl Bey'dir)'in gayret ve fedakârlığı anılmaya değer.

Bu ifadeler esasında Celâl Bey'in etkin mücadeleci bir kimliğe sahip olduğunun işaretleridir. Bürokratik ve iktisatçı kimliğinin yanında mücadeleci kimliğinin de ne derece önemli olduğu görülmektedir. Bundan sonra siyaset alanındaki yükselişinin ve siyasi kimliğinin öneminin üzerinde durulacaktır.

2.2.3. Askeri Hizmetten Osmanlı Parlamentosu'na Geçiş

Anadolu'da işgalci kuvvetlere karşı fikrî ve icraî bağımsızlık kıpırdanmaları yaşanmaktaydı. Askeri kolda Kuvay-i Milliye güçleri hatırı sayılı başarılar elde ediyordu. Düşmanın direncini kırmayı başararak düzenli ordunun kurulması için zaman kazanılmaktaydı. Siyasi kolda ise, halkı milli mücadeleye çekmek için bilinçlendirme ve örgütlenme faaliyetleri aralıksız devam ediyor, işgallere karşı mitingler düzenleniyor ve geniş katılımlı kongreler yapılıyordu. Bağımsızlık için demokratik bir hukuki savunma süreci işlemekteydi. Milli mücadele ve bağımsızlık yanlısı bölgesel çapta cemiyetler kuruldu. Balıkesir, Alaşehir, Denizli, Nazilli, Kars gibi şehirlerde yöresel kongreler düzenlenmekteydi. Ancak bu kongreler, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan ulusal çapta kararların tam anlamıyla paralelinde değildi (Bayar, 1967c: 2474) Yine de, söz konusu kurulan yerel-bölgesel cemiyetlerde ve düzenlenen kongrelerle; savunma ve güvenlik, kamu düzeni, maliye, suç ve cezalar, siyasal, ekonomik ve sosyal alanları kapsayan fikir alışverişleri yapılmaktaydı. Özellikle yerel kongrelerle merkezi otorite boşluğunun yaşandığı bu dönemde kongrelerde alınan kararlar ve uygulamalarla devlet yetkileri kullanılmış olmaktadır (Tanör, 1997: 73). Bununla beraber, Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde önce Havza ve Amasya Genelgeleri yayınlandı, sonra bölgesel erekle toplanan fakat ulusal kararların alındığı Erzurum Kongresi ve nihayetinde Heyet-i Temsiliye'nin oluşturulması kararının verildiği Sivas Kongresi 4 Eylül 1919'da yapıldı. Özellikle Sivas Kongre'sinde alınan kararlardan birisi de milli mücadele yanlısı çeşitli derneklerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri çatısı altında toplanmasıydı. Amaç, mücadelede bütünlüğü sağlamaktı. Tüm bu eylemlerde sergilenen ortak mesaj ise milli bağımsızlıktan ödün verilmeyeceğidir.

İşgalci kuvvetler yaşanan bu gelişmelerden oldukça rahatsız olmuşlardı. Topyekun bir karşı koymanın ve halkın bilinçlendirilmesiyle kargaşa ortamının doğmasını istemiyorlardı. Öte yandan, Saray ve İngiliz desteği peşinde olan Hürriyet ve İtilafçı İstanbul Hükümeti'nin otoritesi sarsılmıştı. Baskılara dayanamayan Damat Ferit Paşa kabinesi görevinden istifa etti. Boşalan kabineye daha ılımlı olan Ali Rıza Paşa hükümeti getirildi. Zaman kaybetmeden, giderek destek toplayan ve bu sayede güçlenen milli güçlerle uzlaşma girişimlerine başlandı. Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti arasında Amasya'da bir görüşme gerçekleşti. Bu görüşmenin en önemli tarafı ise, Saray ve İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki milli direnişin meşruluğunu resmen tanımış olmasıydı. Böylece Misak-ı Milli'nin de ilan edilmesi gündeme gelecekti. Görüşmede, İstanbul Hükümeti'nden Osmanlı Mebusan Meclisi'nin ivedilikle toplantıya çağırılması istendi. Bu istek İstanbul Hükümeti tarafından kabul edildi. Ancak Padişah'ın da bu çağrıya uyarak meclisi hemen toplantıya çağıracağı beklenildiği halde, İngiltere ile gizli bir anlaşma imzalayarak İngiliz Mandasını kabul etmesi durumu söz konusu olmuştu. Yine de, 1919 yılının sonbaharında Osmanlı Mebusan Meclisi için iki dereceli seçime gidildi. Kurulacak olan bu meclis, Osmanlı Devleti'nin son meclisi olacaktı. Saray ve İstanbul Hükümeti yapılan bu seçimde zayıflayan otoritesini korumak gayesindeydi. Bu seçimleri kazanacaklarını düşünüyorlardı. Diğer taraftan, işgalci devletler de bu gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Aleyhlerine çıkabilecek olası durumlara müdahale etmek için beklemekteydiler. Bununla beraber, Anadolu'da bu seçimler sözde İstanbul Hükümeti'nin aslında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin denetimi altında yapıldı. Dolayısıyla, seçimlere ağırlığını koyan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ydi (Karpaz, 2010: 122). Siyasi tartışmaların yoğun olarak yaşandığı 1919 seçimleri sonucunda Milli Türk, Osmanlı Mesai, Teceddüt Partisi ve Osmanlı Çiftçi Derneği mebusları da parlamentoda kendilerine yer buldu (Güneş, 1985: 40). Seçimleri çoğunluğu alarak milli mücadele yanlıları kazandı. Böylece, Ocak 1920 yılında İstanbul'da açılan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne hâkim oldular (Ahmad, 2012: 65). Bu durum, Anadolu'da başlayan milli direniş hareketini Saray'a egemen kılma düşüncesinin bertaraf edildiğinin kanıtıydı.

Heyet-i Temsiliye Talimatnamesi ile Ocak 1920 yılında açılacak olan Osmanlı Mebusan Meclisi'ne katılmak üzere milletvekilleri İstanbul'da toplanmaya başladı. O sıralarda İstanbul itilaf güçleri tarafından fiilen işgal altındaydı. İstanbul'da böyle bir

havanın olması buraya Anadolu'dan gelecek milli mücadele yanlısı milletvekillerinin güvenliğini tehdit etmekteydi. Yine, bu şekilde bir ortamın var olması, belirsiz birtakım tehlikelerin yaşanabilme olasılığını da artırmaktaydı (Şenşekerci, 2000: 67). Şüphesiz bu durum, İstanbul Hükümeti tarafından hakkında tutuklama kararı çıkarılması yüzünden, sonradan milletvekili seçilip bu meclise nasıl geleceği soru işareti olan Celâl Bey için de belirsizlik arz edecekti.

İstanbul Hükümeti, mebus seçiminin tarafsız yapılmadığına dair propagandalarda bulunmaktaydı. Diğer taraftan, daha önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde faaliyetlerde bulunmuş olan kimselerin katiyen seçilmemesi baskısı da yapılmaktaydı. Nitekim İngilizler, alay kumandanı olmuş ve nüfuzunu giderek genişleten Celâl Bey'in mebus seçilmemesi için onun halkın sevmediği ittihatçılık vasfını bahane gösterme girişimlerinin yapılmasını istemişlerdi (Özalp, 1988: 71). Akhisar halkı tarafından tanınan ve takdir edilen Celâl Bey, bizzatıhi milletvekili olmayı düşünmemesine rağmen, Akhisar halkı ve ileri gelenlerinin ricası ve destekleriyle Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması için yapılan 1919 seçimlerinde Saruhan (Manisa) mebusu adayı olarak gösterildi. Milli mücadele yanlısı Celâl Bey, Saruhan vilayetten mebus seçilerek İstanbul'da toplanacak olan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne katılma hakkını elde etti. İstanbul hükümeti tarafından aranılanlar ve yakalanacaklar arasında yer almasına rağmen Celâl Bey, İstanbul'a büyük bir cesaretle gitmekten kaçınmadı (Kutay, 1982: 67).

12 Ocak 1920'de, çoğunluğunu sivil bürokrat kökenli³ ve milli mücadele taraftarlarının oluşturduğu Osmanlı Mebusan Meclisi açıldı (Kendirci, 2009: 84). Dinamik, milliyetçi ve ilerici nitelikte bir meclis oluşturulmuştu. Bu meclisin ilk kamarası olan Meclis-i Mebusan halkın oylarıyla seçilen milletvekillerinden oluşurken ikinci kamara Âyan Meclisi ise padişahın atamasıyla oluştuğu için siyasi iktidara daha yakındı (Güneş, 1985: 40). Milli mücadele yanlısı milletvekilleri meclis içerisinde Felah-ı Vatan Grubu adı altında toplandılar. Celâl Bey, önceleri Felah-ı Vatan Grubuna mesafeli durdu. Daha sonra, bu oluşumun liderlerinden Rauf Orbay'ın ısrarı üzerine bu grubun içinde yer aldı (Şenşekerci, 2000: 68) Osmanlı Mebusan Meclisi çalışmaları iki

³ O dönemde meclis içerisindeki sivil bürokrat kesimin içinde Celâl Bayar da yer almaktadır.

buçuk ay sürdü. Bu süre zarfında sadece iki önemli oturum gerçekleşti. Bu oturumlardan ilki gizli bir şekilde yapılırken, 28 Ocak 1920’de Misak-ı Milli’nin kabul edilmesiyle sonuçlandı ve daha sonra bu karar uluslararası kamuoyuna ilan edildi. Misak-ı Milli’nin ilan edilmesi, milli mücadele için oldukça önemli bir gelişme olup İstiklâl Savaşı’nın meşruluğunu ortaya çıkardı. Böylece, milli mücadelede yeni bir döneme geçilmekteydi. Misak-ı Milli’yi hazırlayan sekiz kişilik komisyon içerisinde Celâl Bey de yer almıştı (Yeşilyurt, 1998: 54).

Misak-ı Milli’nin ilan edilmesinden sonra meclis bir sonraki oturuma kadar sessizliğe gömüldü. Osmanlı Mebusan Meclisi’ndeki diğer bir önemli oturum ise Yunanlıların İzmir işgali ile ilgili görüşmelerin yapıldığı sırada gerçekleşti. Büyük tartışmaların yaşandığı bu oturumda, Celâl Bey de söz aldı. İlk kez konuşma yapacak olmasının yanında, oturumda gündemi belirleyen kişi olarak tescil edilecekti (Şenşekerci, 2000: 69). Yaptığı konuşmada, işgal kuvvetlerini Türk Milleti adına uyarıyor, halkı işgallere karşı tedbirler almaya çağırıyordu. Yine, İstanbul Hükümeti’nin işgaller karşısındaki tutumunu ve durumun vaziyetini şu cümleleri ile ifade ediyordu: *“Hükümet, halkın acısını dile getirmiyor, onu anlamıyor. Biz burada, nutuklarla uğraşırken, Türkler yok oluyorlar. Bu böyle devam ederse, efendiler, sizin de bir hiç olduğunuz anlaşılacaktır”* (Bozdağ, 1986: 28).

Celâl Bey’in yaptığı etkili konuşmadan sonra söz alan diğer mebuslar da konuşmalarına devam etti. Bu oturumda yapılan konuşmalar mecliste bulunan herkesi heyecandırırken İstanbul Hükümeti ve işgal devletlerini rahatsız etti. Başta, Celâl Bey’in ve diğer mebusların yaptığı konuşmaların yayımı yasaklandı. Sansür uygulaması kendini göstermişti. Bu coşkulu konuşmaların yapıldığı oturumdan üç gün sonra İstanbul ve Osmanlı Mebusan Meclisi 16 Mart 1920’de işgal edilecek, milli mücadele taraftarı bir kısım mebuslar Malta’ya sürgüne gönderilecekti (Akşit, 1987: 8).

Celâl Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin işgal edileceğini önceden öğrendiği için Malta’ya sürgün edilmekten son anda kurtuldu. Artık İstanbul’da daha fazla kalmanın bir anlamı olmadığını düşünerek buradan ayrılma planları yapmaktaydı. Ankara’ya, Mustafa Kemal Paşa’nın yanına gitmek ve milli mücadeleyi orada sürdürmek niyetindeydi. Bu doğrultuda, Celâl Bey’in da aralarında bulunduğu bazı

mebuslar için, Kara Vasıf Bey ve Rauf Orbay'ın aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'ya haber verilerek milli mücadeleye lojistik destek sağlamak amacıyla faaliyette bulunan Karakol ve Mim Mim örgütlerinin organize ettiği toplu bir kaçış planı hazırlandı (Şakir, 1952: 94). Aynı günlerde Celâl Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisini Ankara'ya davet eden bir mesaj aldı. Sonrasında, eski ittihatçılardan Yüzbaşı Kemal Bey'in (Kemal, 1980: 13) rehberliğinde Üsküdar'a geçip Mim Mim örgütü ve Anadolu Yakası Başkanı ve Üsküdar Jandarma Kumandanı Remzi Bey'in yanına ulaşarak kaçış planına dahil oldu (Kutay, 1982: 78). Sonrasında, Celâl Bey tebdil-i kıyafet ederek Adapazarı'na geçti. Adapazarı'nda iken Ankara'ya telgraf çekerek ailesinin yanına yani Bursa'ya uğrayarak Ankara'ya geleceğini bildirdi (Kutay, 1982: 80). Celâl Bey Bursa'ya geldiğinde Mustafa Kemal Paşa'dan şifreli bir telgraf aldı. Bu sayede, ilk defa büyük önderle doğrudan irtibata geçmişti. Mustafa Kemal Paşa Celâl Bey'den, Balıkesir ve Adapazarı dolaylarından Bursa'ya doğru ilerleyen Ahmet Anzavur komutasındaki Kuvva-i İnzibatiye tarafından milli mücadeleye karşı çıkarılan Anzavur Ayaklanması adlı eylemin durdurulmasını istiyordu (Bozdağ, 1986: 30). Celâl Bey, gerekli tedbirleri alarak Bursa'daki askeri kuvvetleri Anzavur Ayaklanması'na karşı hazırladı. Daha sonra, Balıkesir'den gelen Çerkez Ethem kuvvetlerinin yardımıyla Anzavur ayaklanması bastırıldı. Böylece, Bursa olası işgalden kurtarılmış oldu (Şenşekerci, 2000: 75).

Celâl Bey, Bursa'da sadece Anzavur Ayaklanması değil aynı zamanda Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi imzalı milli mücadele aleyhindeki fetvayla da uğraştı. Dürrizâde Abdullah Efendi'nin neşrettiği fetva, "*İnad ve fesadlarında devam eden bağilerin katl ve kıtalleri meşru ve farz olur*" şeklindedir. Celâl Bey ikna ve inandırma gücünü kullanarak bu konu hakkında Bursa'daki din âlimleri ile fikir alışverişlerinde bulundu. İşgal altında olan ve bu sebeple meşruluğunu kaybetmiş olan Saray ve Şeyhülislam'ın bağımsız olamayacağı düşüncesinden hareketle, yayımlanan bu fetvanın geçersiz olduğunun halka anlatılması üzerinde hemfikir olundu. Öncelikle Bursa Müftüsü ve Müderris Reisi olan Yusuf Efendi ve şehirdeki diğer din adamları tarafından Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin fetvasına karşı fetva yayımladılar. Bu yayımladıkları fetvayla aynı zamanda İstanbul Hükümeti'nin vatanperverlikle ilgisi olmayan faaliyetlerinden de bahsedildi. Bu fetvanın bir örneğinin de Ankara'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu sayede fetvanın, başka yerlerde de etkili

olabileceği ve milli mücadelede doğru olanın açığa çıkmasında işe yarayabileceği düşünülmekteydi. Celâl Bey tüm bu olayları bir rapor haline getirerek Mustafa Kemal Paşa'ya göndermişti. Bilahare, Celâl Bey'in organize ettiği ve başını çektiği karşı fetva hareketi tüm yurttan yayımlanma imkanını yakalamış olacaktı. Bu durum bir anlamda İstanbul Hükümeti'nin milli mücadeleyi engelleyici bir hamlesini de boşa çıkartacaktı (Saray, 2013: 13).

2.3. TBMM HÜKÜMETİ'NDE CELÂL BAYAR

2.3.1. Saruhan Mebusluğu ve Ulusal Meclise Etkiler

Celâl Bey, TBMM⁴ içinde yer almak için önce Bilecik'e oradan da Eskişehir'e geçti. Eskişehir'de iken Demirci Mehmet Efe'nin kendisini Aydın'a davet ettiği bir telgraf aldı. Demirci Mehmet Efe, Celâl Bey'le tekrar iletişim halinde olmak niyetindeydi. Celâl Bey, bu davet karşısında ne yapması gerektiği vaziyetini Ankara'da bulunan Mustafa Kemal'e bildirdi. Mustafa Kemal ise Manisa mebusu olarak Celâl Bey'in Ankara'ya gelmesini rica etti (Bozdağ, 1986: 31). Böylelikle Celâl Bey, hem milli mücadele hareketinin merkezi Ankara'ya gelecek hem de hareketin lideri olan Mustafa Kemal ile ilk defa karşılaşacaktı.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen milletvekilleri ile bir kısmı Malta'ya sürgün edilenler haricindeki Osmanlı Mebusan Meclisi üyeleri milli mücadele merkezi Ankara'da toplanmaya başladı. Ancak, seçilen milletvekillerinin yarısından çoğunun meclise geç gelmesi söz konusuydu. Bu durum, bir taraftan meclisin tam olarak toplanamamasının göstergesi olurken diğer taraftan meclisin eksik toplanması, parlamenter sistemin temel bir kuralına da aykırılık teşkil etmekteydi. Bu yüzden, meclisin açılmasının geciktirilmesi gündeme geldi. Çünkü milli mücadelede her hareketin demokratik çerçeveye oturtulması amaçlanmaktaydı. Yine de, olağanüstü koşullar sebebiyle bu kural bir kenara itilerek meclisin bir an önce açılması gerektiği Ankara'da bulunan milletvekillerince dile getirilmekteydi (Güneş, 1985: 51). Nitekim,

⁴ Esasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi o dönemde Büyük Millet Meclisi olarak resmi kayıtlarda geçmekteydi. Büyük Millet Meclisi'nin başına Türkiye kelimesinin eklenmesi ilk defa 8 Şubat 1921 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararnamesinde geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Güneş, 1985: 58).

23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi açıldı. Böylece, milli mücadele hareketi parlamenter bir örgütlenme şeklini aldı. Ankara’da yeni bir devlet inşa edilmekteyken ülke içerisinde ikili iktidar oluşmaktaydı. Bununla beraber, I. TBMM, çalışmalarını İstiklal Savaşı gibi olağanüstü bir dönemde gerçekleştirdi. Burada; İstanbul Hükümetini yok sayan uygulamalara yer verilirken saltanatın kaldırılması gibi önemli kararlar dahi alındı. Olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclis oluşturulmuştu. Bu bakımdan I. Meclis, bir ihtilal meclis olma özelliğine sahipti. Bununla beraber; yasama, yürütme ve yargı erklerinin mecliste toplandığı bir güçler birliği rejimi kuruldu. Bu sayede, I. Meclis’te yer alan milletvekillerinin bazıları komutan-subay ve vali olarak devlet işlerini yürüttü.

Celâl Bey, Mustafa Kemal’den bizzat talimat aldığı Anzavur Ayaklanması’nı bastırma görevini yerine getirdiği sıralarda Büyük Millet Meclisi Ankara’da açılmıştı. Dolayısıyla Celâl Bey, meclise gecikmeli olarak katılacak milletvekilleri arasında yer almaktaydı. (Bozdağ, 1986: 31) Nitekim, meclise iki hafta geç katılması sebebiyle oluşturulacak olan İcra Vekilleri Heyeti’nde görev alamadı.

Celâl Bey, Saruhan (Manisa) Mebusu olarak yer aldığı meclis içerisinde aktif çalışmalarda bulundu. Örneğin, Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin mebusluk statülerine ilişkin mecliste görüşmeler yapılmaktaydı. Celâl Bey, İstanbul’dan gelecek bu mebusların Büyük Millet Meclisi’nde vazife alabilmelerine imkan sağlayan bir önerge verdi. Söz konusu önergede, bu mebusların meclise katılmalarında izlenecek yöntem yer almaktaydı. Buna göre; İstanbul’dan gelecek mebuslar, İcra Vekilleri Heyetince meclise sunulacak vazifeye başlayacaklardı. Celâl Bey’in bu önergesi kabul edildi. Bu sayede, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin birçok üyesi meclise doğrudan katılabilme imkanına erişti (Kendirci, 2009: 52). Bu şekilde bir yandan güvenlik sorunu aşılırken diğer yandan mebus hak ve ayrıcalıklarından oluşan hukuk korunmaktaydı. Aynı zamanda; meclisteki bir kısım mebusun, İstanbul’dan gelecek olan mebusların mecliste görev yapmasına mani olma çabaları da bu vesileyle boşa çıkmıştı (Akın, 2008: 90).

Yine, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinin birinci yıl dönümü münasebetiyle kürsüye çıkan Celâl Bey, mecliste süslü olmasa da son derece etkili bir konuşma yaptı

(Velidedeoğlu, 1990: 130). Meclis içerisinde bu konuşmasının bütün yurda çoğaltılarak dağıtılması teklif edildi (Akşit, 1987: 9). Bu tespitle, Celâl Bey'in söyleminin ne kadar etkili ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.3.2. Celâl Bayar'ın İktisat Vekâletliği

Bir müddet sonra meclis içindeki aktif katılımcı rolü ve gösterdiği etkili performansla Celâl Bey, uzmanlık alanını ilgilendiren bir göreve seçildi. Mecliste İktisat Encümeni Mazbata Muharriri vazifesine layık görüldü. Celâl Bey, bu alandaki liyakatini ve bilgisini kısa sürede göstererek meclisteki konumunu kuvvetlendirecek ve yürütme organında görev alacaktı. Kısa bir süre zarfında İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in Moskova'ya gitmesi üzerine meclis içinde yapılan seçimle Celâl Bey, İktisat Vekilliğine vekâlet etme görevine atandı (Saray, 2013: 14). Bu durum, Celâl Bey'in devlet adamlığı unvanını kazanmasının zeminini hazırlamaktaydı.

Celâl Bey, İktisat Vekilliğine vekâlet ettiği sırada mecliste İstiklâl Mahkemeleri ve Firariler Hakkında Kanun'un görüşmeleri yapılmaktaydı. Söz konusu kanunlar, özellikle de meclisin ihtilalci yapısını meydana çıkarma noktasında önem arz etmekteydi. Bu kanunların görüşmeleri sırasında durumun önemine yönelik Celâl Bey da söz aldı. Özellikle savaş firarileri ile ilgili sert tedbirlerin ve yaptırımların uygulanması gerektiğini savundu. Konuşmasında verdiği mesaj Mecliste büyük yankı oluşturdu. Daha sonra söz alanlar aynı doğrultuda sert önlemlerin alınmasına dikkat çekti. Bu durum mebusların, Celâl Bey'in yönlendirmesinin etkisinde kaldıklarının göstergesiydi. Ayrıca bu ortam, İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına da dayanak oluşturdu (Velidedeoğlu, 1990: 60). Buradan hareketle, İstiklal Mahkemelerinin kurulmasında Celâl Bayar'ın etkisinin olduğu söylenmektedir. Savaş gibi olağanüstü koşullar altında Celâl Bayar, İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının gerekli olduğu fikrini savunmuş ve desteklemiştir.

Celâl Bey, vekâletlik görevi süresince sergilediği başarılı hizmetlerinden sonra Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in teklifi ile 27 Şubat 1921'de İktisat Vekilliği'ne asaleten seçildi. (Şenşekerci, 2000: 82). Bir dönem de İktisat Vekâletliği görevini sürdürürken Heyet-i Vekile kararı ile Maliye Vekâleti vekilliği görevini üstlendi. Bu

bakımdan Celâl Bey, bir taraftan ulusal direniş hareketinin bütçesini oluşturma gayretlerini devam ettirirken diğer taraftan farklı bakanlıkların yapılandırılmasında da çalışmalarda bulunuyordu.

Celâl Bey, İktisat Vekilliği görevi sırasında toplumun ihtiyaçlarına yönelik milli iktisadi kaynakların yeniden düzenlenmesi ve etkili bir şekilde kullanılması konularına ağırlığını verdi. Özellikle toprak mahsullerinin geliştirilmesi ve bu mahsullerin toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmesi doğrultusunda yapılan araştırmalara ön ayak oldu. Bu hususlarla ilgili hükümete tekliflerde bulundu (Saray, 2013: 14).

İstiklâl Savaşının getirdiği olağanüstü koşullar altında çalışmalarını zorluklar altında sürdürmeye çalışan I. Meclis'te savaş haricinde çeşitli konularda da görüşmeler yapılmaktaydı. Örneğin, bir dönem yerli kumaş giyilmesi hakkında bir kanun tasarısı görüşmeleri gerçekleşmişti. Burada amaç, yerli malın kullanılmasının teşvik edilmesini sağlamaktı. İktisat komisyonu raporuyla görüşmelere başlanırken İktisat Vekili Celâl Bey bu kanun tasarısının gerekçesini dile getiren bir konuşma yaptı. Gerekçe olarak; ülkede ham maddenin oldukça fazla olduğu fakat mamul maddenin yoksunluğundan bahsederek mevcut tesislerin yeterli düzeyde çalışmadığı, yerli işletmelerin korunmadığı üzerinde durdu. Bu konuda, ithalatın yasal zeminde azaltılması ile ilgili düzenlemelere yer verilmesini önerdi (Velidedeoğlu, 1990: 103). Aynı zamanda söz konusu yasa üzerinden genel iktisat politikasının sanayi alanında koruyucu politika izleneceğini vurgulamaktaydı (Güneş, 1985: 268). Bu konuyla ilgili mecliste yapılan görüşmelerde genel olarak milletvekilleri de Celâl Bey'in görüşlerine mutabık kaldılar. Ancak, uygulama konusunda şüpheler taşınmaktaydı. Keza yasa çıkartılmasına rağmen uygulaması çeşitli zorluklarla karşılaşılacaktı.

2.3.3. Komünist Akım İçerisinde Celâl Bayar

Daha öncede ifade edildiği gibi I. Meclis bir ihtilal meclisi kimliğine sahipti. Olağanüstü koşullar altında çalışmalarını sürdüren ve alınan kararlarla milli mücadele hareketinin siyasi kanadında başarıya ulaşacak adımların atılmasını sağlayan bu meclis aynı zamanda bünyesinde demokratik bir özelliği de barındırmaktaydı. Çeşitli nedenler yüzünden eksik üye sayısı ile açılan I. Meclis'e Malta'dan gelen milletvekillerinin de

katılmasıyla ancak belli bir süre zarfında meclis üye tam sayısına ulaşılmıştı. Mecliste Birinci ve İkinci Grup adında iki siyasi oluşum kuruldu. Bu gruplar, birer siyasi parti örgütlenmesi şeklinde oluşturulmamasına rağmen fiiliyatta iktidar ve muhalefet partileri gibiydiler. Birinci Grubun temeli ülke sathında örgütlenen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet'ine dayanmaktaydı. Müdafaa-i Hukuk Grubu ismiyle de anılan Birinci Grubun başkanlığını Mustafa Kemal Paşa yapmaktaydı. Bu grup, meclis içerisinde çoğunluğu oluşturmakla devlet güçleri olan yasama, yürütme ve yargı erklerine de hakim olmaktaydı. İkinci Grup ise belirli bir lideri olmayan ve genelde tutucu görüşe sahip mebuslardan oluşmaktaydı. Bu grubun temsilcileri de hükümete ve Birinci Gruba karşı sert ve yapıcı muhalif eylemler sergilemekteydi. Keza, İstiklâl Savaşı sırasında telkinlerde bulunulmaktaydı. Ancak, işgalci kuvvetlere karşı ilk grupla hemfikir hareket edilmekteydi (Velidedeoğlu, 1990: 242-243).

İttihat Terakki Cemiyeti ile sonradan CHP'ye dönüşecek Birinci Grup arasında sıkı bir bağın olması kadrolardaki ortak isimlerin varlığıyla güçlenmekteydi. Yaklaşık otuz Osmanlı Mebusan Meclisi kökenli mebus I. TBMM ve ileriki yıllardaki tek parti dönemi hükümetlerinde çeşitli bakanlıkların başına getirilirken aralarında Celâl Bey gibi başbakanlık yapanların dahi var olması önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir (Kendirici, 2009: 69).

Bir süre sonra Birinci Grup üyesi bazı mebusların kişisel ihtirasları ortaya çıkmıştı. Bu durum, grubun örgütsel yapısının bozulmasına ve müştereken savunulan fikirlerden ödün verilmesine yol açmaktaydı. Üstelik, İkinci Grup milletvekillerinin yoğun muhalefeti sayesinde Mustafa Kemal'i milli mücadelede başarıya ulaştıracak ve demokratik ilkelere dayanan stratejiler geliştirecek çekirdek bir kadro oluşturmaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bağlamda Mustafa Kemal, meclis çoğunluğunu yanına çekebilmek için I.Grup içinde kendisinin belirleyeceği ve etkili çalışacağına inandığı kişilerden kurulu bir komite oluşturma niyetindeydi. Bununla beraber, Celâl Bey Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili bir anısında, Atatürk'ün kendisi için iyi bir teşkilatçı ve lider olabileceğine vurgu yapması üzerine önemli örgütler içerisinde ona yer verilmesi gerekliliğini dile getirmekteydi (Bayar, 1955: 82). Birinci Grup içinde kendi başkanlığında aralarında Celâl Bey'in de bulunduğu bir komite oluşturuldu. Bu

komiteye İkinci Grup tarafından Selameti Umumiye Komitesi denilmekteydi (Güneş, 1985: 140).

Meclis açıldıktan sonra mebuslar arasında çeşitli düşünce ayrılıkları yaşandı. Bu düşünce ayrılıkları meclis içerisinde salt Birinci Grup ve İkinci Grup şeklinde gruplaşma hareketlerini meydana getirmedi. I. Meclis içerisinde kişilerin ve grupların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarından kaynaklanan azınlık grupları da kuruldu. Ancak, üst yapıda Birinci Grup ve İkinci Grup yer almaktaydı. Öte yandan, dönemin uluslararası ilişkilerinin getirdiği sosyalizm düşünce akımı oldukça revaçtaydı. Söz konusu dönemde pek çok ülkenin meclisinde sosyalist partileşme eğilimleri sergilenmekteydi. Aralarında Çerkez Ethem'in de bulunduğu, İslamcı sosyalizmi savunan ve milliyetçi-mukaddesatçı bir kısım mebus I. Meclis dahilinde Yeşil Ordu Cemiyeti adı altında gizli bir örgüt kurdular. Bu örgüt daha sonra Mustafa Kemal'in grubu aleyhinde tavır alırken zamanla tümüyle parçalanarak Türkiye Komünist Fırkası'nın bünyesinde yer alacaktı (Güneş, 1985: 108-109). Öte yandan Tunçay'a göre (1967: 74-75) Celâl Bey, Yeşil Ordu Cemiyeti genel merkezi üyeleri arasında yer almaktaydı. Ancak, Tunaya'ya (1984: 531) ve Mazıcı'ya (1996: 6-7) göre, Türkiye Komünist Fırkası mensupları içerisinde Celâl Bey de vardı. Sebep olarak; bu fırkanın kuruluşunda payı bulunan Mustafa Kemal'in bizatihi olmasa da Celâl Bey'i teşkilatçı ve komitacı kimliğinden ötürü bu yapılanmada görme niyetinde olması dile getirilmektedir. Şenşekerci'ye göre (2000: 88) ise; Celâl Bey'in bu fırkaya sonradan dahil olduğu belirtilmektedir. Bu durumun altında yatan sebep olarak da Celâl Bey'in milli iktisatçı-devletçi görüşüne bağlılığı gösterilmektedir. Nitekim, Celâl Bey'in bu yapılanmadan etkilendiğini belirtmek gerekir.

2.3.4. Siyasi Müzakereler ve Çerkez Ethem Olayı

Milli Mücadelede başarıya doğru gidilirken İstanbul Hükümeti'nde bir değişiklik yaşandı. Damat Ferit Paşa Kabinesi istifa kararı alırken Padişah tarafından daha ılımlı sayılabilecek Ahmet Tevfik Paşa Kabinesi göreve getirildi. Bu görev değişikliğinin altında yatan sebep, Damat Ferit Paşa hükümetinin her geçen gün güçlenen ve gelişen milli mücadele hareketinin önüne geçmemesi üzerine İtilaf Devletlerinin bu hükümeti gözden çıkarmasıydı. Kurulan yeni hükümet TBMM ile

anlaşma yapılması niyetindeydi. Yapılması düşünülen anlaşmanın İstanbul Hükümeti açısından esas amacı, Sevr Antlaşması'nın hükümlerini biraz hafifleterek TBMM Hükümetinin faaliyetlerinin yumuşatılması dolayısıyla İngilizlerle yakınlaşmasını sağlamaktı. TBMM Hükümetinin açısından yapılacak görüşmelerin amacı ise İstanbul'daki hükümetin varlığını tanımayarak tek ve meşru otoritenin TBMM olduğunu ve Sevr Antlaşması'nın katiyen kabul edilemeyeceğini vurgulamaktı. Nihayetinde, Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa önderliğinde oluşturulan Osmanlı Heyeti ile TBMM ve Hükümet Başkanı Mustafa Kemal ve onun belirlediği aralarında İsmet Paşa'nın da yer aldığı bir heyetle Bilecik Görüşmeleri gerçekleşti. Mustafa Kemal'in en yakınında olanlardan ve güvendiklerinden birisi de Celâl Bey'di. Bu minvalde Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti ile Bilecik'te yapılacak görüşmeler öncesinde Celâl Bey'in da oluşturulacak heyette yer almasını düşünerek bu görüşmelere katılmasını istedi. Celâl Bey, bu durumu kayıtsız kalmadı ve Bilecik Görüşmeleri'nde yer aldı. Yapılan toplantıda Celâl Bey özellikle Sevr Antlaşması'nı tamamen tadilini ısrarla savundu. Bilecik İstasyonunda yapılan görüşmelerden sonuç alınamayacağı anlaşılınca görüşmelerin bir kısmına Ankara'da devam edildi. Ancak burada da herhangi bir olumlu sonuca varılamadı (Şenşekerci, 2000: 92).

Celâl Bey, bu olağanüstü dönemde TBMM'ni meşgul eden meselelerden birisi olan Çerkez Ethem olayında da etkin konumda yer aldı. Başlarda milli mücadele yanlısı olan ve Kuvay-i Milliye saflarında yer alan Çerkez Ethem, ordu hiyerarşisi dahilinde kendisine uygun olduğunu düşündüğü mevkiye atanmaması üzerine bir zaman sonra taraf değiştirerek milli direniş hareketine karşı siyasi ve askeri mahiyette cephe almaya başladı. Bu girişimleri yüzünden özellikle ordunun düşman kuvvetlerine karşı bir bütün olarak savaşmasına engel oldu. Çerkez Ethem ayaklanma sırasında hiç de azımsanmayacak bir destek topluluğunu da arkasına almıştı. İstiklâl Savaşı esnasında böyle bir durumun yaşanması münasebetiyle milli mücadele vahim bir tabloyla karşı karşıya kalmaktaydı. Çözümüne yönelik adımların atılması önem arz etmekteydi. Daha önce Ege bölgesinde Kuvay-i Milliye teşkilatı içinde yer alan Celâl Bey, Çerkez Ethem isyanının bastırılması için büyük çaba gösterdi. Diğer taraftan, Mustafa Kemal ilk etapta Çerkez Ethemle sorunu uzlaşma yoluyla neticelendirmek arzusundaydı. Bu amaç doğrultusunda söz konusu olaya özgü "Öğüt Kurulu" oluşturuldu. Bu kurulda Celâl Bey de bulundu. Öğüt Kurulu ve Çerkez Ethem arasında Kütahya'da görüşmeler yapıldıysa

da meseleyi çözüme kavuşturmaya muvaffak olunamadı. Kurul dahilinde gerçekleşen çeşitli görüşmelerden sonra meselenin silahla çözüme kavuşturulması üzerinde anlaşıldı. İsmet Paşa komutasındaki Batı Cephesi Komutanlığı Çerkez Ethem'i ve kuvvetlerini silahla dağıtarak sorunu halledecekti. Bu hususta Celâl Bey, İsmet Paşa ile aynı fikri paylaşmadı. Bu durum aralarında yaşanan ilk görüş ayrılığı olacaktı. Celâl Bey, olayın daha barışçı bir çözümle giderilebileceğini savunmaktaydı. Bu tavrının dayanağı, geçmişte milli mücadele yanlısı başarılı hizmetlerde bulunduğunu düşündüğü Çerkez Ethem'e saygı ve sempati duymasından kaynaklanmaktaydı (Şenşekerci, 2000: 95). Celâl Bey'in söz konusu hadisedeki bu tutumu Mustafa Kemal ile arasında görüş ayrılığı meydana getirirse de ikili arasında herhangi bir siyasi çekişme ve probleme yol açmadı (Demir, 2012: 64). Nitekim, Çerkez Ethem'in daha sonra Yunan kuvvetlerine sığınmasından sonra Celâl Bey de bu durum üzerine tutumunu değiştirdi. Diğer taraftan, Öğüt Kurulu'nun yaptığı müzakereler, durumun olumsuz vaziyetini giderici neticeler alınmasına katkı sağlamışsa da bir süre sonra I. İnönü Muharebesi'nin yanında Çerkez Ethem Olayı ile de uğraşılmasına engel olunamadı.

2.3.5. İktisat Vekilliği'nden Lozan'a: Tarihi Bir Öneri

Meclis'in yetkilerinin belirlenmesi, yeni oluşturulacak devlete yasallık ve resmiyet kazandırılması ve bu devletin kuruluş esaslarının ortaya çıkarılması amacıyla, temeli 1920 Eylül'ünde Mustafa Kemal'in Meclis'e sunduğu Halkçılık Beyannamesi'ne dayanan Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 1921 yılının Ocak ayında çıkartılması gündeme geldi. Bu kapsamda, Meclis içerisinde hükümetin görev ve yetkilerini belirleyen bir yasanın yani 1921 Anayasası'nın görüşmeleri yapıldı. Bu yasanın bir bölümünde henüz devletin rejimi belli olmadığı için meclis hükümeti idaresinden kabine idaresi yöntemine geçilmesi konuşulmaktaydı. Bu konu hakkında mecliste yoğun tartışmalar yaşandı. O sıralarda İktisat Vekilliği mesuliyetini yürüten ve kabine sistemine karşı olması dolayısıyla Celâl Bey de bu tartışmalara dahil oldu. Denge esasının milletin egemen olduğu hükümetlere uygun olmayacağını belirterek kuvvetler ayrımı esasını savunmaktaydı. Bu durum, idareyle arasındaki ikinci görüş ayrılığını gösteriyordu. Milletin, özellikle de çiftçi halkın yönetimde güçlü ve başat rol oynaması fikrini

benimsemekteydi (Güneş, 1985: 201). 1921 Anayasası'yla "Meclis Hükümeti Sistemi altında Kuvvetler Birliği ilkesi kabul edildi.

1921 yılının Mayıs ayında Fevzi Paşa başkanlığında İkinci İcra Vekilleri Heyeti kuruldu. Yeni kabinede Celâl Bey, İktisat Vekilliği görevini devam ettirdi (Mazıcı, 1996: 8). Ağır savaş şartlarının görüldüğü böyle bir ortamda İktisat Vekilliği'ni idare etmek, Celâl Bey için ne kadar sıkıntılı bir süreçte çalıştığını anlamak açısından son derece önem arz etmektedir. Sakarya Meydan Muharebesi'ne hazırlık sürecinde Başkomutanlık yetkisi üstlenen Mustafa Kemal Paşa'ya mali imkanlar sağlanmaya çalışılmaktaydı. Bu mali imkanların ve Türk ordusunun başta askeri malzeme ve silah ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Başkomutanlık sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, bir iç borçlanma şeklinde tasarlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri'ni yayınladı. Bu konuda alınan kararlarının uygulanabilmesinde Celâl Bey de son derece önemli görev ve sorumluluk üstlendi. Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle Tekalif-i Milliye Emirleri'nin yürütülmesi için oluşturulan komisyonda yedisi üst rütbeli subay olmak üzere sekiz kişilik bir ekip mevcuttu. Bu komisyonun tek sivil üyesi ise Celâl Bey'di. Kendisi silah ve mühimmat alım ve sevkiyatını hızlandırma faaliyetlerinde ve bu işlere ilişkin muhasebe denetimlerinde bulundu (Yeşilyurt, 1998: 64). Mustafa Kemal Paşa'nın bizatihi isteğiyle Roma ve Berlin'den askeri malzeme temini için yapılan görüşmelere katılmak ve buralardaki müzakereleri hızlı sonuçlandırmak maksadıyla yurt dışına da çıktı (Bozdağ, 1986: 33).

Aslında bir iktisat vekilinden beklenebilecek en temel görev olarak iktisadi kalkınmayı sağlayacak politikaların belirlenmesi gerekliliği idi. Ancak dönemin koşulları gereği önce savaşın ihtiyaçlarının karşılanması önem arz ediyordu. Buna rağmen Celâl Bey, iki konuya da ağırlığını vermekteydi. Bu bağlamda Celâl Bey, madencilik alanında yapılan etüt çalışmalarının da yer aldı. Zonguldak'taki kömür işletmesinde çalışan işçilerin hakları ve çalışma koşulları üzerinde durdu. "Amele Teavün Sandığı" adlı bir nevi sosyal yardımlaşma oluşumunu kurarak bu işçilere devlet desteği sağladı ve ayrıca onların sosyal haklarını garantiye alan bir yasa çıkartılmasına da vesile oldu (Bozdağ, 1986: 32). Böylece Türkiye'nin ilk işçi kanunu çıkartıldı (Atalay, 1958: 24). Bununla beraber Celâl Bey, ormanları muhafazaya yönelik tedbirlerinin alınması girişimlerinde bulundu. Bu kapsamda, Orman Muhafaza Teşkilatı

kuruldu. Bununla birlikte, Tarım ve köy işleri üzerinde de çalışmalar yaptı ve bu alanlarla ilgili vekâlet içinde örgütlenmelerin kurulmasını sağladı (Akşit, 1987: 9). Olağanüstü savaş koşullarında kendi alanıyla ilgili bu türde faal girişimlerde bulunması neticesiyle Celâl Bey, bu meziyetleriyle bundan sonra önemli işlerde sürekli aranan bir kişi olacaktı.

Bir süre sonra Celâl Bey, Avrupa'ya giden dönemin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) yerine TBMM'ce İktisat Vekilliği görevinde kalmak kaydıyla oldukça önemli bir makam olan Hariciye Vekâleti vekilliğine seçildi. Celâl Bey bu görevdeyken işgalci ülkelere ve özellikle İstanbul Hükümeti'ne karşı son derece sert ve kararlı bir tavır sergiledi. Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) döndüğü tarihe kadar Meclis'in açık ve gizli oturumlarında Saltanat aleyhinde yaptığı konuşmalarla dikkati çekti (Atalay, 1958: 25).

TBMM ordularının İstiklal Savaşı'nın son savunma savaşı olan Sakarya Meydan Muharebesini kazanmasıyla önce İtalyan kuvvetleri Anadolu'dan çekilmeye başlamış sonra Fransa ile Ankara Antlaşması yapılmış ve böylece İngiltere'nin işgalci politikalarında yalnız kalması durumu ortaya çıkmıştı. Üstelik, Sovyetler Birliği ile de Kars Antlaşması yapılarak doğu sınırları garanti altına alınmıştı. Tüm bu gelişmeler neticesinde halkın TBMM'ye olan güveni artmaktaydı. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'yla kesin zafere ulaşılmış arkasından imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla askeri başarılarından barış sürecine doğru geçiş durumu söz konusu oldu. Milli mücadele sürecinin sonuna yaklaşırken TBMM, siyasi başarılarını arttırıyordu. 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat'ın kaldırılması kararının alınmasıyla TBMM'nin önündeki en büyük engel bertaraf edilmişti. Bundan sonra TBMM bütün dikkatini İsviçre'de düzenlenecek Lozan Barış Konferansı'na verdi. Tabii, bu konferansa katılacak heyetin belirlenmesi konusu da ayrıca önem arz etmekteydi.

Celâl Bey, Lozan Barış Konferansı'na temsilen katılan TBMM heyetinde Mustafa Kemal'in talimatıyla İktisat Müşaviri olarak görev aldı (Kutay, 1982: 16). Aynı zamanda mali müşavirlik hizmetinde de bulundu (Saray, 2013: 14). Öte yandan Celâl Bey, yurtdışındaki işlerinin uzaması dolayısıyla bu konferansa on gün geç intikal etmesine rağmen özellikle müdahil olmak istediği Osmanlı Borçları ve bunların ödeme

şekli ile alakalı meselede çözüme yaklaşıldığını ve hesaplamaların altın bazında ödenmesi şekliyle Türk delegasyonu mali müşavirleri tarafından kabul edilme noktasına geldiğini görmüştü. Ona göre böyle bir ödeme şekli mali nitelikli tehlikeli bir durumu işaret etmekteydi. Celâl Bey bu meseleye heyet baş delegesi İsmet Paşa'nın yardımcısı Dr. Rıza Nur Bey kanalıyla müdahale ederek altınla ödeme yöntemi yerine kuponla ödeme şekline çevirmeye muvaffak oldu⁵. Hatta, heyet içerisinde Adliye Müşaviri dahi Celâl Bey'in bu fikrini şiddetle desteklemiştir (Bozdağ, 2007: 54-56). Nihayetinde, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla hukuki eşitlik, siyasi ve ekonomik bağımsızlık elde edildi. Bazı konular çözüme kavuşturulurken çözüme kavuşturulamayan konular ileride tekrar gündeme gelecekti. Osmanlı borçları konusunda bu borçlar Osmanlı'dan ayrılan devletlerle Türkiye arasında paylaştırılmıştı. Ülkenin kapitülasyonlardan ve dış borçlardan kurtulmasında Celâl Bey, iktisadi alandaki tecrübesinden hareketle büyük rol oynamıştır. Celâl Bey, konferansta bu konuya müdahil olmasaydı Osmanlı borçları altın esasına göre ödenecekti. Bu durumun neticesinde de yeni kurulacak hükümeti iktisaden zor durumda bırakacaktı. Celâl Bey'in tasarladığı bu yeni borç ödeme şekli genç cumhuriyetin ekonomik yükünü büyük oranda hafifletme başarısını gösterecekti.

2.4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE CELÂL BAYAR

Bu bölümde, Erken Cumhuriyet olarak ifade edilen dönem olan den kasıt, tarihsel olarak belli sınırlar içerisinde değerlendirilip II. TBMM'nin oluştuğu 1923 yılından çok partili siyasi hayata kadar geçen süredeki gelişmeler üzerinde durulmuştur.

2.4.1. II. Dönem TBMM'de Yeni Bir Vekillik

Milli mücadelenin sona ermesinin ardından 1923 yılında TBMM'nin yenilenmesi amacıyla seçimlere gidildi. Celâl Bey, bu seçime Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adayı olarak katılırken seçim sonucunda Meclis'te

⁵ Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Osmanlı İmparatorluğundan kalan genel borçların taksim edilerek altın para hesabı yerine Fransız frangı olarak ödenmesine karar verildi. Antlaşma öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun 1855, 1891 ve 1894 gibi muhtelif yıllarda kuponlar üzerinden aldığı borçların faizlerinin ödenmesi noktasında anlaşmazlık bulunmaktaydı. Nihayetinde, kuponların faizsiz olarak ödenmesine karar verilmişti.

İzmir Milletvekili olarak tekrar görev aldı. 9 Eylül 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkasına dönüştü. Daha sonra Fırka, cumhuriyetin ilan edilmesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ismini alacaktı. Parti Genel Başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi. Celâl Bey de İzmir milletvekili ve Halk Fırkası Umumî Heyet-i İdare üyesi olarak yer aldı (Tunçay, 1989: 58).

II. Meclis oluşumunu tamamladıktan sonra öncelikle devletin rejiminin belirlenmesine yönelik kararların alınmasına ve Lozan Barış Antlaşması'ndan arta kalan sorunların görüşülmesine yoğunlaştı. Cumhuriyetin ilanı ile kurulan I. İsmet Paşa kabinesinde Celâl Bey'e İktisat Vekili adayı olarak gösterildiyse de kendisi bu teklif geri çevirdi. Bu nedenle Celâl Bey cumhuriyetin ilk hükümetinde yer almadı (Mazıcı, 1996: 9). Özellikle azınlıkların sorunlarını ve hukuki durumunu çözmek, yapılması planlanan mübadele işlerini yürütmek amacıyla Mübadele, İmar ve İskân Vekâletliği'nin kurulmasına karar verildi. 6 Mart 1924 tarihinde söz konusu Vekâletliğin başında değişiklik yapılarak bu konuda daha hızlı hareket edebileceği düşünülen Celâl Bey getirildi. Temel görevi Yunanistan'daki Türk nüfusun Türkiye'ye getirilmesi tasarlanarak ülke ekonomisine katkı sağlayacak şekilde üretici olarak yerleşmelerini sağlamak olarak belirlenmişti. Celâl Bey gerekli çalışmaların plan ve programlarını saptayarak bu vekâleti örgütledi ve çalışmalara başladı. Ülkeye yarım milyondan fazla Türk göçü gerçekleşti (Akşit, 1987: 10). Celâl Bey'in bu göreve layık görülmesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliği sırasında Ege Bölgesi'ndeki Rum azınlığa yönelik göç ve ticari hayatın Türkleştirilmesi politikalarının uygulanmasındaki deneyimi etkili olduğu söylenebilir.

Siyasi bağımsızlıkla birlikte ekonomik bağımsızlığın sağlanması ve ulusal ekonominin kurulması için bazı kararların alınarak gerekli adımların atılması gerekiyordu. Ülkenin iç dinamikleriyle kendisine yetmesini sağlamak, ulusal ve tam bağımsız bir ülke yaratmak sloganıyla Lozan Barış Konferansı görüşmelerine ara verildiği sırada İzmir'de İktisat Kongresi düzenlendi. Bu kongrede devlet desteğiyle iktisadi liberalizm benimsenirken yabancı sermayeden de söz edildi. Ekonomik alandaki bütün yenilikler İzmir İktisat Kongresi'nin kararları doğrultusunda gerçekleşirken esasında bu kongre ile amaçlanan kapitalist ülkelerle dirsek teması sağlamaktı. Bu temasın ekonomi politikası olarak somutlaştığı bir ortamda Meclis'te yaptığı bir

konuşmada Celâl Bey, Osmanlı Devleti'nin ekonomik gelişimini sağlayamamasını yabancı ekonomik güçlere tanınan imtiyazlara bağlıyordu. Ancak, yabancı sermayenin gerekliliğini de savunmaktaydı. Bu bakımdan, yabancı sermayeye tamamen cephe alma taraftarı değildi. Ülkeye ekonomik imtiyazla esasında siyasi temerküz etme amacıyla giren yabancı sermayeye karşı olduğunu savunmaktaydı (Güneş, 1985: 272).

Celâl Bey; Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı görevini sürdürürken Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Çankaya Köşkü'ne çıktı. Mustafa Kemal, Celâl Bey'e, yeni bir devletin kurulmakta olduğunu ve ticaret, sanayi, bankacılık gibi alanların yabancıların tekelinde yürütülmesinin önüne geçilmesi gerektiğini söylerken yerli teşebbüsleri destekleyecek ve genç devletin ticaret ve sanayi hayatına yön verecek bir milli bankanın kurulmasının öneminden bahsetti (Bozdağ, 1986: 34). Celâl Bey'in geçmişteki başarılı çalışmalarından ve ekonomi alanındaki uzmanlığına güvenerek Mustafa Kemal, Celâl Bey'den mevcut görevinden ayrılmasını ve ekonomik kalkınmayı finanse edecek milli bir banka kuruluşunda yer almasını istedi.

2.4.2. İş Bankası'nın Kuruluşu ve İş Adamlığı

Mustafa Kemal Paşa, sermaye ve kalifiye üretici gücün yetersizliğinden dolayı iktisadi kalkınmada devlet eliyle teşvik politikasına ağırlık vermek zorunda kalmıştı. Bu doğrultuda, İş Bankası'nı kurmaya, iktisadi alanda kabiliyet ve başarısına yakından tanık olduğu için Celâl Bey'i memur etti. Bunun üzerine Celâl Bey, vekillik görevinden istifa ederek yeni bir bankanın yani İş Bankası'nın kuruluşunu organize etmeye başladı. 1924 yılında yeni kurulacak sanayi işletmelerinin sermaye ve kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türkiye İş Bankası kuruldu. İş Bankasının kurulması devletin ekonomi felsefesini sembolize etmesi açısından önemlidir (Ahmad, 2012: 88).

Cumhuriyetin ilanı sonrasında, siyasi kadrolarla sermaye sahibi çevrelerin bir araya gelmesinde İş Bankası özel bir konumda yer almıştır. Bu özel statülü, resmi görünüşlü bankanın genel müdürlüğü görevine daha sonra İmar Vekilliği'nden istifa eden Celâl Bey getirilmişti. Söz konusu dönem boyunca İş Bankası, özellikle yerli ve yabancı sermaye ile siyasi iktidar arasındaki bütünleşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve çeşitli iktisat politikası kararlarını sermaye çevrelerinin istekleri

doğrultusunda yönlendirmede çok etkili bir baskı grubu oluşturmuştur. İş Bankası, İstiklal Savaşı'nda yer almış nüfuzlu politikacılar ile eşraf ve tüccarları bir araya getiren bir oluşumdur. Devlet desteğini de arkasına alan banka sayesinde kapitalist bir kesimin yaratılmasına katkı sağlanacaktı. Diğer taraftan bazı İstiklal Savaşı temsilcileri de iş hayatında kendilerine yer edineceklerdi. Celâl Bey liderliğinde Atatürk'ün yakınında bulunan birçok politikacı isim İş Bankası Grubu ya da çıkarıcı anlamında kullanılan "aferistler"⁶ olarak adlandırılacaktı. Başlarda bankanın idare edilebilmesi için devlet otoritesinin kullanılması şartı ön plandaydı (Boratav, 2012: 41; Avcıoğlu, 1971: 249).

İş Bankası, üretimde de büyük mali destekler sağlamıştır. Nitekim, ilk kurulduğunda oldukça düşük maddi sermaye sahip olan bu banka manevi sermayesi ile zamanla önemli işler gerçekleştirmiştir. Daha kurulduğu yıl ertesinde büyük bir başarı gösteren İş Bankası işlevi kısa bir süre zarfında milli bankacılığın lokomotifidir olurken ülkenin iktisadi ve ticari hayatının gelişmesinde katkıda bulunmuştur (Saray, 2013: 15). Bu vesile ile milli iktisadi alanın geliştirilmesi faaliyetlerini belirleyen arasında başrol oynayan Celâl Bey'in hizmetlerinin de takdir edilmesi gerekir. Bunun yanında, İş Bankası'nın kurulması sadece ülkenin iktisadi hayatında bir etki yaratmamıştır. Ayrıca, bir sermaye sınıfının da gelişmesine katkı sağlamıştır. Hatta siyasi arenada İş Bankası ekolü diye bir yapılanmanın da temeli atılmıştır.

2.4.3. Devletçilik Uygulamaları ve Celâl Bayar

1920'li yılların ortasından 1930'lu yılların başına kadar olan sürede İş Bankası'nın başarısının yanında birtakım iç ve dış nedenlerin payıyla ekonomik anlamda ülke sıkıntılı bir süreç içerisine girmektedir. Devletin rejimi konusunda tartışmaya yol açabilecek kurum olan Halifelik sorununun yaşanması, çok partili demokratik sisteme geçişi sağlamak amacıyla halkın değişik eğilimleri ve düşüncelerinin meclise yansımalarını ortaya çıkarmak ve bu sayede hükümeti denetleme mekanizması oluşturmak için Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştu.

⁶ Bankayı temsil eden politikacılarla nüfuzlu kişilere İş Bankası'nın Fransızca karşılığı olan Banque d'affaires'den esinlenerek "affairiste" kelimesinin Türkçe manası olarak çıkarıcılar, iş bitiriciler ya da aferistler denirdi.

Bununla beraber, cumhuriyet rejimini yıkmaya dayalı Şeyh Sait isyanı ve Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de suikast girişimi ile geçen Takrir-i Sükûn Döneminin görüldüğü bu iç politik süreç, dönemin hükümetlerinin rejim aleyhtarlarıyla uğraşmasına neden olduğu söylenebilir. Sosyal ve iktisadi alt yapı eksikliği, özel sermayenin yetersizliği ve devlet teşviklerine ilgisizliği, uzman emek gücünden yoksunluk gibi durumların var olması neticesinde de iktisat politikalarının uygulanmasında önemli sorunlarla karşılaşılmaktaydı. Tüm bu gelişmelere 1929 Dünya Ekonomik Buhranının da eklenmesiyle ülke, durgunluk dönemi içerisine girmişti. Söz konusu dönemden çıkabilmek için devletin ekonomideki rolünün artırılması, gerekli önlemlerin alınması ve planlı ekonomiye geçişin sağlanması hususlarında gelişme kaydedilmesi gerekliliğinde genel olarak mutabık kalındı. Bu doğrultuda özellikle siyasi alanda daha dinamik bir CHF'nin yapılandırılması amacıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) adında muhalefet partisi kurulduysa da başarı sağlanamadı; çünkü, bu parti kısa bir sürede rejim karşıtlığı sebebiyle yöneticileri tarafından fesh edilmek zorunda kalındı. Söz konusu bu siyasal gelişmelerin yanında 1930'da ılımlı devletçilik terimiyle ekonomik politika belirlenmeye çalışılırken, 1931 yılında devletçilik terimi doğrudan kullanılır olmaktaydı (Mazıcı, 1996: 13). Kurulan yeni devletin bu sıkıntılı süreçte izleyeceği ekonomik politikayı belirlemek, gerekli kararları almak ve bu kararları uygulamaya koymak için kurulan Mustafa Kemal'in bizatihi direktifiyle bir komite kurulurken Celâl Bey de tekrar İktisat Vekilliği'ne getirilerek bu komite içerisinde başat rolde yer aldı. Söz konusu komiteyle planlı ekonominin kurulmasının zemini hazırlandı (Güneş, 1985: 69).

Celâl Bey, gerek TCF gerekse de SCF bünyesinde yer almazken bu partilerin destekçisi de olmamıştır. Üstelik bu hareketlere karşı sonradan görüş ayrılığı ve siyasi bir rekabet içerisinde olacağı İsmet Paşa'nın yanında yer alması da üzerinde durulmaya değer bir husustur. 1932 yılında Celâl Bey'i yeniden İktisat Vekilliği'ne getiren ve başvekâletliğe taşıyacak olan sürecin söz konusu çok partili demokratik hayata geçiş döneminde takındığı tutumun yanında, Celâl Bey'in cumhuriyet kurumuna inanmış olması ve Mustafa Kemal'in ekonomik görüşünün tatbikinde İsmet Paşa'ya göre onu daha yakın bulması gibi nedenlerle kendisinin bu mevkilere ulaşması açısından dönüm noktası olduğunu ayrı bir parantez açarak belirtmek gerekir.

Atatürk'ün ölümünden on yıl önce başlayarak ülkenin iktisadi kalkınması için temelde iki düşünce akımının mücadele ettiği görülmektedir. Bu düşünce akımlarından ilki, İsmet Paşa'nın öncülü olduğu Devletçilik politikasıydı. Diğer düşünce akımı ise, devletin yanında özel teşebbüse de yer verilmesinin gerekliliğine vurgu yapılan karma ekonomik sistem adı altında ifade edilmekteydi. Genel itibariyle, cumhuriyetin ilk yıllarında nitelikli emek gücü ve sermaye eksikliğinden dolayı devletçilik düşüncesi ağır basmaktaydı. Öte yandan, Köker'e göre (2007: 28), ülkemizde uygulanan devletçilik yalnızca bir iktisadi kalkınma stratejisi olarak değil, aynı zamanda iktisadi, kültürel ve siyasal ilişkiler alanlarında hem toplumda var olan üstün bir otoriteye bağlanma düşüncesinin, hem de devlet gücünün bütün bu alanları denetleyebildiği bir toplumsal örgütlenme modeli olarak ifade edilmektedir. Buradan hareketle, devletçilik anlayışına göre devlet; sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın temel faktörü olmalıdır. Ancak, genel itibariyle bu şekilde bir devletçilik modelinden ziyade özel teşebbüsün desteklenmesi durumu söz konusuydu.

Avcıoğlu'na göre (1971: 292), Celâl Bey'in devlet sosyalizmini savunduğu belirtilmektedir. Esasında liberal olmayan devletçi bir kapitalizmi benimsediğine vurgu yapmaktadır. Böyle bir tutum sergilemesinin altında yatan bir takım sebepler vardı. Ona göre; 1920'li yıllara kadar Osmanlı Devleti'nde ekonomi politikası olarak liberal politikalar uygulandı. Bu politikanın uygulanmasının devamı sürecinde bireylerin serbest rekabet koşullarında korunabilmesinin önemi ortaya çıkmakta ve ekonomik bağımlılıktan kurtulmanın yolunun devlet elinden gerçekleştirilecek ekonomik politikalarla olacağını düşünmekteydi (Güneş, 1985: 267). Ancak Ünal bu konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktaydı. Ona göre (1994: 54); Celâl Bey'in devletçiliği özel sektöre⁷ yol açmak, imkanlar hazırlamak, zemin sağlamak ve özel sektörle kalkınmayı sağlamak şeklinde ifade edilmekteydi. Yine, Avcıoğlu'na göre (1971: 275); Celâl Bey, liberalizm fikrinden ilham almıştır ancak onun liberalizmi liberalizm karşıtıdır ve buradan hareketle Celâl Bey'in desteklediği liberalizmin, devletin olanakları ile kapitalist üretime yönelmek şeklinde olduğuna vurgu yapmaktadır. Kahraman'a göre (2010: 105); Celâl Bey'in liberalizminin sadece İş Bankası'nın kuruluşuyla sınırlı olduğuna ve Atatürk'ün sağ olduğu dönemde başta Ahmet Hamdi Başar gibi diğer liberalizm akımını

⁷ Yazar o dönemde özel sektör yerine hususi teşebbüs deyiminin kullanıldığını belirtiyor.

savunanların içinde Celâl Bey'in yer almadığına dikkat çekmektedir. Esasında tüm bu ifadelerle birlikte söz konusu dönemin hakim iktisadi fikri karma ekonominin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu dönemlerde Celâl Bey'in karma ekonominin temsilcisi olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Ancak, Celâl Bey'in liberalizm söylemi gelecek dönemlerde mevcut koşulların var olduğunda ülkede liberal bir ekonominin uygulanması üzerinde yoğunlaştığını söylemek anlamlı olacaktır. Bu döneme özel iktisadi tartışmalar içerisinde devletçilik fikrine karşı güçlü bir tezin oldukça geç ortaya çıkmasının zaman içerisinde bu alanda kabiliyetli ve ehliyetli insanların yetişmesinin tamamlanmasıyla söz konusu olacağı söylenebilir. Diğer taraftan İsmet İnönü, ülke ekonomisi için uygulanabilecek sistemin kamu ekonomisi olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Celâl Bayar ise liberal serbest piyasa temelli ekonomi anlayışını benimsemekteydi. Karma ekonomi ise söz konusu iki anlayışın ortasında yer alan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu bakımdan Celâl Bayar'ın karma ekonomi anlayışını tam olarak savunduğu söylenemez.

1934 yılında Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesiyle yüksek, yükselmek anlamına gelen "Bayar" soyadını alan Mahmut Celâl Bey, ülkenin iktisadi ve ticari kalkınmasını sağlayacak bilgi ve deneyime sahip bir kişiydi. Atatürk de Celâl Bayar'ın memleketin en yetkili ve dirayetli iktisatçısı olduğuna inanmaktaydı (Avcıoğlu, 1971: 257).

İsmet İnönü uzun bir süredir Başvekillik görevini yürütmekteydi. İnönü hükümetleri, değişen dünya koşulları içerisinde özellikle iktisadi konjonktürde ülkenin kalkınmasına yönelik etkili adımların atılmasında pek başarılı olamamıştı. Bu hususta 1929 Ekonomik Buhranın da etkisi bulunmaktaydı. İsmet İnönü, 1930'lı yılların başında Sovyetler Birliği'ne yaptığı geziden sonra devletçilik düşüncesini benimsemeye başladı. Ancak, bu düşüncesinin temelini, salt iktisadi bir sistem olarak değil, bir devlet sistemi olarak devletçilik politikasının uygulanması hususu oluşturmaktaydı. Bu da partiye dayalı bir devlet otoritesi kurmak şeklinde tasarlanmaktaydı (Bozdağ, 2007: 86). Nitekim, belli bir süre zarfında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü'nün devletçilik politikasından ülkenin daha fazla bir şey kazanamayacağını düşünerek, Celâl Bayar'ın çalışmalarını ayrı bir dikkatle takip etmeye başlayacaktı (Saray,2013: 17). Diğer taraftan, İsmet İnönü, 1924 yılından beri Genelkurmay Başkanı

olan Mareşal Fevzi Çakmak'la ittifak halinde olarak Celâl Bayar'ı tecrit etme niyetinde olurken, bu durum yer değiştirmeyi kaçınılmaz hale getirecekti (Ahmad, 2012: 88).

İş Bankası grubuna yakın çevreler Başvekil İsmet Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen Atatürk'ü ikna ederek mevcut iktisat vekilinin istifasını ve İş Bankası genel müdürü Celâl Bey'in iktisat vekilliğine getirilmesi ortamını hazırladılar. Celâl Bey'in İktisat Vekili olması 1932 öncesine dönüş anlamına gelmeyecekti. Yatırımcı, işletmeci ve denetleyici bir unsur olarak iktisadi hayatın gelişimine ve işleyişine büyük ölçüde egemen olan ve daha ılımlı sayılabilecek devlet politikalarının uygulanması üzerinde durulacaktı (Boratav, 2012: 68). Celâl Bayar, İktisat Vekilliği görevinde bulunduğu dönemlerde öncelikle devletin maliyesinin gelir gider dengesi üzerinde yoğunlaşmıştı. Ekonomik kaynakların artırımı ve etkili kullanımı doğrultusunda alternatif projeler üretti. Buradan hareketle, Osmanlı Devleti'nden kalan gelir-gider kalemlerini gözden geçirerek mevcut ekonomik durumu daha verimli hale getirmenin yollarını aradı (Demir, 2012: 73).

Celâl Bayar, ülkenin üretken potansiyele sahip bir tarım ülkesi olduğunun bilincindeydi. Ancak çeşitli etkenler, üretici güçlerin nicelik ve nitelik bakımından düşük seviyelerde seyir etmesine neden olmaktadır. O dönemde, toprağı işleyebilecek yeterli sayıda nüfus bulunmamaktadır. Oysa, ülkeyi ekonomik açıdan ilerletebilmek için çok çalışılması ve bu sebeple de toprakta yetersiz olan insan gücünün yanına makine gücünün dahil edilmesi hususu şiddetle ön plana çıkmaktadır. Buradaki temel sorun; kalkınmasını geliştirememiş, henüz sanayisini tamamlayamamış ve yeterince sermaye birikimine sahip olmayan ülkede, yurt dışından getirilecek olan bu makinelerin nasıl temin edileceğiydi. Buradan hareketle İktisat Vekâletliği görevini yürüten Celâl Bayar bu konuya müdahil oldu. Öncelikle, çiftçinin ihtiyaç duyduğu malların tespiti için yaklaşık 6 ay sürecek çalışmalarda bulundu. Yurt dışından getirilecek olan makinelerin Ziraat Bankası vasıtasıyla satılmasının faydalı olacağını mecliste belirtti (Güneş, 1985: 257).

Celâl Bayar'ın 1933-1937 yılları arasındaki İktisat Vekilliği dönemi devletçiliği diğer devletçilik görüşleri arasında uygulanan yöntemlerde hemen hemen benzer özellikler taşısa da özel kesime bakış açısından ayrılıklar göstermektedir. Dönem

boyunca, özel sermayenin üstüne gidilmeyerek merkezi yönetimin denetiminde gelişme kaydeden bir ulusal burjuvazinin yaratılmasına özen gösterildiği görülmektedir (Şenşekerci, 2000: 137-138).

1930 sonrasında yabancı sermayeye karşı tutum da değişme gösterdi. 1929 Ekonomik Buhranı koşullarında azalan özel dış yatırımlara karşı genellikle olumsuz bir hava egemen olsa da, Celâl Bayar Türkiye’de faaliyette bulunan ve Osmanlı döneminin kalıntısı olan yabancı yatırımların önemli bir bölümünün millileştirilmesi konularında da görev aldı (Boratav, 2012: 69).

Celâl Bayar’ın II. İktisat Vekilliği döneminde çok önemli hizmetler gerçekleşti. Tekstil, şeker, kâğıt ve demir fabrikaları çeşitli sanayi ve enerji tesisleri bu dönemde faaliyete geçti. Yine bu dönemde, devletçilik ilkesi doğrultusunda 1933 yılında I. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı ve ertesi sene uygulamaya konuldu. Keçiborlu Kükürt Tesisleri ve Ereğli Kömür Madenleri hakkında etraflı araştırmalar başlatıldı ve bu tesisleri daha verimli hâle getirmenin yolları arandı. Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası birleştirilerek Sümerbank kuruldu. Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Etibank gibi kurullar madencilik alanında girişimlerde bulunuldu. Özellikle dokumacılık sektöründe önemli gelişmeler kaydedildi. Devlet eliyle baraj yatırımları yapıldı. Çeşitli sigorta ve kooperatiflerin oluşturulması teşvik edilirken İş kanunuyla ilgili düzenlemeler yapılarak işçiler için de geniş çaplı haklar getirildi (Mazıcı, 1996: 16-17) Celâl Bayar’ın başvekilliğe hitaben bizzat hazırladığı temelde Doğu ve Güneydoğu bölgelerini ilgilendiren esasında ülkenin hemen hemen yarısına kadar uzanan ve günümüzde dahi güncelliğini koruyan oldukça detay içeren “Şark Raporu” da bu dönemde kaleme alındı. Bu rapor, mali kaynakların nasıl kullanılacağı ve iktisadi sorunlara çözüm önerilerinin nasıl geliştirileceği noktasında kılavuz özelliği göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, günümüzdeki siyasal arayışlara da ışık tutacak önemli çıkarımlar ve öneriler getiren bu rapordaki tespitlere bakıldığında Doğuya hâkimiyetin Cumhuriyet rejimi ile başladığı; ağalık ve şeyhlik düzeninin olumsuzluğunun altı çizildiği; devleti temsil edenlerin perişanlığı ve imkânlarının yetersizliği vurgulandıktan sonra yöneticilerin yaptığı haksız uygulamaların ve yolsuzlukların önüne geçilmesi; halk üzerinde mütegalibe olan önde gelen ağa ve şeyhlerin bölgeden uzaklaştırılması gerektiği; halka eşit muamele edilmesi; toprak

reformunun bir an önce yapılması ve bölge ekonomisini canlandıracak önlemlerin alınması ana noktalarında toplanan önerilerinin ekonomik yönü hakkında tahliller yer almaktadır (Bayar, 2009: 63). İlerleyen dönemlerde Celâl Bayar'ın toprak reformu konusundaki düşüncelerinde değişiklik olacaktır. Vekilliğinin son döneminde ise II. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaktaydı (Akşit, 1987: 11). Tüm bu yapılan büyük hamlelerle birlikte 1932 yılından 1937 yılına kadar geçen sürede Celâl Bayar iktisadi konularda başarılı işler çıkarmaktayken, aynı zamanda İsmet İnönü'nün Başvekâletlik konumunu da sarsacak gelişmeler baş gösterecekti. Bu süreç nihayetinde Celâl Bayar'ı Başvekâletlik makamına taşıyacaktı.

2.4.4. Başvekâletlik ve Siyasi Çekişme

Celâl Bayar'ın başvekâletliğe gelmesinde, daha önce üzerinde durulduğu üzere dönemin ekonomik konjonktürünün iyi okunabilmesi ve bu sayede gerçekleştirilen milli ekonomi politikalarının yakından ilişkisi bulunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1930'lı yıllara kadar olan süreçte özel sermayenin yetersizliğinden ötürü temel sanayi üretimine gereken önemin verilememesi ve yalnızca tüketim mallarına yatırım yapılmasıyla ülkenin sanayileşmesinin gecikmesi durumu söz konusu olmaya başlayınca devlet öncülüğünde girişimlerin yapılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla, 1920'li yıllarda uygulanması öngörülen liberal dönemden 1930'lı yıllarda devletçilik dönemine geçilmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın neden olduğu olumsuz etkilerle fiyatlar genel seviyesinin düşüşe geçmesi ve ülkenin tarım ürünlerine dayalı ihracat gelirlerinin azalmasıyla sanayileşme politikasının önemi giderek artma eğilimi içerisine girmiştir. Bu sayede, planlı sanayileşme sürecine girilmesi ve milli endüstrinin kurulması noktasında üst yöneticiler tarafından genel kanı oluşurken bu konuda deneyimli ve ehliyetli kişilerin varlığına ihtiyaç duyulmaktaydı (Mazıcı, 1996: 16).

İsmet İnönü'nün Hatay Meselesi'ndeki tutumu Atatürk ile arasının açılmasına sebep olmuştu. Bununla beraber, ekonomik alanda da İsmet İnönü'nün sert devletçilik uygulaması hususundaki tavrı ve vekilliklerin üzerindeki baskısı neticesinde Atatürk'ün de isteğiyle İsmet İnönü başvekâletlikten ayrıldı. Aslında, Atatürk ile İsmet İnönü arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları ya da dargınlıkları, Atatürk'ün hedefinin İsmet İnönü'yü tamamen gözden çıkarması olarak yorumlamak yanlış olacaktır. Ancak,

Atatürk; özellikle İnönü'nün son başvekilliği döneminde, faaliyetlerinde başarılı bulunduğu İktisat Vekili Celâl Bayar'ın daha uygun ve rahat koşullar altında çalışması ve hükümet tarafından herhangi bir engelle karşılaşmaması için gerekli ortamların sağlanmasına ön ayak olmuştur. Atatürk'ün uyguladığı bu yönetime hükümet nezdinde şiddetle karşı çıkılması ve hükümetin iki tarafı karşı karşıya getirecek eylemlerle ülkenin siyasi darboğazlara sürüklenmesinin doğması durumlarında; Atatürk, hükümeti telkin etmek yerine İktisat Vekili Celâl Bayar'a başvekâletlik görevini verecekti (Şenşekerci, 2000: 156). İktisadi bir devletin oluşturulması ve kalkınma noktasında iki ayrı fikrin temsilcisi Celâl Bayar ve İsmet İnönü arasındaki rekabet, bilhassa İsmet İnönü'nün sert tavrı yüzünden siyaseten kutuplaşmaya dönüşmekteydi (Saray, 2013: 17). Kısacası, 1930'lı yılların başından itibaren önce fiili olarak daha sonra bu yılların sonuna doğru resmi olarak Celâl Bayar, İsmet İnönü'nün yerini alarak Başvekâletlik makamı görevini üstlenmiştir.

İsmet İnönü'nün istifa etmesi üzerine Celâl Bayar'ın Başvekil olması aynı zamanda CHF Umumi Reis Vekilliğine de asaleten atanmasını sağladı (Şakir, 1952: 143). Mecliste, büyük bir bölümünün ekonomik gelişmelerle ilgili olduğu hükümet programının okunmasından sonra toplam 364 üyenin oybirliğiyle Celâl Bayar Hükümetine güvenoyu vererek görevlerine başlamasını sağladı. Atatürk de Celâl Bayar kabinesinin programını beğenmekle kalmayıp destekleyeceğini belirten bir konuşma yapmıştır (Mazıcı, 1996: 45). Atatürk'ün üzerinde durduğu gibi, Celâl Bayar'ın kabinesi yeni bir programla siyasal sürece dahil olmuştur. Ancak ortada temel bir sorun vardı. Hükümet programını uygulayacak kadrolarda bu yeniliklerin yansımaları görülmemekteydi; çünkü, kabinenin çoğunluğunu İnönü Kabinesi'ndeki isimler oluşturmaktaydı (Şenşekerci, 2000: 159). Öte yandan, Ahmad'a göre (2012: 87-88); Atatürk'ün Başvekaletliğe İsmet İnönü'nün yerine Celâl Bayar'ı tercih etmesinde; dönemin sorunlarını çözebilmede İsmet İnönü'nün Celâl Bayar kadar esnek olmadığını düşünmesi ve kendisinin belirlediği çerçevede iç ve dış nedenlerin etkisiyle CHF içindeki liberalleri güçlendirme siyasetini izlemesi etkili olmuştur. Bununla beraber, Celâl Bayar'dan, bir taraftan bankacı-iş adamı geçmişine hitaben başbakanlığa atanan ilk sivil kişi olması dolayısıyla diğer taraftan bürokratik parti-devlet mekanizmasının yeniden biçimlendirilebilmesi için en uygun siyasetçi olduğuna vurgu yapılırken kişisel hak ve güvenceleri geliştirerek bürokrasinin özel sektör üzerindeki baskısının

hafifletilmesine ve bu sektöre daha fazla önem verilmesine yönelik girişimlerde bulunması bekleniyordu. Fakat bürokrasinin güçlü tutumu ve reformist karşıtlığı yüzünden kısa Başvekâletliği döneminde Celâl Bayar, bütün bunları gerçekleştiremeyecekti.

Her ne kadar Celâl Bayar'ın Başvekilliği döneminde Denizbank ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulması gibi önemli gelişmeler yaşandı. Ancak, Dersim Olaylarının patlak vermesiyle devletin enerjisinin çoğunu bu olaylara harcaması, birtakım usulsüzlük ve yolsuzluk gelişmelerinin gün yüzüne çıkması, ordu içerisinde komünizm eksenli bir ayaklanma hazırlığının olduğuna dair söylentilerin yaygınlaşması gibi sorunlar yaşandı. Bununla beraber, Hatay Sorununun çözümünde yaşanan gecikmeler, II. Dünya Savaşı hazırlıklarının yapılmasına dair fikirlerin meydana çıkmasıyla siyasi belirsizliklerin ve durgunlukların yaşanması gibi dış kaynaklı sorunların görülmesi ve daha da önemlisi Atatürk'ün ağırlaşan hastalığının etkisi ile söz konusu dönemde Celâl Bayar Hükümeti beklentileri karşılayacak icraatlarda bulunamadı⁸. Bunun yanı sıra, ileriki dönemde karşı çıkılacak olan toprak reformu konusunu başvekilliği sırasında hükümet programına dahil etmiş ancak bu konuda somut adımlar atamamıştı (Avcıoğlu, 1971: 321).

2.4.5. Milli Şef Güdümünde Başvekâletlik

Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığı dönemlerde siyasi çevrelerde genel kanı, Cumhuriyet'in önemli sarsıntılar geçireceği ve ciddi mücadelelerin yaşanacağı bir sürecin başlayacağı yönündeydi. Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938 yılında vefat etti. Atatürk'ün ölümünden sonra savaşa giden bir dünya ortamında ülkemizde ilk defa bir lider seçimi yapılacaktı. Kimin cumhurbaşkanı olacağına dair başta İsmet İnönü olmak üzere Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, dönemin Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya gibi isimlerin üzerinde parlamentoda tartışmaların yapıldığı görülmekteydi (Kemal, 1980: 72). Bu kritik dönemde Başvekil Celâl Bayar Mareşal Fevzi Çakmak ile istişare ederek ülke için uzun yıllar önemli

⁸ Bu konu hakkında geniş bilgi elde edilmesi için bkz. Mazıcı, N. (1996) Celal Bayar, Başbakanlık Dönemi (1937-1939).

hizmetlerde bulunmuş ve devletin her konusunda kanaat önderleri arasında yer alan İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesini desteklemiştir. Yücel'e göre (2000: 36); Başvekil Celâl Bayar, TBMM mebusları tek tek arayarak İsmet İnönü lehine kulis çalışmalarına girişmiştir. Aynı konuda bir başka görüş de, Celâl Bayar'ın, Başvekil olarak kürsüye çıkıp cumhurbaşkanlığı oylamasının yapılması görüşmeleri esnasında milletvekillerini yönlendirici herhangi bir eylemde bulunmamıştır (Bozdağ, 2007: 207-208). İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünün üzerinden bir gün sonra oybirliği ile cumhurbaşkanlığına seçildi. Etkin siyasal yaşamdan çekilmesinin üzerinden bir yıl geçmesine rağmen cumhurbaşkanı seçilebilmesinin büyük ölçüde Cumhuriyet'le özdeşleşmiş olmasıyla ilgili olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, 323 oyun 322'sini İsmet İnönü alırken sadece Manisa milletvekili Hikmet Bayur tarafından, aday olmamasına rağmen, Celâl Bayar'a oy vererek Meclis'te Bayar'ın isminin telaffuz edilmesine vesile olunmuştur (Bozdağ, 2007: 208). İsmet İnönü, cumhurbaşkanlığının yanı sıra aynı zamanda CHF genel başkanlığına da getirildiğinden ülke yönetimi üzerinde geniş otorite sahibi oldu. CHF'nin I. Olağanüstü Kurultayında partinin "Değişmez Genel Başkan"ı seçildi. Ayrıca kendisine "Milli Şef" sıfatı verildi. Bu dönemde hükümet parti hükümeti haline getirilerek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) daimi başkanı ve Cumhurbaşkanı olan İnönü, devletin sembolü olarak yüceltilmiştir (Karpat, 2010: 161). Bu bağlamda, rejimin yeni bir hüviyet kazandığı söyleniyordu. Esasında, bu gelişmenin Atatürk'ün istemediği bir durum olduğunu düşünen Celâl Bayar, İsmet İnönü'nün görevinde kalmasını ve kendisiyle birlikte çalışmasını ısrarla istemesine rağmen Başvekillikten istifa etmeyi düşünmekteydi (Akşit, 1987: 13).

Beklentilerin aksine İsmet İnönü, kabineyi yeniden kurma görevini Celâl Bayar'a vermişti. Geçmişte aralarında yaşanan siyaseti rekabete rağmen İsmet İnönü'nün, Başvekillik makamında ısrarla Celâl Bayar'ı görmek istemesi önem arz etmektedir. İsmet İnönü, Celâl Bayar'ın kuracağı kabineye müdahalede bulunmayacağını taahhüt etse de Şükrü Kaya ve Tefik Rüştü Aras gibi isimlerin kabine dışında bırakılması talebinde bulunmuştu (Şakir, 1952: 162). Bununla beraber, Celâl Bayar'ın başını çektiği İş Bankası'nın nüfuzu da İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla kırılacaktı (Avcıoğlu, 1971: 260). Bayar, teklifi kabul etti ve başvekil oldu. Celâl Bayar'ın ikinci Başvekilliği yalnızca iki buçuk aylık bir süreyi kapsadı. Bu süreç zarfında, Hükümet programında herhangi bir değişikliğe gidilmedi. Çünkü Celâl Bayar,

kabinesinin uzun ömürlü olmayacağını düşünüyordu (Şenşekerci, 2000: 165). Bununla beraber Celâl Bayar, İsmet İnönü tarafından CHF Genel Başkan Vekilliği'ne de getirilmişti. Ancak, tüm bu gelişmeler ışığında Şenşekerci (2000: 167), bu dönemde Celâl Bayar'ın vekaleten başbakan olduğuna dair saptamalarda bulunmuştur. Kısa zamanda İsmet İnönü ile aralarında mali ve ekonomik görüş ayrılıkları yaşanırken bir geçiş süreci başvekilliği görevi yürütmekteydi. 25 Ocak 1939 tarihinde CHF Divanı seçimlerin yenilenmesi kararı alırken bir gün sonra Celâl Bayar başvekillikten istifa etmesi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edildi (Bozdağ, 1986: 64). Celâl Bayar'ın istifa etmesinin altında İsmet İnönü'ye karşı pasif bir direniş tutumu sergilediği söylenebilir. Bundan sonra 1945 yılına kadar siyaset meydanında bir ara dönem içerisine İzmir milletvekili olarak giren Celâl Bayar, bu süre içerisinde İstiklal Savaşı hatıralarını topladığı “Bende Yazdım” adlı eserini kaleme almıştır.

2.5. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE CELÂL BAYAR

II. Dünya Savaşının çıktığı esnada Türkiye, bu savaş için gerekli donanımlara sahip değildi. Siyasi, ekonomik ve askeri alanda ciddi eksiklikler vardı. Türkiye'nin bu savaşa girmesi cumhuriyetle elde edilen kazanımların kaybedilmesine neden olabilirdi. Bir başka ifadeyle, batılı tarzda modern bir devlet oluşturma yolunda atılan adımların sonuç vermesi için ülkenin bir müddet daha barışçıl bir ortama ihtiyacı bulunmaktaydı. Bununla beraber, Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen girmemesine rağmen, savaşın neden olduğu her türlü olumsuzluktan etkilenmiş, savaş sürecinde yapılan askeri harcamalar ülke ekonomisini büyük ölçüde sarsmıştı.

Savaş yıllarında artan pahalılık, yokluk ve çeşitli suiistimaller CHP hükümetine karşı artan bir hoşnutsuzluk oluşturmuştu. 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu tüccar ve aracılar üzerinde büyük bir ekonomik baskı oluşmasına, 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi başta gayrimüslim burjuvazinin, tüccar, büyük emlak, toprak sahiplerinin CHP ile yollarını ayırmalarına ve 1944'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi çiftçi ile hükümetin karşı karşıya gelmesine neden olmuştu. Ayrıca 1945'te çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, ticaret burjuvazisini ve büyük toprak sahiplerini CHP'ye karşı organize bir güç olarak harekete geçiren başlıca etken olmuştu. Bu gelişmeler CHP'ye karşı büyük bir memnuniyetsizliğin doğmasına yol açmış; halk CHP'yi baskı

politikasıyla, yokluk ve kıtlıkla özdeşleştirmeye başlamıştı. Ekonomik ve sosyal olanaksızlıkları sebebiyle gücünü arttıramayan esnaf ve sanatkâr sınıfı, kendi çıkarlarına uygun politikaların devlet tarafından yürürlüğe geçmemesiyle başta sivil-asker bürokratları suçlayarak değişim ve dönüşümün getirdiği sarsıntıları onlardan bilmişlerdi. Özellikle ticaret ve toprak burjuvazisinin güçlenmeye başladığı yıllarda bir taraftan radikal sağ muhalefetle de kaynaşma imkanı bulurken kendi çıkarlarına ters düşen ekonomik ve sosyal değişime karşı çıkma için uygun bir ortamın yaratılmasını beklemişlerdi (Yücekök, 1987: 176). Dönemin savaş zenginleri de CHP bürokrasisiyle aralarındaki ilişkilerini gözden geçirerek ileride kendi siyasi partilerini oluşturup ülke yönetiminde söz sahibi olmanın yollarını aramaya başlıyordu (Hatipoğlu, 2012: 200).

CHP'nin 1939 ila 1945 yılları arası dönemdeki uygulamaları bir taraftan bu partiye muhalif düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlarken bu durum kısa bir zamanda ülkede muhalif düşüncelerin temsil edildiği siyasi oluşumlara dönüşmesine ve demokratik çok partili siyasal sistemin kurulmasına da zemin hazırlayacaktı. Buna mukabil, söz konusu dönemde Celâl Bayar'ın, CHP'nin en büyük siyasal rakibi olan Demokrat Parti'nin kurucusu olması sebebiyle onun muhalif hareketlerinin irdelenmesi oldukça önem teşkil etmektedir.

1944 yılının bütçe görüşmeleri sırasında Celâl Bayar'ın da aralarında bulunduğu çekingen de olsa bazı muhalif sesler duyulmaktaydı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun TBMM'deki görüşmeleri esnasında ise CHP içindeki yapıcı bir muhalif görüşün yarattığı etki, muhalefet çerçevesinin biçimlenmesini sağlayan öncü bir gelişme olması ve özellikle de Celâl Bayar'ın başat rol oynadığı bir tepki süreci ile katılan idareye karşı toplumsal ve ekonomik konularda yoğunlaşan eleştirel boyutların önemi açısından anlamlıydı (Timur, 1991: 11-12). 1945 yılına ait bütçenin güven oylamasının yapıldığı sıralarda aralarında İzmir Mebusu Celâl Bayar'ın da bulunduğu, Hikmet Bayur, Recep Peker, Emin Sazak, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'den oluşan yedi kişi hükümete güvensizlik oyu verdi. Böylece, CHP içinde ciddi anlamda ilk muhalefet kadrosu kendini göstermişti. Bilâ'ya göre (1999: 108); bu kadronun istekleri ticari ve feodal çıkarları temsil etmenin yanı sıra, halkın iktisadi ve idari yönden çektiği sıkıntılardan hareket ederek CHP'ni iktidardan edecek propaganda mekanizmasının özünü oluşturmaktadır.

7 Haziran 1945 tarihinde gittikçe sertleşen TBMM tartışma ortamının Anayasa'nın ruhuna uygun şekle getirilmesi, başta siyasi hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi ve parti çalışmalarının bu doğrultuda ayarlanması, meclis denetiminin sağlanmasına yönelik önlemlerin alınması hakkında CHP grubuna, İzmir milletvekili sıfatıyla Celâl Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, Kars milletvekili Mehmet Fuad Köprülü ve İçel milletvekili Refik Koraltan tarafından Türk siyasi tarihinde "Dörtlü Takrir" adıyla geçen önerge verildi (Eroğul, 2003: 27). Bu önergeyle partinin yeniden yapılandırılması amacı güdülmekteydi. Ancak, bu girişim meclis içerisinde yoğun müzakerelerin ve sert tartışmaların yaşanmasına sebep olurken daha sonra usulden reddedilecekti. Daha sonrasında bu milletvekilleri hızla partiden uzaklaştırılma süreci içerisinde kendilerini bulacaklar ve kendilerine tavır alınacaktı. Örneğin, önergedeki dördüncü imza sahibi olan Celâl Bayar'ın TBMM'ne sunulmak üzere Basın Kanunu'nun haberleşme hürriyetine engel teşkil eden bazı maddelerinin değiştirilmesine dair hazırladığı tasarının daha teşebbüs aşamasında CHP Meclis Grubu'nda reddedilmesi Bayar'ın partiden ayrılmasına sebep olacaktı. Ayrıca, dörtlü takrir sahiplerinden Adnan Menderes ve Mehmet Fuad Köprülü'nün CHP'den ihraç edilmesi Celâl Bayar'ın tepkisine yol açacaktı. Bunun üzerine Celâl Bayar önce İzmir milletvekilliğinden sonra da CHP'den istifa etti (Karpata, 2010: 233-234). Böylece, kamuoyunda parti kurulacağına dair bir algı yaratılmaktaydı. Bu noktada şu hususa vurgu yapmak gerekmektedir: Celâl Bayar'ın uzun müddet başbakanlık dahi yaptığı CHP'den istifa etmesi muhtemel bir partiden ihraç kararının önüne geçen gelişme olarak görülebilir. Ayrıca bu istifa kararı, yeni bir partinin kurulmasına vesile olarak örgütlü siyasal muhalefete gerçek bir şekil verme istikametine de dönüşecekti.

Dönemin basın organlarında Celâl Bayar'ın parti kuracağına ilişkin çok fazla haber yer almaktaydı. Celâl Bayar'ın, kuvvetli şahsiyetiyle muhalefete geçip bir parti kurarak fikirlerini memlekete neşredebilirdi. Fakat Atatürk'ün varisliği adı altında ülkede ikilik yaratmayacağı kesinlikle biliniyordu (Anadol, 2004: 43). Nitekim Celâl Bayar, hem CHP'de hem de DP'de siyaset yaptığında Atatürk'e bağlılığını gösterdiği söylenebilir. Tüm bu gelişmelerin akabinde Celâl Bayar, basına verdiği bir demeçte yeni bir parti kurulacağını beyan etmişti. Partinin mali yönden nasıl destekleneceği sorusu üzerine de, iş adamı ve bürokrat kimliğine güvenerek, bu kadar mühim bir meselede varlıklı sınıf mensuplarının yardım edebileceği yönünde ifadelerde

bulunmuştu (Eroğul, 2003: 29-30). Öte yandan Celâl Bayar, çok partili demokratik yaşama geçişin kaderini belirleyecek olan ismin İsmet İnönü olduğunun bilincindeydi. Ona göre; İsmet İnönü'nün ağzından çıkabilecek iki kelime her şeyi şekillendirebilirdi (Birand, 1995: 40). Bir bakıma Celâl Bayar, uluslararası konjoktüre hakim olan demokrasi havasının Milli Şef İsmet İnönü üzerinde çok partili siyasal hayata geçişi hızlandırma faaliyetlerinin destek göreceğini bildiği için parti kurma konusunda rahat bir tavır da sergilemişti. İstifasının ertesi gününde İsmet İnönü ile Celâl Bayar arasında yapılan görüşmede parti kurma konusu etraflıca konuşulurken Cumhuriyet ilkelerinden taviz verilmeyeceği ve dış politika meselesinde birlikte hareket edileceği üzerinde anlaşılmıştı (Şakir, 1952: 178-179).

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişte kurulan ilk siyasal parti, iş adamı Nuri Demirağ'ın oluşturduğu Milli Kalkınma Partisi olurken iktidar partisi CHP'nin en büyük siyasal rakibi Demokrat Parti (DP) olacaktı. 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti, Celâl Bayar'ın liderliğinde resmen Türk siyasal hayatında yer aldı. Böylece, Demokrat Parti TBMM'nin içinden çıkmış oldu (Karpas, 2010: 239). Partinin bu niteliğe sahip olması diğer partilerden ayrışmasında en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5.1. Muhalefet Liderliğinde Celâl Bayar

Demokrat Parti'nin kurulduğu gün genel başkanlığına Celâl Bayar seçildi. Demokrat Parti'nin kısa zamanda siyasal alanda süratle gelişme göstermesinde Celâl Bayar'ın milli mücadele içindeki Kuvay-i Milliye çalışmalarının, Cumhuriyet'in kuruluşundaki iktisadi hareketlerin başında oluşunun, Atatürk'ün döneminin son Başvekili oluşunun ve bürokrat, iş adamı, mücadeleciler kimliğinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden beri yaptığı hizmetlerin etkisi büyük önem arz etmektedir (Akşit, 1987: 15). Demokrat Parti kurulduktan sonra partinin ilkelerini ve programını belirleme hazırlıklarına başlandı. Partinin her alanda liberalizmi savunacağı belirtilirken liberal-sol bir çizgide yer alınacağı söylenmekteydi (Yücel, 2000: 51). Yine, demokratik hayatın geliştirilmesi, siyasal ve sosyal örgütlenmelerin arttırılması, seçimlerin usulünde adaletin ve güvenilirliğin sağlanması, laikliğin korunması ve özel teşebbüsün desteklenmesi konuları parti programı içerisinde yer aldı. Program demokratik bir söyleme dayandırıldı. Ancak, zaman içerisinde DP'nin arkasına aldığı gücün toplumun

ilerici ve itici niteliğinde olmadığı anlaşılınca bu hükümlerin bir kısmı devlet tarafından uygulanması düşünülen birer ideal olarak kalacaktı. Ülke siyasetinde bir liberalleşme sürecinin gerçekleşmesi taraftarı olan Celâl Bayar, parti içi ve dışı etkenlerin yanında, DP'yi ilk iktidarına taşıma başarısını göstermek dışında ileride çok fazla faaliyette bulunma imkanına sahip olamayacaktı (Şenşekerci, 2000: 194). Celâl Bayar, liberal ekonomik bir anlayışa sahipti ancak DP'nin iktidarı dönemindeki rolü daha sembolik kalacağından sistemi liberalize etmekte başarılı olduğu söylenemeyebilir.

Demokrat Parti kuruluşundan iki ay sonra o dönemde varolan altmış üç vilayetten on altı vilayet merkezinde şube açabilmişti. Öte yandan, partinin en önemli zaafı ise diğer partiler gibi iktidar partisine muhalif olmasıydı (Karpaz, 2010: 240). Söz konusu dönemde, halkın genelinde CHP'ye karşı ciddi derecede muhalif baskısı mevcuttu. Bu bağlamda halkın, bu yeni partinin diğer var olan partilerden farkını ortaya koyacak şekilde gerçek bir muhalefet partisi olduğuna inandırılması gerekmektedir. Ancak bu amaçla harekete geçildiğinde DP'nin ülkede bütün muhalefeti kendi tarafına çekmesi sağlanabilir ve böylece sert politikalar uygulanarak CHP'nin iktidar konumunun yıpratılması mümkün olabilirdi. Tüm kesimleri memnun edebilecek yeni bir siyasi örgütlenme umudunun ortaya çıkarılmasının sağlanmasıyla çeşitli toplumsal gruplardan alınacak destek ve geniş halk kitlelerinin sempatisinin kazanılmasının mümkün olacağı düşünülmekteydi. Bu doğrultuda oluşturulacak politikalar ve sergilenecek yaklaşımlar halkın siyasal anlamda yönlendirilmesi, desteğinin alınması ile muhalif örgütlenmenin boyutunu belirleyecekti. Bu anlamda partinin yöneticilerine büyük görev ve sorumluluk atfedilmekteydi.

Kısa bir süre içinde üniversitelerdeki eğitim camiasına dahi uzanan halk kitleleri partiye ilgi duymaya başladı. Celâl Bayar'a göre DP'nin kuruluşundan on bir ay sonra parti üye sayısı bir milyonu aştığı ifade ediliyordu (Karpaz, 2010: 488). Kısa zamanda halk içerisinde yer alan CHP karşıtları parti etrafında toplanmaya başladı. O dönemde siyasal iktidarı desteklemekten uzaklaşmaya başlayan savaş zengini kesim ile sanayinin gelişmiş olmamasından ötürü sermaye sahiplerinin toprak zenginleri olduğu düşünülürse bu kesimin, çıkarları Toprak Reformu Yasası'nın gündeme gelmesiyle çatışanların da DP cenahında kendilerine yer buldukları iddia edilebilir (Hatipoğlu, 2012: 203). Bu süreç içerisinde DP, CHP'den bıkan çeşitli toplumsal kesimler için bir

nevi kurtuluş ümidi olarak görülüyordu. Bu ümidin somut tarafını genel ve yerel seçimlerin sonucu belirleyecekti. Henüz ülke çapında örgütlemesini yeni tamamlamaya başlamış DP'nin⁹ giderek artan siyasal nüfuzundan çekinen ve endişeye kapılan CHP hükümeti belediye seçimlerinin planlanandan erken bir tarihe alınmasına karar vermişti. Bunun üzerine Celâl Bayar'ın liderliğindeki DP yöneticileri seçimleri boykot edeceklerini ilan etmişlerdi. Sonrasında DP tarafından, seçimlerin yapıldığı tarihten bir ay sonra belediye seçimlerinde yaşanan müdahale, baskı ve yolsuzluklara ait vesikalar adı altında bir broşür yayınlanmıştı. Bu durum muhalif kamuoyunda geniş yankı buldu (Eroğul, 2003: 34).

1947 yılında yapılması gereken milletvekili genel seçimlerinin bir yıl erkene alınarak 1946 yılının Temmuz ayında yapılması kararlaştırıldı. Bu seçimin en önemli özelliği, Cumhuriyet tarihinde ilk defa tek dereceli seçim esasına yani seçmenlerin doğrudan doğruya kendi temsilcilerini seçebilecekleri seçim olmasıydı. Seçimlerde ilk kez aday esaslı blok oy çoğunluk sistemi uygulandı¹⁰. Bu durum, Türk demokrasi tarihi açısından olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Öte yandan, seçim usulünün açık oy gizli sayım olması ve seçimin adli denetimin dışında gerçekleşmesi demokrasinin gelişmesi açısından olumsuz bir durumdur. Nitekim, açık oy gizli sayım uygulaması seçim sonuçlarında şaibeli bir durumun görülebileceği kanısını doğurmaktaydı (Bozdağ, 1986: 75). DP tarafı, örgütlenmesini tam olarak tamamlayamamasına rağmen bu seçimleri çok ciddiye alan tutum sergilemiş ve etkin bir siyasal kampanyaya girişmişti. Seçim afişlerinde yer alan DP'nin sloganı, “dur” işareti veren bir el tasviri altında “Yeter, söz milletindir” cümlesiydi. Bu sloganın o günün koşulları içinde çok anlamlı olduğu söylenebilir. Ayrıca hazırlanan afiş halk kitleleri üzerinde etki bırakabilecek önemli bir propaganda aracı olmuştur. Diğer taraftan söz konusu slogan, Türk siyaset tarihinin en önemli ve unutulmaz sloganlardan biri olmuştur.

⁹ 1946 genel seçimlerinde dahi partinin özellikle Doğu illerinde bir örgütü bulunmamaktadır. Bkz. (Karpaz, 2010: 489).

¹⁰ Aday esaslı blok oy çoğunluk sisteminde; her seçim çevresinden birden çok kişinin seçilmesine imkan tanılır. Aday esaslı blok oy sisteminde seçmenler partiler yerine adaya oy verirler. Değişik partilerin adayları arasından karma liste yaparak oy kullanmak da mümkündür. Partiye dayalı blok oy sisteminde ise adaya değil partilere oy verilir. Birinci gelen parti o seçim çevresindeki tüm milletvekillerini kazanır. Bkz.(<http://www.siyasaliletisim.org/sie-modul/304-secim-sistemleri.html>)

Ülkede daha önce hiç yaşanmadığı türden bir siyasi canlanma havası esmekteydi. Siyasal iktidar CHP'nin yarattığı bıkkınlık, kitlelerinin çoğunu DP miting alanlarına akıtmaktaydı. CHP tarafında ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü aktif bir şekilde seçim kampanyalarına katılıyordu (Birand, 1995: 40). Bunun yanında, kampanya süresince hemen her yerde DP'nin lideri Celâl Bayar'ın büyük bir kalabalık coşkusuyla karşılanması, otomobilinin omuzlara alınması gözlenmekteydi. Liderlerin bindikleri otomobilleri kaldırmak o günlerin siyasi destekleme modası olarak görülmekteydi (Çavdar, 1987: 84). Celâl Bayar'ın dolayısıyla da DP'nin Türk siyasi hayatına bıraktığı miraslardan biri de coşkulu geçen fakat sükunetin korunmasına özen gösterilen meydan mitingleriyle seçim kampanyalarının daha önce hiç alışık olunmayan demokrasi atmosferine dönüştürülmesiydi (Eroğul, 2003: 36). Muhalefet tarafında sınırlı sayıda ilde seçime girilirken bazı adaylar birden fazla ilde yer aldı. Örneğin Celâl Bayar, Bursa, İstanbul ve İzmir olmak üzere üç ilde aday gösterilmişti (Toker, 1970: 171). Mareşal Fevzi Çakmak da DP listesinden dört ilde aday olmuştu (Çavdar, 1987: 85). Seçim sonucunda Celâl Bayar, İstanbul'dan milletvekili seçildi.

DP cephesinden büyük umutlarla girilen seçimde 273 adaydan sadece 62 aday mecliste yer almaya hak kazanmıştı. Bu durum parti içerisinde hayal kırıklığına sebep olsa da seçim sonuçlarının halkoylarını kesinlikle aksettirmediği düşünülüyordu. Üstelik, seçimin hemen ertesinde seçimlerde hile yapıldığına dair söylentiler ortaya çıkmaktaydı. Bu sayede, DP'nin ya da milli iradenin iktidara gelmesinin önünün kapatıldığına dair söylemler geliştiriliyordu. Bu gelişmeler iktidarla muhalefet arasındaki gerginliği arttırırken Celâl Bayar ve diğer parti üst yöneticileri büyük sabır ve metanet göstererek bu konunun daha fazla tartışma ortamında tutulmasını arzu etmiyorlardı. Bu tutumun altında yatan sebep, ülkede olası iç şiddetin görülmesine engel olmaktı (Saray, 2013: 21). 28 Temmuz 1946 tarihli Vatan gazetesinde şu ifadeler yer verilmişti: *“İşin doğrusu şudur ki, bu seçimi DP kazanamamıştır, sadece Halk Partisi kaybetmiştir...”* (Bilâ, 1999: 117).

7 Eylül 1946 tarihinde Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu yapılırken bu durum DP için siyasal iktidara karşı eleştiri konusu oluşturmaktaydı. Nitekim, ekonomist kimliği ile de tanınan Celâl Bayar bu konuya müdahil olmuş ve CHP hükümetine karşı iktisadi eleştirilerin sıklaşmasını sağlamıştır. Bu sayede hükümetin

baskı altına alınması öngörülmekteydi (Boratav, 2012: 98). Celâl Bayar, hükümetin siyasi ve idari denetimden yoksun olması sebebiyle keyfi kararların alınmasının önüne geçilmesi gerekliliği üzerinde durmaktaydı (Eroğul, 2003: 42).

Milli Şef kavramı da çok partili hayata geçişte doğrudan olmasa da dolaylı olarak etkide bulunmuş muhalefet tarafından sürekli eleştirilmiş bir kavramdı. Tek parti yönetiminin olduğu bir zamanda onu eleştirecek başka bir partinin bulunmaması, üstelik Milli Şef'in uygulamaları neticesinde Atatürk'ün gölgede kalıp İsmet İnönü'nün ön plana geçmesi DP'nin söylemlerinde sık sık yer aldı. Çok partili yaşama geçilmesi hem CHP, hem de ülkenin siyasi yaşamında önemli değişikliklere yol açtı. Bu değişikliklerin en önemlisi de Milli Şeflik uygulaması ve Milli Şef deyiminin ortadan kalkması olacaktı.

DP'nin kuruluşunun birinci yılında partinin I. Büyük Kongresi düzenlendi. Bu kongre geniş katılımlı ve demokratik niteliğe sahip olmasının yanında muhalif görüşlerin açık bir şekilde dile getirilmesi hususunda tarihi açıdan önem arz etmektedir. Kongrede ağırlığı en fazla hissedilen Celâl Bayar olmuştur. Özellikle kongrenin açılış konuşmasında söz alan Celâl Bayar, tek parti yönetiminin sakıncalarını, DP'ye duyulan gereksinimi, DP ile çeşitli toplumsal gruplar arası ilişkileri ve siyasi iktidarın diğer partiler üzerindeki baskıcı tutumuna dair sorunların çözüme kavuşturulmasından bahsetmiştir. Akabinde, delegeler tek tek söz alarak kongrede “yeter... söz delegenindir!” sloganları atılmaya başlandı (Yücel, 2000: 60). Ayrıca, kongrede Celâl Bayar, 548 delegenin katıldığı oylamada 541 oy alarak DP genel başkanlığına yeniden seçilmiştir. Kongrede, Celâl Bayar'ın yaptığı konuşmadan esinlenerek Hürriyet Misakı adı altında bir bildirge yazılarak ülkenin temel sorunlarından ziyade muhalefet partisinin, iktidar partisinin yanında bir hayat sahasının var olduğunun, halkın kendisine uzatılan muhalefet imkanına sahip çıkacağına, halkın siyasi yönetim sahnesine çıkarılacağına ve artık çok partili demokrasiye geçildiğine göre hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağına gösterilmesi, aksi takdirde tek parti sistemine geri dönülmesiyle CHP'nin demokrasi anlayışının sorgulanacağı hususlarına dikkat çekilmekteydi (Eroğul, 2003: 50). Bu noktadan sonra DP'nin siyasi hücumlarına karşı giderek sert politikalar izleyen Recep Peker başbakanlığındaki CHP hükümetiyle siyasi bir bunalım dönemine girildiği gözlenmekteydi. DP Genel Başkanı Celâl Bayar ile dönemin

Başbakanı Recep Peker arasında şiddetli polemikler yaşanmaktaydı. Celâl Bayar demokraside, Recep Peker ise otoriter rejimde ısrar ediyordu (Yücel, 2000: 68). İktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkiler iyice sertleşirken meclis içinde gergin tartışmalara da yaşanmaktaydı. Meclis'te iktidarla muhalefet arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi önem arz etmekteydi. Sonunda cumhurbaşkanlığının verdiği mevki ile tarafsız davranma mecburiyetinin olmasından ötürü İsmet İnönü, iki parti arasındaki çekişmede araya girerek 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınladı. Bu bildiriyle İsmet İnönü her iki tarafa eşit davranılacağına güvencesini vermekteydi. Bu durum Recep Peker Hükümeti'nin istifasıyla sonuçlanırken DP siyasi alanda CHP'ye karşı başarı elde edecekti.

12 Temmuz Beyannamesi sonrasında CHP ve DP'de büyük değişiklikler yaşandı. CHP'de "müfritler" olarak anılan radikal kesim iktidarı kaybederken DP de kendi içinde radikallerden¹¹ arınma fırsatını yakalıyordu. Nitekim, DP içerisinde Celâl Bayar'ın ılımlı politika uyguladığını düşünen muhalif bir grup türemişti. Bu grup politikasını beğenmediği Celâl Bayar'a yüklenmekteydi. Bu durum DP'de adeta deprem etkisi yaratmıştı. Celâl Bayar'a göre DP Meclis Grubu üyelerinin yarısı muhalif tavır içerisine girmişti (Şeyhanlıoğlu, 2011: 182-183). Partide başlarda; Bayar ve çevresi, Adnan Menderes etkisindeki genel merkez ve meclis grubu olmak üzere üçlü hizipleşme olduğu gözlemlenirken, daha sonra bu hizipleşmeler radikal-ılımlı mücadelesine dönüştü. Aslında parti içerisindeki bu ayrılığın asıl sebebi şahısların karakterleri ile ilgiliydi. Radikal olanları temsil edenler içinde yer alan Kenan Öner grubu çoğunluklu vasıflı kişilerden oluşsa da parti disiplinine uzun zaman bağlı kalabileceği şüpheli kimselerden oluştuğu düşünülmekteydi. Bu mücadele CHP içinde gerçekleşen hizipleşmeden daha çetin geçti. Radikaller, DP'nin muvazaa yani CHP ile danışıklı dövüş partisi olduğunu öne sürmekteydi. Celâl Bayar, müfrit ya da radikallerden ziyade Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü'nün başını çektiği ılımlılardan yana tavır koydu ve partide ağırlığını hissettirerek sözünü geçirdi (Toker, 1970: 302). Daha sonra partiden istifa edenler ve ayrılanlar oldu. DP'den kopanların bir kısmı Müstakil Demokratlar Grubu adı altında bir örgütlenme söz konusu oldu. Bununla

¹¹ DP'nin "radikalleri" CHP'ye karşı çok sert politika izlenmesinden yana olanlardı. Bunlar bir süre sonra DP'den istifa edecek ya da ihraç edilecekti.

beraber, bazı DP mensupları da partilerinden ayrılarak Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında Millet Partisi'nin kurulmasına vesile oldular. O sıralarda yaklaşan ara seçimlere dikkatini veren Celâl Bayar, bu kopmaları ve yeni parti oluşumunu sert bir dille eleştirecek fakat daha fazla bir şey yapamayacaktı.

Yaşanan bu gelişmelerden sonra DP saflarında Haziran 1949 yılında II. Büyük Kongre hazırlıklarına girişildi. Kongrenin düzenlenmesinin temel amacı parti içinde bütünleşmenin yeniden kurulması olarak belirlenmişti. Aynı zamanda yaklaşan genel seçimlerde izlenecek stratejilerin tespit edilmesi de gündeme alınmıştı. Kongrede Celâl Bayar yeniden DP Genel Başkanlığına seçildi. Ayrıca, seçimlerde CHP'ye karşı izlenecek politikaların esasları da ortaya kondu. Bu hususta, seçim sisteminin adaleti üzerinden CHP'ye baskı kurulması ve dinsel konularda hassas olan parti tabanını popülist stratejiler izleyerek partiye desteğin arttırılması planlandı. Nitekim özellikle lâiklik ilkesinden ödün verilmesi şartıyla din hürriyetinin temel hürriyetlerden olduğu kabul edilirken bu hususta Celâl Bayar'ın şu ifadelerine dikkat edilmesi gerekir: *“Türk milleti Müslümandır ve Müslüman kalacaktır. Allah'ına Müslüman olarak gidecektir”* (Karpat, 2010: 319). Bu arada DP'nin siyasal iktidar üzerindeki baskısı meyvelerini verdi ve yeni seçim kanununda, gizli oy ve açık sayım usulünün uygulanacağı benimsenirken seçimlere her türlü yargı güvencesi ve muhalefet partilerine de radyoda propaganda yapma imkanı tanınıyordu (Şeyhanlıoğlu, 2011: 188). Ancak, mutlak çoğunluk yöntemi korundu. Bu durum büyük temsil adaletsizliklerinin sürmesine yol açacaktı. Söz konusu bu idari uygulama değişikliği beraberinde 1950 yılında hükümet olacak anayasal muhalefetin işlerliğinin artmasına yardımcı olacaktı (Lewis, 2003: 14).

2.5.2. 1950 Seçimleri ve Beyaz İhtilal

1950 seçimleri Türk siyasi hayatında seçim propagandaları konusunda büyük örnek teşkil etmekte ve bugün dahi konusu itibariyle tahlil edilmesi gereken hususların başını çekmektedir. İlk defa halkın ayağına kadar giden siyasetçiler halkın bir oyunu dahi alabilmek için yoğun mücadele içerisine girmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 189).

Dönemin basın organlarının çoğunluğunda muhalefeti destekleme izlenimi söz konusuydu. DP'nin yarı resmi organı olan “Kudret”in dışında Zafer, Vatan, Tasvir,

Cumhuriyet gibi önde gelen gazeteler açık ya da örtülü muhalefet yapıyorlardı. Aralarında Nadir Nadi gibi yazarlar DP listelerinden bağımsız aday oluyordu. Siyasal iktidar CHP'yi ise kendi yayın organı Ulus ve Akşam gazeteleri desteklemekteydi (Çavdar, 2008: 18).

İktidar cephesinden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de tarafsızlığını bir tarafa bırakarak seçim kampanyasına bizatihi katıldı. Bilahare, İsmet İnönü'nün seçimlerdeki bu tutumunu eleştiri konusu yapan Celâl Bayar, ileriki seçimlerde aynı savı kendi de DP lehine ileri sürecekti (Çavdar, 1987: 90-91). Öte yandan İsmet İnönü'nün konuşmalarını büyük kalabalıklar takip etmekteydi. CHP mitinglerinde özellikle İsmet İnönü'nün ülkeyi II. Dünya Savaşı'na sokmamasının yararları övülüyordu (Çavdar, 2008: 19). Esasında CHP'nin seçimleri kazanacağından o kadar eminlerdi ki CHP'nin seçim kampanyasında ele alınan argümanlar nispeten DP argümanlarına göre daha az sayıdadır. Aslında CHP'nin seçim kampanyasını İsmet İnönü tarihsel kişiliği ve saygınlığı oluşturmaktaydı. Bu bağlamda parti içerisinde İsmet İnönü'nün karşısına çıkabilecek bir kimsenin olamayacağı düşünülürken bu tutum aşırı güvenle birleşince elitist ve halka tepeden bakma eğiliminin doğmasına sebep olmaktadır. Bu durumun somut örneğini; DP'de Celâl Bayar'ın sığır güderken çekilmiş resimlerinin propaganda aracı olarak kullanılması halinin seçmenin gözünde alay konusu yapılmasına dair hesaplamalar oluşturmaktaydı (Hatipoğlu, 2012: 222-223).

1950 seçim kampanyasında muhalefet genel itibarıyla özgürlük, demokrasi ve demokratikleşme söylemlerine önem vermişti. Antidemokratik nitelikli yasaların değiştirileceği ve tek partinin tüm uygulamalarına son verileceği muhalefetin seçim kampanyasında geçmekteydi. Bununla beraber partililer hummalı faaliyetler içerisine girerken Celâl Bayar da ünlü cipiyle hemen hemen tüm yurdu dolaşmıştı (Çavdar, 2008: 19).

DP'lilere göre ülkenin toplumsal ve ekonomik gelişmişliğe ulaşamamasının nedeni siyaset mekanizmasının işlerliğinde ortaya çıkan tıkanmalardan kaynaklandığı ifade edilebilir. Onlara göre; bu sorunu giderebilmenin yöntemi demokrasi esasına dayanan rejimi yeniden düzenleme faaliyetlerine girişilmesi gerekliliğiydi. Halkın kullanacağı oy neticesinde gerçekleşecek bir hükümet değişikliği halkın kendine güven

duyma hissiyatını yaratacak ve demokrasiye olan inancını geliştirecekti. Bu hususların, bizatihi DP'lilerin iktidara geldiğinde temel görevlerini oluşturacağı belirtilebilir. Hükümet değişikliğinin olması durumunda herhangi bir toplumsal sınıfın konumunu, siyasi rejimi ve ilkelerini değiştirilmeyeceği güvencesi veriliyordu. Yine, yasama-yürütme-yargı erklerine ilişkin olarak yapılacak düzenlemelerle bu erklerin mecliste tek elde toplanmasının önüne geçileceği tasarlanmaktaydı. Öte yandan, *Karpat* (2010: 326); DP'nin seçim öncesi propagandasında yer alan bu vaatlerin hiç birinin ileride iktidara geldiğinde yerine getirilmediğini ifade etmektedir.

Büyük bir sükunet ve ağırbaşlılığın hakim olduğu seçim öncesi süreçte DP'nin bu seçimleri kazanabileceği genel olarak düşünülmemekteydi. Genel kanı CHP'nin bu seçimi kesin olarak kazanacağı üzerinde toplanmaktaydı oysa, gerçekte bu beklentinin tam tersi bir sonuç ortaya çıktı. 1950 genel seçimlerine katılım oranı % 88,88¹² olarak tespit edilmişti (Eroğul, 2003: 94). Buradan hareketle halkın seçimlere ilgisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan seçimler serbest ve dürüst bir şekilde gerçekleşirken seçim sonuçlarına göre oyların % 53.3'ü DP, % 39.9'unu CHP almıştı. Böylece, 487 üyesi bulunacak olan mecliste DP seçimlerden 408 milletvekili çıkarırken CHP ise 69 milletvekilliğinde kaldı. Bu durum, TBMM'deki sandalye paylaşımı açısından % 86.2 ve % 13 olarak gerçekleşmekteydi (Sezen, 1994: 243). Şüphesiz seçimde uygulanan çoğunluk sistemi neticesinde DP, CHP'ye karşı ezici bir ekseriyet kurmuştu. Şayet, seçimlerde nispi temsil sistemi tatbik edilseydi DP 250 civarında milletvekili CHP ise 190 milletvekili ile mecliste temsil edilecekti (Çavdar, 2008: 20). Burada temsil açısından çoğunluk sisteminin problemlili olduğu ortaya çıkmaktaydı. DP iktidarı ileriki dönemlerde bu konuda herhangi bir düzenlemede bulunmayacaktı. Sonuçta tek parti yönetiminin seçimleri kaybetmesi o dönemde "Beyaz İhtilal" deyiminin kullanılmasını sağlamıştı. Demokrat Parti lideri Celâl Bayar önderliğinde başarı ile yürütülen muhalefet mücadelesinde nihai olarak iktidara gelmişti (Anadol, 2004: 80). Esasında, 1950 genel seçimlerinde CHP, DP'nin önünü kesmek amacıyla çoğunluk sistemini getirmişti fakat bu hususta DP'nin iktidara gelmesiyle CHP, kendi politikasının kurbanı olmuştu.

¹² Saim Sezen'e göre 1950 genel seçimlerine katılma oranı % 89,3 olarak belirtilmiştir. Yine Serhan Yücel'e göre (2000: 79), söz konusu bu orana 1983 seçimlerine kadar ulaşamadığı ifade edilmektedir.

2.6. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE CELÂL BAYAR

Bu bölüm ele alınırken diğer bölümlerin aksine belirli bir tarihsel sıra takip edilmemektedir. Daha çok toplumsal, siyasal, ekonomik ve ideolojik meseleler odağında konular Celâl Bayar ekseninde ele alınmaktadır. Demokrat Parti cephesi ve Celâl Bayar açısından konuların değerlendirilmesi yapılmaktadır.

2.6.1. Cumhurbaşkanlığı Makamında Celâl Bayar

1950 Seçimlerinin sonuçlanmasından sonra sıra cumhurbaşkanının seçilmesine ve hükümetin belirlenmesine gelmişti. DP'yi 1950 yılına getiren isim Celâl Bayar'dı. Atatürk sonrası tek parti yönetimi CHP içerisinde muhalefet bayrağını ilk o eline almış ve DP hareketinin öncülüğünü de ilk o yapmıştı. Kulislerde Celâl Bayar'ın başbakan olacağına dair yaygın bir söylenti ortaya çıkmıştı (Birand, 1995: 66). Ancak daha sonra bu söylentilerin çoğu Celâl Bayar'ın bilgi ve tecrübesi itibarıyla cumhurbaşkanı olması gerektiği üzerinde yoğunlaştı. Bilahare, cumhurbaşkanı seçilme konusunda Celâl Bayar başlarda isteksiz bir görüntü çizmekteydi. Hatta seçim arifesinde Celâl Bayar, seçimi kazanacakları takdirde cumhurbaşkanlığı makamı için Sıddık Sami Onar, bu konuda kendisine teklif götürülecek ancak ret cevabı alınacaktır-, isminde durulmaktaydı. Seçim sonrasında ise cumhurbaşkanlığı adaylığı için yeni isimler gündeme gelmişti. Bu isimler arasında dönemin Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, General Ali Fuat Cebesoy ve Dr. Nihat Reşat Belger yer almaktaydı (Baban, 1970: 48-49).

Parti içerisinde Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanlığı adaylığını ilan için hummalı faaliyetlerin sarf edildiği ve bu doğrultuda meclis içinde kulis yapıldığı söylenebilir. Tüm bu gelişmeler göstermektedir ki cumhurbaşkanlığı makamı üzerinden parti içinde dizginlere hakim olan şahsiyetin belirlenmesi için partililerin büyük çoğunluğu Celâl Bayar ismine ağırlık vermişti. Bu durum daha sonra Adnan Menderes üzerinde tesir edecekti. Kanuni süre içerisinde toplanan DP Meclis Grubu tarafından, büyük çoğunlukla, Celâl Bayar'ın devlet reisi adayı olduğu resmen kararlaştırılmıştı (Kutay, 1982: 179). Hemen akabinde, iktidar devri sırasında TBMM Genel Kurulunda yapılan oylama neticesinde Celâl Bayar, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü fakat aynı zamanda ilk sivil kökenli Cumhurbaşkanı oldu. Celâl Bayar bu sayede hükümet başkanlığı için

düşündüklerini tatbik etme imkanına da sahip oldu. Bu makamdaki ilk icraat, Başbakanlığı Adnan Menderes'i ataması oldu.

Celâl Bayar'ın DP'yi iktidara taşımaya ve cumhurbaşkanlığı makamına gelmesi büyük bir başarı öyküsüydü. Her şeyden önce Celâl Bayar, DP saflarında muhalefetteyken siyasal iktidarın politikalarını ve stratejilerini iyi çözmüştü. Siyasal iktidarın ve devlet mekanizmasının siyasal ve hukuki alt yapı boşluğunu iyi değerlendirmişti. Bu noktada, devletin çeşitli kademelerinde aldığı görevlerden edindiği bilgi ve birikim sayesinde oluşturduğu kendine has söylemle Türk siyasi hayatında siyasetin ya da siyaset kurumunun halka inmesini başlatan isim olmuştu. Keza bu durumu sağlayan koşullar, cumhuriyetin ilk dönemlerine nazaran pek müsaitti. Celâl Bayar, içinde bulunduğu dönemin koşullarını iyi değerlendirdi. Bundan sonraki süreç Celâl Bayar için "Türkiye'nin refah içerisinde kalkınmasını ve gelişmesini sağlayacak uygulamalara" öncülük edeceği şeklinde söylenebilir.

2.6.2. Adnan Menderes Eksenli Yönetim ve Liderlik Sorunsalı

Demokrat Parti'nin siyasal iktidara gelmesiyle birlikte Türk siyasi hayatında yeni bir döneme girilmişti. DP'li bu yeni dönem beraberinde yeni bir liderin ortaya çıkmasını da sağlayacaktı. DP iktidarı öncesinde on iki yıl İsmet İnönü'nün liderliğinde geçen siyasal hayatta artık yeni bir döneme girilmişti. Esasında yeni dönemin liderlik hiyerarşisinde anayasaya uygun biçimde yürütme kolunun Cumhurbaşkanlığı makamına Celâl Bayar seçilirken, hükümetin başına Adnan Menderes getirildi.

DP'nin en önde gelen ismi Celâl Bayar artık Cumhurbaşkanı olmuştu. Toplantılarda, mitinglerde, kongrelerde yaptığı konuşmalarla siyaset dersleri veren, mücadeleci kimliğini her daim koruyan, hitabı sert fakat etkili olan, çoğu kez partinin kaybetmeye başladığı zamanlarda yaptığı akılcı ve tutarlı manevralarla kazanma ivmesine girmesinin yükünü artık Celâl Bayar değil, Adnan Menderes çekecekti (Yücel, 2000: 94).

Tek parti dönemine dönüldüğünde hükümet idaresinde yer alan başbakanların bağımsız hukuki statülerinden ziyade fiiliyatta liderlik tarihsel kişiliğinin, Milli Şef

unvanın ve cumhurbaşkanlığı makamının getirmiş olduğu etkiyle İsmet İnönü'nün mutlak hâkimiyetiyle geçmekteydi. Bu durumun DP iktidarında da devam edip etmeyeceği hususu önem taşımaktaydı. Ancak, burada makamlar aynı kalırken isimler değişmişti. Bu isimler de Celâl Bayar ve Adnan Menderes'ten oluşmaktaydı. Bununla beraber, Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanı olması partiler üstü bir konuma geldiğinin göstergesiydi. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra hukuki olarak tarafsızlık anlayışı gereği DP Genel Başkanlığını Adnan Menderes'e bırakması durumu söz konusu olmuştu (Şenşekerci, 2000: 229).

Henüz hükümet oluşturulmadan önce kamuoyunda genel kanı partinin kurucuları arasında yer alan Mehmet Fuad Köprülü'nün başbakanlığa atanacağı üzerinde durulduğu şeklinde ifade edilmekteydi. Ancak Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanı olduktan sonraki ilk icraatı dokusunun daha fazla uyuşacağını düşündüğü Adnan Menderes'i başbakanlığa ataması ve hükümeti kurmakla görevlendirmesi olmuştu. Adnan Menderes, DP'nin kuruluşunda rol oynayan, iktidar döneminde partiyi bir arada ve ayakta tutan, günümüze dahi DP denilince abideleşmiş bir şahsiyet haline gelmişti. Bu kapsamda, Celâl Bayar'ın en büyük başarılarından biri Adnan Menderes gibi bir ismi Türk siyasi hayatına kazandırmış olmasıydı (Şeyhanlıoğlu, 2011: 134).

Diğer taraftan, 1950 genel seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanlığı'na Celâl Bayar, TBMM Başkanlığı'na da Refik Koraltan seçildi. Celâl Bayar, aynı gün yemin ettikten sonra Adnan Menderes'le görüştü. Adnan Menderes'e başbakanın kimin olması gerektiğini soran Celâl Bayar, Adnan Menderes'ten Fuad Köprülü cevabını aldı. Celâl Bayar, Adnan Menderes'i hem Başbakan hem de parti başkanı olarak atamaya karar vermişti. Bu kararı vermesinde, Fuad Köprülü'nün siyasi duruşunun ya da dokusunun milletle uyuşmayacağı düşüncesi hakimdi. Onun için Adnan Menderes'in başbakanlığı demek Celâl Bayar'ın siyaset iplerini Çankaya Köşkünde elinde tutması anlamına gelmesi şeklinde ifade edilebilir. Yaşlanmış olan Celal Bayar'ın, Adnan Menderes'i başbakanlığa getirmesi, kendisine de 10 yıl sürecek Çankaya Köşkü'nün kapılarını açacağı anlamı taşıyabilirdi. Diğer taraftan, Adnan Menderes'in başbakanlığıyla millet ve DP arasında güçlü bir bağ kurulacağı inancını taşıdığı ifade edilebilir. Bununla birlikte; DP'nin en önemli şahsiyeti Celâl Bayar artık cumhurbaşkanıydı. Partiye, açıktan müdahale etmiyor, dolayısıyla teşkilatla ilgilenmiyordu. Toplantılarda, seçim

mitinglerinde, kongrelerde yaptığı konuşmalarla siyaset dersleri veren, birçok defa kaybetmek üzereyken son anda yaptığı manevralarla ve söylemleriyle kazanan Celâl Bayar'ın yükü artık Adnan Menderes'in omuzlarındaydı. Celâl Bayar artık sahnede yer almadığını söylemek mümkün olurken kürsüde hitap eden, hesap veren ve savaşıyor artık Adnan Menderes olacaktı. DP'nin iktidarda bulunduğu 1950-1960 arası on yıllık dönemde sadece iki kongre gerçekleşti. Celâl Bayar, ittihatçılık dönemlerinden gelen bir özelliği olup mücadelecisi bir karaktere sahipti. Ancak Adnan Menderes ise Bayar'dan farklıydı çünkü o, Celâl Bayar kadar mücadeleyi sevmediğini söylenebilir iken Adnan Menderes, hitap ettiği milyonlarla özdeşleşebilen, onların duygu ve düşüncelerini okuyan duygusal bir kişiliğe sahipti. Adnan Menderes, sıkıntılı günlerinde kendisini halkın içine attığı gözlemlenebilirken kalabalıklar, kendisine gösterilen sevgi, onun ilacı gibiydi. Gerginleşen siyasal ortamlarda Adnan Menderes, bu havadan kurtulmanın yolu olarak kendini miting alanlarına atmayı tasavvur ediyordu. Nitekim, on yıllık DP süreci Adnan Menderes ismiyle özdeşleşirken ikisinin de yükselişleri, düşüşleri ve sonları aynı olmuştur. Öte yandan, DP'nin ilk genel Başkanı olan Celal Bâyar DP'nin gerçek lideridir denilebilir. DP'nin gerek muhalefet döneminde, gerekse zımnî olarak iktidar döneminde itici gücü Celâl Bayar olmuştur. Hatta, kendisi pek çok defa milletin değerleriyle ters düştüğü durumlarda dahi politik manevraları ve liderlik vasıflarıyla halkın güvenini yeniden kazanmasını bilmiştir (Yücel, 2000: 36-37).

Celâl Bayar'ın en büyük başarısı Adnan Menderes'i keşfi olduğunu tekrar vurgulamak önem arz etmektedir. Her ne kadar DP ile Adnan Menderes isimleri özdeşleşmiş olsa da DP'yi yönlendiren bizatihi Celâl Bayar olmuştur. Celâl Bayar, 1950-1960 yılları arasında siyaseti Çankaya Köşkü'nde elinde tutmuş olup perdeye Adnan Menderes'i çıkararak DP'nin üç seçim üst üste kazanmasına zemin hazırlamıştır (Yücel, 2000: 37).

Celâl Bayar, cumhurbaşkanlığı görevi dolayısıyla gerekli gördüğü durumlarda hükümete başkanlık edecek ancak meclis tartışma ve görüşmelerine katılmayacaktı (Şenşekerci, 2000: 230). Aydemir'e göre (2010: 343); devlet başkanı pasif bir temsilci olamazdı ve hele iktidar partisinden gelen bir devlet başkanının hal ve davranışları bir hadde kadar iktidara yakın olacağını dile getirmektedir. Bu ilişkide; cumhurbaşkanı, başbakan ve hükümet üyeleriyle sadece temas ve uyarı düzeyinde yakın olması

gerekirken hiçbir zaman işbirliği ile icra ve karar birlikteliğine yönelik müdahalelerde bulunmayacaktı. Öte yandan Şenşekerci'ye göre (2000: 231); DP'nin iktidar olduğu dönemde fiili lider olarak ilk sırada parti meclis grubu gelirken, ikinci sırada Adnan Menderes ve üçüncü sırada Celâl Bayar geldiğini saptamaktadır. Yücel'e göre ise (2000: 243) Celâl Bayar, tek kelime ile lider olarak tanımlanmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve CHP içinde siyasi eğitim olarak DP'nin muhalefet döneminde ve iktidar döneminde itici gücü olduğunu savunmaktadır. DP'nin Adnan Menderes ismiyle özdeşleşmiş olmasının yanında partinin iktidar olduğu on yıllık süreçte iplerin Celâl Bayar'ın elinde olduğuna ve Adnan Menderes'i ortaya çıkararak üç dönem üst üste seçimleri kazanmasının zeminlerini hazırlamasına vurgu yapmaktadır.

Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanı olduğu 1950-1960 arası dönemde günlük politik tartışmalardan uzak kaldığı fakat zaman zaman kendi kurduğu ve iktidara taşıdığı partisinin yöneticilerini uyarmaktan ve bazen de muhalefete karşı savunmaktan kendini alamaz. Hatta, bazı kaynaklarda DP hükümetinin yönlendirilmesinde ve muhalefete yönelik sindirme politikalarında Celâl Bayar'ın birinci derecede rol oynadığı ifade edilmektedir (Şenşekerci, 2000: 229). Diğer taraftan, 1950-1960 arası dönemde Celâl Bayar'ın adı değil de Başbakan Adnan Menderes'in adının öne çıktığı ve Celâl Bayar'ın rolünün abartılı olduğuna dair başka görüşlerin de var olduğu söylenebilir.

Bununla beraber liderlik konusunda, Adnan Menderes'in ön planda oluşuna değinen başka görüşler de vardır. Örneğin Baban'a göre (1970: 45-46); Adnan Menderes ya doğrudan ya da dolaylı olarak DP içinde en hakim şahsiyettir. Bu doğrultuda Adnan Menderes'in, Celâl Bayar'ı kendi isteği doğrultusunda vasıta ederek partide söz sahibi olduğu belirtilmektedir. Celâl Bayar'ın gururundan kaynaklanan nispeten bir kompleksi olduğunu ve Adnan Menderes'in bu durumu kendi lehine iyi yönetebildiğini dile getirmektedir. Aydemir ise Celâl Bayar ile Adnan Menderes arasındaki ilişkide Bayar'ın emir verici niteliğinden ve Menderes'in hitabet güçlülüğünden ziyade Celâl Bayar'ın güçsüzlüğüne bağlamakta iken liderliği sırtlayacak olan karakter ve ismin Adnan Menderes olduğuna işaret etmektedir. Hatta bu ifadesinin yanında "DP demek Adnan Menderes demek" tümcesini de kullanmıştır (Aydemir, 1984: 141).

Bir başka görüşte, Adnan Menderes'in söylemlerinde Celâl Bayar'dan daha etkili olduğunu önemsiz işlerde Celâl Bayar'ı önce bunaltıp daha sonra önemli konularda her zaman Celâl Bayar'a danışmasının yanında genellikle kendi görüşünü benimsettiği gözlenmektedir. Bu çerçevede, DP'nin iktidara geldiği ilk dönemde Türkçe okunan ezanın Arapçaya çevrilerek Atatürk inkılâplarından ödün verildiği hususunda Celâl Bayar bu şekilde devrimlerden fedakarlık edilmesine kesinlikle karşı tutum içerisinde olduğu belirtilmektedir. Celâl Bayar'ın samimi bir şekilde inkılâpçı ve Atatürkçü olduğu şüphe edilemez bir gerçektir. Örneğin, 1953 yılında Türk Milliyetçiler Derneği'nin devrimlere karşı ve bölücülük faaliyetleri gerekçesiyle kapatılması hususunda bu dernek mensuplarının özde CHP'ye karşı eğilimlere sahip olması noktasında Celâl Bayar, bir ifadesinde onların CHP'ye karşı olduğu yerde kendisinin de CHP ile beraber hareket edeceğini söyleyerek inkılâplara bağlılığını göstermiştir (Yücel, 2000: 96). Hükümet başkanı Adnan Menderes'in Arapça ezan kararı¹³ karşısındaki tutumuna kızmakla birlikte istifa cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmeyi dahi düşündüğü söylenmektedir. Fakat sonunda Adnan Menderes'in politik hünerine teslim olmuştur (Baban, 1970: 54). Üstelik Celâl Bayar, on yıllık DP iktidarında Adnan Menderes haricindeki başka hiçbir isme başbakanlık görevini vermemiştir. Celâl Bayar da kendi başbakanlığı döneminde cumhurbaşkanı Atatürk'le olan devlet başkanı-başbakan ilişkisinde devlet başkanının başbakana yardımcı olması gerektiğini bildiğinden Adnan Menderes'te bu vaziyeti kendi lehinde iyi kullanacaktı (Baban, 1970: 51). Bununla birlikte Adnan Menderes, genellikle Celâl Bayar'dan tavizler almaktaydı. Celâl Bayar'ın karşısında etkili duruş ve davranışı sergileyerek ondan ödünler aldığı söylenmektedir. Bu hususta *Baban*'a göre (1970, 59); Adnan Menderes'in Celâl Bayar'la arasının açıldığı zamanlarda kendisinin İsmet İnönü'ye yaklaşmakta olduğunu Bayar'a sezdirmekteydi. Bu durum karşısında Celâl Bayar da, İsmet İnönü'ye karşı atılacak her adımın ve söylenilecek her sözün desteğini vermeye hazır olduğu belirtilirken Adnan Menderes'in iyi bir yöntem kullandığından bahsetmektedir. Adnan Menderes'in, Celâl Bayar ile İsmet İnönü arasındaki hesaplaşma durumunu iyi tahlil ettiğini ifade etmektedir. *Ağaoğlu* ise (1972: 142); Celâl Bayar'ın anayasal sınırların

¹³ Bu kararın verilmesinde Anadolu'nun belirttiğine göre; hükümet direkt bir eylem içerisinde bulunmamıştır. Dönemin DP hükümeti, ezanın Türkçe mi yoksa İslam ananesine göre Arapça mı okunması meselesinde karar vermeyi din adamlarının salâhiyetine bırakarak tatbik edilmesi dolayısıyla uygun bulmuştur (Anadol, 2004: 69).

içerisinde kaldığından dolayı Adnan Menderes karşısında etkisiz olduğunu söylemekte ve buna ilaveten Celâl Bayar'ın devletin ve partinin mutlak başı olduğunu hiçbir zaman düşünmediğini, birçok uygulamada onun uygun gördüğü fikirlerin uygulanmasıyla ortaya çıkacak durumların daha farklı olacağını işaret etmektedir.

Şenşekerci, Adnan Menderes'in liderliğine kendince farklı boyutlardan yaklaşmaktadır. Ona göre, DP'nin kamu desteği gereksiniminin önemli bir bölümünü sağlayan toprak ağalarının Adnan Menderes ile sınıfsal ortaklığının bulunmasına dikkat çekmektedir. Akabinde, önemini giderek arttıran popülist politikaların ivmelediği liderlik karizmasının Adnan Menderes'te Celâl Bayar'a göre halk nazarında daha etki bıraktığını dile getirmektedir (Şenşekerci, 2000: 236). Diğer taraftan *Şenşekerci* (2000: 244-245), konuya başka bir açıdan da yaklaşmıştır. Ona göre; Celâl Bayar, DP iktidarı süresince partiler üstü konumunu koruyamamış ve partinin iç sorunlarının çözüme kavuşturulmasında bir parti üyesi gibi hareket etmiş, içinde bulunduğu makamın gerekliliği olan yansızlığını sürdürmeyerek anayasayı ihlal edici davranışta bulunmuş ve sonuçta Adnan Menderes merkezli ikili yönetimi benimsemiştir.

Her şeyden önce ve bir noktadan sonra, Celâl Bayar ile Adnan Menderes arasında bir kader birliği yolculuğu söz konusu oldu. Eğer Celâl Bayar, cumhurbaşkanı olmasaydı Adnan Menderes'te başbakan olamayacaktı. Şüphesiz Celâl Bayar'ın Adnan Menderes'e göre siyaset sahnesinde bilgi ve tecrübesi daha sağlamdı. Cumhurbaşkanlığı makamının getirmiş olduğu ağırlık ve görev sorumluluğuyla Celâl Bayar'ın devlet idaresindeki rolü perde arkasında kalmaktaydı. DP'nin ikinci iktidar döneminin son evresi içerisinde siyasi durgunluğa girildiğini görmekte olan Celâl Bayar, tarafsızlığını bir kenara bırakarak partili cumhurbaşkanı rolünü zımnî şekilde sergileme eğilimindeydi. Yönetimsel tıkanıkların önüne geçebilmek için birbirlerine ayrı fikirler benimse de hükümetin lideri olan Adnan Menderes'e desteğini dolaylı olarak sürekli göstermekteydi. Adnan Menderes'in zeki, dirayetli, samimi ve kibar duruşuna güvenmekteydi. Her ne kadar ön planda Adnan Menderes olsa da 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar Celâl Bayar arka planda kalan sorumluluğu bizzat eline almıştı. Örneğin, Adnan Menderes'in 27 Mayıs askeri müdahaleden önce istifa etme isteğine mani olması ve Menderes'in söz gelimi diktatörlüğü andıran bir takım pratiklerine karşı dahi onun yanında yer alması gibi daha birçok eylemde bulunmasıyla, artık tek adama

fiiliyatta kayıtsız şartsız bel bağlama ve liderlikte tek adamlılık anlayışının siyasi kültürümüzde bir dönem sona erdiğinin göstergesi olacaktı.

2.6.3. Demokrat Parti İdeolojisi, Uygulamaları ve Celâl Bayar

Demokrat partinin doğup güçlenmesindeki nedenlerden biri partinin daha kurulduğu günden beri tüccar ve eşrafın partisi olarak algısının yaygın olmasıydı. Bu yüzden söz konusu zümreler DP aracılığıyla iktidar peşine düşmekteydi. Celâl Bayar bu meseleyi iyi okumuştur. Ona göre, CHP ordu ve aydınların (bürokratların) devlette etkin konumda olmasını istemiş ve bu yönde çalışma yaptıklarını savunmuştur. Oysa, Bayar'a göre DP'nin, devleti yalnızca halk egemenliğine dayandırma amacına hizmet ettiğini vurgulamıştır. Cem'e göre (1997: 348); bu halkçı görünüş aslında tüccar ve eşrafın memur ortaklığından kurtulmasına yol açabilecek bir araç olarak görülmektedir. Öte yandan Celâl Bayar, bürokratik destekten ziyade zaten iktidara karşı patlamaya hazır geniş halk kitlelerinin nüfus ve nüfuzlarının etkisiyle ortaya çıkan kümülatif baskı ile tüccar ve eşraf kesimin bürokrasiyle mücadelesinde burjuvazi zümrenden sağlanacak parasal desteği arkasına alma bağlamında DP'yi iktidara ulaştırma ortamının hazır olduğunun bilincindeydi.

Celâl Bayar ve DP ileri gelenleri toplumun bazı eğilimlerine ve niteliklerine yönelik doğru teşhisler koymuştu. DP üst yöneticileri her şeyden önce devlet kavramının toplumda ne anlam ifade ettiğini ve toplumun devletten beklentisinin ne olduğunu kendi açılarından doğru teşhis etmiş ve bu doğrultuda çeşitli stratejiler geliştirilmişti. DP'nin bu husustaki tavrının bir rastlantı eseri olmadığını, özenli bir araştırma sonucunda meydana getirildiğini Celâl Bayar ileri sürmüştür. Celâl Bayar, ülkenin toplum yapısının Batı ülkeleri toplum yapısından farklı olduğunun farkındaydı. Türkiye'de toplumsal sınıflar arasındaki ayrımın Batı'daki gibi keskin çizgilerle ayrı olmadığı bir ortamda devletin halka dayanmış bir yapıyı sergilemekte olduğu gerçeği söz konusuydu. Dolayısıyla devletin koruyucu bir geleneğe sahip olduğunu ve bu felsefe uyarınca öncelikle toplumun çoğunluğunu oluşturan köylünün sorunlarına yönelik politikalar üretilmesi üzerinde durulmuştu. Celâl Bayar'ın DP'yi ilk iktidarına taşıma yöntemini milletten devlete doğru bir fikir ve uyarma hareketinin gerekliliğine duyulan halka yakın olma inancının açığa çıkarılması oluşturmaktaydı (Bayar, 1986:

41). Demokrat Parti'nin yirmi yedi yıllık tek parti hükümetinden siyasal iktidarı devralması Türk siyasi hayatında bir devrim niteliğindedir. Üstelik, DP'liler meşru yollardan ayrılmama hususunda kararlı tutum sergilemiştir. Nihayetinde, CHP iktidarının gözünün önünde doğup gelişen ve iktidarı eline geçiren DP'nin bu noktaya erişmesinde, o dönemin başta parti lideri olan Celâl Bayar'ın ve diğer yöneticilerin ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Demokrat Parti, 1950 genel seçimlerinde siyasi arenada büyük başarı elde ederken yürütme kuvvetinde Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık makamlarını bünyesine almış ve kendi hükümetini oluşturmuş, yasama kuvvetine ilişkin TBMM içinde temsil açısından büyük çoğunluğu elinde bulundurma imkanına sahip olmuş, kısacası iktidarı kesin olarak yirmi yedi yıl süren tek parti yönetiminden devralmıştı. Parti tabanında seçim öncesine göre üye sayısında artış yaşanırken basın alanında var olan destek artma eğilimine girmişti. Nihayetinde iktidar olunmuştu, fakat devlet gücünü kullanma noktasında DP'nin başta bürokrasi ile tanışması yeni bir gelişme olmuştu. Hakeza, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana CHP iktidarının şekillendirdiği başta bürokrasinin oluşturduğu ve orduyla aydınların da dahil olduğu devlet güçleri yeni iktidara oldukça yabancı kaldığı aşıkardı; çünkü, o zamana kadar bu zümreler halk nazarında kötü bir imaja sahip iken halkın yönetimde görev verdiği şahsiyetlere karşı nasıl bir tutum içerisine girecekleri konusu oldukça meçhul bir durumdu. Üstelik muhalefete düşmüş bir CHP'nin bu zümreler üzerinde yoğun faaliyetlerde bulunacağı hesaplamaları da DP cephesinden yapılmaktaydı. Dolayısıyla, devlet mekanizmasındaki bu zümrelere de egemen olunması durumunda gerçek iktidarlık makamına erişilebileceği düşüncesi partililerce benimsenmişti. Bu bağlamda DP'liler, iktidara geldikten sonra siyasal konumunu güçlendirecek bir dizi girişimde bulundu. Amaç, partiyi ilk iktidarında tehdit edebilecek bazı hususları bertaraf etmektir (Eroğul, 2003: 97). Örneğin, geniş çaplı bir atama ve yer değiştirme uygulamasına gidilerek sivil-asker bürokrasisinin ve yargı erki üzerinde denetim sağlanmaya çalışıldı (Kongar, 2007: 149; Lewis, 2003: 14). Bununla beraber, DP'nin iktidara gelmeden önce kullandığı demokratik söylemi hayata geçirme beklentisi içinde olanlar bu konuda ummadıkları gelişmelerle karşılaşacaktı. Bu durumun sebebi, iktidarı güçlendirme hususunda demokratik argümanlardan ziyade daha çok tutucu esaslara yaslanan geleneksel beklentilere dayalı argümanlarla oluşturulan somut hadiselerin gerçekleşmesi olacaktı (Lewis, 1991: 317).

Bundan sonraki süreçte DP'yi bekleyen bir diğer tehlike de ileriki seçimlerde sandık partisi sıfatına sahip olup almayacağı durumuydu. 1954 genel seçimlerine uzanan süreçte özellikle iktisadi birikim halk üzerinde büyük ölçüde belirleyici olacaktı. Ülke içinde toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal olarak ciddi hareketlilikler yaşandı. Celâl Bayar, çoğu konuşmasında DP devrinin kalkınma hamlelerini ihtişamlı bir şekilde dile getirmekteydi (Anadol, 2004: 80). Bu bağlamda, ardı ardına gelen kalkınma törenlerinde açık bir şekilde propagandalar yapılmaktaydı. Görülmektedir ki, Bu tarz propaganda şeklini Türk siyasi hayatına DP kurumu kazandırmıştı (Eroğul, 2003: 172).

İç politikada, liberal politikalar izlenmekteyken DP, muhalefetteki söylemi gereğince özellikle demokratikleşme adına önemli atılımları yapamazken ileriki zamanlarda çok partili demokrasi ve özgürlük söylemiyle iktidara gelen parti mensuplarının birçoğu muhalif seslerin varlığına tahammül edemeyecekti. Bu durumdan en çok nasibini CHP alacak ve CHP'ye karşı şikayet söylemi geliştirilerek ötekileştirme ve agresif politikalar uygulanacaktı. Devri sabık yaratmama parolasıyla yola çıkılırken bu söylem de yerini terk edecekti. Tutucu kesimlerin memnun edilmesi için popülist-gelenekçi uygulamalara yer verilecekti. Tüm bunların yanında DP, ileri zamanda tek parti yönetiminin eylemlerine benzer nitelikte uygulamalarda bulunacaktı. Yine, bu dönemde dış politikada da önemli gelişmeler yaşandı. DP iktidarı Batı dünyası ile siyasi ve ekonomik bütünleşmeye inanç beslemekteydi. Özellikle ekonomik girişimleri dış yardım ve borçla gerçekleştirme planları yapılmaktaydı. Bunun yanında, dış politika dahilinde cumhuriyetin kuruluşundan itibaren değişmez olan emperyalizme karşı olma politikasından ödün verilmesi durumlarıyla da karşılaşılacaktı (Şenşekerci, 2000: 216-218).

Celâl Bayar 1954 yılında ABD'ye hareket etti. Bu seyahatin temel amacı duraklamaya başlayan ülke ekonomisine ek kaynak bulma umuduydu. Celâl Bayar'ı ABD Başkanı Eisenhower karşıladı. Celâl Bayar Amerikan Kongresi'nde konuşma yaptı ve konuşmasında Batı Blok'una sadakatini ifade etmişti. Velhasıl bu durum, Amerikancı bir siyasetin izlendiğinin de kanıtıydı. Celâl Bayar, ABD'de planlanandan daha uzun bir süre kalmıştı. Adeta seçim propagandasına çıkmış gibi ABD'de çoğu yeri dolaşmıştı (Eroğul, 2003: 121).

Bir başka hususta Celâl Bayar, Atatürk ve devrimler konusunda oldukça hassas davranmaktaydı. Cumhurbaşkanlığı görevi süresinde Atatürk ile ilgili mülâhazalarını ve hatıralarını pek çok yerde paylaşmaktaydı. Bu hususta birçok girişimde de faal olarak bulundu. 1953 senesinde Celâl Bayar'ın ve DP Hükümetinin büyük gayretleriyle Anıt Kabir inşaatı tamamlanırken, büyük bir merasimle ulu önder Atatürk'ün naaşı Anıt Kabir'e nakledilmişti (Akşit, 1987: 19). Radikal gruplara ödün verilmemesi ve Atatürk'ün simgesel varlığına karşı yapılan saldırılara engel olma amacıyla Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkartıldı. Celâl Bayar bu kanunun çıkartılmasında aktif rol oynadıysa da bu girişimler ulu önder Atatürk'ün ruhunun yaşatılmasından çok biçimsel özellikte kaldı (Eroğul, 2003: 130).

Tutucu halk kesiminde büyük memnuniyetle karşılanan bazı DP uygulamalarına karşı CHP'liler Atatürk'ün eserlerinin yok edildiği ithamları ile karşı karşıya kalmaktaydı. Dolayısıyla, iki taraf arasında ciddi çatışmalar yaşanmaktaydı. Henüz iktidar döneminde CHP'ye nazaran DP Hükümetinin tecrübe eksikliğinin olması doğal bir durum iken Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, uzun süren devlet adamlığı deneyimiyle çoğu zaman DP iktidarının kararsızlık ve tereddüt devresine girdiği evrelerin çabuk atlatılmasında büyük roller üstlenmişti (Anadol, 2004: 70). Ancak, bu tutucu kesimlere sergilenen eylemler uzun vadede toplumun geliştirilmesi bakımından gerici nitelikte olacaktı.

DP iktidarında seçimler hususu irdelenecek olursa, 1954 yılında yapılan genel seçimlerde katılma oranı % 88.63 ile oldukça yüksekti. Sayım neticesinde DP'nin 1950 genel seçimlerinde aldığı oy oranında % 3'lük bir artış söz konusu oldu. Bu seçimde de çoğunluk sistemi tatbik edilince DP 541 koltuktan 503'ünü aldı. Bu sayede, 1954 yılında yapılan genel seçimlerde DP bir önceki seçime göre üstünlüğünü daha da arttırmış üstüne muhalefet partisi CHP'nin meclisteki temsil sayısı neredeyse yarı yarıya azalırken yalnızca 31 milletvekilinde kalmıştı (Eroğul, 2003: 139-140). Seçim sonucunda DP iktidarını pekiştirirken Celâl Bayar da yeniden cumhurbaşkanı seçildi (Akşit, 1987: 20).

1957 yılında ise erken seçime gidildi. Bu genel seçim DP için bir kırılma noktası teşkil etmekteydi. Çünkü o sıralarda DP'ye muhalif kesim oldukça artmıştı. Üstüne

muhalefetin siyasal temsilcisi CHP'de DP karşısında güçlenmeye başlamıştı. CHP'nin güçlenmesi seçim öncesinde uyguladığı etkili propagandalarda kendini gösteriyordu. Her ne kadar CHP'nin o dönem için klasik propagandası olan İsmet İnönü'nün şahsiyeti ve onun söyledikleri sözler üzerinden başta Celâl Bayar ve Adnan Menderes'e yönelik polemik kampanyalarını içerse de, kampanyalarda ele alınan konular siyasal iktidara yapısal eleştiriler getirme noktasında önem arz etmekteydi. Söz konusu yapısal eleştirel doğrultusunda ortaya çıkan saptamalar da ileride DP'ye karşı yapılacak olan askeri müdahalesi nedenleri arasında sayılacaktı¹⁴ (Yücel, 2000: 125). DP cephesinde ise Celâl Bayar ve Adnan Menderes önderliğinde memleketin değişik yerlerinde halktan destek istenmişti. Bu seçimlerde DP kampanyalarının ilginç yönü parti üst yöneticilerinin ayrı ayrı ve birbirlerinden bağımsız olarak geziler düzenlenmeseydi. Bu şekilde bir kampanyanın yürütülmesini bizatihi Celâl Bayar istemiş, bu sayede daha çok yere daha az sürede ulaşma olanağına sahip olunacağını planlamıştır (Yücel, 2000: 126). Dolayısıyla, seçim kampanyalarında yeni bir usulün eyleme geçildiği görülmektedir.

DP, seçimi büyük çoğunlukla yeniden kazanarak iktidara geldi ve üstelik anayasayı değiştirebilecek gücünde erişmişti ancak % 47.7 oy oranıyla yüzde ellinin altında oy almışlardı (Akşit, 1987: 20). CHP ise bu seçimlerde % 40.82 oy oranıyla iktidara yakın oy almıştı. Yine de çoğunluk sistemi sayesinde 610 sandalyeden DP 424, CHP ise 178 sandalye kazanmıştı (Anadol, 2004: 102). Seçimlerin sonuçlanmasının akabinde TBMM tarafından Celâl Bayar yine Cumhurbaşkanı seçilirken seçim öncesinde DP saflarında yoğun propaganda faaliyetlerine katılmıştı. Özellikle, dış yardım konusuna eğilen Celâl Bayar, konuşmalarının çoğunda dış yardım ile milli kalkınma arasında doğru orantılı ilişki olduğu üzerinde durmaktaydı (Eroğul, 2003: 228).

Genel olarak seçimlerde başarılı olan taraf milletin gerçek temsilcisi olduğuna yönelik bir algı yaratılırken seçimleri kaybeden taraf yoğun eleştirilere uğramakta ve tüm haklarını kaybetmiş havası yaratılmaktaydı (Hatipoğlu, 2012: 233).

¹⁴ CHP'nin 1957 seçimlerinde izlediği konular arasında özetle; rejim ve demokrasi sorununa, hakimlik güvencesinin sağlanması gerekliliğine, hayat pahalılığına, iktisadi kalkınmanın gerilediğine, ve radyonun iktidar lehine çalışmasına işaret etmektedir.

Kongar, Türk siyasal hayatında ülke idaresi açısından sınıfsal ilişkilerde iki cepheden bahsetmektedir. Bunlardan ilki devletçi-seçkinci cephe, diğeri gelenekçi-liberal cephe olarak ifade edilmektedir. Devletçi-seçkinci cephede “halkın için halka rağmen” kisvesiyle hareket edilerek batılılaşma düşüncesinin egemen kabul edildiği ve devlet eliyle düzenin sağlanması hususlarının savunulduğunu belirtilmektedir. Gelenekçi-liberal cephede ise; bireyin özgür olduğu ve her şeyin halkla birlikte olacağı hususu liberal tarafı, batıcılığın savunulması ancak bu tutumun aşırıya kaçmaması ve dinin korunması gerekliliği hususu da gelenekçi tarafı oluşturduğu dile getirilmektedir. Devletçi-seçkinciler ile gelenekçi liberaller birbirlerine karşıt savlar ileri sürmekle birlikte iki cephenin de en önde gelen ortak özellikleri olarak kendi içlerinde belli bir tutarlılık ve birbirlerine tahammül gösterememelerine dikkat çekilmektedir (Kongar, 2007: 131-132). Bu bağlamda DP'nin, devletçi-seçkinci cephe içerisinde konumlanan CHP'nin içinden çıkarak hayat bulması aynı zamanda devletçi-seçkinci anlayış içerisinde gelenekçi-liberal anlayışının çıktığına kanıt oluşturmaktaydı. Kısacası, DP yöneticileri aslında devletçi-seçkinciliğin etkisiyle toplum üzerinde gelenekçi-liberal bir yapıyı ortaya çıkarmıştı (Kongar, 2007: 146). Buradan hareketle, DP'nin önde gelen ismi Celâl Bayar'ın geçmiş deneyimlerinden gelen seçkinci bir anlayışla hareket edip zaman içerisinde gelenekçi-liberal eylemleri destekleyici eğimler sergilemesi gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kongar'a göre (2007: 612): Celâl Bayar, Atatürk'ün yer aldığı dönemden itibaren gelenekçi-liberal düşüncelerin savunuculuğunu yapmaktadır.

1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesi bir karşı devrim niteliğinde değildi. DP'yi iktidara sürükleyen geniş halk kitlelerinin öz temsilcileri ile yönetimde etkin olmak istemeleriydi. Bu durum merkez-çevre etkileşimine katkıda bulunmaktaydı. Eğer bu durum bir karşı devrim niteliğinde olsaydı, Kemalizm'e ve devlet mekanizmasına tamamen karşı çıkmak olarak değerlendirildi. DP'liler, iktidar döneminde devlet mekanizmasına karşı bir takım tedbirlere kalkışmakla birlikte burada konumunu tehdit eden hususları önleyebilmek için bu girişimlerde bulunduğu nedeni yatmaktaydı. Yine, Kemalizm'e karşıtlıktan ziyade bu düşünceden ödün verme yolu seçilmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk siyasi hayatında ortaya çıkardığı ve devamında tek parti yönetimi CHP'sinin sürdürdüğü, devletçi-seçkinci yapı içerisinde, halk için halka rağmen jakobenizmi anlayışıyla cumhuriyet döneminde hakimiyet sağlandı. DP iktidara

geldikten sonra bu süreçte tek parti yönetimindeki CHP'den nicelik farkıyla ayrılmaktaydı. DP de tepeden inme geleneğinin mirasçısı oldu. Bu doğrultuda, Celâl Bayar da bu geleneği sürdürdüğü söylenebilir.

DP'nin, iktidarı sürecinde toplumun var olan durumunu esas aldığı söylenebilir. Yurt içindeki baskılar siyasal iktidar aleyhine artmaya başlayınca halkın dikkatini başka konulara çekmeye başlamaktadır. Kamu gücü üzerinden kamu kaynaklarıyla toplumun taleplerini, buluşturulmasının amaçlandığı savunulabilir. Ancak pragmatik amaçlarla yani sonunda maksimum faydayı elde etme amacıyla bu eylemler yapılmıştır. Burada aslında toplumu dönüştürmekten ziyade iktidar gücünü kullanırken komisyoncu tipi siyasi algılayışla halkın bireysel sorunlarına değer verilmesi yöntemi uygulanmıştır. Bu sayede iktidara yakın çevreler de rant sağlayabilme imkanına erişebilmiştir.

1950-1960 arası dönemde DP'nin siyasal söylemlerinde daha çok halkın gündelik yaşamındaki sıkıntılara yönelik argümanlar kullanılmaktaydı (Hatipoğlu, 2012: 232). DP'nin iktidar olduğu süreçte siyaset seçkinlerin uğraşından geniş tabanlı halk kitlelerinin uğraşı haline gelmişti. Bu sayede, ülkede o güne kadarki hakim siyasi kültür üzerinde değişim ve dönüşüm yaşatırken baskıcı sivil-asker bürokratik devlet geleneğinin yumuşatılması ve milli bir sanayi-ticaret burjuvazisinin doğmasına zemin hazırlanmıştı. Bir başka açıdan köylü çiftçi sıfatını, amele işçi sıfatına haiz olacaktı. Ancak zaman içerisinde DP çoğunluğun gücünü çoğunluğun tahakkümüne dönüştürdü. İktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler güç denemesine dönüştü. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ise bu durumu daha da şiddetlendirdi. Bu komisyon bir nevi istibdat girişimini andırıyordu. Meclisteki etkin muhalefete karşı ve basın yıkıcı faaliyetlerine engel olma amacıyla kanun yetkisine dayanılarak oluşturulan komisyon yetkilerinin dışına çıktı. Bu durum, DP için sonun başlangıcı söz konusu olacaktı (Yücel, 2000: 242).

DP ile CHP'nin arasında gerçekleşen siyasal mücadele sertleştikçe DP iktidarının da hırçınlığı artmakta ve bu yolda iktidar gücü etkin bir şekilde kullanıldığı görülebilir. DP; iktidarının ilk yıllarından başlayarak 1960 askeri müdahalesiyle fiiliyatta sona ermesine kadar Köy Enstitülerini ve Halkevlerini kapatmış, devlet idaresinde bürokratik yapılanmaya yönelik çok sayıda memur atama ve azil

girişimlerinde bulunmuş, temel hak ve özgürlükler, kuvvetler ayrılığı ve yürütmenin sınırlandırılması konularında anayasaya aykırı davranışlar sergilemiş, yargıyı baskı altına almış, muhalefeti kesin tasfiye etmeye girişmiş, laiklik ilkesine aykırılık teşkil eden eylemlerde bulunulmasına sebebiyet vermiş, radyoyu partinin yayın organına çevirerek basın hürriyetine müdahale etmiş ve siyasi söylemlerin çoğunda Atatürk dönemi dahil tek parti döneminde uygulanan politikalar üzerinden CHP'ye yönelik ağır ithamlarda bulunulmuştu (Hatipoğlu, 2012: 227).

Genel itibariyle, 1923-1960 arası dönemde bütün bu özellikleri itibariyle çoğunlukçu demokrasi kuramının Türkiye'de tezahür ettiği bir dönem olmuştur. Bununla birlikte demokrasinin, aynı dönemlerde, bir elitin bütün ulusu temsilen konuşmasının daha uygun düşeceğini öne süren fakat egemenliğin frenlenmesi bakımından eksikliğe sahip, iktidarı kazanan önder tabakanın, iktidarı geniş ölçüde engelsiz olarak kullanabileceği tehlikesini de içinde barındıran seçkin bir demokrasi anlayışının da izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda, DP hükümetinin 1954'ten sonra gitgide otoriter tedbirlere başvurması nedeniyle, iktidarla CHP muhalefeti arasındaki ilişkiler hızla kötüleşmiştir. DP'nin iktidarı, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle son bulmuştur.

2.7. DP MİRASINDA SİYASET VE DEVLET ADAMI CELÂL BAYAR

27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koyması Cumhuriyet tarihinde gerçekleşen ilk askeri müdahaleydi. Söz konusu müdahale DP iktidarını hedef aldı. O sıralarda çok partili siyasal yaşamın başat diğer iki aktörü olan CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin kapatılmaması, askeri müdahalenin amacının DP'yi iktidardan uzaklaştırma niyetinde olduğunu açıkça göstermekteydi. Askeri müdahalenin hemen akabinde başta Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Eskişehir'de bulunan Başbakan Adnan Menderes, bakan ve milletvekili olan DP'liler tutuklandı. Kısa süre içerisinde yaklaşık 500 kadar DP'li Yassıada'ya yargılanmak üzere nakledildi. DP, 29 Eylül 1960 tarihli kararla kapatılırken Yassıada Mahkemesi'nde oluşturulan Yüksek Adalet Divanı, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı oybirliğiyle idam cezasına çarptırdı. Daha sonrasında, Celâl Bayar'ın cezası yaşı 65

yaşını geçmiş olduğundan ömür boyu hapse dönüştürülecek ve Kayseri cezaevine hücre cezası çekmek üzere gönderilecekti (Yücel, 2000: 166-175).

Siyaset becerisi ve komitacılık ruhunu ön plana çıkaran çeşitli parti ve cemiyetlerde önemli görevlerde yer almış ve hizmetlerde bulunmuş nevi şahsına mütəhassıs bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Celâl Bayar, zamanında Kuvay-i Milliye saflarında mücadele ederken sergilediği sert, ciddi ve metin niteliklerine devlet adamlığı görüntüsünü de ilave eden bir duruşla Yassıada Duruşmaları'nda tavrını ortaya koymuştu (Yücel, 2000: 162). Adnan Menderes oldukça kibar ve temkinli bir duruş sergilerken Celâl Bayar, mahkeme heyetine tepeden bakan ve bu heyeti tanımayan bir tutumdaydı. Yassıada Davalarında Celâl Bayar'ın yargılandığı ana dava başlığı Anayasanın İhlâli Davası olarak gösterilmekteydi. Ancak, bu mahkemenin meşruluğu konusu ile toplanma amacının daha farklı noktalara işaret ettiği ve demokrasi tarihimizde acı verici bir hadise olarak kaydedilmesi hususu ayrı bir önem taşımaktadır. DP'nin askeri müdahale öncesindeki otoriterleşme eğilimi şüphesiz söz konusuydu fakat başta Celâl Bayar ve diğer parti ileri gelenlerinin askeri halkla karşı karşıya getirme gibi bir niyetlerinin olduğunu söylemek kanımca yanlış olmaktadır.

Celâl Bayar hastalığı münasebetiyle 1963 yılında adli tıp raporu ile tahliye edilirken 1966 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından affedildi (Şeyhanlıoğlu, 2011: 134). Eski DP'lilerin de birçoğu tahliye edilmelerinin ardından birbirleriyle bağlantılarını kesmeyerek irtibat halinde olmuştu. Bu kesimler, Baha Akşit'in aktif rol oynamasıyla ve Celâl Bayar'ın liderliğinde toplanmaya başlayacaklardı. Toplanma amaçları yasaklı oldukları siyasi ve mesleki haklarını kazanmak içindi (Yalansız, 2012: 2588). Nitekim, eski DP'lilerin mesleklerini yapabilmeleri Adalet Partisi iktidarı sırasında gerçekleşti.

Celâl Bayar'ın tahliye olmasının ardından kendisine karşı yoğun bir ilgi oluşmuştu. İlerlemiş yaşına rağmen pek çok siyasetçi onun bilgi ve tecrübesinden yararlanmak niyetindeydi. 1960'lı yılların sonlarına doğru kamuoyunda Celâl Bayar'ın aktif olarak siyasette yer alması gündemi meşgul etmekteydi. Bu durum karşısında iktidarda olan Adalet Partisi temsilcileri kendilerine alternatif bir siyasi hareketin ortaya çıkması hususunda endişe duymaktaydı. Bu endişelerinin kaynağında Celâl Bayar

isminin başka bir parti adı altında duyulabilmesi olasılığıydı (Yalansız, 2012: 2589). Nitekim, kısa zamanda Demokrat Parti'yi yeniden Türk siyasi hayatında görebilmek adına bir takım girişimler söz konusu oldu. 1968 yılında Celâl Bayar'ın da katıldığı "Bizim Ev" adlı bir kulüp kuruldu. Kulüpte eski DP'liler bir araya gelip siyasi bir oluşum amacı güdülmekteyken bu düşünce yeterli mali kaynakların sağlanamamasından ötürü pratiğe geçemedi (Burçak ve Sarısözen, 1997: 29). Ancak 1970 yılında Demokratik Parti (DemP) adında yeni bir parti kurulması kararlaştırıldı. Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy'un partinin kurucuları arasında yer alması söz konusu oldu. Öte yandan, Celâl Bayar'ın bu partiyi destekleyeceği söyleniyordu. Parti ülke sathında örgütlenmeye başladı. Ancak 12 Mart 1971 tarihinde muhtıra gerçekleşince partinin gelişmesi askıya uğradı (Yalansız, 2012: 2591).

1973 yılına gelindiğinde TBMM'ce genel seçim kararı alındı. Aralarında Demokratik Parti'nin de yer aldığı siyasi partiler seçim hazırlarına başladı. O sıralarda Celâl Bayar da basın alanında olmak üzere aktif bir durum içindeydi. Özellikle de yasaklı olduğu siyasi haklarını kullanmak için bu hususun seçim ortamlarında dile getirilmesine çabalıyordu. Celâl Bayar, mücadeleci kimliğini yeniden masaya yatırmıştı. Seçimlerde Celâl Bayar, DemP'i desteklemekteydi. Hatta, o yıl 93 yaşında olan Celâl Bayar, yurt gezilerine katılmış ve DemP'nin seçim mitinglerinde konuşmalar yapmıştı (Bozdağ, 1986: 118).

1973 yılındaki genel seçimlerinde Demokratik Parti mecliste temsil sayısı açısından 45 milletvekili ile dördüncü parti hüviyetini kazandı. Genel itibariyle Demokratik Parti'nin aldığı oyların dağılımı Adalet Partisi'nin eski seçmenlerinden ve Celâl Bayar'ın seçim öncesi uğraşlarından sağladığı destekten kaynaklanmaktaydı (Kongar, 2007: 180). Öte yandan, 1961 Anayasası'yla parlamento nezdinde kurulan Cumhuriyet Senatosu'na eski cumhurbaşkanlarının senatör olarak senatonun tabii üyesi olması hükmü dolayısıyla Celâl Bayar'a mecliste yer alması için davet gönderilmişti. Celâl Bayar bu daveti reddetti. Gerekçesi ise pek anlamlıydı. Halkın kendisini temsilci olarak seçmesi olmadan senatoya girmenin demokratik kurallara ve inançlara aykırılık teşkil edeceğini belirtmişti (Akşit, 1987: 26).

1974 yılında eski DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesine ilişkin kanun teklifi TBMM'de görüşülerek kabul edildi. Böylece, Celâl Bayar ve eski DP'liler, siyasi partilere üye olabilecekler ve milletvekili seçilebileceklerdi (Yalansız, 2012: 2592). Bu durum üzerine Celâl Bayar'a Adalet Partisi'nin başına geçmesi ve özellikle merkez-sağ cephenin üzerinde bir konumu olması yönünde teklifler gelmeye başlamıştı (Yalansız, 2012: 2593). Görülmektedir ki Celâl Bayar, parlamento dışında olsa da siyasi nüfuzunu kullanmaktaydı. Bir ara CHP ile Milli Selamet Partisi'nin koalisyonun oluşturduğu hükümetin TBMM'nce düşmesiyle yeni bir hükümet kurulması gündeme gelmişti. Celâl Bayar ve eski DP'liler de aynı günlerde milli bir koalisyonun kurulmasından yana olmuşlardı. Celâl Bayar, DemP içinde kendisi ile birlikte hareket eden bir grubu Adalet Partisi'nin kuracağı bir hükümete oy vermeye ikna etmekteydi. 1975 yılında Celâl Bayar'ın çabalarıyla, Süleyman Demirel başkanlığında Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükümeti kuruldu (Bozdağ, 1986: 119). Bu dönemlerde Celâl Bayar, merkez sağda yer alan siyasi partileri bir çatı altında toplamak için girişimlerde bulunmaktaydı.

Celâl Bayar, 22 Ağustos 1986 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Doğum yeri olan Umurbey'de toprağa verildi (Bozdağ, 1986: 124-125). Celâl Bayar, 103 yaşında vefat ettiği ana kadar siyasi hayatın içinde yer aldı. Celâl Bayar'ın Türk siyasi hayatındaki önemi büyüktür ve bu alanda müstesna bir yer teşkil etmektedir. Çeşitli siyasi oluşumlarda yer alması, mücadeleci, bürokratik ve hatta kültürel bir kimlik dahi taşıması onun çok yönlü bir kişi olduğunu göstermektedir. Kuvay-i Milliye kahramanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları arasında yer alan, Türkiye'deki ekonomik kalkınma ve gelişmelerin öncülüğünü yapanlardan ve büyük bir devlet adamı olan Celâl Bayar, Türk demokrasi hayatının gelişmesine de büyük hizmetlerde bulundu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve kurumsallaşmasında önemli görevler üstlenen Celâl Bayar'ın mesleği, hizmetleri, siyasi duruşu, eylemleri ve başarılarıyla dikkat çekici ve önemli bir şahsiyet olduğu gerçektir. Buradan hareketle Türk siyasi hayatında böylesine önemli bir şahsiyet olan Celâl Bayar'ın söyleminin irdelenmesi büyük önem arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELÂL BAYAR'IN SİYASAL SÖYLEMİ

Söylem toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla hayata ilişkindir. Yine; söylem, metnin ortaya çıktığı bağlamla birlikte var olmaktadır. Metnin içerdiği her bir söz, söylendiği toplumsal ve tarihi durumda anlaşılmaktadır. Bu durum, siyasal liderlerin elinden çıkmış bir metin için de geçerlidir. Siyasal metinler tarihsel bağlam içinde yazarın tanımladığı toplumsal gerçekliğin ifadesidir. Başka bir deyişle, siyasal metinler onu yazanın ya da söyleyenin inşa ettiği toplumsal durumu ortaya koymaktadır. Metin bir siyasal parti liderine ait olduğunda; adına konuştuğu örgüt ve kitlenin de onayladığı bir gerçek kurgusunu dile getiren bir söylemden söz edilebilir. Siyasal liderin dilinden dökülen söylem, kurgusunu siyasal alanla doğrudan ilişkilendirmesi dolayısıyla siyasal olarak nitelenmektedir (Güngör, 2014: 67-68).

Çalışmamızın bir önceki bölümünde Celâl Bayar, yaşam öyküsüyle paralel şekilde Türkiye'nin çok yönlü gelişim ve değişimin her anında var olmuş tarihi ve siyasi bir şahsiyet olduğunun önemine vurgu yapılmıştır. Celâl Bayar, Atatürk dönemi ekonomik yorum ve uygulayıcısı; Türkiye demokratik yaşamının başlangıcı olan çok partili hayatın ilk siyasi muhalif kimliği; Türk inkılâbını parlamenter rejim yoluyla ve milli iradeyle buluşturan akil bir siyaset adamı ve nihayetinde bir askeri darbenin doğurduğu hukuksuzluğa karşı vakur bir cumhurbaşkanı olarak tarihteki yerini kazımıştır (Metin, 2011: 17). Bu bakımdan Celâl Bayar'ın siyasal söyleminin irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu söylem, şüphesiz toplumsal ve tarihsel olarak okunduğunda karşımıza çok önemli veriler sunacaktır.

Genel olarak Celâl Bayar'ın siyasal söyleminde anahtar kavramları seçim dönemlerine göre ayırmak gerekir. Örneğin, Celâl Bayar'ın 1946 genel seçiminde DP'ye siyaset arenasında meşruluk kazandırmaya yönelik ideolojik bir söylemi tercih ettiğine vurgu yapılırken 1950 genel seçimleri öncesinde bu söylem yerini anahtar kavram olarak demokrasi söylemine bırakmıştır. 1954 genel seçimleri öncesinde ise millete hizmet söylemi ön plana çıkmıştır ki 1957 genel seçimlerine bakıldığında Celâl

Bayar'ın diğer genel seçimlere kıyasla daha az rol aldığı görülmektedir. Buna karşın, siyasal söyleminin otoriter bir söylem olarak karşımıza çıktığına da değinmek gerekir.

3.1. CELÂL BAYAR'IN CHP'YE YÖNELİK SİYASİ TUTUMU

Bu bölümde, özellikle Celâl Bayar'ın temelde DP'ye meşruluk kazandırmak amacıyla CHP'ye karşı eleştirileri üzerinden 1950 yılındaki DP iktidarının nasıl kurulduğu hususunda analizlerde bulunmuştur. Yine, 1946 genel seçimlerinden başlamak üzere 1960 yılına kadar gazete arşivleri taraması da yapılarak Celâl Bayar'ın konuşmaları her seçim döneminin koşullarına göre değerlendirilerek bir takım çıkarsamalarda bulunmuştur.

3.1.1. Devlet Partisi-Millet Partisi Ayrımı Söylemi

1946 genel seçimleri öncesinde siyasi duruma bakıldığında; Celâl Bayar'ın, 1939-1945 döneminde CHP yönetiminden uzak durduğu görülmektedir. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin iç ve dış politikasında çok önemli gelişmelerin olduğu süreçte Celâl Bayar'ın sessizliğe bürüdüğü ve sade bir milletvekili olarak meclis çalışmalarını takip ettiği anlaşılmaktadır (Şenşekerci, 2000: 169). Savaş döneminde genel olarak ekonomi politikalarını eleştirmekte ve özellikle de Varlık Vergisi uygulamasına karşı çıkmaktadır. Keza, savaşın sonlarına doğru iç politikanın önemli tartışma konularından biri olan Varlık Vergisi ile ilgili mecliste yapılan tartışmalara katılan Celâl Bayar, böylelikle güncel politikaya geri dönüş yapmıştır. Yine, 1944 yılında Bütçe Kanunu'na red oyu vermesi (Bozdağ, 1986: 65-66), Moskova Radyosu'nun Türkiye'deki Nazi taraftarları listesinde adının geçmesine tepki göstermesi ve 1945'de TBMM'de kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na muhalefet eden grup içinde yer alması gelecekte politik tartışmalarda bir aktör olarak hazır olduğunun sinyallerini vermiştir (Koçak, 1996: 341-349).

TBMM'de çokça tartışılan toprak reformu yasasına karşı tavır alır. Özel mülkiyete devlet müdahalesine geleneksel karşıtlığı, Adnan Menderes etrafında kümelenen Anadolu'daki toprak zenginlerini ve tüccarlarını kendisine çekmektedir. Dünya siyasetinde yaşanan konjonktürel gelişmelerin etkisi sebebiyle Türkiye'nin çok

partili parlamenter demokratik düzene geçiş kararı alması ile Celâl Bayar'ın CHP içinde parti politikalarına eleştirisi artmıştır. 1945 yılı bütçe tartışmaları sonrasında Celâl Bayar ve arkadaşları, Dörtlü Takrir olarak geçen, parti politikalarının yeniden belirlenmesi yönlü önerilerini sundular (Eroğul, 2003: 30-31). Bu önerileri parti içinde tartışma yarattı ve nihayetinde Celâl Bayar, önce milletvekilliğinden ve sonrasında parti üyeliğinden istifa etti.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ilk olarak Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla Türkiye'de tek partili dönem sona erdi. Ancak bu parti çeşitli nedenlerden dolayı çok fazla varlık gösteremedi. 1945 sonrası çok partili siyasi yaşamda dönemin en önemli partisi CHP'den ayrılan milletvekilleri tarafından Celâl Bayar'ın başını çektiği, (diğer milletvekilleri Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Adnan Menderes olmak üzere) 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'ydı. Bu milletvekilleri, daha öncesinde, konjonktüre uygun söylemleri CHP içinde dillendirirken, dünya ülkelerinde demokrasi lehine gerçekleşen hızlı değişimin farkına varan ve CHP içinde demokratikleşme ile liberalleşme hareketini başlamasını tarihe "Dörtlü Takrir" diye geçen önergeyle isteyenler arasında yer almaktaydı. Nihayetinde, bu girişimler sonucunda DP gibi Türkiye'de önemli bir siyasal oluşumu gün yüzüne çıkmıştı. DP'nin parti programı incelendiğinde demokrasi ve liberalizmin iki temel kavram olarak yer aldığı görülmektedir (Cumhuriyet, 08.01.1946).

DP'nin kurulduğu dönemde iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler gayet olumlu bir çizgide seyir etmekteydi. Bununla beraber; DP siyasal hareketi, kısa zaman içinde teşkilatını hızla genişletmekteydi. Yani, DP'nin kuruluşunu izleyen birkaç ay içinde örgütsel gelişimini hızla tamamlama çabaları özellikle kamuoyunun büyük bir kısmında ilgiyle karşılanmaktadır. Bu gelişmeler ışığında, iktidar partisi cephesinde; DP'nin, uzun yıllar için sadece küçük bir muhalefet partisi görevini üstleneceğini düşünülmekte iken iktidarı ele geçirebilecek kadar güçlü bir yapılanmaya doğru gitme eğiliminin söz konusu olması tedirginlik yaşanmasına sebep olacaktı. Nitekim, DP'nin yurt genelinde teşkilatlanma çalışmaları sırasında CHP hükümeti 1946 yılı yerel seçimlerinin tarihinin öne alınmasına dair kanun çıkarmıştı. Söz konusu bu kanun, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasına neden oldu. DP cephesi açısından bu kanunun iktidar partisinin doğrudan kendilerini hedeflediğini ve

teşkilatlarını tamamlamalarına fırsat vermemek amacıyla çıkarıldığını düşünülmekteydi. DP tarafından bu duruma ilk tepki, Celâl Bayar imzasıyla parti genel merkezinde bir bildiri yayınlayarak belediye seçimlerine katılmayacaklarını açıklaması ile geldi. Bununla birlikte; Celâl Bayar, 1947 yılında yapılacak olan genel seçimlerinin öne alınması gibi bir durum ortaya çıkma ihtimali olursa, ki DP'lilerce yerel seçimlerin erkene alınması esasında genel seçimlerin de erkene alınacağını habercisi olarak düşünülmekteydi. Bu seçime de katılmayacakları belirtilmekteyse de daha sonrasında DP genel seçimlere katılmıştır (Toker, 1970: 1).

Öte yandan, TBMM'de CHP hükümetinin verdiği önergeyle 1947 yılında yapılması gereken genel seçimler bir yıl erkene çekildi. DP Genel Başkanı Celâl Bayar, seçimlerin erkene alınmasını gerektirecek bir neden olmadığını ve özellikle de devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılmaması durumunda yapılacak seçimlerin güvenliğinin sorgulanacağını savundu (Goloğlu, 1982: 48). DP Genel İdare Kurulu genel seçimlerin erkene alınmasını DP olarak boykot etme kararını tartışılmaktaydı. İsmet İnönü, muhalefetin seçimlerin erkene çekilmesi kararına karşı çıkması üzerine bazı ülkelerde muhalefetin seçimi boykot etme taktiği uyguladıklarını, bu durumun yabancılara karşı memleketi suçlama anlamına geleceğini, Türkiye'de de böyle bir durum olması durumunda vatandaşların bunu hoş görmeyeceklerini dile getirdi (Cumhuriyet, 11.05.1946). İsmet İnönü'nün bu açıklamalarını Celâl Bayar, DP'nin kapatılabileceğine ilişkin bir tehdit olarak yorumladı ve bu süreçte, DP'nin telefonlarının dinlendiği, mektuplarının açılıp okunduğu, teşkilata gönderdikleri yazıların postada yok olduğu gibi baskılara maruz kaldığını, dahası DP teşkilatlarında ocak ve parti levhaların jandarmalar tarafından toplanıp karakollara taşındığını, bu tür uygulamaların siyasal baskı sınırını aştığını söylüyordu (Bayar, 1986: 55). Bu sayede, yerel seçimlerin erkene alınmasıyla bozulan iktidar ve muhalefet ilişkileri, genel seçimlerinde erkene alınmasıyla iyice gerginleşmişti. 1946 yılı genel seçimleri süreci gergin bir siyasal ortamda gerçekleşirken bu durum seçime katılan partilerin propagandalarına da doğrudan ve sert bir yönde etkileyecekti. Ancak, genel itibariyle 1946 genel seçimleri DP ve CHP arasında yürütülen bir seyir izlemişti (Burgaç, 2013: 166). Seçimlerin erkene alınması meselesi, Celâl Bayar'ın CHP üzerine ilk defa muhalif bir bakış açısıyla yaklaşmasına fırsat vermiştir. Fakat bu husus oldukça acemi bir şekilde gerçekleşmiştir. Keza, Nisan 1946 tarihinde Tasvir gazetesinin sahibi Ziyad

Ebüzziya, DP Genel Başkanı Celâl Bayar ile özel bir mülakat yapmış ve bu mülakat 23 Nisan tarihinde gazetede yayımlanmıştı. Celâl Bayar'ın demecindeki:

Seçimler önümüzdeki seneden evvel de yapılacak olsa, (seçimlerin tek dereceli sistemle yapılması, resmi makamların müdahalesi olmaması vb.) yerine gelmiş ise derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz.

açıklaması, CHP'lilere seçimlerin erken bir tarihe alınması için bulunmaz bir fırsat vermişti. Seçimlerin öne alınması ile ilgili arkasına sığındığı ana tema sürekli olarak DP Genel Başkanı'nın Tasvir gazetesine verdiği bu demeç olmuştur. Oysaki CHP, DP'nin gerçekten seçimlere hazır olup olmadığını öğrenmek isteseydi, bunu DP'nin yetkilileri ile görüşüp bir anlaşmaya varabilir ve bu da partiler arasında demokratik bir gelenek haline gelebilirdi. Diğer taraftan, Celâl Bayar'ın Tasvir gazetesi sahibi Ziyad Ebüzziya'ya seçimlerin öne alınması ile ilgili verdiği demecin basında doğrudan yer alması ve bunun yol açtığı gelişmeler, bundan sonra DP liderlerinin basına verdikleri demeçlerde daha dikkatli olmalarını ve hatta muhabirler tarafından not edilen haberlerin kendileri tarafından kontrol edilmesi gerektiği ihtiyacını doğurmuştu (Çelebi, 256-257). DP liderleri, 1946 genel seçimlerinin öne alınması yüzünden seçimi boykot etmek niyetindeydiler fakat parti merkezinde yapılan danışma toplantısında mahalli parti örgütlerinin istekleri ön planda tutulunca seçimlere katılma kararı vermişlerdi. Verilen bu kararda, hükümetin seçimlerin tarafsız yapılacağı konusunda muhalefete güvence vermesi, Mecliste temsil edilmemek korkusu ve böylece partiyi halka tanıtmaya fırsatlarından ve hükümetle doğrudan doğruya temas imkânından mahrum kalmak ihtimali ve ayrıca Celâl Bayar ve diğer DP'li kurucular da seçimlere katılmamaları durumunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün nasıl bir tepki vereceği konusu DP'nin seçimlere katılma kararı vermesinde etkili olmuştu. Öte taraftan, ülkenin birçok noktasında DP'liler lehine bir hava esmesi ve dönemin basının da büyük bir kısmının DP taraflısı gözükmeye Demokratları cezbeden bir diğer etken olmuştur (Karpat, 2010, 264).

Haziran 1946 tarihinde TBMM, seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yenilenmesi yönünde karar vermişti. Yerel seçimlere katılmamış olan DP, bu sefer genel seçimlere katılma kararı alınca parti ileri gelenleri hemen seçim kampanyasına

yönelmiş ve parti lideri Celâl Bayar da seçim gezisine 29 Haziran'da Adana'dan başlamayı uygun görmüştü. Buna göre Celâl Bayar önce Adana'ya gidecek oradan Tarsus ve Mersin'e geçecek sonra tekrar Adana'ya gelerek buradan da Ankara'ya geçecekti (Çelebi, 2015: 259).

Bu sıralarda, Celâl Bayar, Ödemiş mitinginde vatandaşı, her türlü baskıya rağmen milli iradesinin tecellisini sahip çıkması gerektiğini şu sözleri ile ifade etmektedir:

Arkadaşlar, vatandaşlarımız yer yer tehdit ediliyor, dayak yiyorlar. Acaba bu niçin yapılıyor. Biz demokratlardan mı korkuyorlar? Hayır, kendilerine mi güveniyorlar, Hayır. Şu halde kendilerince korkutan bir mesele vardır. Niçin millet serbest bırakılmıyor, niçin Türk milletinin karşısına çıkıp da hesap vermek mecburiyetini duymuyorlar da köylüye dayak atıp inletiyorlar? [...] Ürkmeden korkmadan millî vazifemizi ifa ve sandık başlarında yüksek siyasi terbiyemizi ispat edeceğiz (Şahingiray, 1999a: 33)

ve DP'nin milletin tek temsilcisi olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

Biz seçimin serbest olmasını istiyoruz. Milletın reyini dilediği gibi kullanmasını istiyoruz. Zorbalıkla milli hâkimiyet tecelli edemez. [...] Biz ciddî bir mevzu üzerindeyiz. Millete karşı büyük bir vazife almışız. İstiyoruz ki millet hâkim olsun. [...] Sizin arzularınızı meclise yürütebilmek için Mecliste sizin mebuslarınız bulunmalıdır (Şahingiray, 1999a: 32).

Siyasi partilerin amacı, dar anlamda, meşru ve açık bir şekilde olmak üzere devlet yönetimini yani iktidarı ele almaktır. Bu doğrultuda, her siyasi partinin bir programı ve ilkeleri vardır. Ortak fikirlere ve kanaatlere sahip topluluklar bir araya gelerek siyasi partileri meydana getirmektedir. Bir siyasi partinin iktidar olması için toplumun çoğunluğundan destek alması gerekmektedir. Bu hususta, seçimleri kazanmak ve seçimleri kazanmak için de seçmenlerin oylarını o siyasi parti adına atması gerekmektedir. Seçimlerde kullanılan oylar siyasi partiler için çok önemlidir. Çünkü

siyasi partilerin iktidar olma yolundaki somut verisi seçmenlerin kullandıkları oylardan gelmektedir. Bu sayede, bir siyasi partinin kendisine oy toplayabilmesi için parti yöneticilerinin plan, program ve çeşitli argümanlar geliştirerek siyasi anlamda toplumu kendi lehine çekebilmesi gerekmektedir. Yaratılan argümanlar ne kadar kuvvetli olursa ya da oy kullanacak seçmeni ne kadar güçlü etkileyebilecekse sonucun siyasi partiye oy olarak geri dönüşü de o kadar yüksek olacaktır. Ancak, bazı yaratılan siyasi argümanlar ise toplumun siyaset sosyolojisi anlamında dönüşümüne de şüphesiz etki yapmaktadır. Keza; çalışmamızda bu hususunu, Türk siyasi hayatında çok önemli bir yer tutan Celâl Bayar'ın seçim kampanyalarındaki ya da diğer yerlerde verdiği nutuklar, konuşmalar ve ifadeler derlenerek altının çizilmesine gayret edilmiştir. Nitekim, örneğin kendilerinin dile getirdikleri CHP'nin baskıcı devlet söylemine karşı milletin partisi olarak lanse edilen DP'nin yukarıda ifade edildiği ve daha sonraki bölümlerde de ifade edileceği gibi tarih ve toplum üstü bürokratik bir devlet söylemi yaratılmasına zemin hazırlanmıştır.

Celâl Bayar, kendisine oy vermeyen karşı taraf CHP'yi, jandarma, baskıcı, eli sopalı deyimleriyle özdeşleştirerek bir “devlet” partisi olduğu söylemi ile konumlandırırken kendisine oy verenlerin oluşturduğu DP'yi, “millet” partisi ya da milletin temsilcisi, kurtarıcısı söyleminden hareketle bu çerçevede konumlandırarak devlet-halk ya da devlet-millet ayrımına dayanan bir söylemi de Türk siyasi literatürüne kazandırmıştır.

Celâl Bayar, 1 Şubat 1948 tarihli Yozgat'taki parti il kongresindeki konuşmasında yukarıda ifade ettiğimiz hususları dile getirmiştir:

Partilerin tek gayesi vardır, programlarını tahakkuk ettirmek için seçimleri kazanmak, iktidarı ele almak, yani Meclis'te ekseriyeti temin etmek [...] Dünyada, millet iradesine karşı durabildiğini tarih kaydetmemiştir. Bunun içindir ki, daima ve daima milletin istediği olacaktır (Şahingiray, 1999c: 224).

1946 genel seçimlerinde partilerin kullandıkları en önemli propaganda aracı şüphesiz seçim meydanlarında yapılan mitinglerdir. Bu seçimde DP'nin mitinglerde oldukça etkili olduğunu söylemek gerekir. DP cephesi, 29 Haziran 1946 tarihinde

Adana’da düzenlediği mitingle seçim çalışmalarını başlatmıştı (Akşam, 30.06.1946). Seçim süreci boyunca DP’lilerin seçim mitinglerinde yaptığı propaganda iktidar olunması durumunda nelerin yapılacağından daha çok iktidar partisinin yaptıklarının eleştirisi şeklinde söylemler üzerine kuruluydu. Dolayısıyla, DP’nin seçim propagandasının ana teması iktidarın icraatlarını eleştiren bir şekilde gerçekleşecektir. Bunun yanında, CHP’nin 1946 genel seçimlerindeki temel stratejisi ise DP’nin eleştirilerine cevap vermek ve aksini göstermeye çalışmak olarak ifade edilse de esasında CHP’nin çoğu zaman savunma pozisyonunda kaldığını söylemek yerinde olacaktır.

1946 genel seçimleri öncesinde DP’ye siyaset arenasında meşruiyet kazandırma adına muhalefet, genel olarak iktidarın demokrasi yönündeki adımları atmakta geri durduğu söylemlerine ağırlık vermektedir. DP’nin 1946 seçimlerinde genellikle işlediği konular, hayat pahalılığı, özgürlüğün kısıtlı oluşu, demokratik olmayan kanunlar ve yolsuzlukların artışı olarak karşımıza çıkmaktadır. DP’liler bu seçime sistemli bir programla hazırlanmamıştı fakat özellikle sosyo-ekonomik konularda yaşanan sıkıntı ve hoşnutsuzlukların yorumlanmasında ve yönlendirilmesinde oldukça başarılı olmuşlardı. Tek parti döneminde yapılan uygulamalar ile savaş yıllarında görülen kusurların sorumluluğu CHP’ye yükleyerek bir muhaliflik yapılmaktaydı. Buradan hareketle, demokratik sistemin yerleştirilmesinde DP’liler yapısal sorunlar yerine, daha çok iktidar partisini yıpratıcı ve çatışmaya dayalı bir siyaset anlayışını geliştirip kuvvetlendiriyorlardı (Yılmaz, 2010a: 183). Seçim kampanyalarında muazzam kalabalıklara ulaşan DP mitingleri, bir yerde tek parti yönetiminden memnun olmayan vatandaşların muhalefet saflarında yer aldığı bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mitingler iktidar çevrelerinde büyük tedirginlik yaratmıştı. Bunun sonucunda iktidar partisi tarafından muhalif partilere uygulanan baskının arttığı söylenebilir. CHP seçim konuşmacıları daha önce alışık olmadıkları bu gösterilerin muhalefet partilerinin vatandaşları iktidara karşı teşvik ettiği ve bir anarşi hareketinin doğabileceği iddialarını basın araçlarında yayınladılar. Hatta, CHP hükümeti özellikle köylere giden parti sözcülerinin kartlarının kontrolü idari amirlere bırakılacak bir tebliğ yayınlamış ve bu durum üzerine pek çok DP’li sözcünün köylere giremez olduğu dile getirilmişti. Söz konusu tebliğ muhalefetçe, iktidar partisinin kendilerini köylerde faaliyet yaptırmamak için yapılmış bir düzenleme olarak değerlendirilirken (Vatan,

10.07.1946) hükümet bu kararın alınmasında, komünistlerin faaliyetlerini önlemek amacının güdüldüğünü ileri sürdü (Ulus, 11-12.07.1946). Bununla beraber Celâl Bayar, Ödemiş ve Aydın’da yaptığı bir konuşmada partilerin birbirlerini muhakkak şuurlu bir şekilde kontrol etmelerini söylemektedir:

Murakabe edilmeyen kuvvet kim olursa olsun muhakkak hataya sapar. Eğer iktidar partisinin karşısında bir murakabe partisi vücuda gelirse diğer parti daha iyi hareket etmeye mecbur olur, memleket fayda görür (Şahingiray, 1999a: 34).

diyerek siyaset alanında DP’ye bir meşruiyet kazandırmak istemiştir.

1946 genel seçiminde DP’nin seçim afişi, CHP’nin Türk milletinin gözünde iki büyük kahraman olan Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’nün başına içeren afişine karşı CHP’yi baskıcı olmakla itham eden ve kendilerinin “ülkeye hürriyet getireceklerini” iddia eden söylemleriyle tam anlamıyla örtüşen bir afişle girdi. Selçuk Milar tarafından hazırlanan dur işaretini gösteren havaya kalkmış bir el fotoğrafının kullanıldığı ve bu afiş “Yeter! Söz Milletindir!” ibaresini içeriyordu. Çok başarılı olan afiş, gazetelerde de geniş yer aldı ve kamuoyunun dikkatini çekmeyi başardı (Tekin, 2002: 67). Afişi hazırlayan Selçuk Milar bu afiş, Hasan Ali Yücel’in “yeter” sözü üzerine, “Muhalefeti destekleyen vatandaşlara yapıldığı yeter, devletin görevi olan hizmetleri muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesine yeter. Kısaca millet sözünü söyleyecek ve yeni iktidar iş başına geçecek” şeklinde yorumlamıştır (Milar, 1988: 343344).

Diğer taraftan, 1946 genel seçimleri, Türkiye’de yapılan ilk tek dereceli ve çok partili genel seçim olma özelliğine sahiptir. Bu seçimde iktidar ve muhalefet partileri arasındaki propaganda mücadeleleri çok sert geçmiştir. Parti sözcüleri genellikle birbirlerini suçlayıcı söylemlerde bulunmuştur. Bu yüzden, Türkiye’de çok partili yaşam tecrübesi sancılı bir şekilde başlamıştır. Ahmad’a göre (2010: 34), bunun temel sebebi muhalefetin gerçek ve temel sorunların yerine, çatışmaya dayanarak gelişip güçlenme ve seçim propagandasını bu temel üzerinde şekillendirme yolunu tutmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, Giritlioğluna göre ise (1965: 194), yıllardır tek parti sistemi

içerisinde yer alan iktidar partisi CHP'nin yürütme mekanizmasını vatana hizmet adı altında fakat daha çok kendi çıkarları doğrultusunda görmesi ve seçimlerde bu mekanizmadan yararlanmak istemesi de seçimlerde tansiyonu yükseltmiş ve muhalefetine kavgacı tavrı daha da belirginleşmiştir. DP, 1946 genel seçimlerinde yeni kurulmuş bir parti olmanın verdiği bütün avantajlardan yararlanmış ve propagandasının ana eksenini olarak bu duruma yer vermiştir. Bu durumun aksine iktidar partisi CHP ise yıllardır ülkeyi tek başına yönetmiş olmanın bütün yükünü sırtlamak zorunda kalmış olarak kendisini konumlandırmıştır. Halkın büyük bir kesimi, CHP'nin içinde de muhalefeti temsil edenlerin var olduğunu göz önüne almamış ve bu yüzden CHP'nin halkla bütünleşmesi yeterince söz konusu olamamıştır. Halk nazarında DP'nin seçim programından ziyade iktidara muhalif olmak ön plana çıkmıştır ve DP'liler de bu durumu gayet iyi yönetmişlerdir (Burgaç, 2013: 180). Bununla beraber, 1946 genel seçimiyle iktidar ve muhalefet ilişkisi içinde toplumun siyasi bir aktör olarak ortaya çıkışının ilk belirtileri görülmeye başlanmış ve siyasi sosyalleşme süreci baş göstermiştir. 1946 genel seçiminde Türkiye'de siyaset-toplum ilişkisi düzlemindeki siyaset kurumu, toplumla ilişkisini karşılıklı etkileşim üzerinden ziyade tayin edilen politikalar üzerinden tek yönlü ya da yukarıdan aşağıya doğru kurma noktasında şekillenmiştir.

1946 genel seçimi sonuçlarına DP'liler 37 ilde itirazda bulundu. İktidar da bu itirazları incelemek amacıyla bir inceleme Komisyonu kurdu. DP'liler, hiç olmazsa İzmit'te seçimlerin yenilenmesini önerdilerse de bu istekleri iktidar tarafından kabul edilmedi (Albayrak, 2004: 91). 1946 genel seçimleri tam sonucunda TBMM'de 395 CHP'li, 64 DP'li, 6 bağımsız milletvekili yer alacaktı (Gologlu, 1982: 65). 1946 genel seçimlerinin sonuçları çok uzun süren tartışmalara neden olmuştur. Muhalefet, seçimlerin sonuçlarından memnun kalmamış, seçim sonuçlarının bilinçli olarak tahrif edildiğini ileri sürmüştür (Bayar, 1986: 28). 1946 genel seçimi öncesinde yaşanan baskılar ve seçim sonrasında tartışılan hileler, DP muhalefetine sertleşmesine neden olmaktadır. Bu sertleşme açısından DP'nin seçim kampanyası boyunca yüksek desteğini gördüğü toplumsal muhalefete verdiği cesaret önem arz etmektedir. Seçim sonuçları açıklandığında DP seçimleri kaybetmişti. Ancak, DP'lilerin bu seçim sonuçlarına tepkileri sert oldu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 24 Temmuz 1946'da seçim sonu bildirisinde,

Şimdi Türkiye'nin milli hayatında yeni bir devreye giriyoruz... Seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılması ilk vazifedir dedi (Ahmad ve Turgay, 1976: 23).

Celâl Bayar, 25 Temmuz 1946'da bu bildiriye karşılık vererek hükümeti, duruma müdahale etmek ve seçimlere hile karıştırmakla suçladı. DP Genel Başkanı Celâl Bayar, iktidar partisini kendilerine baskı yapmakla suçlayarak, seçimlerde yolsuzluk yapıldığını şu sözlerle ifade etmekteydi:

İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum; seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azami hadde çıkarılmamış olsaydı, yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazanmamasına imkân yoktu... Yapılan bunca tazyik ve kanunsuzluklar kâfi gelmediği içindir ki; iktidar partisi sahte mazbatalarında tahrifat yapmağa mecbur kalmıştır. Bu sarih iddiaları ispat edecek çok kati delillerimiz, olduğu gibi, milletçe de bilinmektedir. Halk Partisi iktidar mevkiini ancak seçimlerden önce ve seçimler esnasında tatbik ettiği zorlamalara dayanan usuller ve seçim evrak ve mazbatalarında tahrifat yapmak sayesinde muhafaza etmektedir (Albayrak, 2004: 90).

Celâl Bayar'ın bu demeci, toplumda geniş yankı uyandırırken iktidar çevrelerinde hoş karşılanmamıştır. Hakeza, söz konusu demeci sıkıyönetim olduğu halde yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri de İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı ve seçim sonuçlarının basında eleştirilmesi yasaklandı (Albayrak, 2004: 91). Buna karşın Cumhurbaşkanı ve CHP lideri İsmet İnönü yayınlamış olduğu beyannamesinde

Seçim zamanının sinirli sözlerini unutarak vatanda huzur ve çalışma devrinin açılması ilk vazifedir [...] demektedir (Akşam, 25.07.1946).

1946 genel seçimleri genel bir kanaate göre adil bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bu hususta Celâl Bayar, DP teşkilatının sandık müşahitleri eliyle topladığı rakamların hesabından, 1946 seçimlerinde DP'nin 279 milletvekilliği, CHP'nin de 186 milletvekilliği kazandığı söylüyordu. Ancak TBMM'deki partilerin milletvekili dağılımı bu şekilde değildi. Üstüne, seçimlerden sonra TBMM Başkanı seçilen Kazım Karabekir'in seçim öncesinde yaptığı bir açıklama muhalefetin seçimlerde şaibe yapıldığı iddialarına dayanak oluşturmuştur. Kazım Karabekir'in bu açıklamasında, seçimden önce Meclis'te 60-70 muhalif milletvekili bulunmasının yeterli olabileceğini belirtmiş DP'liler, bu demekten, CHP'nin seçimlerden önce DP için bir kontenjan tasarladığını, bu kontenjanı tutturmak için de devlet gücünün kullanıldığı sonucunu düşünmüşlerdir. DP Genel Başkanı Celâl Bayar'a göre, partisinin gerçek kazancı seçim sonuçlarına kıyasla daha fazla milletvekilliydi (Bayar, 1986: 62). Celâl Bayar, çoğunlukçu demokrasi sistemine dayalı seçim sistemini eleştirmekteydi. Bununla beraber; DP, 1950 genel seçimlerindeki seçim sisteminden oldukça iyi yararlanacaktı. DP'nin diğer bir şansı seçim sisteminde yapılan milletvekili seçilmesinde oy oranında çoğunluğun lehine yapılan değişiklikti. Bu durum, DP'ye her üç seçimde avantaj sağlayacak bu konuda CHP'nin serzenişleri pek dikkate alınmayacaktı.

Bu arada, DP yönetimi şaibeli olduğunu belirttiği seçimleri protesto etmek amacıyla harekete geçmiş ve ülke çapında bir dizi mitingler düzenlemeye karar vermişti. 25 Temmuz 1946 tarihinde İzmir'de, 27 Temmuz 1946'da Bursa'da, 31 Temmuz 1946'da Adana'da, 1 Ağustos 1946'da Konya'da, 3 Ağustos 1946 tarihinde ise Ankara'da on binlerce kişinin katıldığı mitingler tertip edilmiştir. DP'nin düzenlediği bu mitingler vasıtasıyla Cumhuriyet tarihinde Türk halkı ilk kez meydanlara çıkarak siyasi hakları için tenkit ve protesto hakkını kullanacak ve demokrasi adına kendi mücadelesini vermiş olacaktı (Çelebi, 2016: 35). DP tarafından, 1946 genel seçimlerini protesto etmek amacıyla tertip edilen mitinglerden ilki 25 Temmuz 1946 tarihinde İzmir'de Cumhuriyet meydanında gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak mitinge 30-40 bin kişi ellerinde "Biz seçmedik, istemiyoruz -Seçimi protesto ediyor-Bu seçimi tanımıyoruz..." yazılı levha ve pankartlar ile katılmıştı. Yaklaşık bir buçuk saat süren mitingden önce DP'li yöneticiler meydanı dolduran halka itidal tavsiyelerinde bulunmuştu. İlginç olan ise mitingde söz alanların çok sert nutuklar söylemelerine karşın herhangi bir hadisenin yaşanmamış olmasıydı (Cumhuriyet, 26.07.1946).

Ankara’da Sumer Sokak’taki DP genel merkez binasında, seçimler sonrasında ilk kez DP’li yöneticiler ve yeni seçilen milletvekilleri bir araya gelerek toplantı yapmışlardı. Bu toplantı esnasında DP’li milletvekillerinden bazıları seçimlerde yapılan hilelerden söz ederek, meclisin gayri meşru sayılması gerektiğini belirtmişler ve “sine-i millet” kavramını ortaya atmışlardı. Buna göre iktidar ve meclis tanınmayacak ve muhalefet bir halk hareketine dönüştürülecekti. Ancak Celâl Bayar, Adnan Menderes ve yakın arkadaşları bu fikre katılmamışlardı. Zira tek parti dönemi tecrübesine sahip olan bu kişiler, ipleri daha fazla germenin tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini düşünmüşlerdi. Ne yapılırsa Meclis kürsüsünde yapılacak anlayışı benimsenmişti (Birand, 1995: 35).

1950 genel seçimlerine doğru siyasi durum irdelendiğinde, ilk olarak Türkiye’de çok partili sistemin ilk genel seçimi olma özelliğini taşıyan 1946 genel seçimleri, çoğunluk sisteminin de etkisiyle, CHP’nin büyük bir üstünlüğü ile sonuçlanmıştı diyebiliriz. Buna karşın seçim öncesi ve esnasında yaşananlar seçimlerin üzerine tabiri caizse toz düşürmüştü. Nitekim ilk kez tek dereceli yapılan seçimlerde hukuken olmasa bile fiilen oy açık, tasnif gizliydi ve seçimler adli teminat altına alınmamıştı. Öte yandan CHP’nin iktidarı kaybetmek gibi bir durumu da söz konusu olamazdı. Çünkü matematiksel olarak buna imkân yoktu. 1946 genel seçimlerinde parti aday listelerine bakıldığında 465 milletvekilliği için yapılan seçimlerde, iktidara gelebilmesi için en az 233 milletvekili kazanması gereken DP’nin toplam 273 milletvekili adayını ile seçimlere katıldığı görülürken ayrıca DP yönetimi, bir takım vekil adaylarının seçilme şansını arttırmak amacıyla onları birkaç şehirden aday göstermişti¹⁵. Bu suretle her adaydan birinin kazanması halinde DP 16 milletvekilliğini daha otomatik olarak kaybetmiş oluyordu. Bu durumda DP, 1946 seçimlerine toplam 257 milletvekili adayını ile katılmıştı. Buna göre, DP’nin iktidara gelebilmesi için neredeyse seçimlere katıldığı

¹⁵ DP, 16 ilden seçime girmediği gibi girdiği illerde de tam liste, yani her biri milletvekili olabilecek isimler göstererek yarışa katılmıyordu. Partinin bir takım temel taşları vardı ki esas gaye bunları Meclise sokmaktı. Onun için bunlar bir değil, birçok ilden aynı zamanda aday gösterilmişlerdi. Rekor Mareşal’deydi. Dört ilde DP listesinin başını Fevzi Çakmak çekiyordu: Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum. Onu, üçer ille kurucular takip ediyordu. Bayar: Bursa, İstanbul ve İzmir adaydı. Menderes: Aydın, Kütahya, Manisa’dan gösterilmişti. Köprülü: Ankara, İstanbul ve İzmir adaydı. Koraltan’a ise İstanbul, Hatay ve İçel listelerinde yer ayrılmıştı. Bir de Yusuf Kemal Tengirşenk aynı muameleye layık bulunmuştu: İstanbul, Kastamonu ve Sinop adaydı. Sazak: Ankara ve Eskişehir, İnce: Kastamonu ve Manisa, Tunca: Afyon ve Manisa listelerindeydiler.” (Goloğlu, 1982:71 – 72).

tüm illerde kazanması gerekirdi ki bu da mantıksal olarak mümkün görünmemekteydi. Hatta bu durum sonrasında bir takım araştırmacı yazarlar tarafından temelde farklı nedenlerin aranmasına da yol açmıştı. Burada akla bazı sorular gelmektedir: Acaba DP’li yöneticiler bir dönem muhalefette kalmayı kendileri istemiş olabilirler mi? veya İsmet İnönü ve CHP baskısı, DP’yi zorunlu muhalefete mahkûm mu etmişti? veyahut daha sonraları MP’nin DP için ortaya attığı “Muvazaa Partisi” iddiası doğru muydu?” (Yücel, 2000: 55). Sonuçta bir takım CHP’lilerin iktidarı kaybetme korkusu ağır basmış ve onlara hatalar işletmişti. Bu durum DP’ye 1960’a kadar, ne kadar kullanırsa kullansın, asla tükenmeyecek bir seçim malzemesi sağlayacaktı.

1924 Anayasası’nın yorumlanış tarzı; 1923-1946 arasındaki dönemde parti-devlet ayrımının net bir şekilde ortaya konulamaması; bunun sonucunda bazı anti-demokratik alışkanlıklar ve devlet kademelerinde görev yapan bir kısım amir ve memurlar ile yine bir takım CHP’lilerin partilerini hem kendileriyle hem de devlet ile eş tutmalarına ve onun karşısında oluşan her türlü muhalif unsurunu adeta devlete karşı bir tehdit olarak algılamalarına sebep olmuştur. Öte yandan, Temmuz 1946 tarihinde cereyan eden siyasi gelişmelere paralel olarak ilk kez Türk halkı, partiler arasındaki siyasi rekabetin bir çeşit dışı vurumu olan seçim propagandaları sonucunda, “bir tanecik rey için!” kendisine çeşitli vaatler verildiğini; bu çerçevede kendisinin ikna edilmeye çalışıldığını; hal ve hatırının sorulduğunu görmüştür. Bu doğrultuda artık kendisinin de bu toplum içerisinde yaşayan canlı bir organizma olduğunun farkına varıldığını ve kendisini kucaklamaya hazır farklı bir devlet anlayışının ortaya çıkmaya başladığını anlamış ve tüm bu değişimler için ise o “bir tanecik reyinin” ne kadar önemli olduğunun farkına varmıştır. Buna karşın 21 Temmuz 1946 seçimleri esnasında yaşanan baskı ve tanık olunan hileler yeni yeni filizlenmekte olan demokrasinin sakatlanmasına sebebiyet vermiş, demokrasinin kendisi bünyesel bir yara almış ve bu yara bir türlü iyileşememiştir (Çelebi, 2015:268).

5 Ağustos 1946 tarihinde TBMM toplanmış ve mecliste yapılan seçim sonucunda İsmet İnönü tekrar cumhurbaşkanı seçilmişti. Ancak meclisin ilk oturumunda cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü ant içmek için kürsüye gelirken ve kürsüden giderken DP’li milletvekilleri ayağa kalkmamışlar ve alkışlamamışlardı. DP’li milletvekilleri bu durumu meclisin, en büyük güç olan milli iradeyi temsil ettiğini ve bu

yüzden de milli iradenin cumhurbaşkanına bile ayağa kalkmayacağı şeklinde demokratik bir ilke ile açıklamaya çalışmışlardı. Böylece ilk kez bir cumhurbaşkanı mecliste protesto edilmişti (Birand, 1995: 36). Üstelik o gün meclisin çevresi binlerce DP taraftarı ile sarılmış ve iktidar partisi aleyhinde sloganlar atılmıştı.

DP'liler; 12 Temmuz 1947 Beyannamesinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, CHP hükümetinin DP'ye karşı sergilendiği sert tutumunun ortadan kaldırılmasına yönelik verdiği sözleri yerine getirmedeğini düşünmekteydi. DP'nin 20 Haziran 1949'da yaptığı ve "Milli Teminat Misakı" olarak adlandırılan kongrede; CHP, "özgürlük ve demokrasi hareketinin karşısına dikilmiş bir kuruluş" olarak nitelenmiştir. İktidar partisi CHP'nin söz verdiği demokratik adımları atmaması durumunda DP cephesinde Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 13. Maddesinde yer alan "zulme karşı isyan hakkı"nın kullanılacağı ve "hürriyet yolunda akacak kardeşkanının sorumlusunun iktidar olacağı" uyarısı savunulmuştur (Karpas 2010: 319) Yine; bu kongre, "Milli Husumet Andı" olarak da anılmaya başlanacaktır. Celâl Bayar'a göre bu yeminin tek amacı, 1950 seçimlerinin akıbetinin 1946 yılındaki gibi olmaması ve egemenlik hakkının korunmasıydı (Bayar, 1986: 98-99). Milletvekili seçiminin yapılması amacıyla CHP Meclis Grubu 21 Mart 1950 tarihinde son toplantısını yaparak, TBMM'nin 24 Mart'ta seçim kararı almasına ve seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılmasına karar verdi. Aslında CHP, 14 Mayıs 1950 seçimlerine hazırlanmaya daha seçim kararı alınmadan önce 1949 yılı içinde başlamıştı. MP'nin kurulmasıyla sonuçlanan ayrılıkla sarsılan DP iç sorunlarıyla uğraşırken, CHP de hükümet değişikliğine gitmişti.

DP'nin 1950 seçimlerini kazanmasında, 1946 seçimlerinde yapılan başta seçimlerin güvenliği konusunda yaşanan usulsüzlüklerin etkili olduğu savunulabilir. 1950 seçimleri öncesinde CHP'nin temel uğraşı, seçmenler üzerinde seçimlerin güvenli geçeceği kanısını ispatlamak olmuştur. Bu hususta bir güvenin yaratılmasıyla devletin kurucu partisinin iktidara taşınması düşünülmekteydi. Seçim güvenliğinin sağlanması meselesi ve CHP'nin milli iradenin gerçek uygulayıcısı olduğu söylemi CHP'li yöneticilerin seçim öncesinde üzerinde önemle durdukları konuları teşkil etmekteydi. Seçmeni, seçimlerin güvenli geçeceğine inandırmak ve bunu sağlayan gücün de CHP iktidarı olduğunun altını çizmek özellikle DP'nin 1946 seçimleri sonrasında hep üzerinde durduğu seçim güvenliğinin iktidar tarafından sağlanamaması söylemine karşı

çok önemli bir karşı söylem olarak karşımıza çıkacaktı. Kısaca; CHP açısından seçmen tarafından güvenini yitirmiş bir iktidar partisi algısının aşılması, ancak meydanlarda seçimlerin güvenilirliğinin sağlanmasına yönelik söylemler üzerinden seçimleri normal yoldan kazanabilme algısının aşılmasıyla mümkündü. Dönemin başbakanı Şemsettin Günaltay'ın Ulus gazetesine verdiği bir demeçte bu durum en iyi şekilde anlatılmaktaydı:

Seçimler tam bir huzur ve sükûn içinde yapılacaktır. Hükümet vatandaşın endişe etmeden sandık başına gitmesi ve serbestçe oyunu kullandıktan sonra evine dönmesi için her türlü tedbiri almıştır (Ulus, 29.04.1950).

DP cephesinde ise seçim güvenliği meselesi, aynı sonuca ulaşma gayesiyle fakat CHP'den farklı yöntemlerle ele alınmaktaydı. Bu bakımdan, DP'nin halk üzerinde ve seçimlere olan güven noktasında kuracağı algıyı, seçimler yoluyla iktidarı değiştirebilecekleri fikrinin yaygınlaştırılması oluşturmaktaydı. DP'li konuşmacılar gittikleri meydanlarda halka özellikle yeni seçim kanununun çok iyi ve adaletli bir seçimi gerçekleştirmeye uygun olduğuna sıklıkla değinmişlerdir. Burada, DP'li konuşmacılar tarafından yapılan hitaplarda genel olarak halkın kendi tercihini korkmadan kullanması yolunda tavsiyelerde bulunmuşlardır. Özellikle de DP'ye oy verecek olan kesimlerin iktidar partisi baskısından kaynaklanan korkuyla bundan vazgeçmelerini önlemek amaçlanmıştır. Kullanılacak oyların, yeni seçim kanununun yürürlüğe girmesiyle yasal güvence altına alınmasına sürekli vurgu yapılmış ve böylece halkın kendi korudukları oylarıyla istediklerini iktidara getirebilecekleri düşüncesi siyasal anlamda bir bilinçlenmeyi doğurmuştur. Söz konusu siyasal bilinçlenme, DP'li konuşmacılar tarafından çeşitli argümanlar kullanılarak yürütülmüştür. Bu argümanların kamuoyu üzerinde etki yaratabilmesinde ilk sıralarda, DP'li konuşmacıların metinlerinde geçen oy verme yöntemini anlatmak için tabiri caize köy köy dolaşmaları ve özellikle DP'nin yayın organı olan Zafer gazetesinin etkin bir şekilde kullanılması yer almaktadır. Zafer gazetesinde seçim günü yaklaşırken devamlı halkı bilinçlendirici ve dikkat çekici sayfa başlıkları ile yazılara yer verilmektedir. Yine, halkı yeni seçim yasasına yönelik katılıma arttırmak için DP'liler tarafından seçim kursları düzenlenmektedir. Bu kurslarda seçmenlere nasıl oy kullanabilecekleri hakkında teorik ve pratik bilgiler

konferanslar düzenlenerek verilmektedir (Cumhuriyet, 23.02.1950). 1950 genel seçimlerinde DP ile CHP arasındaki anlaşmazlıkların temel nedenlerinden biri seçimlerin emniyetsizliği konusuydu. Bir öndeki seçim olan 1946 genel seçimleri, millet iradesinin net bir şekilde ortaya konabilmesi için öncelikle seçim emniyetinin sağlanması gerektiğini, her iki tarafa da göstermişti. İktidar partisi CHP, ülkede güvenli bir seçim mekanizması kurulmazsa kamuoyunun seçimlerin dürüstlüğü konusunda tatmin olmayacağını anlamış, DP ise kendisinin iktidara gelebilmesinin öncelikli şartının dürüst bir seçimden geçtiğini tecrübe ederek görmüştü. Bu yüzden de DP'lilerin tüm dikkat ve hassasiyetini bu noktada topladıklarına ayrı bir parantez açmak gerekir (Çelebi, 2016: 41). Bu hususta, DP Başkanı Celâl Bayar, Kırşehir ve İzmir'de yaptığı seçim konuşmalarında DP'nin milletin ruhuna işlediğini ve millettten ilham almak suretiyle vazifesini yerine getirdiğini belirtmiş ve şayet ülkede sıkıyönetim havası estirilir, vatandaşlar tehdit ve tedhiş havası altında bırakılır ve seçimlere şaibe bulaşırsa seçimlere katılmayacaklarını, bir kez daha vurgulamıştı (Yeni Sabah, 18.01.1950). Öte yandan, 16 Şubat 1950 tarihinde yeni seçim kanununun TBMM'de kabul edilmesinden doğan olumlu havayı, DP kendi lehinde kullanmıştı. Celâl Bayar'a göre millet iradesi ancak güvenilir bir seçimle tecelli edebilirdi. Yeni seçim kanunu da halka bu güveni verecek mahiyetteydi. Ancak unutulmaması gereken husus, yeni seçim kanununun CHP'nin bir lütfu olmadığı konusuydu. Zira DP ileri gelenlerine göre Türkiye'de hak ve hürriyeti ve adaleti temsil eden DP'idi. DP'nin baskıları sonucunda CHP adli teminat vermeğe mecbur kalmıştı. Bu doğrultuda yeni seçim kanunu da DP'nin bir eseri idi (Cumhuriyet, 29.04.1950). Bununla birlikte, yeni seçim kanunu neredeyse tüm tarafları memnun edecek bir şekilde yürürlüğe girmişti. Zira seçimlere hile karışmaması ve vatandaşın verdiği oyuna hürmet edilmesi yolunda gerekli adımlar atılırken; seçimler hâkimlerin kontrolü altına verilmişti. Bu sayede, idari kuvvetlerin herhangi bir baskı yapmaları imkânı ortadan kaldırılmış; baskı ve hile yapmaya kalkışacakları şiddetle cezalandırarak müeyyideler ortaya konmuştu. Tüm bu gelişmelere rağmen, iktidar partisini tutan birtakım idare amirlerinin halk üzerinde baskı yapacağı ya da iktidar partisi CHP'yi bir şekilde müdafaa edeceği düşüncesi tamamen ortadan kalkmamıştı. Bununla beraber, DP'nin genel başkanı Celâl Bayar, seçim öncesinde İstanbul'da gerçekleştirilen DP İl Kongresinde seçmenleri oy kullanmaları yönündeki önemi şu şekilde dile getirmektedir:

Benim reyimden ne çıkar diyecek vatandaş tasavvur etmiyorum. Bütün memleket çocuklarının şevk ile günü bekledikleri muhakkaktır. Şimdiye kadar milletin iradesiyle hükümetin değiştiği görülmemiştir. Bir kere bunu tahakkuk ettirelim. Ondan sonra millet, selamet yolunu bulmakta güçlük çekmeyecektir (Cumhuriyet, 01.04.1950).

Bu noktada; Celâl Bayar, milli irade kavramını DP'ye oy verilmesi şeklinde ifade etmiştir. Diğer yandan, DP'liler tarafından seçim güvenliği konusunda iktidar partisi CHP'ye güvenmediklerinden seçimlerin birleşik bir koalisyon ya da kabine denetiminde yapılması yönünde CHP'ye teklif götürülmüştür. Esasında, bu durum DP'nin CHP'ye karşı geliştirdiği bir argümandı. DP cephesinde genel kanı CHP'lilerin bu teklifi reddedeceği yönündeydi. Öte yandan, teklifin kabul edilmesi durumunda DP'nin 1950 seçimlerinin yönlendiricisi ya da başat aktörü konumuna sahip olacağı planlanmaktaydı. Böylece, DP açısından seçim sonuçlarının çok da önemli olmayacağı aksine önemli olan hususun halkın gözünde ancak DP öncülüğünde seçimlerin güvenli bir şekilde yapılacak olması algısıydı. Bu sayede; CHP, güvenli bir seçimin düzenleyicisi ve uygulayıcısı olamadığı için eleştirilecek, halk üzerinde 1946 genel seçimlerinden kalan kötü imajı değiştirecek fırsatı yakalayamayacaktı. Söz konusu teklifin reddedilmesi halinde ise seçimlerin CHP öncülüğünde güvenli geçmeyeceği ve 1946 seçimlerinde olduğu gibi usulsüzlüklerin tekrar ortaya çıkacağı yönünde yorumlar DP'liler tarafından kullanılacaktı. Nitekim, Celâl Bayar bir demecinde bu konuyla ilgili şöyle bir ifadesi vardı:

Bir koalisyon kabinesinin yapacağı seçimlere artık kimse hiçbir itirazda bulunamaz... Eğer dürüst seçim yapmak arzusunda samimi iseler, fikrin üzerinde durmaya mecburdurlar (Zafer, 27.03.1950).

Celâl Bayar'a göre seçimler öncesinde bir koalisyon kabinesi kurulursa, halk nazarında seçimlerin dürüst yapılacağı hakkındaki kanaat daha kuvvetli olurdu. Çünkü seçimlerde bir şiddet görülür ya da şaibe iddiaları ortaya çıkarsa DP'de aynı iktidar partisi gibi mesuliyete iştirak etmiş olurdu. Yani bir koalisyon kabinesinin yapacağı seçimlere, karşılıklı murakabe olacağından dolayı hiçbir kesim itiraz edemezdi (Zafer, 18.03.1950). 14 Mayıs 1950 genel seçimlerini bir tür meydan muharebesine benzeten

Celâl Bayar, DP'nin demokrasi adına vermiş olduğu mücadele sonucunda ortaya çıktığını iddia ettiği yeni seçim kanunu vasıtasıyla, idare amirlerinin artık seçimlere müdahale edemeyeceklerinin altını çizip, tüm DP teşkilatının bu seçimlerde canla başla çalışmalarını istemişti. Ayrıca, CHP'ye üstü açık bir de tehditte bulunmuştur:

Şu veya bu parti ne pahasına olursa olsun ben iktidarda kalacağım derse, o parti milletin iradesine karşı isyan etmiş demektir. Asilerin cezasının ne demek olduğunu da millet pekâlâ takdir eder (Zafer, 21.03.1950).

Diğer taraftan, DP lideri Celâl Bayar'ın seçim kampanyası süresi boyunca üzerinde ısrarla durduğu birtakım konular bulunmaktaydı. Bunlar arasında, genellikle iktidar partisi tarafından DP'ye yöneltilmiş olan ve kamuoyunda belli bir etki bıraktığı gözlemlenen eleştiriler yer alırken örneğin Celâl Bayar, DP'nin herhangi bir programı bulunmadığı ve siyaset arenasında tecrübesiz oldukları yönündeki eleştirilere çok sert cevaplar vermişti. Celâl Bayar, DP'nin mükemmel bir programa sahip olduğunu, CHP'nin ise programsız bir parti olduğunu iddia etmiş (Cumhuriyet, 07.04.1950) ve DP'lilerin kifayetsizliği iddiasını da ret ederek:

DP, Türk Milletinin büyüklüğüne inanıyor. Bu milletin cevherlerine inanan üç şahıs vardır. Biri Moltke, diğeri Atatürk ve sonuncusu da Demokrat Partinin programıdır (Yeni İstanbul, 08.01.1950) şeklinde cevap vermişti.

1950 genel seçimleri yaklaştıkça iktidarın en büyük iki adayı konumunda bulunan siyasi partiler CHP ve DP arasında propaganda faaliyetlerinde yoğunlaşma baş göstermekteydi. CHP, seçimlere öncelikle devleti kuran parti algısıyla girmekteydi. CHP'li yöneticiler seçimleri kendilerinin kazanacağını düşünmekteydi. Bu düşüncenin altında yatan temel etkenler arasında CHP'nin devleti kuran parti olması, o anda iktidarda yer alması ve bir önceki seçimlerde yani 1946 genel seçim sonuçlarında birinci parti olarak çıkması gösterilebilir. Muhalefet partilerine kayacak oyların önüne geçmek için verilen ödünlerle CHP, ilk kez 1946 seçimlerinde uygulanan çoğunluk sistemine de güvenerek, 1950 milletvekili genel seçimlerini açık farkla kazanacağı inancını

taşıymaktaydı. CHP'nin temel amacı seçmenin iktidara olan güvenini sağlamaktı. Tüm bu düşünceler CHP açısından bir dezavantaja dönüşme ihtimalini de ortaya çıkarabilirdi. Örneğin, CHP'lilerin seçim kampanyalarının durgunluk ya da hantallık içerisinde geçmesi söz konusu olabilirdi. Nitekim, CHP'li konuşmacılar DP'li konuşmacılara kıyasla seçim meydanlarında daha az yer almaktaydılar. Örneğin, Celâl Bayar özelinde *Cumhuriyet* (01.05.1950) gazetesinin bir haberinde kendisinin ülke çapında dolaştığı yerlerin ve yaptığı konuşmaların kırılması güç bir rekora ulaştığından bahsedilmiştir. Bu sayede Celâl Bayar'ın hırsı ve enerjisi CHP kadrolarının karşısında başarılarını yükselten bir diğer etken olmuştur.

1946 genel seçimlerinde olduğu gibi 1950 genel seçimleri öncesinde de DP'nin en büyük kozlarından ve söylemlerinden biri demokrasi vurgusu olmuş ve buradan hareketle DP'li liderler iktidarda denenmemiş ve yıpranmamış olmanın verdiği avantajı her şekilde kullanmışlardı. 28 Ocak 1950 tarihinde toplanan DP İzmir İl Kongresi'nde muvaffakiyet ve imtihan zamanının geldiğine vurgu yapan Celâl Bayar ise aynı kongrede:

[...] İmtihan zamanı gelmiştir. Ekip halinde, muvaffakiyete ihtiyacımız vardır. Seçimler herhangi bir partinin hayatında dönüm noktasıdır. Fakat Demokrat Parti'de daha büyük bir mana ifade eder. Çünkü biz, demokrasinin hakiki surette temellerini atacağız. Bu itibarla her şeyden evvel maksat ve gayelerimize ulaşmak için büyük gayretler sarf etmek mecburiyetindeyiz [...] demiştir (Yeni İstanbul, 30.01.1950).

Diğer taraftan, bu iki siyasi partinin kadrolarına bakıldığında ise DP kadrolarının CHP kadrolarına kıyasla daha genç ve dinamik olduğunu bununla birlikte CHP kadrolarının ise DP kadrolarına göre daha deneyimli olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Esasında, bu durum dikkate alındığında CHP kadrolarının yaşlılığı karşısında DP kadrolarının dinamizme sahip olması sayesinde halka dertlerini anlatmakta ve halkla bütünleşmede büyük bir avantaja sahip olduğu söylenebilir.

1950 yılı genel seçimlerde iki parti arasında maddi güç kaynakları açısından değerlendirme yapıldığında; CHP'nin iktidar konumunda seçimlere girmesi maddi

anlamda da rakip partilere karşı bir avantajla girdiğinin göstergesiydi. Bu durum, CHP açısından bir ayrıcalık olarak söylenebilir. CHP yöneticileri, seçimlerden önce bütün örgütlerini seçim harcamaları konusunda rahat davranmaya teşvik ediyordu. Merkezden CHP teşkilatlarına gönderilecek paraların kayıtlarının tutulmadan ancak seçim masrafları olarak kullanılacağı genelge ile ifade edilmekteydi (Cumhuriyet, 27.04.1950). Bu durum, DP'liler tarafından, devlet kaynaklarının usulsüz kullanıldığı şeklinde yorumlanmasına mahal vermiş ve seçimler öncesinde bir tartışma konusu teşkil etmiştir. DP'nin seçimlere hazırlanmada olanaklarının kısıtlı olması CHP'yi üstün kılmaktaydı fakat DP'nin seçim kampanyalarında yeni taktikler uygulaması ve CHP'nin bu uygulamalar karşısında zorlanması partinin, geniş halk kitlelerini etki altına almak için maddi gücünü kullanmaktan kaçınmayacağını gösterecekti. Öte yandan, DP'li yöneticiler maddi anlamda kendi imkânlarını kendisi yaratmaya çalışmıştır.

Seçimlerden önce maddi destek toplayabilmek için DP'liler tarafından basın yoluyla eşya piyngosu düzenlendi. Eşya piyngosu üzerinden hem seçim masrafları için kaynak bulunmuş olunacak hem de DP'nin halkın desteğinden başka hiçbir güçleri olmadığı vurgusu yapılacaktı (Zafer, 07.03.1950). Dolayısıyla, iktidar partisinin tüm maddi gücüne karşılık bu türden maddi destek arayışları halkla bütünleşmede daha başarılı sonuçların elde edilmesini sağlayabilirdi. Yani, halkın nazarında maddi olanakları yüksek bir konumda çıkmaktansa halktan birileri gibi yaklaşmak seçim sonuçları açısından önem arz etmekteydi. DP'nin genel başkanı Celâl Bayar, seçim meydanlarında bu durum üzerinde durmaktadır. O, özellikle de CHP'nin kullandığı lüks mallardan söz ederek halkın parasının boşa harcandığı yönünde bir düşüncenin gelişmesine zemin hazırlamıştı. Bu çerçevede Celâl Bayar, İsmet İnönü'nün seçim gezilerinde kullandığı makam arabası olan Cumhurbaşkanlığı limuzinine karşı simgesel bir propaganda yürütmüştü (Toker, 1991: 20). Yine, Celâl Bayar'ın seçim meydanlarında yaptığı bir konuşmada ülkenin iflasın eşiğinde olduğunu söylemiş ve daha önce alınan Marshall Planı yardımları sayesinde bu iflasın eşiğinden dönüldüğüne vurgu yapmıştır (Cumhuriyet, 01.05.1950). Buradan hareketle, Celâl Bayar bir taraftan iktidarın özünde devletçi ekonomi politikalarına eleştiride bulunurken diğer taraftan Marshall Planı altında liberal politikalar sayesinde ülkenin ekonomisinin düzelebileceğine dikkat çekmiştir. Kısacası, ekonomi liberal politikaların önemine işaret etmiştir. Bu husus, ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

1950 genel seçiminde sürecinin sonu yaklaştıkça halk nezdinde, çok partili siyasal yaşam düzeyi beklenebilir bir seviyeye gelmeye başlamıştır. Seçmenler üzerinde seçimlerin güvenli geçeceğine olan inancın artmasıyla yalnızca seçimlere katılım sayısında değil halkın birçok kesiminin partilerin milletvekili adaylığına başvurması sayısında da artış gözükmemektedir. Aday sayısının çok olmasından dolayı partiler, öncelikle kendi içlerinde ön seçimler yaparak milletvekili adaylarını belirlemişlerdir. Hâlihazırda, milletvekili sayısı DP'den fazla olan CHP'de bazı önemli isimlerin aday kontenjanına girememiştir. Bu durum, CHP içerisinde huzursuzluk yaratırken bazı adayların partiden uzaklaşmasına, bazılarının DP'ye üye olmasıyla karşılaşmıştır (Yıldırım, 2004: 149). CHP aday listesi DP yanlısı Zafer gazetesi tarafından "zayıf" olarak değerlendirilmiş, geçen dönemin milletvekillerinden 169'unun tasfiyeye uğradığı yazılmıştır (Zafer, 23.4.1950). Diğer taraftan, DP cephesinde milletvekili adaylarının tespiti, bu adayların % 80'ini illerin, % 20'sini de Genel Merkezin belirlemesi ilkesi doğrultusunda yapılırken, bu hususta yapılan seçimler neticesinde DP aday listesi 24 Nisan'da açıklanmıştır. DP'nin bu listesi bazı yayın organlarında, genel kanının listenin "beklenildiğinden çok kuvvetli" olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Zafer, 06.04.1950).

Seçmenler, 14 Mayıs 1950 günü 63 ilde 487 milletvekilini seçmek için sandık başına gitmiştir. Ertesi gün hangi partinin seçimleri kazandığı belli olurken kesin sonuçlar 18 Mayıs 1950 tarihinde alınmıştır. Diğer yandan, bu seçimlerinde "Gizli oy, açık tasnif" yöntemi ilk kez uygulanmıştır. Genel kanı olarak 1950 seçimleri, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk demokratik seçimi olarak kabul edilir. 1946 genel seçimlerinden sonra, Cumhuriyet tarihinde tek dereceli olarak düzenlenen ve birden fazla partinin katıldığı ikinci milletvekilliği genel seçimidir. "Yönetimde istikrar" ilkesini en çok öne çıkaran liste usulü çoğunluk sisteminin uygulandığı seçimlerde (Tuncer, 2003: 111) oyların yaklaşık yüzde 55'ini alan DP kazandığı 416 milletvekilliğiyle TBMM'deki sandalye sayısının yaklaşık yüzde 85'ini elde ederken, buna karşın CHP yüzde 40 oy oranıyla ve kazandığı 69 milletvekilliğiyle TBMM'deki sandalye sayısının ancak yüzde 14'ünü elde edebilmiştir¹⁶.

¹⁶ Detaylı seçim sonuçları verileri çalışmamızın "tablolar" başlıklı bölümünde yer almaktadır.

1950 genel seçimlerinde oyunu kullanmak için kayıtlı 8.905.576 seçmenden 7.916.091'i ya da başka bir deyişle kayıtlı seçmenden % 88.88'i oyunu kullanmıştı. Bu oylardan mecliste 408 milletvekili çıkararak DP 4.242.831'ini yani % 53.59'unu, CHP ise 69 milletvekili çıkararak 3.165.096'sını yani % 39.98'ini almıştı. Millet Partisi ise 1 milletvekili çıkararak oyların 240.209'unu yani % 3.03'ünü almıştı (Ahmad, 1976: 66). Esasında, oy yüzdeleri ve milletvekili sayıları arasındaki büyük bir çelişki mevcuttur. Bu durumun yaşanmasında, seçimde nispi temsil sistemi yerine çoğunluk sisteminin kullanılması etkili olmuştur. 1950 genel seçimlerinden böyle bir tablonun ortaya çıkması CHP içerisinde büyük bir çalkantıya neden olacaktı. Bununla beraber, DP'nin mecliste büyük bir çoğunluk elde etmesi o denli önemli bir gelişme olurken gerçekte buna tek partili bir meclis denebilirdi. Çünkü muhalefet, görevini yapacak güçten yoksun kalmıştı. Bununla beraber, bu seçimlerle CHP'nin yirmi yedi yıllık iktidarı da sona ererken Türkiye'de siyasi iktidarın ilk kez "barış havası" (Toker, 1991: 56) içinde ve halkın arzusuna uyarak "sükûnetle" (Karpat, 2010: 202) el değiştirdiği 14 Mayıs 1950 seçimleri Türkiye'nin yakın tarihinde demokrasi açısından özel bir öneme sahiptir.

1950 seçimiyle tek başına iktidara gelen DP'yi, bazı gazeteler taraf olma durumuna göre farklı yansıtmışlardır. Mitinglere geniş halk kitlelerinin katılımının söz konusu olduğu, açık hava ve kapalı alan toplantılarının yaygın olarak yapıldığı bu 1950 genel seçimi, partilerin seçim meydanlarına katılanların o partiyi desteklediği anlamına gelmediğini de göstermiştir. Nitekim, İsmet İnönü'nün bütün gezileri esnasında toplanan kalabalık, seçim zamanı aynı şekilde davranmamış ve nihayetinde oyunu DP'den yana kullanmıştır (Olgun, 2011 :30). Bu genel seçimler, kimi kesimlerce "beyaz ihtilal" olarak (Cumhuriyet, 16.05.1950), kimi kesimlerce de "karşı devrim" tanımlamasıyla adlandırılmaya çalışılmıştır. Siyasal iktidardaki bu değişikliği Metin Heper ise "yeşil devrim" olarak ifade etmiştir (Heper, 2006: 137). Böyle bir durumun ortaya çıkmasında şüphesiz seçim süreci içerisindeki farklı politik yaklaşımların etkisinden söz edilebilir. 1950 seçimleri süresince iktidarın en büyük adayları olan DP ve CHP'nin taraflarının karşılıklı propagandaları ve halkın bu propagandalara gösterdiği tepkiler neticesinde Türkiye'de ilk defa iktidar değişikliğinin seçimle gerçekleşeceği olgusu ön plana çıkmıştır. Seçimlere geniş bir alanda katılan başat partiler CHP, DP ve MP arasındaki seçim faaliyetleri genellikle kapalı salon ve açık hava mitingleriyle yoğunlaşırken partilerin karşılıklı olarak birbirlerini suçlama yoluna gitmeleri siyasi

havayı az da olsa gerginleştirmiştir (Yeşil, 1988: 129). Ancak, yine de ılımlı bir siyaset ortamında yapılan seçimler, CHP açısından büyük bir yıkım getirmiştir. Siyasal süreç içerisinde CHP daha önce hiç alışık olmadığı bir durumda kendisini bulmuş ve muhalefet konumuna düşmüştür. Bundan sonra, bir sonraki seçimlere kadar hem CHP hem de DP kendilerini yenileme gayreti içerisinde bulunurlarken, bu duruma alışmak CHP açısından, ilk defa muhalefet konumunda yer aldığından ötürü daha zorlu geçecektir.

22 Mayıs 1950’de Celâl Bayar Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçildi. Aynı gün Adnan Menderes başkanlığındaki ilk DP hükümeti de kurulurken Celâl Bayar’dan boşalan DP genel başkanlığına da 9 Haziran günü Adnan Menderes getirildi. Esasında, DP iktidara gelince, Celâl Bayar Cumhurbaşkanı seçilir seçilmez, DP genel başkanlığından istifa etmiştir. Bu durum demokrasi tarihimizde yeni bir başlangıçtı. Bu yeni anlayış Cumhurbaşkanlarının hukuken tarafsız olması durumunu pekiştirmesine rağmen fiiliyatta Celâl Bayar DP’den ilişkisini kesmemiştir.

1945’lere kadar CHP yönetiminde tek partinin bulunması ve 1930’larda partinin devletle bütünleşmesi bu dönemin kimilerince “diktatörlük” hatta “sivil toplum karşıtı” gibi söylemlerle nitelenmesine neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında tek partili bir yönetimin olması ve partinin daha sonra devletle bütünleşmesi yeni kurulan cumhuriyetin tarihsel ve toplumsal koşullarının bir sonucuydu aslında (Bağı, 2010: 51). Bu dönemde CHP’nin bürokratikleşme eğiliminde olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda, bürokratik ve siyasal güç birleşerek kendi görüşlerini halka empoze etme anlayışı içerisinde olmuştur. Aynı dönemde DP ise, “sivil toplum”un olgunlaşmasının belirtisi olarak algılanmıştır. “Yeter Söz milletindir” cümlesi DP’nin sembolik sloganıydı ve toplumun özellikle de bürokrasiye karşı önemini vurguluyordu. CHP’nin yirmi yedi yıllık iktidarı 1950 yılında sona erirken Türkiye bundan sonraki on yıl boyunca, 1950’de büyük bir çoğunlukla iktidarı ele geçiren DP hükümetlerince yönetilecekti. Yine; 1950 seçimleriyle, Türkiye’de ilk defa, yönetenlerin yerine halkın tercihlerinin belirleyici olduğu bir yapıda parlamentonun oluştuğundan söz edilmektedir. Bu sayede, geniş tabanından aldığı büyük destek sayesinde siyasi arenada güç kazanan DP ile Türkiye ilk kez bir çeşit sivil topluma yönelirken halk yönetiminde söz sahibi olmaya başlıyordu (Güneş, 1983: 102-103).

Politik gücün doğası ancak halkın o güce verdiği anlam çerçevesinde değiştirilebilir. Bu açıdan öncelikli olarak, halkın iktidardaki gücü algılama biçiminin tam olarak ne olduğu, neyi çağrıştırdığı, hangi unsurlardan beslendiği ve etkilendiği, nasıl değişebileceği gibi soruların yanıtlanması bu doğrultuda önem arz etmektedir. Ayrıca; mevcut sosyo-ekonomik, tarihsel ve siyasal sorunları siyasi bir amaca mobilize edebilecek ve yönlendirebilecek rejim ölçeğinde sonuç elde etmek, kapalı bir toplumdan açık bir topluma geçebilmek, insanların taleplerinin sonuçlanması açısından büyük değer ifade etmektedir. Bu noktada, Türkiye'deki sivil toplumcu örgütlenme anlayışının yakın tarihi incelendiğinde bu tecrübelerin 1950'lerdeki çok partili demokratik hayata geçişle birlikte kuvvetlenmeye başladığı görülmektedir.

1954 genel seçimlerinden önce ülkenin siyasi durumu değerlendirilmeye başlanırken, 1950-1954 yılları arasındaki DP döneminde özellikle ulaşım ağı ile tarımda kullanılan araç ve makinelerde önemli artışlar sağlamıştı. Bunun sonucu olarak da üretimde daha önceki yıllara göre büyük artışlar gerçekleşmişti. Hakeza, tarımsal ürünlerin artışında iklim koşullarının da elverişli olması bu artışı destekleyen unsurlardan biri olarak görülmektedir. Yine, DP'nin bu dönemde uyguladığı sanayi politikası dahilinde şeker ve çimento sanayinde de önemli gelişmeler meydana gelirken ekonomik alandaki bu gelişmeler halk nezdinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarmış; eğitim, sağlık ve ulaştırma konularında iyileştirmeler yapılmıştır¹⁷.

1954 genel seçimleri DP'nin iktidarındaki ilk seçimi olurken CHP'nin ise ilk kez muhalefet partisi olarak katıldığı seçimler olma özelliğine sahiptir. Söz konusu seçimde, seçmenler açısından ilk defa iktidardayken icraatlarını gördükleri iki parti arasında bir

¹⁷ DP'nin iktidar olmasıyla kırsal kesim ve tarım alanları canlanmaya başlamıştır. Özellikle Marshall yardımı sayesinde ilk yıllarda başta traktör olmak üzere, tarım aletlerinin yaygınlaştırılması gerçekleşmiştir. 1948 yılında 1800 civarında olan traktör sayısı, 1957 yılına gelindiğinde 44.000'i aşmıştır. Benzer artış biçerdöver sayısında da görülmüştür. 1950 yılında yaklaşık 1000 olan biçerdöver sayısı, 1957 yılında 6000'e ulaşmıştır. DP döneminde ulaşım sektöründe de gelişmeler görülmüştür. Ancak bu dönemde Atatürk ve İnönü dönemlerinin aksine demiryollarına değil, daha çok karayolu yapımına öncelik verilmiştir. 1950 yılında 1640 km. olan asfalt yollar, 1969 yılına gelindiğinde 7000 km. geçmiştir. DP döneminin eğitim politikası da ekonomik politika gibi CHP'den farklı olmuştur. İnönü döneminin ürünü olan Köy Enstitülerinin kapatılarak öğretmen okullarına dönüştürülmesi bu farklı politikanın en çarpıcı örneğidir. Bütün bunlarla birlikte ilk ve orta öğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayısında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Yükseköğretim 1957 yılında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1958 yılında ise Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açılmıştır (<http://www.sadikcan.com/12-konu-demokrat-parti-donemi-1950-1960.html>).

seçim yapma durumu var olmuştur. Seçim propagandalarında genel olarak CHP safında, pahalılığın arttığı gibi sorunlar gündeme getirilirken özellikle Petrol ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunları üzerinden Türkiye'nin bağımsızlığının tehlikede olduğundan hareketle bir rejim sorunu üzerine vurgu yapılmaktadır. DP tarafında ise partinin dört yıllık iktidarı döneminde yapmış olduklarını anlatırken özellikle de milli irade kavramı ön plana çıkartılmaktadır. Bununla beraber, DP'lilerin 1954 genel seçimleri stratejisi kendilerine yöneltilen suçlamalara verilen cevaplar dışında yapılan icraatları halka anlatmak, yeni temeller atmak ve bitirilen eserlerin açılışlarını yapmak üzerine kurulmuştu. DP'nin bir diğer seçim stratejisi ise CHP'ye yakın ve CHP'li görünen, bilinen kamuoyunca tanınmış kişileri kendi listesinden aday göstermek olmuştur (Albayrak, 2004: 255).

CHP, 1954 seçim kampanyasında üç ana noktaya yoğunlaşmaktadır. Bunlar; İsmet İnönü'nün şahsiyeti, DP ile Adnan Menderes'in partizanlığı ve ekonomik konular. Petrol Kanunu'nun (yabancı sermaye ile işletmecilere geniş haklar tanıyan yasa) yeni bir kapitülasyon olduğunu savunarak, Adnan Menderes'i de ciddiyetsiz olarak tanımlıyorlardı. Fakat iktidara gelirlerse ne yapacakları yine meçhuldü (Yücel, 2000: 105).

DP iktidarının 1954 genel seçimleri öncesi kullandığı en büyük propaganda söylemi, yapılan icraatlarla ülkenin ekonomik anlamda büyük bir gelişme kaydedeceği ve çok yakında "küçük bir Amerika" olacağı yönündeydi (Milliyet, 21.04.1954). Yine; DP hükümeti, büyük yatırımlar için ülkedeki yerli sermayenin yetersiz olduğunu bildiğinden 1954 yılında "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"nu çıkartmıştır.

DP'liler ise seçim yaklaştıkça, temel atma ve kurdele kesme törenleri düzenliyorlardı. 22 Nisan'da Celâl Bayar, İzmit'teki üçüncü kâğıt fabrikasını hizmete açtı. Bu törenler vesilesiyle yapılan konuşmalarda kalkınma hareketleri övülüyor, vatandaşın zihninde DP lehindeki hava daha da kuvvetlendirilmeye çalışılıyordu. Bu hususta; Celâl Bayar, "Memleket büyük eserlere kavuşuyor" diyerek hayat pahalılığı konusundaki eleştirilerin yersiz olduğunu iddia etmiştir (Eroğul, 2003: 87).

DP'liler seçim kampanyasında temel olarak 1950-1954 arasındaki dört yıllık hizmetlerine oturttu. Barajlar, köprüler, limanlar, köy içme suları kampanyada sıkça değinilen konular arasındaydı. Partinin dört yıl boyunca uyguladığı ve köylüyü çiftçi yapan tarım politikaları (Tarıma dayalı sanayileşme, traktörleşme ile tarımda makineleşme, zirai krediler vb.) sayesinde DP'nin oylarında artış görülmüştür. Ayrıca, DP Kore savaşı ve dış politika, petrol ve yabancı sermaye kanunu gibi konulardaki icraatlarıyla da oy istemektedir. DP'liler tarafından CHP'ye yapılan eleştirilerin başında ise İsmet İnönü'nün şahsiyeti üzerinden yürütülen Milli Mücadele hatırasının CHP'nin kendi çıkarları doğrultusunda yapıldığı hususuydu. Diğer yandan, seçim sonuçlarından sonra, CHP Genel Merkezi'nin hazırladığı rapora göre; CHP seçimler için 158.000 lira harcarken DP'nin kasasından 1.500.000 lira çıkmıştır (Yücel, 200: 105).

1954 genel seçimleri sırasında Celâl Bayar'ın seçimler süresince öne çıkması, basında Adnan Menderes kadar, hatta kimi zaman Başbakan'dan daha çok yer aldığı görülmektedir. Kullandığı dil, her ne kadar Adnan Menderes'in son dört yılda halk nazarında popülerliği artmış olsa da, DP içinde en etkili siyasi aktörün halâ Bayar olduğunu göstermekteydi (Yılmaz, 2010b: 545). Celâl Bayar;

Başlanılan büyük ve muhteşem işler elbette ikmal olunacaktır. Bu başarıların kaynağı, mesnedi sizlersiniz, sizin imanınız, kalbiniz ve sayenizedir ve her şeyin üstünde sizlerin milli iradeyi hakkıyla ve şuur ile kullanmasını bilmenizdir. Türk milleti iradesine hâkim olduğu müddetçe bu memlekette daima iyilik olacaktır. Türk milleti bu iradesini kullanmasını da bilmiştir (Zafer, 04.04.1954) diyerek “milli irade” kavramının altını ısrarla çizmektedir.

Celâl Bayar, “milli irade” kavramına 1954 genel seçimlerinde yaptığı konuşmalarda sık sık yer vermektedir. Yine, 4 Nisan 1954 günü Samsun limanının temel atma töreninde

Eğer dersiniz ki, bu muvaffakiyetlerin sırrı Reisicumhurun gayretindedir ve eğer dersiniz ki, bugünkü iktidarın himmetindedir, size

söyleyeyim, aldanmış olursunuz. Bu işin sırrı milli iradenin sizin elinizde tecellisindedir (Şahingiray, 1999a: 82) demektedir.

Celâl Bayar'ın Bandırma'daki seçim nutkunda ise vatandaşların milli irade kavramına sahip çıkması gerektiğinin önemine şu şekilde değinmiştir:

Millet millî iradeye hâkim olduğu müddetçe, millet en iyi kimseleri iktidara seçtiği, murakabesini (denetimini) yapmayı bildiği müddetçe ve elinde bulunan o salâbetli, mübarek bayrağa da mânen ve maddeten sadık kaldıkça, sizi temin ederim ki, Türkiye dünyanın en mümtaz memleketlerinden birisi olacaktır (Şahingiray, 1999a: 94).

Kemalpaşa nutkunda:

Benim dâvam milli iradenin tam manasıyla tecellisidir. Milletlin kayıtsız şartsız haklarına sahip olmasıdır” diyerek milli irade kavramı üzerinden seçimlerde başarı sağlanacağı üzerinde durmuştur (Şahingiray, 1999a: 94).

Propaganda süresinin son günü bütün partiler faaliyetlerini İstanbul'da yoğunlaştırdılar. DP Taksim'de, CHP Fatih'te, CMP Kızıtaşı'nda miting yaptılar. DP mitingindeki hatipler Celâl Bayar ile Adnan Menderes idi (Toker, 1991: 290).

1954 genel seçimlerinde DP'nin aldığı %57,6'lık oy oranı Türkiye'de bir siyasi partinin almış olduğu en yüksek oy oranı olurken bir daha bu orana ulaşamadı. DP, 503 milletvekili çıkartırken CHP, 31 milletvekili ve CMP 5 milletvekili çıkarmıştı. DP'nin 1950 genel seçimlerine kıyasla oylarını daha da artırması 1924 Anayasasından hareketle egemenliği kullanma yetkisinin tümüyle kendisinde olduğu anlayışına gitmesine neden olabilirdi. Bir anlamda Türkiye Anayasal bir sisteme gitme şansına sahipti ancak DP tarafından bu anlayış ve bu doğrultuda herhangi bir adım atılmadı. 1954 genel seçimlerini DP kazanırken, bu durum neticesinde iktidar partisi olan DP seçimlerden sonra daha da güçlenerek çıkmış ve bu gücün daha sonraları güdeceği politikalarda etkili olacağı yine seçimden hemen sonra görülmeye başlamıştır. Nitekim, daha sonrasında DP'lilerin egemenliğin tümüyle hükümet tarafından kullanılabilceği

anlayışı doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir. 1954 genel seçimlerinden hemen sonra, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, DP'nin zaferini kutlamak için o gece, seçimlere girmiş olan Adnan Menderes kabinesiyle partinin Genel İdare Kurulu üyelerini yemeğe davet etti. Celâl Bayar, bu yemek davetinde seçim neticelerinin tahlilini yaptı. Bilhassa muhalefetin listesinden seçimlere girmiş olan yüksek memurlara kızgınlığını belirtmişti. Bunların çoğunluğu seçimi kazanamamıştı. Fakat yasaların kendilerine verdiği hakla görevlerine geri döneceklerdi. Celâl Bayar, böyle bir durumun söz konusu olmasını uygun bulmuyordu ve ona göre; devletin kilit mevkilerinde “renklerini belli etmiş kimselerin” olması doğru değildi. Bunlar tasfiye edilmesi gerekliydi ve mevcut kanunlar bu duruma imkan vermiyorsa yeni kanunlar getirilebilirdi. Celâl Bayar,

Millet, CHP'nin Meclisteki milletvekillerinin sayısını daha da azaltıp bunu otuza indirmekle ne istediğini belli etmiştir. Artık bundan sonra ince demokrasiye paydos!” diyordu (Toker, 1966: 15).

Böylece DP'nin 1954'ten sonraki politikasının hangi istikamette gelişeceğini ve yol alacağını da bir nevi tayin etmiş oluyordu. Diğer yanda, CHP'de ise seçim yenilgisi partinin politikalarının hatta genel başkanını yeniden değerlendirmesine yol açmıştır. CHP'nin bu tarihten sonra nasıl bir politika izleyeceğinin dönüm noktası olmuştur.

14 Mayıs 1954'de Cumhurbaşkanı seçiminde 513 milletvekili oyunu kullandı ve 486 oyla Cumhurbaşkanlığına Celâl Bayar seçildi. Seçime CHP milletvekilleri katılmadı. CMP'liler katıldı. 27 çekimsere karşı 486 oyla Cumhurbaşkanı seçilen Celâl Bayar, yeminini ettikten sonra milletvekillerinin tebriklerini kabul etti (Zafer, 15.05.1954).

1954 genel seçimlerini kazanarak bu sayede DP'nin gücünü artırması, izlenen iç ve dış politikanın toplum tarafından onaylanması anlamı taşımaktaydı. Bu nedenle DP, muhalefet üzerindeki baskılarını 1954 yılından sonra daha da artırmıştır. Yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeler karşısında DP yöneticilerinin iktidara yeterince hazırlıklı olmamaları ve CHP'nin muhalefet deneyimsizliği, iki siyasal parti arasındaki ilişkileri gün geçtikçe gerginleştirmiş ve ülkenin kısa zamanda kısır siyasal çekişmelere doğru sürüklenmeye başladığı söylenebilir.

DP'nin özellikle 1954 seçimleri sonrasında iktidara yerleşerek liberal politiklardan uzaklaştığı görülmektedir. Oysa ki; DP'liler, muhalefet konumunda iken iktidar partisi CHP'yi devlet imkanlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları yönünde eleştirmektedir. Bununla beraber, DP'yi iktidara taşıyan en önemli etkenin özgürlükçü, yenilikçi ve demokrat söylemler olduğuna vurgu yapmak gerekir. Ancak, DP'nin iktidara gelmesinden sonra bu yönde eğilimler sergilenmemiştir (Bulut, 2009: 126). 1957 genel seçimleri öncesinde oy potansiyeli en güçlü parti yine DP'nin elindeydi. Muhalif partiler özgürlükler ve hayat pahalılığı meseleleri üzerinde durmakta iseler somut çözümler üretmede yetersiz kalmaktaydılar.

1954 genel seçimlerinden sonra DP'nin egemenliği kullanma yetkisinin tümüyle kendisinde olduğu anlayışıyla hareket etmesi bazı yanlış kararlar alınmasına neden olmakta ve bu seçimlerinin en önemli siyasi sonuçlarından biri olan Kırşehir'in ilçeye dönüştürülmesi vakası ile karşı karşıya kalınmıştır. Kırşehir, 30 Haziran 1954 tarihinde DP'li milletvekillerinin oylarıyla kabul edilen özel bir kanunla ilçe haline getirildi (Bölükbaşı, 2005: 185). Kırşehir'in ilçe yapılması *Bölükbaşı*'na göre (2005:193); Celâl Bayar tarafından istenmiştir. Bu duruma Adnan Menderes de karşı çıkamamıştır. Adnan Menderes'e Kırşehir meselesi sorulduğunda kollarını iki yana açarak "ne yapayım yukarıdaki (Bayar) böyle istiyor" dediğine şahit olunmuştu. 1954 seçimlerinde DP'den Bursa milletvekili seçilen ve daha sonrasında CHP'ye geçen Dr. İbrahim Öktem de mazbatasını aldıktan sonra Çankaya Köşkünde Celâl Bayar'ın davetlisi olarak bulunduğu sırada Celâl Bayar'ın Kırşehir'i ilçe yapma iradesiyle karşılaştığını anlatmaktadır (Bölükbaşı, 2005: 193-194).

DP'nin iktidara geldikten sonra, 1950'li yılların ikinci yarısından, özellikle de 1957'den itibaren bu sefer de muhalefetteki CHP'nin bir darbe hazırlığında olduğunu ve gayri meşru yollardan iktidarı elde etmek istediğini kamuoyuna duyuracak ve bunu bir seçim malzemesi olarak kullanmaktan da çekinmeyeceklerdir. Neticede tüm endişe ve korkularına rağmen DP'li liderler, seçim yarışına dâhil olmuşlardır (Çelebi, 2015: 259).

1954 genel seçimlerinden sonra daha önceki bölümde belirttiğimiz arkası arkasına yaşanan krizler, başta Adnan Menderes olmak üzere DP'lileri yıpratmıştı. Türkiye, 1957 yılında ilk kez erken genel seçimle tanışmıştır. DP'nin 1957 genel

seçimleri kampanyasında öncelikli olarak tarımda yaşanan olumlu gelişmeler üzerinden köylerin refahı ve tek parti döneminde yaşanan jandarma baskısının ortadan kalkması konusunu işlenmiştir. Yine, DP iktidarı boyunca sanayideki kalkınmaya da seçim kampanyalarında dikkat çekilmiştir. Örneğin, Afyon ve Çorum'da çimento fabrikaları gösterişli törenlerle açılmıştır (Karpat, 2010: 337). 1950 genel seçimleri öncesinde DP'liler tarafından radyodan muhalefetin de yararlanması sıklıkla gündeme taşınmıştı. Fakat bu husus DP iktidarı döneminde radyonun iktidar partisinin yayın organı haline gelmesi gelişmesine uğramıştı. Hatta, 1957 seçimlerinde ise bu durum doruk noktasına çıkmıştır. Seçimden üç gün öncesine kadar seçim propagandası yasaklanmış olmasına rağmen seçim günü vatandaşların oy verme işlemi sürerken radyodan DP'nin önde olduğu yönünde sandık sonuçları verilmeye başlanmıştır (Çizmeli, 2007: 644).

Bu seçimlerde muhalefete önceki seçimlerde olduğu gibi yine CHP öncülük ederken o zamana kadar seçim meydanlarındaki mitinglerden ve kahve toplantılarından ileri gitmeyen propagandalara 1957 genel seçimleriyle ev toplantıları da eklendi. 1957 seçimleri; bayrak, afiş ve el ilanlarının o güne kadar görülmedik biçimde kullanılmaya başlandığı seçim olmuştur. 1957 genel seçimlerinin katılım oranının önceki yıllarda yapılan seçimlerden daha düşük olduğu belirtilmektedir. Seçimler neticesinde DP'nin oyu % 47'ye gerilemiş ancak mevcut seçim sistemi dolayısıyla 424 milletvekili çıkarmıştır. CHP: 178, CMP: 4 ve HP:4 milletvekili ile meclise girmiştir (Tugay ve Ahmad, 1976: 171). DP, 1957 genel seçimlerini kazanmasına rağmen oy oranı gerilemiş ve bu seçimlerin sonrasında ortaya çıkan en önemli gelişme ise CHP'nin daha sert bir muhalefet yürütmeye başlaması olmuştur.

1957 seçimlerinin muhalefet için en büyük propaganda mevzusu; hayat pahalılığı, karaborsa gibi ekonomik sıkıntılardı. İsmet İnönü'ye göre DP, çok partili hayatı hazmedemeyen bir parti olarak görmekte ve bu yönde bir muhalefet eğilimi sergilemekteydi. Hükümetin bu ekonomik çıkmazdan, muhalefet yıllarındayken eleştirdiği CHP iktidarının spekülasyonları ve karaborsayı önlemek için sert yaptırımları ön gören kanunlara sarıldığı görülmektedir (Özküçük, 2012: 107). Yine, 1950 genel seçimleri öncesinde CHP'yi diktatör olmakla suçlayan DP, 1957 seçimleri öncesi ve sonrasında artık aynı eleştirilere muhatap olmuştur. Demokrasi mücadelesi için yola çıkan bir partinin 1957 genel seçimleri yaklaşırken muhalefet gözünde garip bir şekilde "diktatörlüğe ve tek parti sistemine" gittiği yönünde eleştirilerin arttığı görülmektedir.

1957 genel seçimlerinde iktidarı kaybetmese de oy oranında büyük azalış yaşayan iktidar, seçim sistemi sayesinde büyük bir temsil oranı kazanmıştır. Her ne kadar seçimlerde büyük yara alarak kan kaybeden DP iktidarı, seçimleri kazanmış olsa da 1950 genel seçimleri öncesi “demokrasi kahramanı” olma iddiasını artık yitirmeye başladığına işaret edilmiştir (Özküçük, 2012: 112).

Seçimler sonrasında Celâl Bayar tekrar cumhurbaşkanı olurken hükümeti kurma görevini beşinci kez Adnan Menderes’e vermiştir¹⁸. DP’nin 1957 seçimleri sonrasındaki iktidar tavrı özellikle basın, muhalefet ve sivil toplum üzerinde kısıtlayıcı politikalar üzerinden yürütülmektedir. Keza, DP’nin ilerleyen yıllarda muhalefete karşı artan hoşgörüsüzlüğü ve baskılar neticesinde muhalefeti de birbirine yaklaştırmıştır. Giderek gerginleşen bir siyasi ortamda DP’nin eski kimliğinden ayrıldığı kanaati öne sürülmekteydi. Diğer taraftan, DP’liler CHP’nin siyasi iktidarı seçim yoluyla teslim etmeyi benimsemedikleri zihniyetine sahip olmakla konumlandırırken CHP’liler ise, DP’nin halkı sözde vaatlerle kandırdıklarını üzerinde durmaktaydı. Ekonomik politikalarda yaşanan olumsuzluklar halkın yaşam standartının gerilemesine neden olurken dış politikada ise DP’nin prestiji sarsılmaktaydı ve tüm bu gelişmeler halk nazarında DP’ye karşı hoşnutsuzluk yaratmaktaydı. Muhalefete karşı yapılan siyasi baskılar ve antidemokratik uygulamalar muhalefete haklılık kazandırmaktaydı (Bulut, 2009: 132).

1958 yılında Irak’ta DP’nin de yakın temaslar sürdürdüğü siyasi iktidara karşı askeri darbe meydana geldi. Dış politikada gerçekleşen bu hadisenin yansımaları iç politikayı da etkilemekteydi. Muhalefet ve basın, hükümetin uyguladığı sert politikalara karşı Irak’ta gerçekleşen bu darbeyi örnek gösteriyordu. Muhalefetin bu tepkisine karşı DP’liler de daha sert politikalar izlemekteydi. Öte yandan, muhalefet partileri birbirleriyle birleşmekteydi (Hürriyet Partisi ile CHP, Türkiye Köylü Partisi ile CMP). Böyle bir durumda iktidar partisi DP’ye karşı birleşik bir muhalefet gücü belirginleşmekteydi. CHP’nin 14. Kurultayını toplarken burada yayınladığı ilk hedefler

¹⁸ Adnan Menderes’in Başbakanlığındaki hükümetlerin tarihsel sıralaması şu şekildedir: I. Menderes Hükümeti (22.95.1950-09.03.1951), II. Menderes Hükümeti (09.03.1951-17.05.1954), III. Menderes Hükümeti (17.05.1954-09.12.1955), IV. Menderes Hükümeti (09.12.1955-25.11.1957), V. Menderes Hükümeti (25.11.1957-27.05.1960). https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_2.pdf

beyannamesinde muhalefetin güç birliğini oluşturmak istediği amaçları on madde ile sıralamış, Adnan Menderes ise bu güç birliğini “Haçlı İttifakı” olarak nitelendirmiştir (Eroğul, 2003: 227-228). Söz konusu beyannamesinin kabulünden sonra Adnan Menderes Manisa kongresinde yaptığı konuşmada muhalefet partileri arasındaki güç birliği hareketinin karşısına ısrarcı bir şekilde Vatan Cephesi ile çıkılmasını istemiştir. Öte yandan, Celâl Bayar’da muhalefetin yükselen bu eleştirilerine karşı DP’nin yanında yer almıştır. 28 Kasım 1958’de Çorum’da yaptığı konuşmasında milletin maneviyatının her zaman yüksek olduğunu söyleyen cumhurbaşkanı

Milletin refah ve emniyetine engel olabilecek herhangi bir durum ortaya çıktığında milletin azim ve iradesinin o engeli bir karınca gibi ayağının altında ezmeye muktedir olduğunu dile getirmiştir. Celâl Bayar’ın bu sözleri muhalefete verilen gözdağı olarak yorumlanmış ve şiddetle tenkit edilmiştir (Albayrak, 2004: 522).

1957 seçimleri sonrasında ortaya çıkan bu gelişmelerle birlikte siyasi gerginlik gittikçe artmaktaydı. 1959 yılının Şubat ayında Adnan Menderes’in Londra’da geçirdiği uçak kazasından kurtulması ülkedeki gerginliği geçici olarak durdurmuştur. Adnan Menderes, ülkeye dönüşünde törenler ve büyük sevgi tezahüratlarıyla karşılanmıştır. İsmet İnönü’nün tren garında Adnan Menderes’i karşılaması ve geçmiş olsun dileklerini iletmesi iktidar ile muhalefet arasındaki çatışmayı bir süreliğine yumuşatmıştır (Birand, 1995: 105). Bunun üzerine, Adnan Menderes’e İsmet İnönü’ye nezaket ziyaretinde bulunması yönünde telkinler yapılmıştır. Ancak bu girişim Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından “CHP’ye güven olmaz” gerekçesi ile engellenmiştir (Alphan, 2007: 138). Celâl Bayar, İsmet İnönü’nün bu hareketini “siyasi bir taktik” olarak düşünmüştür (Birand, 1995: 107). Dolayısıyla, uçak kazası sonrasında ortaya çıkan iktidar-muhalefet arasındaki olumlu hava yakalama fırsatı daha sonrasında iyi değerlendirilememiştir. Akabinde, özellikle de iktidar ve muhalefet liderlerinin takındıkları uzlaşmaz tavırlar ile dozu aşan suçlamaların yanında basının iktidar aleyhine tahrikleri, DP’nin muhalefeti dışlayan artan tavırları sonucunda TBMM’de yaşanan milletvekili kavgaları, iktidar ve muhalefet yandaşlarının partizanca hareketleriyle meydana gelen sokak çatışmaları ve siyasi kutuplaşma giderek körüklenmiştir. Özetle, bu gelişmeler neticesinde kamuoyu iki cephede ayrılmış ve her iki cephede ilginç bir şekilde vatani korumak ve

demokrasiyi yaşatmak iddiasıyla hareket ettiklerini söylemiştir. İlerleyen zamanda iktidar ile muhalefet arasında doruk noktasına çıkan tartışmalarla ve gelişen olaylar karşısında muhalefeti kısıtlayıcı bir dizi yeni önlemler alma gereği duyan DP'lilerin bu yönde tutumları, muhalefet açısından DP'lilerin devlet gücüyle muhalefete karşı hareket etmesi söylemine güç katacaktır. DP'lilerin davranış ve söylemleri tek parti özlemi şeklinde yorumlanmıştır. Diğer taraftan, DP'liler açısından muhalefetin, (başta CHP'nin) meşru bir seçimle iktidara gelmiş DP'ye karşı devlet kurumlarını tahrik edici baskılar yaptığı söylemi ortaya çıkmıştır (Albayrak, 2004: 526-527). Tüm bu gelişmelerin neticesinde iktidar partisi tarafından muhalefet partilerini denetlemek üzere bir geniş yetkilere sahip ve özellikle de muhalefet ile basının büyük tepkiler ortaya koyduğu Tahkikat Komisyonu kuruldu. Bu komisyonla ilgili, 27 Mayıs'a giden süreçte önemli bir dönüm noktası olan ve kamuoyunda büyük yankı uyandıran İsmet İnönü'nün: *“Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam”* sözleri önem arz etmektedir. İsmet İnönü mecliste ve birçok yerde uyarılarda bulunarak başta Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Adnan Menderese bir an evvel rejime sahip çıkması ve demokratik olmayan uygulamalardan vazgeçmesini istedi. Ancak bu uyarıları darbe kışkırtıcılığı olarak dikkate alınmadı. Bu husus karşısında DP'liler İsmet İnönü'yü demokrasiyi anlamayan ve milli iradeyi yok sayan bir tavırla eleştirmiştir (Birand, 1995: 114).

Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetleri ile birlikte ortaya çıkan gelişmeler 27 Mayıs'a giden süreçte önemli bir rol oynamış ve bu hadise DP için sonun başlangıcı olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, DP iktidarına karşı muhalefeti başta basın ve üniversiteler tarafından desteklenmekteydi.

DP iktidarından en çok rahatsızlık duyan kurumun ordu olduğunu belirtmek gerekir. 27 yıllık tek parti iktidarına son veren DP için en başından beri bir askeri müdahale tehdidi gündemde olmuştur. Atatürk'ün silah arkadaşı ve Milli Mücadele kahramanı İsmet İnönü'nün seçimler neticesiyle iktidarı kaybetmesi orduda tedirginlik yaratmıştır (Birand, 1995: 47). Esasında, DP büyük bir halk desteği ile iktidara gelmesine rağmen DP üzerinde on yıllık iktidarı boyunca darbe söylentileri hiç eksik olmamıştır. DP'nin izlediği liberal politikalar herkes tarafından benimsenmemiştir. DP'nin ekonomi alanında uyguladığı liberal politikaların devletçi ekonomik modelin

taraftarlarınca Atatürk'ün bu yöndeki başarılarına zarar verdiği düşünülürken, aynı zamanda geniş tabanlı İslamcı muhafazakârlara taviz verilerek laiklik ilkesinin de zedelendiği bu kesimlerce dillendiriliyordu. Muhalefetin güçlenmesi, ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ve DP iktidarının özellikle CHP'ye yönelik sert politikalar uygulamasıyla söz konusu olmuştur. İktidar partisinin muhalefete karşı uyguladığı bu sert tutum demokratik rejimin zedelenmesine yol açarken ordudaki huzursuzluğu da açığa çıkarmıştır (Hale, 1996: 90). Toplumsal muhalefetin arttığı dönemde Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ise daha sert tedbirler alınmasından yana olmuştur. Özellikle Adnan Menderes ve hükümetin siyaseten atıl kaldığı durumlarda inisiyatifi ele almış ve gösterilere sert bir şekilde müdahale edilmesini sağlamıştır. Örneğin, 1958 yılında ortaya çıkan “9 Subay olayı” esnasında da hükümeti cunta örgütlenmesi yapan bu subayların beraatının yeni örgütlenmelere neden olacağını söylemiş ve hükümeti sert bir şekilde eleştirmiştir. Dolayısıyla Bu olayı en fazla ciddiye alan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar olmuştur. Ancak bütün ittihatçılık zamanlarından da gelen tecrübelerine rağmen Celâl Bayar, ordudan gelebilecek bir harekete ihtimal vermemiştir (Öngider, 2006: 74). Hatta, İstanbul ve Ankara'da meydana gelen öğrenci gösterileri toplumda geniş yankı bulurken “ordu-gençlik el ele” sloganları atılmaya başlanmış ve bunun üzerine Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, anayasa hukukçusu Prof. Ali Fuat Başgil'in 30 Nisan'da, yani olaylardan sonra kendisine yaptığı “Hükümet istifa etsin” önerisine, “Hayır, tenkit zamanı geçti, şimdi tenkil (ortadan kaldırma) zamanıdır” yanıtını vermesi demokratik çözüm arayışlarını kesip attığının bir göstergesidir (Başgil, 2006: 138). Celâl Bayar'ın özellikle 27 Mayıs askeri müdahalesine doğru da sık sık İttihatçı kimliğini ön plana çıkardığını belirtmek gerekir. Hatta “Komitacılıktan gelme olduğunu, hâlâ da komitacı olduğunu” söyleme gereği dahi duymuştur. Bu dönemdeki kararlı ve sert duruşunu, şüphesiz genç yaşta İttihatçı olarak siyasete atılmasından kaynaklanan yönü ile açıklamak gerekir. Bu sayede; Celâl Bayar, 20. yüzyıl Türkiye'si'nin en önemli komitacısıdır ve aynı zamanda en iyi partcisidir. Bu ifadeleri kullanılmasında Celâl Bayar'ın; Jön Türkler, İttihat ve Terakki, Teceddüt Fırkası, Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Mustafa Kemal'in isteğiyle Yeşil Ordu, yine Mustafa Kemal'in isteğiyle Komünist Fırkası, Halk Fırkası ve Demokrat Parti'de önemli görevler alması ve nihayetinde hepsinde siyaset becerisini komitacılık ruhuyla öne çıkarması gibi özelliklerin önemine vurgu yapılması gerekliliğindedir (Yücel, 2000: 37).

On yıl on üç gün iktidarda kalan DP'nin faaliyetleri 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle durdurulmuştur. Celâl Bayar ve Adnan Menderes başta olmak üzere 405 sanığa Anayasa'yı ihlal davası açılmıştır. 27 Mayıs askeri darbesi silahlı kuvvetlere mensup otuz yedi subay tarafından emir-komuta zinciri içinde dışında gerçekleştirilmişti. Bu nedenle darbeciler cunta görüntüsüne sahipti.

Yassıada Duruşmalarında Celâl Bayar; İstiklal Savaşı'nın Galip Hocası, sert, ciddi ve metin bir devlet adamı görüntüsünde sergilemekteydi. Bunun yanı sıra günümüze kadar çok eleştirilen ve mahkemeye gölge düşüren Celâl Bayar'ın yargılandığı "Köpek Davası"¹⁹ ile Adnan Menderes'in yargılandığı "Bebek Davası"²⁰na ayrı bir parantez açmak gerekir. Celâl Bayar'ın cezası, yaşı 65 yaşını geçmiş olduğundan oyçokluğu ile ömür boyu hapse dönüştürüldü. Diğer taraftan, DP'nin askeri bir müdahale ile kapatılması, 1950 seçimlerine giden süreçte demokrasinin simgesi haline gelmiş bir partinin hazin sonunu ortaya çıkarmıştır. DP'nin iktidar döneminde ülke bir dinamizm kazanırken demokrasiyi kurumsallaştırmak adına uzun vadede başarı sağlanamadığını söylemek gerekir. DP, yola çıkarken verdiği vaatlerden oldukça uzak bir görüntü sergilemiş ve hatta 1957 seçimleri sonrasında DP hükümetinin icraatları neredeyse tek parti dönemini aratır hale getirmiştir. DP iktidarı giderek otoriterleşme eğilimine girmiştir. DP gibi geniş halk desteğini arkasına alan, bu kesimleri siyasete katan ve demokrasi ideali ile yola çıkan fakat uygulamada bu hedefi devam ettiremeyen bir siyasi partinin askeri darbe yoluyla iktidardan düşürülmesi Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlatmıştır. DP yöneticileri ise bir siyasi sembol haline gelmiştir. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu şartlarla birlikte demokrasi kültürünün gerek iktidar gerekse muhalefet tarafından yeterince özümsememiş olmasına da vurgu yapmak yerinde olacaktır. Türk siyasi tarihinde 1960 yılına kadar olan dönemde DP ve CHP ile partilerin muhalefetteyken istedikleri demokratik talepleri, iktidara geldikleri zaman aynı düşüncede olmayıp demokrasinin nimetlerine ket vurdukları şeklinde okunabilir

¹⁹ (14 Ekim 1960-24 Ekim 1960) Celâl Bayar ve Tarım eski Bakanı Nedim Ökmen, Afganistan kralı tarafından Celâl Bayar'a hediye edilen bir Afgan tazısını zorla hayvanat bahçesine satmaktan yargılandılar ve mahkum oldular.

²⁰ (31 Ekim 1960-22 Kasım 1960): Adnan Menderes gayri meşru çocuğunu öldürmeye azmettirmek iddiasıyla yargılandı ve beraat etti.

görülmektedir. Nitekim, DP'yi doğuran, yükselten ve iktidara taşıyan ihtiyaçlar ne ise, DP'yi iktidardan ayıran unsurlar da aynı sebepler olmuştur.

DP'liler her birine farklı vurgu ve yorum yapmalarına karşın Kemalizm'i benimsiyorlardı. Aslında, bu ilkeleri kabul etmek zorundaydılar, aksi halde anayasayı ihlal etmiş olurlardı. Tüm bunların yanında DP'liler kendilerini demokrasiyi geliştirme görevine adayacaklarını vurguluyorlardı. Bu yaklaşım, aynı zamanda siyasi gücün yukarıdan çok, aşağıdan ya da halktan alınmasını güvenceye almak yanında, hükümet faaliyetlerinin frenlenmesini ve bireysel özgürlüklerin artırılması sonucunu da doğuracaktı (Ahmad, 2012: 128). Ancak, özellikle 1954 seçimlerinde aldığı büyük başarı DP'nin kendisini milletin iradenin tek temsilcisi olarak görmesi sonucunu doğurmuştur. Bu söylem sonraki yıllarda muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik otoriter uygulamalarının da dayanak noktası haline gelecektir. Muhalif her kesimi milli iradenin gerçekleşmesi yönündeki bir engel olarak gören DP bu yaklaşımıyla tek parti dönemindeki CHP'nin devletle özdeşleşmiş haline benzemektedir. DP'li liderlerin yönetim anlayışında tek partili döneminin iki politik kültür mirasını görmek mümkün olmuştur. Bunlardan ilki, iktidar sahiplerinin güçlerini kimsenin denetiminde olmadan kullanabileceğini düşünmesi, ikincisi ise parti içi muhalif seslere tahammül edememeleri olmuştur (Ay, 2009: 73). Açıkçası, DP'lilerin muhalefeti pek önemsemedikleri ifade edilebilir. Ülke için en iyi olanı tek başlarına bildiklerini düşünüyor ve kendilerini çağdaş Türkiye'nin mimarları olarak algılıyorlardı. Bunlar aynı zamanda, CHP'yi tarihsel rolünü tamamlamış olarak görüyorlar, Cumhuriyetçilerin sessizce oturup, onları ülkeyi geliştirme görevlerinde rahat bırakacaklarını umuyorlardı (Ahmad, 2012: 133). 1950, 1954 ve daha sonra 1957 seçimlerinde kazandıkları ezici seçim başarıları da Demokratların muhalefete yönelik tutumlarını haklı görmelerine yardımcı oldu. Kendilerini, sadece kendilerinin sorumlu oldukları milli iradenin temsilcileri olarak görüyorlardı. Halka ters düşen işler yaparlarsa, halk bir sonraki seçimlerde bu durumunu anlamalarını sağlayacaktı. Bu konuda muhalefeti de ikna etmişlerdi. Demokrasiye inanmakla birlikte, Demokratların demokrasi anlayışı oldukça hamdı. Tek parti döneminin antidemokratik zihniyetini tamamen ortadan kaldırmayı başaramadılar. Bu zihniyet parti içinden gelecek muhalefet de dahil olmak üzere hiçbir muhalefete katlanamıyordu (Ahmad, 2012: 133-134) Buna ek olarak, ne DP muhalefeti kabul etmeyi ne de CHP sorumlu bir muhalefet yapmayı öğrenebilmişti. Hükümet,

şiddetli muhalefete baskıcı uygulamalarla yanıt veriyordu. Huzursuzlukların artması DP yönetimine karşı eleştirilerin artarak yükselmesine yol açmıştı. DP'lilerin özgürlükleri engelleyecek yerde ilerleterek sivil toplumu güçlendireceklerini umulmuştu. Ancak, demokrasiden uzaklaşan uygulamalar Türkiye'yi daha özgür ve demokratik bir ülke haline getirme vaatlerinden vazgeçildiğini göstermekteydi (Ahmad, 2012: 136). Bu durum, ülkede hâlihazırda içselleştirilmiş bir demokrasi kültürünün bulunmadığının göstergesiydi. Neticede, 27 Mayıs askeri müdahalesi gerçekleşti. Devlet toplum ilişkileri açısından ele alındığında bu darbeyle birlikte ordunun siyasal alandaki etkinliği ortaya çıkmıştı.

Celâl Bayar son dönemlerinde artık aktif bir siyasetçi değilse de aktif bir “ideolog” olarak karşımıza çıkmaktadır. Celâl Bayar’a göre dünyada üç tür sistem vardı: Komünizm, faşizm ve hür dünyanın temsil ettiği demokratik nizam. Celâl Bayar, hürriyetçi demokrasiden yanadır. Toplumun üstün değerini “millet”te görenler, hürriyetçi demokrasiyi oluşturur...” der. Ona göre; komünizm ve faşizm “her şey devlet için” derken Atatürk, “her şey millet için” diyordu. Bu yüzden; Celâl Bayar, milletin gücü ile devletin gücünü birleştirmeyi bir vazife olarak görmekte ve devletin millete hizmet etmesi yönüne ağırlık verilmesi gerekliliğine inanmıştır (Bozdağ, 1986: 17). Ancak, Celâl Bayar, söylemlerinde CHP'yi “devlet” partisi olarak göstermişken DP'yi “millet” partisi olarak konumlandırmıştır. Böyle bir söylemle, devlet-millet ayrımıyla ilgili bir tartışma ortamını doğurmuştur. Oysa böyle bir tartışma Atatürk döneminde var olmamıştı. Celâl Bayar, Atatürkçü düşünceyi bir toplumsal düzen veya ideoloji olarak değil sadece düşünme metodolojisi olarak görmekteydi. Millet ya da birey ve devlet çelişkisi Batı dünyasının bir iç tartışmasıydı. Önemli olan bir Batılı devletlerin desteğini almak ve Sovyet komünizmine karşı Batıya yanaşmak ve o devletlerin temsil ettiği düşünülen sistemi Atatürkçü metodoloji ile savunmaktı. Ancak; bu noktada, Celâl Bayar daha çok “pragmatizm” üzerinde durmuştur. Örneğin ekonomi alanında bu pragmatizm çerçevesinde toplumsal düzen olarak Batı tipi bir kapitalizmin, Türk tipi devlet himayesiyle palazlandırılmasını önermiştir.

Görülmektedir ki, 1955 yılından sonra değişen dünya ekonomik konjonktüründe politikaların yönünün anlaşılabilmesi ve iç politikadaki popülist yaklaşımla yapılan devlet harcamalarının artışı dış borçların çevrilememesinin de getirdiği baskı sonucu,

ekonomik kriz ortaya çıkmaya başlarken siyaset arenasında da DP zor duruma düşmüştür. Bununla beraber, DP hükümetini zorlayan gelişmelerin varlığına rağmen iktidar aygıtını elinde tutması ve bunu kendisini eleştiren muhalif unsurlara karşı kullanma eğilimine girmesi ortamı gerginleştirmiştir (Eroğul, 2003: 245). DP hükümetinin bu iktidar aygıtını kullanarak muhalefete karşı bu sertlik politikasını benimsemesinde Celâl Bayar'ın birinci derecede rol aldığı, yönlendirdiği ve hatta başbakan Adnan Menderes'in muhalefete ilişkilerini yumuşatma girişimini engellediği yönlü yorumlar yapılsa da bununla ilgili sağlam kanıtlara ulaşılamamıştır. Ancak, özellikle 1958 sonrasında Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanlığı ve tarafsızlığını yitirdiği konusunda ciddi bir tartışma olmaması da bunu doğrular niteliktedir (Şenşekerci,2000: 235-239). 27 Mayıs 1960'da Türk siyasi tarihinin ikinci demokrasi deneyiminin bir askeri darbe ile sona ermiştir. Başta Celâl Bayar olmak üzere DP mensupları askeri darbenin acımasız ve kindar uygulamalarından nasibini almıştır. Yassı Ada yargılamalarında yetmiş yedi yaşında olan Celâl Bayar, mahkeme sürecinde askeri darbeye; onun hukukuna direnen ve karşı çıkan hemen hemen tek istisna şahsiyet olarak görülmektedir (Bozdağ, 2005: 163-164). Yargılamalar neticesinde ömür boyu hapse mahkûm edilen Celâl Bayar, Kayseri Cezaevi'nden rahatsızlığı sonucu 1964 yılında salıverilir. Bundan sonra merkez sağ politik odaklardan biri olarak aktif siyasete dönmeyen Bayar, akil bir siyasetçi olarak 1970'lerin ortasına kadar siyasal demeçler vermeyi sürdürmüştür. 27 Mayıs askeri darbesinin elebaşısı olarak İsmet İnönü'yü işaret etmiştir (Bozdağ, 1991: 94). Nitekim; "*Bence 27 Mayıs, bir 'fili durum'dur. Osmanlı'dan kalma, geleneksel yönetimimizdeki ordu-medrese işbirliğinin, kanun yapma ve yürütme gücüne karşı direnişi, müdahalesidir.*" demektedir (Bozdağ, 1991: 12-13).

3.1.2. CHP'ye Karşı Baskıcı Devlet Söylemi

DP'nin 1946 genel seçimleri öncesinde kullandığı seçim propagandalarından en önemlisi belki de CHP'yi özellikle baskıcı, diktatör bir yönetim kurmakla suçlamak ve kendilerinin ülkeye hürriyet getireceklerini vaat etmektir. 1946 genel seçimleri, "demokrasi" söylemini amaç edinmiş DP için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Jandarma devlet, eli sopalı devlet ve mağdur olan köylü-halk serzeniş söylemleri DP için CHP'ye

karşı temel argümanları olmuştur. Bu söylemlerin panzehri ise milli iradeye sahip çıkma olarak belirlenmiştir. Özellikle de 1946 genel seçimlerinde, CHP iktidarının emrinde olan mülki amir ve kolluğun halka baskı yaparak CHP lehinde oy kullanmaya zorlaması, oy pusulalarının çalınarak sandıkların değiştirilmesi gibi iddialar, CHP'nin halkın gözündeki imajını büyük ölçüde sarsmasına ve İsmet İnönü'nün "diktatör" olarak görülmesine neden olmuştur (Cumhuriyet, 21.03.1950). Esasında bu husus, sadece 1946 genel seçimlerinde değil ilerleyen yıllarda yapılacak olan bütün seçimlerde CHP'ye karşı kullanılacak bir seçim argümanı olarak Türk Siyasi hayatına miras olarak kalacaktır. Keza, seçim öncesi süreçte Celâl Bayar bu konu üzerinde epey durmuştur. Adana gerçekleşen mitinginde:

Biz millet dâvasını ele aldık. [...] her şeyde ve her şeyde söz her zaman milletin olacaktır. [...] Tazyik yapanlar memleket iradesine, şuuruna itimad etmeyenler, korkanlardır (Vatan, 30.06.1946) diyerek bu konuya son noktayı koymuştur.

Bu sayede, siyasal söyleme millet - devlet ayrımını kazandırmıştır. Hatta; Celâl Bayar, seçim öncesi süreçte CHP'lilerin ülkeye gerçek demokrasiyi kendilerinin getirecekleri yolundaki söylemlerine cevaben DP'nin ülkede tek parti zihniyetine karşı bir söylemle hareket edeceğine değinmiştir. DP'nin iktidar partisini CHP'yi, baskı ve yolsuzluk yapmakla itham etmesi ve bu konuyu bir seçim propagandası haline getirmesi (Çavdar, 2008: 403) iddialarına Celâl Bayar, seçime katılma konusunda *Cumhuriyet Gazetesi*'ne verdiği bir mülakatta: "Ne yapalım. Olan olacak. Demokrat Parti buna karşı da hazır olmak mecburiyetindedir." sözleriyle, iktidar partisi CHP'yi daha seçimler yapılmadan töhmet altında bırakacak bir ifade kullandığı gibi DP'yi de hakkı yenilecek olan bir mazlum durumunda göstermişti (Cumhuriyet, 13.06.1946).

Celâl Bayar, Balıkesir ve Karacabey'de özgür ve baskısız seçim kavramlarının önemini ve bu hususun demokrasiyle olan bağlantısını halka aktarırken, Karacabey'de "sefaleti de kovacağız" (Sevgen, 1951: 128) diyerek halkın refah seviyesini yükselteceklerini vaat etmiştir ve yine Karacabey'de "Birinci emelimiz memleket ve milletin sözünün aşağıdan yukarıya doğru yükseleceğinden" bahsederek demokrasiye vurgu yapmaktadır (Şahingiray, 1999a: 36).

Ayrıca, Balıkesir mitinginde Celâl Bayar, seçimlerin vatandaşın hür iradesini yansıtarak oy kullanması gerektiğinin altını şu ifadelerle çizmiştir:

Vatandaşlar, yeni bir devreye giriyoruz. Bu demokrasinin yükselmesidir [...] Reyleriniz vicdanınızdan kopup gelmelidir. Ve yalnızca vicdanınızın sesini aksettirmelidir. Bunun için seçim tam manasıyla serbest olmalıdır. Ancak bu şartlar içinde rey verilirse milli hâkimiyet tam manasıyla tezahür etmiş olur (Şahingiray, 1999a: 35).

Celâl Bayar, Bursa'da iken İstanbul'dan gelen gazetecilere verdiği beyanatta: “*Yer yer idâre amirleri ve jandarma kumandaları baskı yapmaktadırlar. Vatandaşlar siyasi kanaatlerinden dolayı tazyike uğramaktadırlar.*” demektedir (Şahingiray, 1999a: 37).

Celâl Bayar, İzmir mitingi sırasında millet kavramını DP'ye oy verenler şeklinde konumlandırırken CHP'yi baskı ve zorlama ile halktan uzaklaştığını, bunu önlemenin yolunun DP'nin iktidara gelmesi ile mümkün olabileceğini şu sözleriyle savunmuştur:

İktidar partisi demokratik bir idaresinin gelişmesini her çareye başvurarak hattâ anayasa hükümlerine aykırı olarak önlemeye çalışması seçimlerde kazanmak için her yerde halka hükümet kuvvetleriyle türlü tazyikler yaptırması, bilhassa köylerde vatandaşları dayak altında sindirmek istemesi [...] Halk Partisi her ne pahasına olursa olsun ciddi bir muhalefete yer vermemek istemektedir ve bunun karşısında Türk milleti Halk Partisi'nden tamamen uzaklaşmaktadır. İktidar partisi halktan ayrılmış ve âdeta hükümet teşkilâtı mahiyetini alarak milletin karşısında yer almıştır. [...] milletimizin olgunluğuna inanıyoruz ve kuvveti hak olarak değil, fakat hakkı en büyük kuvvet olarak tanıyoruz (Şahingiray, 1999a: 25-26).

CHP iktidarının başat rolünde, tarihi bir kişilik olmanın verdiği saygınlık ve güçle İsmet İnönü bulunmaktaydı. CHP, 1923'ten 1945 yılına, yani çok partili sistemin somut bir şekilde belirmesine kadar bir nevi tüm halkı ve kesimleri kendi bünyesinde barındıran bir tür koalisyon konumunda yer almaktaydı. DP'nin ortaya çıkmasıyla bu

koalisyon parçalanıyor ve koalisyonun önemli parçaları karşı tarafta özellikle de DP safında yerini alıyordu. Aslında DP'nin programı, CHP'nin programı ile neredeyse aynıdır. Tabii bunda DP'li liderlerin tek parti kültürü ve onun resmi organı olan CHP'nin içinden çıkmış olmaları en büyük etken olarak gösterilebilir. Öte yandan, bir kısım halk için CHP'ye muhalif ve alternatif olmak DP taraftarı olmak için yeterli bir nedendi (Lewis, 1991: 315). Başlangıçta CHP'liler, DP'nin kuruluşunu son derece olumlu karşılamıştı. Celâl Bayar DP'nin 7 Ocak 1947 tarihinde toplanacak olan I. Büyük Kongresi'nde bu durumu açıkça belirtecektir:

Partimizin kuruluşu bir emrivaki olunca iktidar partisinin geniş bir müsamahası ve hatta teşviki ile karşılaşmış olduğumuzu itiraf etmek lâzımdır. İki parti âdeta uzun zamandır birbirinin hasretini çekiyormuş gibi idiler. O kadar ki iktidar partisinin gösterdiği bu ruh haleti bir muvazaa karşısında bulundurulduğu kanaatine yer yer yol açtı. Bu kanaatte her iki partiyi de küçülten bir mana olduğundan şüphe edilemez (Metin Toker, 1970: 116).

Nitekim 1946'dan 1950'ye kadar iki parti arasındaki ilişki, zaman zaman kısa süreli bir bahar havası görünümüne bürünse de genelde politik propaganda yarışı şeklini almıştır. 1950'den sonra ise bu sefer partilerin buldukları mevkiiler değişmiş ancak 1960'a kadar iki parti arasındaki siyasi çekişme yine değişmemiş, üstelik bu durum halk tabanına da sirayet etmiştir. Esasında, iki parti arasındaki ilişkinin sürekli olarak gergin bir atmosferde bulunmasının en önemli nedenlerinden biri, partiler arasında ciddi bir farkın bulunmamasıdır. Bu yüzden de DP'liler sürekli olarak idare amirlerinin baskı yaptıklarını, partinin örgütlenmesini gayri kanuni yollardan engellemeye çalıştıklarını belirtip bir çeşit şikâyet etme, eleştirme ve iktidar partisinden ödün isteme şeklinde bir politikaya yönelmişlerdir. 1946 ile 1950 yılları arasında CHP ile DP arasındaki çekişme ve iki parti arasındaki Türk demokrasisini zenginleştirecek hususlara ilişkin tartışmalar genellikle seçim sistemi, cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusu, idare amirlerinin baskısı yani parti–devlet bütünleşmesi, basın özgürlüğü vs. gibi konularda yoğunlaşmıştır. Bu durum daha sonrasında iki parti arasındaki mevkiiler değiştiği zaman da devam etmiştir. Keza, muhalefette savunulan fikirlerin iktidara geldikten sonra terk edilmesi anlayışı 1950-1960 döneminin de temel özelliklerinden birini oluşturacaktır. 1950-1960

döneminde bu demokratik istekler kendilerine hatırlatıldığında DP’li yöneticilerin öfkelenedikleri ve baskı yoluna başvurdukları görülecektir. CHP’liler, 1946 ile 1950 döneminde DP’lilerin el altından “yasak konuları” işlediklerini ve muhalefetin hiçbir ciddi konuyu gündeme getirmeyip hükümeti sırf eleştiri olsun diye eleştirdiğini iddia etmişlerdir. CHP ile DP arasındaki gerginliği sürekli olarak canlı tutan argüman olarak gereksiz muhalefet ve eleştiri konusu da yine 1950 sonrasının bir diğer karakteristik özelliğini teşkil edecektir. Bu durum ise partiler arasındaki ilişkileri keskinleştirip, demokrasi deneyimine kötü bir başlangıç yapılmasına neden olacaktır. Fakat DP’nin süratle gelişip güçlenmesi gerçeğine de vurgu yapmak gerekmektedir (Çelebi, 2015: 256).

1950 öncesi İsmet İnönü’nün demokrasiye geçme kararı kesindi fakat gidişi arzuladığı gibi durdurmak veya sürdürmek de onun elindeydi. Nitekim 1960 sonrasında Celâl Bayar, verdiği bir mülakatta:

İsmet Paşa iki jandarma eri gönderir, Demokrat Parti’nin merkezini mühürletiverir ve buna Türkiye’de hiç kimsenin sesi çıkmaz. Beni sertleşmeye itmek isteyen arkadaşların bundan haberleri yok. Çünkü Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka tecrübelerini yaşamamışlardır diyecekti (Toker, 1983: 10).

Şayet DP’nin başında kurucu olarak Celâl Bayar bulunmasaydı, demokrasiye geçişin üçüncü denemesi de ilk ikisi gibi başarısızlıkla sonuçlanabilirdi. Zira başka birinde Celâl Bayar’ın tabiatı ve tecrübesi bulunmamaktaydı. Toker bu duruma şu şekilde değinmektedir: “Bayar, neyi göze alıp neyi göze alamayacağını, nereye kadar gidip orayı geçmeyeceğini, hangi adımları ne zaman atacağını harikulade bir sezışte biliyordu” demektedir (Toker, 1986: 8). Yine, 1950 genel seçimleri öncesi Bolu’daki seçim mitinginde halka olan güveninden bahseden Celâl Bayar, seçimleri kazandığı takdirde iktidardan ancak halkın kendisini indirebileceğini şu sözleriyle dile getirmektedir: “*Demokrat Parti milletin yani sizin partinizdir. Beni başkan olmaya layık görmüşsünüz, fakat benim size lâyük olmadığım bir an geldiği vakit beni alaşağı etmezseniz bunun vebali de sizin boynunuzdadır.*” (Şahingiray, 1999a: 50).

Bu konuşmada ve diğer seçim nutuklarında Celâl Bayar, sıklıkla DP'ye oy veren kesimi milletin tamamı olarak görmektedir. Bununla beraber, 14 Mayıs 1950'ye kadar yani DP'nin fiilen ve hukuken iktidarı eline almasına kadar DP kurucularında, İsmet İnönü'nün DP'yi zorla kapatacağı düşüncesi hakim olmuştur.

1950 genel seçimleri öncesinde de siyasi partilerin sözcüleri seçimlere yönelik güvenlik önlemlerinin alınması tartışmalarını sürdürürken yoğun bir şekilde olmasa da CHP'li yerel yöneticiler iktidarlarını yitirmek korkusuyla halk üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır. Celâl Bayar, 1950 genel seçimleri öncesi İzmir'de verdiği seçim nutkunda bu konu üzerinde durmuştur: “*Köy muhtarları ve ihtiyar heyeti hükümetin zoruyla, bâzı yerlerde olduğu gibi jandarma sopasıyla seçilmemelidir*” demektedir (Şahingiray, 1999a: 70).

Yine, Celâl Bayar'ın Mudurnu'daki seçim konuşmasında:

Biz bu memlekette her vatandaşın alını yüksek olarak yürümesini, hükümete iştirakini isterken, jandarma hükümeti istemiyoruz. [...] DP iş başına gelince bunlar ortadan kalkacak demiştir (Şahingiray, 1999a: 46).

Burada, Celâl Bayar devletin bir aygıtı olan jandarma baskısını hükümete bağlamış ve devlet ile hükümet organlarını aynı tarafta değerlendirmiştir. Ayrıca, jandarma baskısının sona ermesinin sadece DP'nin iktidara gelmesiyle mümkün olabileceği üzerinde durmuştur.

DP, 1950-1954 arasında iktidardaki icraatları ile millet faktörünü siyaset arenasına dahil etmiştir. Özellikle köylü kesimin büyük desteğini arkasına alan ve o dönemde köy nüfusunun çok fazla olması dolayısıyla köylerden alınan oylarla DP'nin seçimleri kazanması sonucunu teşkil etmekteydi. DP'nin 1954 yılında yapılacak genel seçimlerde köylerden gelecek oyları alma noktasında sıkıntı çekmeyeceği düşünülmekteydi. Nitekim, 1954 genel seçimlerinden önce DP, temel olarak kalkınma üzerinden köylüye sağlanan desteği vurgulayarak seçmenlerden oy istemiştir.

1954 yılında daha önceki genel seçimde CHP'nin kazandığı Hatay'da verdiği seçim nutkunda Celâl Bayar, geçmiş dönemlerdeki uygulamalara atıfta bulunmuştur:

Her dâvanın sandık başında hallolunacağını söylemişim. Yakında sandık başına gideceksiniz, milli vazifenizi orada yapacaksınız. [...] Sizin sandığa atacağınız reyde eğer isabet varsa bu memleket mesut olur. Eğer sandığa atılacak rey bilfarz (örneğin) isabetli değilse bu memleketi isabetsiz yola sürükleyebilir. [...] Şu halde size şunu tavsiye ederim: Memleketimiz muhtelif devrelere ayrılmıştır. 1946'dan evvelki devir, tek parti devri [...] 1946'dan 1950'ye kadar olan devir, münakaşa devri, muhalefet devri...1950'den bu tarafa olan devir, doğrudan doğruya sizin iradenizle işbaşına gelen meşru hükûmetin devri [...] (Şahingiray, 1999a: 151).

Bu ifadeleriyle Celâl Bayar, DP'nin meşru bir iktidar olduğunu ve yine seçimleri kazanacağını dile getirmiştir. Yine, Hatay'daki seçim nutkunda:

Düşününüz, şahsî ve ailevî menfaatiniz bakımından düşününüz, memleketin umumî seyri bakımından düşününüz. [...] eğer 1950'den evvelki idare işinize geliyorsa reynizi ona göre veriniz. Eğer 1950'den sonraki idare size iyilik getirmişse ve getiriyorsa ve bundan sonra da getireceğine inaniyorsanız reynizi ona göre kullanınız (Şahingiray, 1999a: 151) sözlerini söylemiştir.

Celâl Bayar'ın buradaki sözleriyle esasında kendisinin dile getirdiği 1950 öncesi CHP'nin muhalefet üzerindeki baskıcı söylemine benzerlik taşıdığını belirtmek gerekir. Görülmektedir ki, 1950 yılı sonrasında DP'nin iktidar konumu değişirken aynı zamanda partinin 1950 öncesi CHP iktidarına karşı siyasi tutumu 1950 sonrasında değişmiş ve söz konusu partiler siyasi tutum olarak yer değiştirmiştir.

3.1.3. Tek Parti Zihniyeti Söylemi ve CHP Üzerinden Bürokrasi Eleştirisi

Demokratlar iktidara, kendilerini devlet olarak okuyan bürokrasiye karşı halkı temsil ettikleri iddiası ile geldiler; fakat özellikle 1950 sonrası dönemde uzun süre bürokratik kadroların seçkinci tavırları ortadan kaybolmayacaktı. Söz konusu bürokratik seçkinler ülkedeki hem halkı hem de siyasetçileri demokrasi için yetersiz bulma eğilimi

sergilemekteydi. Bu durum, bürokratik seçkinlerce demokrasiye bağlılığın prensipte olduğunu göstermektedir (Heper, 2006: 137-138). “Köylü milletin efendisidir” anlayışından uzaklaşıp köylü-bürokrat çatışması sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Söz konusu seçkinler, DP’lileri, “Cumhuriyetin değerlerinin ve kurup korumak için savaştıkları kurumlara” karşı tehdit olarak görmekteydiler. Kendilerini, çeşitli özel çıkarları çağrıştıran halkın değil, toplumun uzun süreli menfaatini ifade eden milletin temsilcisi ve lideri olarak algıladılar ve bu rol çerçevesinde kendilerine meşruiyet sağlamaya çalıştılar. Bürokratik seçkinler böyle bir tavır takındılar çünkü onlara göre, siyaset artık ulusun tamamının çıkarlarını korumanın değil, ayrıcalıklı bir azınlığın isteklerini yerine getirmenin aracı olmuş ve bu anlayışa karşı da yapıcı bir söylem gerçekleştirilmişti (Heper, 2006: 139-140). İktidar ülke yönetimi için bir araç olmaktan ziyade; ülke yönetimine ilişkin yaratılmış olan retorik, iktidarın ele geçirilmesi için bir araç olmuştu (Mahçupyan, 2000: 105).

Celâl Bayar, 1946 genel seçimleri öncesinde İzmir’de gerçekleştirilen seçim mitinginde CHP üzerinden tek parti zihniyetini eleştirmiş ve iktidar partisinin demokrasiyi geliştirmediğini şu sözleriyle vurgulamıştır:

Henüz ortadan kaldırılamayan tek parti zihniyeti [...] Bu zihniyet açık veya kapalı ifadelerle milletin henüz olgun olmadığını telkine çalışır. Sanki vatandaş haklarının verilmesi bir nizamsızlık ve kargaşalık yaratmış gibi nizam ve sükûndan bahsedilir [...] Bugünün iktidar partisinde bu zihniyet şiar olmaktadır [...] Halk Partisi bütün hükûmet kudret ve vasıtalarını kendi inhisarında (tekeline) bulundurmakta ve bunlara dilediği gibi tasarruf etmektedir demektir (Şahingiray, 1999a: 25).

1950 genel seçimleri öncesinde Kastamonu’da demeç veren Celâl Bayar, millet kavramına vurgu yapmakta ve millete duyulması gereken inançtan bahsetmektedir:

Memleketi kurtarmak iddiasıyla tek başlarına ileriye atılanlar ve millete inanmayarak, her şeyi kendilerinden bilenler diktatör ruhlu kimselerdir. Bunlar, bazen ilk adımlarda muvaffakiyetler gösterebilirler.

Fakat sonradan hüsrân mutlaktır. Atatürk bütün hareketlerinde Ben Türk milletine dayanıyorum demişti (Şahingiray: 1999a: 53).

DP iktidarı döneminde siyaset seçkinler uğraşı olmaktan çıkarak, geniş halk kitlelerine ulaşmış, böylelikle bürokratik-baskıcı devlet geleneğinin yumuşamasının önü açılmıştır. Celâl Bayar’a göre iktidarın meşruiyeti siyasi düzenin en önemli ayağıdır. Milletın seçimiyle iktidara gelen hükümet, Celâl Bayar’a göre egemenliği hiçbir güçle paylaşmadan hükümdar olmalıdır. Bu sayede, demokrasi ve sivil hükümet söylemiyle bürokrasiye karşı meydan okunmuştur. 1954 genel seçimleri öncesinde Susurluk’ta şeker fabrikasının temel atma töreninde konuşan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, DP’nin iktidar olmasıyla bürokrasinin gücünün kırıldığını dile getirmiştir:

1950 senesinden evvel daha mı rahattınız? 1950 senesinden evvel daha mı kolay para kazanıyordunuz ve 1950 senesinden bu yana daha mı rahatsızsınız? [...] Elbette 1950’den bu yana daha rahatsızsınız, işleriniz hükümet kapılarında daha kolaylıkla görülüyor [...] Ben Reiscumhurum, fakat aramızda herhangi birinizle şahsi hürriyet bakımından, resmî ve vazifeye taallûk edenleri (bağlı olanları) bırakınız, hiçbir fark yoktur (Şahingiray, 1999a: 90-91).

1950’den itibaren siyasetteki belirleyici rolünü yönlendiren millet, 1954 genel seçimlerinden sonra siyaset sahnesini giderek bürokratik seçkincilere bırakmaya başlamıştır. Yani, 1950’de milletın eline geçen siyaset oyununun ipleri, milletın siyasi aktörlükten figüranlığa inmesine dönüşmüştür. Nitekim, DP de seçimlerden sonra yeni bir havaya bürünmüştü, *Burçak*’a göre (1998: 223) parti en kuvvetli olduğu bir zamanda hatalar işleyecek ve kendi bünyesine ve geçmişine uymayacak bir yola girecek gibi görülüyordu. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar başta olmak üzere birçok DP’li, seçimlerde CHP lehine faaliyet göstermiş memurların cezalandırılması konusunda görüş birliği içinde olmuştur. Hatta Celâl Bayar söz konusu memurlar arasında tasfiyenin kaçınılmaz olduğunu belirterek “Ben buradan işe başladım bile. Üç dört kişiye yol verdim. Sıra büyüklere de gelecek” demiştir. Bu sözlerinden Celâl Bayar’ın tek parti zihniyeti bürokrasisine karşı adeta savaş açtığı yorumu yapılabilir.

3.1.4. Cumhurbaşkanın Tarafsızlığı Meselesine Bakış

1938’de Atatürk’ün ölümü sırasında Başvekil olan Celâl Bayar’ın nasıl olup da Cumhurbaşkanlığı makamına İsmet İnönü’nün gelmesine rıza gösterdiği yönündeki spekülatif değerlendirmeler geçmişten günümüze tartışma konusu olmuştur. Celâl Bayar, başta ordunun ve o zamanki adıyla CHF’nin parti örgütünün İsmet İnönü tercihini doğru görmüş ve bundan dolayı İsmet İnönü’yü desteklemiştir. Bu duruma ek olarak da Atatürk sonrası dönemin sorunsuz başlamasını sağlamak için İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığında başbakan olarak dahi kısa bir dönem görev almayı sürdürmüştür.

1946 genel seçiminde iktidar partisinin seçim sürecinde kendi lehinde ve muhalefet aleyhinde haksız rekabet yaratacak imkanlara sahip olduğu, muhalefet partileri tarafında sıklıkla dile getirilmiştir. Hatta, bu imkanların yolsuzluklara varan sonuçlar doğurduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu bakımdan, her türlü haksızlığa karşı yılmadan mücadele etmeye devam eden mağdur bir parti olarak DP seçimlerde var olduğu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, bu söylemle İsmet İnönü’nün toplum üzerindeki karizmatik gücünü seçim mücadelesinin dışında tutarak CHP’nin oylarının düşürülmek istendiği ifade edilmektedir. Nitekim, İsmet İnönü cumhurbaşkanı olmasının yanında seçimlerde devlet başkanı ve parti başkanı olarak aktif rol oynamaktaydı. DP’liler bu konuyu seçimlerde bir propaganda malzemesi halinde kullanmıştır. Özetle, devlet başkanlığının tarafsız kalması gerekliliği sıkça dile getirilmiş ve DP’nin seçim beyannamesinde bu hususa yer verilmiştir (Cumhuriyet, 19.06.1946).

Celâl Bayar’ın 1946 genel seçimleri öncesinde İzmir’deki bir demecinde parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığının aynı güçte kullanılarak CHP’nin DP’ye karşı devlet gücünü kullandığını şu şekilde dile getirmekteydi:

Karşımızda devlet reisliği ile parti başkanlığını aynı zatta birleştiren ve böylece devlet nüfuzunu ve bütün hükümet cihazını elinde bulunduran ve kullanan iktidar partisi vardır (Şahingiray: 1999a: 25).

İsmet İnönü, cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığını birlikte muhafaza etme konusunda “Bu bir anayasa meselesidir... Cumhurbaşkanlarının parti başkanı olmasına

kanunen bir mani yoktur... Zira devletin başı olan cumhurbaşkanının ülke idaresinde yüksek menfaat ve muvazene gerektiği zaman kullanabileceği hiçbir gücü yoktur... Cumhurbaşkanı, çokluk partisinin lideri olacağı tasavvur edildiği için bu sıfatla manevi nüfuzu, muvazene ve ahengi muhafaza edebileceği düşünülmüştür” demişti. Yani 1924 Anayasası’na göre cumhurbaşkanının görevini yerine getirebilmesi, onun, Mecliste bir çokluğa dayanmasına bağlıdır. Bu yüzden de partisiyle seçimlere gittiği vakit onu kazanmaya çalışması, her vatandaş gibi onun da doğal hakkıdır. Bu doğrultuda çözüm cumhurbaşkanının milletvekillerinden ayrı ve başka bir seçimle göreve gelmesidir. Böylece hükümete ve meclise karşı, tayin edilmiş bazı yetkileri olacaktır (Çelebi, 2015: 261).

DP’nin iktidara gelebilmesi için öncelikle iktidar partisi CHP’nin halk nazarındaki gücünü kırması ve bu gücü kendine çekmesine yönelik politikalar geliştirmesi gerekmektedir. DP’liler seçim süresince, Milli Şef’li tek parti yönetiminin egemen olduğu dönemdeki CHP’nin icraatlarını eleştiri konusu yapmaktaydı. Bu hususta, Milli Şef dönemi CHP’inde diktatörlüğün hüküm sürdüğü söylemi ön plana çıkartılacaktı ve böylece CHP’nin siyasal anlamda kendini değiştirmesi gündeme gelecekti. Dolayısıyla; CHP cephesinde, artık tek parti döneminin bittiğine ve DP’nin diktatörlük suçlamalarının gerçeği yansıtmadığına yönelik açıklamalar yapılmaktaydı. Aslında, burada CHP’lilerin gözünde iktidarlıklarının imajı düzeltilmek istenirken DP’lilerin gözünde bu durum iktidar partisini halk nazarında güçsüzleştirmek olarak okunabilirdi. İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olarak CHP’nin seçim kampanyalarına katılması ve seçim meydanlarında CHP lehine yönelik yaptığı konuşmalar tarafsızlık ihlali olarak nitelendirilmekteydi. Esasında, CHP’nin seçim propagandaları içinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün rolü büyük öneme sahiptir. Daha öncesinde; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihli beyanname ile hem CHP’ye hem de DP’ye eşit mesafede duracağını bir nevi sözünü vererek kendisini partiler üstü bir konumda göstermişti (Karpaz, 2010: 166). Ancak bu durumu, 1950 yılı Mart Ayı sonlarına doğru sona erdirecek olan İsmet İnönü, seçimlere kadar CHP lehine propaganda gezilerine katılmıştır. Hatta, İsmet İnönü Kırıkkale’de yaptığı 25 Mart 1950 tarihli bir konuşmada, CHP’nin 28 Nisan’da yayınlanacak seçim beyannamesinin ipuçlarını dahi bizatihi kendisi vermiştir (Cumhuriyet, 26.3.1950). Yani, İsmet İnönü’nün seçimler konusunda bizatihi kendisinin yaptığı açıklamalar DP’lilerin temel

olarak halka aşılamaaya çalıştığı iktidarı değiştirebileceklerine yönelik siyasi bilincin gelişmesine sebebiyet verecekti. Sonuçta, bu türden açıklamalar halkın iktidara olan güvenini arttırmak yerine, muhalefete olan güveni arttırmaya yönelik çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktaydı. DP'nin temel söyleminde iktidarı değiştirebilecekleri kanısı yatmaktadır. CHP'nin bir nevi kendisini aklamaya yönelik söylemler geliştirmesi özellikle seçim sonuçlarına etki yapabilecek olan kararsızların ve farklı sebeplerden DP'yi desteklemek isteyen fakat iktidarın eski gücünü tasavvur ettiğinde şüpheli kalan kesimlerin kitleler halinde DP'ye kaymasına neden olacaktı. DP'lilere göre CHP konuşmacıları hükümet adına konuşuyormuşçasına seçim kampanyalarında faaliyet gösterdiği ifade edilebilir. Yani, seçmenin büyük bir kısmı, hükümetin tek olduğu ve CHP konuşmacılarının hükümetin adamları olduğu görüşüne takılarak seçimde CHP'ye oy verecekleri düşünülmekteydi. CHP'li yöneticilerin bu türde yaptıkları konuşmalara karşı DP'lilerin halkı ikna etme çabaları söz konusu olmaktaydı.

Çok partili dönemin ilk genel seçimi esnasında CHP ile DP arasında ortaya çıkan gerginlik, Ankara'da 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi'nde, kamuoyunda ve basında önemli bir yer tutan Hürriyet Misakı'nın ilan edilmesiyle birlikte daha da yükselmişti. Hürriyet Misakı isimli raporda anayasaya aykırı anti-demokratik kanunların değiştirilerek yerine demokratik kanunların konulması, seçim kanununun demokratik bir tarzda yeniden düzenlenmesi ve devlet ile parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi isteniliyordu (Cumhuriyet, 08.01.1947). DP'liler, raporda belirtilen isteklerin yerine getirilmemesi durumunda Meclisi terk edip sine-i millete döneceklerini ilan etmişlerdi. DP'nin bu çıkışı CHP kanadında sert bir şekilde eleştirilmişti. CHP'lilere göre Hürriyet Misakı özellikle de sine-i millete dönme kararı bir tehdit, bir ihtilal ve bir isyan dilydi. Zira meclisi terk etme fikri TBMM'nin otoritesini sarsmaya yönelik bir girişim olarak görülmekteydi (Cumhuriyet, 16.01.1947). 29 Ocak 1947 tarihinde, Türkiye'deki komünist faaliyetler hakkındaki bir sözlü soruya cevap vermek üzere konuşma yapan İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, komünistlerin DP'ye nüfuz ettiklerini ve Mareşal Fevzi Çakmak'ı kendilerine alet ettiklerini ileri sürmüştü (Cumhuriyet, 30.01.1947). Ardından sözü 21 Temmuz seçimlerinden sonraki komünist taktiğine getirerek meşru muhalefetin, gayri meşru muhalefete alet olabileceğini ima etmişti. DP'lilerin genel görüşüne göre ise CHP'liler, Komünistliğin çok tehlikeli bir vaziyet aldığını ileri sürerek antidemokratik tutum ve

davranışları devam ettirmek çabasıındaydılar. Bu suçlamaları cevaplamak için 8 Şubat'ta bir beyanname yayınlayan Celâl Bayar, iddiaların şu amaçlara dayandığını öne sürmüştü: DP'yi komünist hareketle ilgili ve şaibeli göstermek, Mareşal ile partiyi birbirinden ayırmak, anti-demokratik kanunları komünistlere karşı zorunlu olarak elde tutuyormuş gibi göstermek, sıkıyönetimin devamını sağlamak ve eğer DP meclisten çekilirse bunda komünist bir etki olduğunu iddia edebilmek içindi (Cumhuriyet, 09.02.1947). Bununla beraber DP, Hürriyet Misakı'nda belirttiği istekler yerine getirilmediği suretçe, CHP'yi psikolojik yönden köşeye sıkıştırmak adına, yapılacak tüm seçimleri protesto etme taktiğini sürdürdüğü görülecekti. İktidar partisi CHP safında, DP'nin vatandaşlar arasında "itimat havasını bozduğunu" dolayısıyla ülkedeki milli birliği tehdit eden bir şiddet politikası takip ettiğini ileri sürmüş; muhalefet ise vaktiyle şiddet politikasını asıl takip edenlerin iktidardakiler olduğunu söyleyerek kendilerinin asla bu tarz bir yola sapmadıklarını ve gelecekte de sapmayı düşünmediklerini belirtmişlerdi (Yeni İstanbul, 08.01.1950).

DP'liler 7-9 Ocak 1950 tarihleri arasında Ankara Gar Gazinosu'nda bir danışma toplantısı düzenledi (Yeni Sabah, 08.01.1950). Bu toplantıda görüşülen konular ve alınan kararlar 13 Ocak tarihinde bir tebliğ ile basında yer almıştı. Bu beyannameyle gelecek seçimlerin dürüst bir şekilde yapılmasının önemi ve gerekliliği bir kez daha ortaya konmuştu. Şayet 1946 genel seçimlerinde olduğu gibi 1950 seçimlerine de bir şaibe bulaşacak olursa, DP seçimlere iştirak etmeyeceğini ya da seçimlere katılsa da meclisten çekilebileceğini belirtmişti (Akşam, 13.01.1950). Öte yandan Celâl Bayar, DP'ye atfedilen "milli husumet andı" iddiaları ile ilgili olarak, böyle bir durumun söz konusu olmadığını ve bunu iktidarın uydurduğunu söyleyerek:

[...] DP, kararı düşünerek alır ve aldığı kararda sebat eder. Biz bu kararın meşruiyetine ve yerinde oluşuna inanıyoruz ve nihayet bu kararın hiç olmazsa bu memlekete zarar getirmeyeceğine kaniiz. Görülüyor ki biz değil, onlar, bu tahripleri ile DP'ye husumet telkin etmişlerdir demişti (Yeni İstanbul, 08.01.1950).

Yani muhalefete göre DP'nin ikinci büyük kongresinde ilan edilen ve iktidar tarafından "Milli Husumet Andı" olarak adlandırılıp yanlış tefsirlere yol açan

beyannamenin amacı bir tehdit ya da halkı isyana teşvik değildi. Yine, İsmet İnönü'ye partisinin Çankırı il kongresinde yaptığı konuşmayla cevap veren DP lideri Celâl Bayar, memlekette bir kardeş kavgasına izin vermeyeceklerini, amaçlarının ülkede dürüst bir seçim geleneği kurmak olduğunu söylemiş ve asıl DP'lilerin kendilerine karşı girişilmiş olan şiddet hareketlerini, şayet CHP'liler dürüst bir şekilde hareket ederlerse yani 1946 seçimlerinde yaptıkları yanlışları tekrar etmezlerse, affetmeye hazır olduklarını belirtmişti (Cumhuriyet, 06.04.1950).

1950 genel seçimleri öncesinde Celâl Bayar, İzmir'deki seçim nutkunda anayasanın değiştirilmesi ve bir cumhurbaşkanlığı sorunun yaşandığı, parti genel başkanlığı ile cumhurbaşkanlığın birbirinden ayrılması gerektiğini şu sözleriyle bahsetmektedir:

Halk Partisi Kurultayında Cumhurreisi olan zatın genel başkan sıfatını muhafaza etmekle beraber başkanlık işlerine karışmayacağı, bunların genel başkan vekili tarafından idare edileceği kabul edilmişti. [...] Bu memlekette anayasa tadile muhtaç olmakla beraber asla bir anayasa buhranı yoktur. Fakat devlet reisinin aynı zamanda bir parti genel başkanı sıfatıyla vazife ve selâhiyetlerinin tedahül etmesinden (karışmasından) bu memlekette, bir devlet reisliği buhranı vardır (Şahingiray, 1999a: 71).

1950 genel seçimleri sonucunda iktidara gelen DP'nin kurucusu ve Başkanı Celâl Bayar, Cumhurbaşkanı olmuş ve seçim öncesinde DP'nin savunduğu parti başkanlığı ile devlet Başkanlığının ayrılması ilkesine göre DP Genel Başkanlığından istifa etmişti. Daha sonra DP Genel Başkanlığına Adnan Menderes seçilmişti. Böylece Cumhuriyetin ilanından itibaren ilk defa parti başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı birbirinden ayrılmıştı fakat eskiden olduğu gibi Cumhurbaşkanı'nın DP mensubiyeti ve milletvekilliği devam etmişti. Celal Bayar tarafından DP iktidarı döneminde tarafsız davranmadığı gerekçesiyle başta muhalefette yer alan CHP'liler tarafından tenkit edilmişti. 1954 yılı genel seçimlerinde de CHP'liler tarafından Cumhurbaşkanı'nın parti liderliğinden gelmesi noktasında partiyle kader birliği yapması, seçim kampanyalarına faal bir partili olarak katılması ve partili olarak kalması yönünde eleştiriler yapıldı.

Celâl Bayar eski partisiyle arasına, anayasa gereği, yeterince mesafe koymadığı için ve bu yüzden DP'nin fiili başkanı olarak nitelendirilmekteydi.

Celâl Bayar, seçimler boyunca, 1950 genel seçiminden önce çok eleştirdikleri tarafsız Cumhurbaşkanlığı konusunda tam tersini yapmaya başladı. Hatta, elinde DP'nin “D” ve “P” harflerinden oluşan simgesini taşıyan bir bastonla vilayetleri dolaşmış, seçim gezilerine çıkmış, bastonu ile selam vermesi büyük tartışmalara yol açtığı söylenebilir. Nitekim, 1954 seçimleri de, DP'nin zaferiyle sonuçlanırken Celâl Bayar yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Celâl Bayar, 1954 genel seçimleri öncesinde Bursa'da yaptığı seçim konuşmasında CHP'nin kendisinin cumhurbaşkanlığı sıfatını kullanarak seçim kampanyalarında taraflı davranması eleştirilerine karşı şu ifadelerle değinmiştir:

Bir Devlet Reisi ki, partisi ile iktidara gelir, dört sene çalışır ve dört sene çalıştıktan sonra ekseriyeti kaybederse onunla beraber düşer. Şu halde o Devlet Reisinin intihap (seçim) zamanında rolü ve vazifesi ne olmak lâzımgelir. [...] Ben şahsımdan bahsetmiyorum. Prensipten ifade ediyorum. Aynı zamanda bizim Anayasamızın hükümlerine göre Devlet Reisi olacak kimse evvelemirde (önce) mebus seçilmelidir. Çünkü Devlet Reisi mebuslar arasından seçilir. Şu halde intihap zamanında ağzını kapayan bir insan nasıl mebus olabilir ve mebus olmadığı takdirde nasıl devlet reisi seçilebilir? [...] Eğer bir insan siyasî hayatına devam edecekse mutlaka kendisini intihap zamanında milletine tanıtmak ihtiyacındadır ve millet de onu yakından bilmek ihtiyacındadır (Şahingiray, 1999a: 97-98).

Celâl Bayar'ın, cumhurbaşkanlığının tarafsızlığı konusundaki bu ifadeleriyle seçimlerde DP lehine çalışmada kendisine meşru bir alan yaratmaya çalıştığı görülmektedir. 1924 Anayasasına göre; Cumhurbaşkanı, Meclisteki kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir ve yeniden seçilme imkanı tanınmıştır. Ancak, bir kimsenin cumhurbaşkanı olabilmesi için öncelikle mecliste görev alması yani Celâl Bayar'ında yukarıda ifade ettiği gibi önce milletvekili olması gerekmektedir. Bu bakımdan, 1924 Anayasası Cumhurbaşkanlığı bölümünde bir boşluk bulunmaktadır. Bu hususta, DP iktidarı döneminde Anayasada herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu konu ile ilgili Celâl Bayar'ın Hatay'daki nutkunda:

İntihap zamanı yaklaşmıştır veyahut gelmiştir. Ben Devlet Reisi olarak şu dakikaya kadar Anayasa'nın çizdiği hudutlar dahilinde vazifemi bitaraflıkla ve iyi bir surette ifa ettiğime kani bulunuyorum. Eğer size memleket meseleleri hakkında izahat verirsem, bu bitaraflığımı ihlâl ederek memlekette politika yapmak mânasına gelmemelidir. Çünkü ben, mesuliyet deruhte etmişimdir ve vazifem yakında hitam (son) bulacaktır. Şu halde size, memleketimizin ne halde olduğunu ifade etmeliyim. [...] Amma Celâl Bayar'ın da dahil olduğu bir kuvvet vardır. İşte ben öyle görüyorum ki, sizi coşturan o kuvvettir” ifadeleri kullanırken taraflı davranmadığını fakat DP'nin yeniden iktidara gelmesi yeniden cumhurbaşkanı seçileceğini ima etmiştir (Şahingiray, 1999a: 149).

Yine, 1946 ve 1950 genel seçimlerinden önce İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı makamını kullanarak CHP'ye oy istemesini sıklıkla eleştiren Celâl Bayar, 1954 ve 1957 genel seçimlerinde aynı uygulamayı kendisi de sergilemekteydi. Ayrıca, günümüzde dahi tartışma konusu olan partili cumhurbaşkanının bir örneğini 1950 ila 1960 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı makamında olan Celâl Bayar'ın tatbik ettiği görülmektedir. Bununla beraber; Celâl Bayar, 1957 genel seçimlerinde de fiiliyatta cumhurbaşkanlığı makamını DP lehine kullanmıştır denilebilir.

Diğer taraftan; 1954 genel seçimleri kapsamında Celâl Bayar, Anayasa değişikliğine ilişkin görüşlerini ilk kez en son mitingi olan Eskişehir'de dile getirmiştir:

Başvekil Anayasanın tâdilinden (değişmesinden), tâdil olunacağından bahsettiler. Bende aynı fikirdeyim. Memleketimizde Anayasa buhranı yoktur. Anayasa yapıldığı zaman insanların hak ve hürriyetlerini tamamen teminat altına almıştı. Fakat bugünkü vasıl olduğumuz ileri demokrasi rejimine göre tâdile muhtaç noktaları vardır (Şahingiray, 1999a: 161).

Anayasanın değiştirilmesi hususunda Celâl Bayar, 1954 genel seçimleri öncesinde sinyal vermişti ancak daha sonraki süreçte anayasa ile ilgili herhangi bir değişiklik yapılmayacaktı.

3.1.5. Altı İlke Konusunda Siyasi Tutum

DP, daha önce de üzerinde belirtildiği gibi 7 Ocak 1947 yılında kendilerinin tanımladıkları şekilde “Hürriyet Misakı” olarak adlandırılan bir kongre yapmıştır. Bu kongrede 1946 genel seçimlerinde DP aleyhine yaşanan olumsuz durumların tekrar edilmemesi için, başta seçim konusunda değişiklik yapılması ve anti-demokratik kanunların kaldırılması gibi önemli bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararlar uygulanmadığı takdirde “sine-i millet”e dönüleceğinin bildirilmekteydi. Diğer taraftan, DP’nin kongre kararlarının “Entrika ve İhtilal Hürriyeti”, kongreye katılanlarınsa “Kana Susamış Hürriyet Kahramanları” şeklinde anılması durumu da yaşanmıştır (Karpaz, 2010: 273-274). Yine, muhalefetin eleştirilerine karşı CHP iktidarı, demokrasi yönünde adımlar atmakta kararlı bir şekilde hareket etmekteydi. İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947 Beyannamesinde “Cumhurbaşkanı” sıfatıyla inisiyatif olarak ve bir nevi DP’nin “demokrasi kahramanı” görünümüne ket vurarak demokratik reformların atılmasında bizatihi aktif rol oynamıştır. Bu arada CHP’nin, parti içinde pragmatist bir yaklaşım sergilendiğinden bahsetmek gerekir. CHP’nin 1947 yılında yapılan kurultayında parti örgütü ve görevleri, basın, devletçilik ve okullarda din öğretimi gibi konularda büyük bir evrim geçirmiştir. Hatta; kurultayda, altı ilkenin yeniden yorumlanması ve CHP’nin ılımlı bir parti olarak “ortanın sağ”ında bir pozisyon almasına zemin hazırlanmıştır. Tüm bu uygulamalar, 12 Temmuz Beyannamesi’yle başlayan parti anlayışındaki liberalleşmenin yanında kamuoyunun dikkate alındığının da bir göstergesidir. Parti, katı devrimci rejim anlayışı ve devrimlerin benimsenmesi için sertlik öngören uygulamalarından uzaklaşarak liberalist bir evrim geçirmeye gitmiştir. Hakeza, 1950 genel seçimlerinde iktidarı elde eden DP, CHP’nin “inkılâba ihanet” olarak gördüğü ve “seçimleri kaybetme pahasına” mücadele edeceğini söylediği Türkçe Ezan zorunluluğunu CHP’nin de desteğini alarak 16 Haziran 1950’de kaldırmayı başarmıştır. CHP’nin kanuna destek vermesi, partinin değişen konjonktüre ayak uydurduğunu ve kamuoyunu dikkate alarak devrimler konusundaki katı tutumundan vazgeçtiğini göstermektedir (Karpaz 2010: 146).

Seçim döneminde CHP’li yöneticiler tek parti döneminden farklılaştıklarını halka belli ettirecek hususlar üzerinde durmaktaydı. Bu hususta, 27 Nisan 1950

tarihinde CHP'nin seçim beyannamesi açıklandı. Temel olarak beyannamede tek parti döneminden daha liberal politikalara ağırlık verileceğinden bahsedilmektedir. Örneğin; özel teşebbüse daha çok olanak sağlamak, ekonomik alanda devletin rolünü azaltmak, yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırmak, Türk lirasının değerini korumak, vergi reformunu gözden geçirmek, köylünün ve şehirlinin hayat şartlarını iyileştirmek gibi ekonomiyle ilgili düzenlemeler bu beyannamede yer almaktaydı. CHP, devletçiliği sınırlandıracağına üzerinde durmaktaydı. Yine, Cumhurbaşkanının görevinin tekrar ele alınması, bölge yöneticilerinin özerkliğinin artırılması gibi siyasi ve idari düzenlemelerde bu beyannamede geçmekteydi. Beyannamenin en ilgi çekici noktası ise CHP'nin altı oku anayasadan çıkartabileceğine dair yapmış olduğu vurgu olmuştur (Cumhuriyet, 28.04.1950). “Altı Ok”un kaldırılması meselesinde halkın gözünde CHP'nin tek parti yönetiminden ayrı tutulacağı düşüncesinin yattığı söylenebilir. Böylece, daha da artmış bir halk desteğinin CHP'ye seçimleri kazandıracığı fikri gelişme gösterecekti. Altı Ok'ta hem halkçılık hem de devletçilik birbirinden ayrı var olamayacak temel ilkeler olarak yer almıştır. Özellikle, bu iki ilkedeki ödün verileceği tartışılmaktaydı. Ancak, 1950 seçimleri sonucunda bu türden çabalar aslında CHP iktidarını daha da güçsüzleştirmiş ve yeni bir partinin iktidara gelmesini hızlandıracak etkide bulunduğu söylenebilir.

CHP tarafından DP'nin Atatürk ilke ve inkılâplarına karşı bir duruş sergilediği yönündeki eleştirilere (Ulus, 08.01.1950) Celâl Bayar, DP'nin mücadelesinin milli mücadelenin bir devamı olduğunu söylemiştir. Ona göre, “*milli mücadelenin askeri ve dış siyaset cepheleleri zaferle neticelenmişti lakin güç olan hâkimiyeti kayıtsız, şartsız millete mal etmek keyfiyeti tahakkuk ettirilememiştir. Atatürk İnkılâpları'nı aynen muhafaza edecek olan DP, milli bir teşekkül olarak, bu önemli görevi de yerine getirerek Atatürk İnkılâbı'nı tamamlama onuruna erişmiş olacak.*” demekteydi (Cumhuriyet, 01.05.1950).

DP, CHP'ye muhalif olan birçok farklı kesimi bünyesinde barındırmaktaydı. Bunlar arasında yer alan bir grup ise DP'li liderleri sürekli olarak CHP'ye karşı daha sert bir şekilde muhalefet yapılması konusunda uyarmakta ve onları pasiflikle suçlamaktaydı. Halbuki, Celâl Bayar'ın başını çektiği kurucular “kontrollü bir muhalefet” ten yanaydılar. Çünkü onlar Terakkiperver ve Serbest Fırka tecrübelerini

yaşamakla kalmamış, aynı zamanda tek parti iktidarının bizzat içerisinde çeşitli görevler olarak CHP'deki devlet düzeni ve rejimini, kişinin önünde tutan ve altı ok'ta kök salan devletin bekası kavramının ne kadar önemli olduğuna da tanıklık etmişlerdi. Kısacası DP kurucularının bu endişelerinde haksız olmadıkları bir gerçektir (Çelebi, 2015: 257).

3.1.6. Devletçilik İlkesine Eleştiriler

Atatürk döneminde hükümette yer alan İsmet İnönü de Celâl Bayar da devletçi politikalarının uygulayıcıları olmuştur. Devletçilik, İsmet İnönü politikası olmadığı gibi bizzat Celâl Bayar da İktisat Vekili olarak I.Beş Yıllık Kalkınma Planını uygulamış ve Türkiye'nin en devletçi döneminde İktisat Bakanlığını yapmıştır. Ancak, o dönemlerde, Celâl Bayar daha çok geçici bir devletçilik anlayışını savunuyorlardı. Yine, Celâl Bayar'a mâl edilen İş Bankası grubu aslında bir İş Bankası grubu değil, özel teşebbüsün devletçe desteklenmesini savunan ve CHP kadrolarının teşebbüsler olarak zenginleştirilmesini isteyen dar bir çerçevede ortaya çıkmıştı. İş Bankası Atatürk'ün kurdurduğu ve kamusal yönü ağır basan bir bankadır. Celâl Bayar'ın İş Bankası Genel Müdürü olarak daha farklı bir ekonomik model savunduğu görülmektedir. Aslında Bayar, bu dönemde devletçiliğe karşı gözükmek için “güdümlü ekonomi” ve “ılımlı devletçilik” taraftarı gözükmektedir. Öte yandan Celâl Bayar devletçiliği yaratan koşulları şu şekilde tanımlar:

Milli sermayelerin, çabuk ve maksatlarımıza uygun bir bünye alabilmemize kifayet edecek kadar çok ve kuvvetli olmaması idi. Bir taraftan bu sebep, diğer taraftan dünya ekonomik şartlarının geçirdiği istihaleler, devleti, sanayi işleri ile daha yakından ve radikal olarak uğraşmaya sevk etti. Devlet, bu yeni telâkki ile ve kendi kuvvetine dayanarak, memleketin birinci derecede ehemmiyetli sınaî mevzularını tahakkuk ettirmek vazifesini üzerine aldı (Şahingiray, 1999b: 90-91).

Devletçiliği bir amaç olarak değil araç olarak gören, ekonomide devletin rolünü özel sektörün gücünün yetmediği yerde devlet rol oynaması gerektiğine inanan bir çizgideydi. 1946 genel seçimleri propagandası dâhilinde Adana gezisinde devletçilik ile ilgili sorulan bir soruyu ise Celâl Bayar:

Ata demişti ki: İktisatta esas teşebbüs şahsi ve hususi sermayedir. Biz devletçiliği memlekette boş kalan yerleri bir an önce doldurmak için alıyoruz şeklinde cevaplandırmıştı (Akşam, 30.06.1946).

Aynı yerdeki bir diğer konuşmasında: *“Devletçilik ile iktisadi teşebbüsler daima muvazi gitmeli, birbirlerini desteklemeli, baltalamamalıdır. Devlet kapitalizmi yapılmamalı ve bu, fert kazancına mâni olmamalıdır. Bizce esas fert kazancıdır. Devletçilik memleketteki boşlukları bir an evvel doldurmak için on beş sene evvel elzemdi.”* demektedir (Şahingiray, 1999a: 17).

Devletçilik uygulamasının geçici bir süreliğine uygulandığında devlet eliyle yaratılan kapitalizmin karşında olduğunu dile getirmiştir. Bir önceki bölümün devamı niteliğinde Devletçilik ilkesine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Devletçiliğin Atatürk ilke ve inkılâpları arasında yer aldığını ve kendisinin de bu ilkenin uygulanmasında payı olduğunu vurgulayan Celâl Bayar, devletçiliğin dönemin şartları dahilinde uygulandığı ve her zaman değiştirilebileceğini savunmuştur (Şahingiray, 1999a: 17). Buradan hareketle, ilerleyen zamanda altı ilke içerisinde ilk olarak devletçilik ilkesinden ödün verilmeye başlandığını belirtmek gerekir. Bu hususta, Celâl Bayar’ın ekonomik görüşü adlı bir sonraki bölümde daha detaylı analizler yer bulmaktadır.

Yine, seçim süreci boyunca, DP’lilerin ekonomi alanıyla ilgili bir diğer eleştiri getirdikleri nokta ise CHP’nin uyguladığı devletçilik politikası üzerinedir. Parti başkanı Celâl Bayar seçim meydanlarında yaptığı konuşmalarda bu konudaki düşüncelerini sıklıkla dile getirmekteydi. Ona göre, *“Devletçilik memleketteki boşlukları doldurmak için 15 sene evvel elzemdi.”* Ancak, artık o kadar da sıkı uygulanmasına gerek yoktu, *“ferd kazancı esas”* olmalıydı (Cumhuriyet, 30.06.1946). Celâl Bayar Osmaniye gezisindeki bir hitapta şöyle söylemekteydi: *“Atatürk zamanındaki devletçilik memlekete hizmet etmekte. İtiraf etmek lazım ki son zamanlarda bu iş böyle olmadı. Tamamen tersine döndü... Siz bunu benden daha iyi bilirsiniz. Mesele devletçilik prensibinde değil bu prensibin takibindedir... Demokrat Parti devletçiliğe taraftardır. Yapılan fabrikalardan devlet kapitalizmi menfaatlanırsa bugünkü neticeler doğar. Bir vatandaş bir fabrika yaptığı zaman devlet sermayesiyle ona rakip olmamak lazımdır.”*

(Vatan, 01.07.1946). Celâl Bayar, devletçiliğe karşı değil, devlet kapitalizmine karşı olduğunu denilebilir. Celâl Bayar, devletçilik ilkesine eleştirilerde bulunmaktadır fakat bu eleştirilerini Atatürk dönemi devletçiliğini ayrı değerlendirerek ya da hariçte bırakarak yapmaktadır.

3.1.7. Laiklik ve Din Konusu: Muhafazakârlaşan Siyaset Üzerine

II. Dünya savaşı boyunca ve sonrasında ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan tepkilerle toplumun genel ahlakın bozulduğu ve din duygusunun zayıfladığı yönünde değerlendirilmeler ortaya çıkmaktadır. Jaeschke'e göre (1962: 98-102); bu şekilde maddi yıkımın doğurduğu ekonomik sıkıntıdan doğan itirazlara karşı dinin, panzehir olarak kullanıldığı dile getirilmektedir. Buna rağmen çok partili hayata geçildikten sonra dahi yeni kurulan partiler, parti programlarında ve söylemlerinde lâiklik ilkesinin kullanımını hususunda dikkat etmişlerdir. Nitekim, DP genel başkanı Celâl Bayar, 1946 genel seçimleri öncesi propaganda faaliyeti olarak halka dağıtılan parti beyannamelerinde dikkat edilecek hususu şu şekilde açıklama gereği duymuştur:

[...] Ancak bu gibi beyannamelerde parti programı çerçevesinden dışarı çıkılmaması, programın metin ve ruhuna aykırı tefsirlere yer verilmemesi ve bilhassa nezaket ve ehemmiyeti izaha lüzum göstermeyecek kadar açık olan lâiklik meselesinden asla bahsedilmemesi...Şurası katî ve açık, açık surette bilinmelidir ki, her türlü çalışmalarımızda dinden ve dolayısıyla laiklikten bahsetmek memleket ve partimiz aleyhine zarar verebilir (Şahingiray: 1999c: 439).

Kuşkusuz bu tutumda Türk siyasi hayatında kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve fesh edilen Serbest Fırka gibi örneklerin etkisi bulunmaktadır.

DP yöneticileri, daha kuruluş aşamasındayken parti programlarını tamamlayıp hükümete sunmadan önce İsmet İnönü'nün onayını almak gerektiğini düşünmüşler ve bu amaçla da Celâl Bayar parti programıyla birlikte Çankaya'nın yolunu tutmuştu. İsmet İnönü ve Celâl Bayar arasında geçen görüşmede ise Bayar, İnönü'nün çok partili sisteme geçmek konusunda samimi olduğunu ancak "irtica, eğitim seferberliği ve dış

politikada ayrılık” konularında çok titiz olduğunu ve bu konularda kesinlikle bir taviz vermeye tahammül etmeyeceğini anlamıştı. Bunların ötesindeki her türlü eleştiri ve siyasi gerginliğe ise İsmet İnönü’nün tahammül göstereceği Celâl Bayar tarafından anlaşılmıştı (Çelebi, 2015: 258).

Celâl Bayar'ın CHP'nin jandarma ve bürokrat baskısına dayanan tek parti yönetimine son verilmesi yönündeki gayretleri, hürriyet ve demokrasiye yönelme adı altında halk tarafından memnunlukla karşılanmış olmakla beraber din ve düşünce hürriyetleri konusunda izlediği politika tasvip edilmemiştir. Celâl Bayar esas itibariyle demeçlerinde ve mitinglerde din konusuna pek değinmemiştir. DP genel başkanı sıfatıyla 1 Nisan 1946’da müteşebbis heyeti başkanlığına gönderdiği bir yazıda laiklik meselesinden asla söz edilmemesini istemiş, 1 Şubat 1948’deki Yozgat konuşmasında her ana babanın evlatlarına din dersi vermekte serbest olduğunu ifade etmiştir (Şahingiray, 1999c: 223). 30 Haziran 1946 tarihinde Adana’daki parti merkezinde yaptığı konuşmada Celâl Bayar, dini siyasete asla alet etmeyeceklerini vurgulamıştır (Şahingiray, 1999a: 18). Nisan 1949’da partinin Bursa il kongresinde yaptığı konuşmada din ve laiklikle ilgili görüşlerini ise şöyle dile getirmektedir:

[...] Evet biz Müslümanız ve Müslüman olarak kalacağız. Şunu ehemmiyetle ve ısrarla tekrarlamak isterim ki laiklik prensibi buna asla mani değildir. Bugün bizi inandıığımız gibi ibadet etmekten mânenen hiçbir kimse yoktur ve hiçbir zaman da olmayacaktır (Cumhuriyet, 04.04.1949).

Aynı gazetede bir habere göre Celâl Bayar’ın Bursa’daki bu konuşmasının “Türkiye’de şeriatı ve irticayı yaşatmayacağız” şeklinde yazılması büyük tartışmalara sebep olmuş, ancak Celâl Bayar bu sözleri söylemediğini ifade ederek tekzipte bulunmuştur. Öte yandan; Celâl Bayar, 30 Nisan 1950 tarihindeki Kastamonu genel seçim mitinginde partisinin din konusundaki duruşuna şu sözleriyle açıklık getirmiştir:

Din mukaddes bir mefhumdur. Onun hususi menfaatlere, siyasi ihtiraslara alet edilmesi bizzat bu kutsî mefhuma hürmetsizliktir. Onun için programımızda şu kayıt da vardır: Dinin siyaset âleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü (dayanışmayı) bozacak şekilde

propaganda yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmayacaktır (Şahingiray, 1999a: 54).

1950 seçimleri öncesinde hem CHP'li hem de DP'li yöneticiler seçim konuşmalarında dinsel konulara da ağırlık vermişlerdir. Yine, hem CHP hem de DP, kitleleri etkileyebilmek için dinsel sembol ve kişileri de seçim stratejilerinde kullanmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte halkın oyu değerli hale gelmiştir. Bu bakımdan, seçime katılacak siyasi partiler dinsel konulara eğilim göstermiştir fakat bu durum partilerin dini korumak ve geliştirmek gayesiyle değil, politik bir araca dönüştürmesine neden olmuştur. Örneğin, CHP cephesi tarafından, 1 Mart 1950 tarihinde 1925 tarihli Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ait kanunun bazı hükümleri yürürlükten kaldırılarak (Ahmad ve Ahmad, 1976: 62), türbelerin açılmasına izin verilmiştir. Hatta bu türbelerin açılışına devlet erkânı dahi katılmıştır (Cumhuriyet, 19.4.1950) Yine; siyasi partiler, geniş halk kitlelerini etkileyebilmek için dinsel niteliği ön planda olan kişileri aday olarak gösterme yöntemine sıklıkla başvurdukları ifade edilebilir. Dolayısıyla, partilerin dini etkiye sahip kişileri aday gösterme yarışında en çok zarar gören parti, ülkeyi kuran ve kurucu ilkeler arasında lâiklik ilkesini benimseyen CHP olmuştur.

CHP, oy toplamak adına kendi ilkelerinden taviz vermiştir. Özellikle, parti üst yöneticilerince CHP'nin din üzerinden politika yapması hiç hoş karşılanmamıştır. Bununla beraber, DP cephesi de CHP karşıtı dinsel söyleme ağırlığını vermiştir. Bazı CHP'li yerel yöneticiler, bu algıyı kırabilmek için iktidar konumunda yer almanın avantajını da kullanarak şeyhlerle yakın temas içerisinde bulunmuşlardır. Örneğin, CHP'liler, Doğu Anadolu bölgesinde DP saflarında yer alan şeyhlerin karşısına daha güçlü ve Cumhuriyet değerlerine bağlılıkları olduğu izlenimi veren din adamlarını çıkartma gayretinde bulunmuşlardır (Cumhuriyet, 10.05.1950). Hatta, DP yanlısı Zafer gazetesinin bir haberine göre CHP'liler bu durumla yetinmeyip bazı devlet görevlisi cami imamlarını da CHP lehine seçim propagandası yaptırmışlardır (Zafer, 25.02.1950). CHP cephesinde yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen DP cephesi, CHP'nin tek parti döneminde sergilediği dine takınılan tavrı yüzünden CHP üzerine gidildiği dile getirilebilir. CHP cephesinde ise bu duruma daha dikkatli davranılacağı halde DP'nin dinsel yönden etkisini kırabilmek için kendi ilkelerinden tavizli politikalara yer

vermiştir. DP'liler ise CHP'nin bu tavizli politikalarına tavır takınarak kendilerinin lâikliğin koruyucusu rolüne büründürmeye başlamışlar ve bir yandan da dinsel söylemi çok fazla tepki çekmeyecek şekilde kullanmışlardır.

CHP'nin dinsel söyleminin seçim sonuçlarına bir etki yaratamayacak olması halkın geçmişe vurgu yaparak CHP'yi değerlendirdiğinin bir kanıtıydı (Yıldırım, 2004: 148). Öte yandan; DP'nin başında bulunan, Atatürk Döneminden tecrübeli ve güven duyulan bir siyasetçi olan Celâl Bayar, seçim meydanlarındaki konuşmalarında sıklıkla Atatürk İnkılâplarına bağlılıktan ve dini kesinlikle siyasete alet etmeyeceklerinden bahsetmekteydi (Cumhuriyet, 01.05.1950). Ancak, az önce değinilen hususlar dikkate alındığında DP tarafınca tavizlerin verildiği aşikârdır. DP'nin ılımlı bir lâikliği benimsemesi ve dinsel alanda başta Arapça Ezan Yasağının Kaldırılacağı (Vakit, 14.06.1950) ve kısıtlamaların azaltılacağı vadiyle muhafazakâr kesimin taleplerine yönelik yapılan seçim propagandaları, CHP iktidarına karşı tepkiler, halkın yeni lider ve yöneticilere fırsat tanıma isteği DP'nin seçimi kazanmasının diğer nedenleri arasında gösterilmektedir. Seçimlerde kullanılan oylar, siyasi iktidar için meşruluk kaynağı olarak görülmektedir. Siyasi partilerin amacı oy toplayarak yönetimde bulunmaktır. Bu dönemde DP de, iktidarı elde edebilmek için oy yelpazesini geniş tabanlı gerici odakları kapsayacak şekilde oluşturmuştur. Diğer taraftan; DP'lilerin, 1957 genel seçimleri sonrasında ise ordu, üniversite, aydın ve gençlik kesimini ihtilal yanlısı demokrasi karşıtı olarak bellediği ifade edilebilir.

Yine, CHP yönetiminin ilkokullarda isteğe bağlı olarak din derslerinin okutulması ve bir ilahiyat fakültesinin açılmasıyla ilgili çalışmaları karşısında DP'lilerin ses çıkarmaması üzerine gelen eleştirilere Celâl Bayar, dini tedrisat işinin uzmanlar tarafından hazırlanacak bir programa göre yapılması gerektiği cevabını vermiştir. Celâl Bayar, 1950 genel seçimleri öncesindeki Kastamonu mitinginde laiklik, din ve inkılâplar konusunda şu sözleri sarf etmiştir:

DP, inkılâbı muhafaza için dini siyasete alet etmemek hususunda kendileriyle beraber (burada CHP'den bahsedilmektedir) olmaktan tereddüt etmez. [...] Lâiklik bilirsiniz din ile devlete ait dünya işlerinin ayrılması demektir. Ve biz bu mânada anlıyoruz. Muhakkak ki, lâikliğin diğer mânası

da bütün dinleri ve vicdanları muhafaza etmek esasına matuftur. [...] Biz Atatürk inkılâbının ve bu memleket tarihini ilân etmiş olan O Büyük Zatin inkılâplarını ne pahasına olursa olsun muhafaza edeceğiz (Şahingiray, 1999a: 53).

Ayrıca onun cumhurbaşkanlığı döneminde radyoda dini program yayımlama serbestliğinin getirilmesi (5 Temmuz 1950) ve imam-hatip okullarıyla (1951) İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılması (1959) Müslüman halk arasında memnuniyet uyandırmıştır. Bunun yanında ezanın Arapça okunması yasağının kaldırılmasına karşı olan Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes'in istifaya teşebbüs etmesine kadar varan kararlı tutumu ve kamuoyunun baskısı üzerine yasağın kalkmasını 16 Haziran 1950 tarihinde onaylamaya mecbur kalmıştır.

3.1.8. CHP'yi Atatürk'ün Kurduğu Söylemine Antitez

DP hükümeti, yurdun çeşitli yerlerinde tahrip edilen Atatürk büstleri haberleri üzerine inkılâp ve Atatürk aleyhine işlenmekte olan suçların artma eğilimi gösterdiği kanaatine varılarak "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" tasarısını hazırlayarak TBMM'den geçmesini sağladı. 1950 genel seçimleri öncesinde DP'liler Atatürk'le ilgili birçok konuda CHP'yi eleştirmişlerdi. CHP'nin halk üzerinde, temelde oy toplamak için, Atatürk üzerinden intibah yaratma çalışmaları hususunda tartışma yaşanmaktaydı. Bununla birlikte, para ve pullardan Atatürk'ün resminin kaldırılarak İsmet İnönü'nün resminin basılması ve Anıtkabir'in yapımının geciktirilerek Atatürk'ün naaşının Etnografya Müzesi'nde bekletilmesi gibi hususlar, DP'lilerin CHP'ye karşı başlıca eleştiri konuları arasında yer aldığı söylenebilir. CHP tarafından ise DP, Atatürk Devrimlerine karşı olmakla suçlanmıştır. Buna karşın, özellikle Celâl Bayar meşhur "Atatürk'ü sevmek millî bir ibadettir" sözüyle Atatürk hayranlığını dile getirmiştir (Bozdağ, 1986: 104-105).

Celâl Bayar, Atatürk konusunda son derece hassas bir tavır sergilemiştir. "Atatürk'ü sevmenin milli bir ibadet olduğunu" daha 1930'larda söylemiş ve bunu zaman zaman tekrarlamıştır. Nitekim İstiklal Mahkemelerinin kapatılması gerekçe gösterilerek onun gayretleriyle 1951 yılında Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılmıştır. 29

Haziran 1946 tarihinde uçakla Ankara'dan Adana'ya gelen Celâl Bayar, büyük bir kalabalık tarafından “Yaşasın Türk Demokrasisinin babası! Var olsun İstiklal Harbinin Galip Hocası!” “Yaşa babamız! Kurtar bizi babamız!” gibi sloganlarla karşılanmış ve halkın bu büyük coşkusu Celâl Bayar'ın seçim gezisi boyunca gittiği her yerde aynı şekilde süregelmiştir. Celâl Bayar, gazeteciler ve bölgenin ileri gelenleri tarafından kendisine sorulan her soruya cevap vermiş ve her fırsatta Atatürk'ün son Başbakanı olduğunu hatırlatmak istercesine Atatürk'ten bahsederek ilhamını ondan aldığı fikrini çevresindekilerde oluşturmak istemiştir. Celâl Bayar; *“Biz, politikayı Büyük Ata'dan öğrendik. [...] Atatürk'ün yolunda ilerliyoruz. Bu yol ise milletin hâkimiyetini esas tutan yoldur. Yani milli irade yoludur. Her şeyde son söz milletin olacaktır. Nasıl Atatürk her işte yalnız Türk milletinin dediğini yapmış ise biz de o yolda gideceğiz.”* demiştir (Akşam, 30.06.1946).

Celâl Bayar'ın Adana gezisini ve bu seçim gezisi esnasında söylediklerini değerlendiren CHP'lilere göre Celâl Bayar, Cumhuriyet Devrini Atatürk ve sonrası diye ikiye ayırmaya çalışmış ve 1938 sonrasını “Tek Parti Devri” olarak adlandırmıştır. Oysaki CHP'nin içinden çıkan ve hatta o parti bünyesinde başbakanlık görevini yerine getirmiş olan Celâl Bayar, CHP'lilere göre, yapmış olduğu eleştirilerde samimi değildir. Zira Celâl Bayar'ın kendisi o zamana dek, ne bu türde eleştiriler gündeme getirmiş ne de var olduğunu iddia ettiği sorunları düzeltme yönünde bir gayret sarf etmiştir (Akşam, 17.07.1946). Türkiye'de çok partili sistemin ilk genel seçimi olan 1946 seçimleri esnasında DP, seçim propaganda stratejisini CHP'nin her yönden eleştirilmesi şeklinde belirlemişken, CHP genel olarak muhalefetten gelen eleştirileri etkisiz kılmaya çalışmış ayrıca kendisini vatanın ve milletin kurtarıcısı, cumhuriyetin ise kurucusu olarak sunarak halkı kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu yüzden DP, 1923-1946 dönemini iki kısma ayırmaya çalışmış ve 1938 tarihi öncesinde yaşananlara ve ulaşılan başarılarla kendisini de dâhil ederken 1938 sonrasındaki dönemi ise İsmet İnönü ya da “Tek Parti Devri” olarak adlandırmaya çalışmıştır. Böylece DP, Atatürk'ün saygınlığının ve başarılarının iktidar partisi tarafından kullanılmaya çalışılmasını etkisiz kılmak istemiştir (Çelebi, 2015: 260). Daha önce de değinildiği üzere DP, cumhuriyet tarihini ve CHP dönemini iki kısma ayırarak eleştiri oklarını 1938 sonrasındaki İsmet İnönü CHP'sini temel alarak yöneltmekteydi. Buna göre CHP, II. Dünya Harbi Dönemi'nde uyguladığı yanlış ekonomik politikalar yüzünden tüm halkı sefalete itmiş,

karaborsacıların eline düşürmüştü. Yine DP'ye göre CHP'nin köylerdeki ilköğretim davası (köylerdeki okul binalarının köylülere yaptırılma uygulaması); toprak reformu ve orman davası yanlış politikalar idi. Öte yandan cumhurbaşkanının aynı zamanda bir parti başkanı olması DP'lilere göre kabul edilemez bir durumdu. Üstelik DP'lilere göre İsmet İnönü CHP'si 1938'in sonundan itibaren tüm ülkeyi demokratik temayüller ile asla örtüşemeyecek baskıcı bir metotla idare ettiği söylenebilir.

3.2. CELÂL BAYAR'IN YÖNETİM İLE İLGİLİ SİYASİ SÖYLEMİ

Bu bölümde, Celâl Bayar tarafından güçlü devlet için güçlü bir hükümetin var olması gerekliliği üzerinden DP ile halkın güçlü yönetiminin sağlanacağı söylemine yer verilmiştir. Halk nazarında demokrasi algısı üzerine “milli irade, ulus egemenliği, milletin demokrasiye bağlılığı” gibi kavramlarla parlamentoda çoğulculuğun DP adına sağlanması altında “sandık demokrasisi” ile sandıkla demokrasinin şekli ilişkisine değinilecektir. Nihayetinde, devlet ve sivil toplum kavramlarından hareket ederek halkın siyasete ilgisinin artması ve bu sayede zimni sivil toplumculuk konusu üzerinde durulmuştur.

3.2.1. Vatandaşa Hizmet Söylemi

DP'nin muhalefet yıllarında CHP karşısında ayakta durabilmesi için bir meşruiyet zeminini kurması önem arz etmekteydi. Bu noktada, partinin meşruiyet ve ideolojik söylemini esas olarak demokrasiye dayandırmaya çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda; meşruiyet, demokrasi üzerinden inşa edilmekteydi. DP'nin CHP'ye karşı yürüttüğü siyasal iktidarı elde etme mücadelesinde kullanabileceği önemli ideolojik araçlar arasında başta demokrasi olgusu yer almaktadır. Söz konusu ideolojik araçlar demokrasinin; büyük ölçüde millet iradesiyle, millet egemenliğiyle ve hür seçimlerle özdeşleştirilmesi ve böylece vatandaşların hak ve hürriyetlerinin ön plana çıkarılması yoluyla karşımıza çıkmaktadır. Özetle, bu siyasal iktidar mücadelesinde, DP'nin elinde oldukça muğlak olarak tanımlanan ve pragmatik olarak kullanılan demokrasi üzerinden seçim stratejisinin temel hedefi ve gayesi, CHP'nin alt edilmesi olarak ifade edilebilir. Bu noktada; DP'nin belki de en önemli vaadi devletin, CHP'den uyguladığı politikalarından bıkan halka yakınlaştırılmasıydı. Devleti halka yaklaştırma vaadinde ise

etkili bir siyasal üslup geliştirilmeye ihtiyaç duyulmuştur. DP'nin, milli iradenin yok sayıldığı, siyasi olgunluğun ortamının tam olarak oluşmadığı ve tek parti idaresinden hoşnutsuz olan halkın taleplerine cevap vermesi ve milli iradenin temsilciliğine soyunmasını bir siyasal söylemin temelini belirlemiştir. Böylelikle, meşruiyetini seçimle iktidara gelmesine yani millet iradesinin temsilcisi ve sözcüsü olma anlayışına dayandıran bir söylem ortaya çıkmıştır (Özçelik, 2010: 171).

Celâl Bayar, 1946 genel seçimlerinde Adana'da gazetecilerin sorularını cevaplandırırken onlardan DP'nin duygu ve düşüncelerine tercüman olmalarını istemiştir. Zira Celâl Bayar DP'nin amacının ne komünizmi ne de irticayı körüklemeye olacağını, sadece demokrasi olduğunu ve her konuda son sözün millette olacağını belirtmiştir:

Biz, ne Meşrutiyet'in Sait Mollası, ne de son senelerin komünist kırıntılarıyız. Biz, millete hizmet için ortaya atılmış, Türk evlâtlarıyız. Memleketin selâmetini hangi politikada görürsek, o politikanın taraftarıyız. Biz ancak memleketimizin menfaatine tapan insanlarız (Şahingiray, 1999a: 18).

Adana'daki seçim konuşmasında ilginç olan nokta ise Celâl Bayar'ın millete hizmet söyleminin yanı sıra iktidarı ele almak için acele etmediklerini söylemesi olmuştur: “*Biz memleketin öz evlâtlarıyız. Ve yalnız millet için çalışıyoruz. Biz iktidarı almak için acele etmiyoruz. Bize teşkilâtımızdan gelen bir mektupta belirtildiği gibi Demokrat Parti ihtirastan değil, ihtiyaçtan doğmuş bir partidir*” (Şahingiray: 1999a: 19).

DP'liler, CHP iktidarının çıkardığı Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nu ve ormanları korumak için aldığı tedbirleri ile başta köylerde okul binalarının köylülere yaptırılması uygulamasını da sert bir dille eleştiri getirerek bu hususu seçim propagandasında kullanmışlardır. DP'liler; devletin, özellikle şehirde yaşayanlardan ziyade köylülere okul binası yapma yükümlülüğü getirmesi köylüleri zor duruma düşürmüş ve bu durumun DP'nin iktidara gelmesi halinde köylüler üzerindeki bu yükün ortadan kalkacağı, bu işi devletin üstleneceği sözünü ifade etmişlerdir (Ulus,

18.06.1946). Bireyin gücüne inanan ve halkı önemseyen; milletin maddi ve manevi yönden gelişim göstermesiyle güçlü bir devletin kendiliğinden şekilleneceğini savunan bir kişiliğe sahip olan Celâl Bayar, Adana mitinginde DP'yi öven bir konuşma gerçekleştirmiş ve sözünde: *“Bizim güttüğümüz maksatlardan biri de müsavi olmaktır. Hizmette, külfette hep müsaviyiz, beraberiz. Hep birlikte aynı istikamete ve aynı seviyede yürüyelim.”* diyerek eşitlik ilkesini savunmuştur (Sevgen, 1951: 115).

CHP gibi DP'de bir seçim bildirisi yayınlamış, iktidara geldiği takdirde yapacaklarını ilan etmiştir. DP, CHP'ye göre seçim bildirisini daha geç yayınlamıştır. 8 Mayıs 1950'de ilan edilen bu bildiri; özetle, CHP'nin seçim bildirisi açıkça eleştirilmekte ve CHP tarafından ileri sürülen vaatlerin hiçbir zaman gerçekleştirilmeyeceği belirtilmektedir. Esasında, DP'nin bildirisinin geneline bakıldığında CHP'nin seçim bildirisiyle birçok noktada birleştiği görülmektedir. DP'nin yapmayı vaat ettiği, özel sermaye ve yabancı sermaye için güvenilir ekonomik yapının sağlanacağı, vergilerin azaltılacağı, devlet tekelinin kaldırılacağı gibi vaatler CHP bildirisini hatırlatmaktadır. “Yeter, söz milletindir” şeklinde biten DP seçim bildirisinde iki önemli nokta dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet düzenini güvence altında bulunduracak düzenlemeler yapmak diğeri ise; bir iktidar değişikliği halinde ülkede maddi ve manevi bir sarsıntıya meydan verilmesinin kesinlikle önüne geçilmesidir (Zafer, 09.05.1950). DP'liler, TBMM'de seçim kararı alındıktan sonra propaganda faaliyetlerine hızlıca başlamış, açık ve kapalı toplantıların yanı sıra özellikle kırsal alanlara önem vermiştir. Bu seçim DP cephesinde DP genel başkanı Celal Bâyar'ın da ifadesiyle: *“Ya memlekette millet iradesine dayanan tam manasile ve bir idarenin kurulmasına temel olacak veyahut memleketi yeniden yeni siyasi buhranlara sürükleyecek.”* (Akşam, 20.04.1950) bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, CHP'nin seçim beyannamesine çok önem verdiği görülürken DP'li yöneticiler seçim beyannamelerine pek önem vermeden çalışmalarını sürdürmüştür. Bu bakımdan, aslında DP'nin CHP'ye kıyasla seçim beyannamesine aşırı derecede bağlı kalmadan gerçekçi bir politika izlediği ifade edilebilir. Bu kanaate varılmasında, söz konusu dönemde genel olarak halkın, partilerin seçim beyannamelerinden ya da programlarından ziyade halk karşısında konuşan kişilere ve onların söylediklerine göre kendilerince şekil vererek partilerini desteklemeleri etkili olmuştur. CHP'li konuşmacılara göre DP'nin, seçim

kampanyası süresince gerçekleştirilmesi mümkün olmayan vaatlerde bulunmaları eleştiri konusu olmuştur. DP’li konuşmacılar ise, kendi seçim propagandalarını “CHP olmayan her şey” üzerinden şekillendirerek halkın karşısına daha güçlü çıkabileceklerini düşünmüşlerdir. Yani, DP’liler tarafından dile getirilen vaatlerin gerçekleştirilmesi durumu mümkün olmasa bile, onları gerçekleştirebilecek bir siyasi iktidarın hayali içinde DP’li sözcüleri dinleyen halk, söylemin içeriğinin gerçekliğinden çok vaat edilen umutları değerlendirmeye tabi tutmuştur. Cumhuriyet gazetesi yazarı Nadir Nadir’in bir köşe yazısında, CHP’nin bu seçimlerdeki genel propagandasının “Yaptıklarımız yapacaklarımızın garantisidir.” üzerinden yürütüldüğünü ifade edilmektedir (Cumhuriyet, 29.04.1950). Buradan hareketle, 27 yıl iktidarda konumunda olan bir partinin ülkenin kalkınması için yaptığı icraatlara işaret edilmektedir. Ancak, halk üzerinde İkinci Dünya Savaşının getirmiş olduğu ağır ve olumsuz ekonomik yoksunlukların CHP’nin bu propagandasının seçim sonuçları dikkate alındığında işlemeyeceğini söylemek yerinde olacaktır. Keza, halkın siyasal tercihlerinde içinde bulunduğu ekonomik gerçekliğin yönü seçim sonuçlarına yansımaları öngörülebilirdi. DP cephesi, bu gerçekliği en azından CHP’den daha önce kavrayarak seçim meydanlarında ve halkla münasebetlerde CHP karşıtlığı ile halkın CHP’ye olan memnuniyetsizliğini iyi kullanmışlardır. Örneğin, Celâl Bayar, bir konuşmasında halka; “*Bugünkü halinizden memnun iseniz reylerinizi iktidara, değil iseniz bana veriniz*” (Zafer, 07.05.1950) diye seslenirken halkın içinde bulunduğu ruh halini iyi tahlil etmişti. Celâl Bayar, seçim kampanyalarında yurdun birçok tarafını gezerek yürüttükleri mücadelede, iktidar mücadelesinden ziyade bir demokrasi mücadelesi şeklinde hareket etme imajı sergilemektedir. Ancak bu durum, özellikle 1957 genel seçimi sırasında DP’nin 1946-1950 arası yaptığı demokrasi mücadelesinde farklı bir boyut kazanacaktı ve aynı sözler muhalefet tarafından söylenecekti. Yine, 1954 yılında Samsun’daki limanın temel atma töreninde konuşan Celâl Bayar,

[...] biz memlekete hizmet eden kim olursa olsun onun elini öpmekten zevk duyarız, onun ayağına karpuz kabağı koymayız diyerek seçimlerde DP’ye oy istemekte ve sebebini de 1950-1954 arasındaki DP’nin faaliyetlerine dayandırmaktadır (Şahingiray, 1999a: 79).

4 Nisan 1954 tarihindeki Celâl Bayar’ın Kayseri yaptığı seçim konuşmasında:

Türk milleti iradesine hâkim olduğu müddetçe bu memlekette daima iyilik olacaktır. Türk milleti bu iradesini kullanmasını bilmiştir (Şahingiray, 1999a: 77-78).

ifadesini kullanırken hem vatandaşların milli iradesine sahip çıkması gerektiğine hem de yeniden DP'ye oy vererek bu iradenin tecellisinin sağlanacağına işaret etmiştir.

İktidar partisi CHP tarafından, halkın sempatisini kazanmak amacıyla aşırı sağ ve sol gruplar arasından bazı tutuklamalar yapılmıştır (Albayrak, 2004: 164). DP'li yöneticiler, seçimlerde işçilerin de desteğini almak istemiştir. İşçilerin büyük bir kesimini kendi yanlarına çekmek için partinin ideolojik olarak karşı durduğu grev meselesine eğilim göstermişlerdir. Dolayısıyla, grev konusu da 1950 seçimleri öncesinde yoğun geçen bir çekişme alanına barındırmaktadır.

Grev meselesi, CHP'nin beyannamesinde yer almamaktaydı. Hatta; Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'a göre, CHP cephesinde, grev meselesi milli birlik ve beraberliği önleyici dış tehdit olarak değinilmiştir (Ulus, 10.05.1950). Seçimin sonucunda bu mücadeleyi kazanan taraf, grev hakkını tam olarak verip vermeyeceği kesin olmamakla birlikte en azından işçi sorunlarıyla iktidar partisi CHP'den daha çok ilgili olduğunu gösteren ve böylece işçilerin desteğini arkasına alan DP olmuştur. Üstüne, işçilerin büyük bir kısmı DP'ye oy vermeye yönelik harekette bulunmuşlardır. Fakat ileriki zamanda bu durum tam tersi bir vaziyet alacak ve iki parti arasındaki roller değişecektir (Yıldırım, 2004: 145-146).

Celâl Bayar'a göre işçinin durumu iktidarın vesayeti altındaydı, oysaki bütün medeni memleketlerde işçiler kendi mukadderatlarını kendi ellerine almışlardı. Bu yüzden de DP iktidara geldiğinde işçilere grev hakkı tanıyacaktı. Bu konuda endişe duyan kesimlere ise Celâl Bayar: *“Türk işçisinin grev hakkını hiçbir zaman kötüye kullanmayacağından eminim.”* demiştir (Zafer, 19.01.1950). Yine, 1950 yılındaki İzmir mitinginde Celâl Bayar, işçi kesimi için grev hakkının meşruluğundan bahsetmiştir: *“Fakat demokrasinin icabı olarak, işçinin hakkı olan grevi işçiye mal etmeği iktisadi, siyasi, içtimai bir zaruret olarak görüyoruz.”* demiştir (Şahingiray, 1999a: 70).

3.2.2. Sivil Toplumcu Tarih Yaklaşımı

Toplum kavramı, sosyal bilimlerde üzerinde durulması gereken en önemli kavramlardan bir tanesidir. İnsan doğasının iyi anlaşılması, beraberinde toplumsal insanın da anlaşılmasını sağlamaktadır. İnsan doğası ya da insanlar arası ilişkilerden doğan yeri ve zamanı belli toplumsal oluşumlar toplumsal olaylara vücut verir. Toplumsal olgular ise, toplumsal olayların tekrar etmesiyle doğan, mekândan ve zamandan bağımsız kavramlar bütünü olarak ifade edilebilmektedir.

Devletin oluşmasıyla birlikte politik araç icat edilmiştir. Zaman içerisinde devlet karşısında sivil toplum kavramı anlam kazanmıştır. Dolayısıyla, sivil toplum kavramının siyasal bir yönünün de olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Daha sonraları ise, sivil toplumdaki politik topluma geçiş söz konusu olmuştur. Sivil toplum, tarihsel süreçte önce haklar ve birey temelinde ortaya çıkmıştır. İnsanlık düzeninin ilk hali olan doğa halinden kurtulup belli bir siyasal mekanizma açısından, bir sözleşme etrafında bir araya gelmeleriyle oluşan sivil toplum, devlete geçiş süreciyle eşzamanlı doğmuştur. Bu bakımdan sivil toplum, devletle özdeş bir anlama karşılık gelmektedir; fakat zaman içerisinde bu anlam özdeşliği, yerini devlet-sivil toplum biçimindeki bir düalizme bırakmıştır. Esasında, devlet-sivil toplum ikileminin yanında siyasal iktidar-sivil toplum ikileminin var olduğuna işaret etmektedir (Akal, 1995: 35). Bu gelişim çizgisi, devlet ve toplum arasındaki çatışmanın devlet lehine başlayıp, toplum lehine bittiği bir tartışma sürecinde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle devlet baskıcı unsurları içinde barındıran siyasal toplum ile hegemonyayı sağlayan sivil toplumun birleşmesinden oluşmaktadır (Alkan, 2010: 16).

Küçükömer, tarihsel süreç içerisinde sivil toplumla politik toplum ilişkisinin oluşturduğu etkileşimden bahsetmektedir. Ona göre sivil toplum, en basit ihtiyaçlarının giderildiği bir toplum olarak ifade edilmektedir. Politik toplum ise politikanın yapılabildiği toplumdur. Yani politik toplum, sivil toplum içindeki hakim sınıfların oluşturduğu toplum olarak karşımıza çıkmaktadır (Küçükömer, 2009: 147). Buradan hareketle, politik toplum bir üstyapı mekanizması olarak değerlendirilirken, sivil toplum da alt yapı kategorisinde yer almaktadır. Sivil toplumun kaynak alanının politik alan olduğunu savunmaktadır. Bu alandaki genel ölçü vatandaşların politik eşitlik

derecesidir. Bu noktada alanın düzenlenip korunması gerekmektedir. Sivil toplumun koşulunun iktidarın bölünmüşlüğü ile sağlanacağına inanmaktadır. Toplumun, bölünmüşlüğe dayalı bir bütünlükle oluştuğunu dile getirmektedir. Bölünmüş iktidarın vatandaşlar ve onların meydana getirdiği politik birimlerle oluştuğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre, iktidarın bölünmüşlüğü devletin bölünmüşlüğü değil, aksine devleti yapan özelliktir (Küçükömer, 1994: 252-253).

Sivil toplumcu bir anlayışın yerleşmemesi durumunda özellikle demokrasinin her zaman despotizme düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağına işaret edilmiştir (Schmidt, 2002: 90-91).

Sivil toplumcu bir anlayış demokrasi algısını pekiştirmenin yanında çeşitli bilgi ve fikirlerin toplumun geniş kesimlerine yayılmasını sağlamaktadır. Bununla beraber, toplumsal örgütlenmenin gönüllü birlikteliği sağlayıcı olması da bir başka sivil toplum özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan, 2010: 365).

Her ne kadar sivil toplum ve devlet ilişkisinde bu iki kavramın birbirleri üzerinde meşruiyet zemini kurması durumu ortaya çıksa da (Aslan, 2010: 366), sivil toplumcu anlayış içerisinde hareket eden çeşitli toplumsal grupların devletten uzak durmaları ile alternatif söylem üretmeleri mümkün olabilmektedir. Bununla beraber, siyaset alanı dahilinde sivil toplumun siyasal katılıma katkı sağlaması ve siyaseti geliştirebilecek toplumsal örgütlenmelerin oluşturulması hususu da sivil toplumun özelliklerinden birini meydana çıkarmaktadır. Tüm bu özelliklerin bir arada değerlendirilebilmesi için ise öncelikle sivil toplumcu anlayışın geliştirilebilmesi önem arz etmektedir. Sivil toplumun var olabilmesi ve gelişebilmesi için öncelikle toplumsal düzeyde etnik, kültürel, dinsel ideolojik, mesleki vb. gibi sosyolojik kategoriler bazında toplumsal farklılaşma olması gerekir (Abay, 2004: 272).

Sivil toplum aşağıdan yukarı şeklinde, devleti reddederek kendiliğinden oluşmamıştır. Sivil toplumun yolu politik araçla ya da devletle olan ilişkisinin niteliğiyle açılmıştır (Perinçek, 2009: 27).

Güçlü bir sivil toplumun varlığı devlet iktidarının sınırlandırılarak iktidarın toplum tarafından denetlenmesini, devletle toplumun birbirine yaklaşmasını sağlayacaktır görüşü savunulur (Karadağ, 2006: 93). Devlet-sivil toplum ikilemi çerçevesinde salt sivil toplum kavramını dikkate alacak olursak, bu iki kavramdan hangisi ön plana çıkarsa çıksın aslında devlet ve sivil toplum birlikte ele alınması gereken kavramlardır. Buna mukabil, sınırları tam olarak belli olmayan sivil toplum kavramının içeriğinde bir eksiklik söz konusu olacaksa, bu unsur şüphesiz devlet kavramı olacaktır. Devlet üzerine aldığı söz konusu eksikliği de sivil topluma yönelik oluşturduğu söylem ve belirlediği pozisyonla gidermeye çalışacaktır.

Özellikle 1950 genel seçimleri sürecinde çok partili yaşamda partiler arasındaki oy toplama rekabetinin etkisiyle bireylerin sosyal mobilizasyonun da sağlandığı söylenebilir. Vatandaşın seçimlerde kullanacağı bir oyun öneminin farkına varılması, siyasi partileri çeşitli alanlarda faal durumda olmaya sürüklemiştir. Bu durum, vatandaş açısından bakıldığında bireysel olarak vereceği bir oyunun kıymetinin yönetime katılma ya da yönetimde söz sahibi olma düşüncesini geliştirdiğini belirtmek gerekir. Bu sayede, vatandaş siyaset hayatına giderek ilgi duymaya başlarken, devletin bir üyesi olmanın yanında sivil bir toplumda kendisine yer tutma eğilimine sahip olması dürtüsü ön plana çıkmaya başlamıştır. 1946-1950 arası dönemde vatandaşlar arasında bu hususun yaşandığını söyleyebiliriz. Şüphesiz, bu dönemde siyaset alanında faal durumda olan Celâl Bayar'ın da rolü yadsınamaz. DP'nin, söz konusu dönemde yirmi yedi yıl iktidarada bulunan ve devlet idaresini elinde tutan CHP'ye karşı meşruluk kazanmasının yolu ancak geniş halk kitlelerinin partiyi desteklemesi ile mümkün olabilirdi. Bu kitleleri DP'ye çekebilmek için Celâl Bayar, çeşitli siyasal argümanlar geliştirmiştir. Bu argümanlar arasında pragmatist ve popülist siyasete de yer yer değinilmiştir fakat sonuca varılacak tek noktada vatandaşlık bilinci ile sivil siyaset arasında bir geçişin var olmaya başlaması önem arz etmektedir. Yani, Celâl Bayar DP'de vuku bulan siyaseti ile her türlü bürokratik etkiden kurtulup halka açılım yapmaktaydı.

Toplumsal talepleri dikkate almak önem arz ederken Batıcılık'tan ve Anti-Komünizmden taviz vermemek esası taşınmaktaydı. Özellikle 1950 genel seçimleri sırasında DP lideri Celâl Bayar'ın altını çizdiği husus; "Halk için halka rağmen"

anlayışının terk edilmesi ve “halk için halkla birlikte” algısının ön plana çıkarılması olmuştur. Yine, Celâl Bayar bu dönemde belli ve keskin çizgilerin dışına çıkmayarak ve ılımlı bir siyasal görüş izleyerek vatandaş ya da seçmen üzerinde, düzen değişikliği isteyen bir parti algısı yaratarak benimsedikleri görüşleri onlara aşlamaya çaba göstermiştir. Bu durum bir sosyal dönüşüm ve yenileşme sağlamaya başlamış ve başarı sağlanmıştır. Bu bakımdan, Celâl Bayar’ın özellikle 1946-1950 dönemindeki sözlü icraatları dikkate alındığında, 1960’ların sivil toplumcu ortanın solu yöneliminin bilinmeyen fikir kaynaklarından biri olarak görülebilmesi de mümkün olabilir. Celâl Bayar, 1940’ların sonunda 1960’lardaki CHP’nin “ortanın solu” söylemini başlatmış ve bu sayede Türk soluna akıl hocalığı yaptığı söylenebilir.

3.2.3. Güçlü Devlet Geleneği ile Sivil Toplumcu Anlayış

Siyasal özgürlük ile siyasal iktidarın birlikteliği demokrasinin ön koşuludur. Tabanda bu anlamda özellik bulunmadığında, başta hükümet olarak iktidarda olmak demokratik anlamda iktidar olmayı göstermeye yetmez (Küçükömer, 1994: 269).

İdris Küçükömer, Doğu toplumlarında yazılı olmayan bir anayasanın varlığından söz eder. Bu bağlamda, Doğu toplumlarının, hükümdar ya da kral gibi toplum üstü bir politik birim tarafından yukarıdan düzenlenmiş olduğunu belirtir. Yine, söz konusu halkların söz konusu politik birim üzerinde yaptırımcı hürriyet ve iktidarlara olamamışsa bu türde halkların, politik alan dışında kalıp politik bir özne rolüne sahip olmadığından bahsetmektedir. Bununla beraber, halk üzerinde din ile ideolojik öğreti sayesinde bir bütünlüğün sürekliliğinde düzenlemenin otoritesi de belirilmişse halkın yukarıya itaat kabiliyetinin yerleşmesi ve hükümdar ya da kralın ise aşağıya tahakküm eğilimini doğurmasına sebebiyet vermiştir. Küçükömer’e göre; bu durumun sonucu olarak, tepede tek adam ve onun karizma ortamı yer alırken tek adam geleneksel otoritenin görünür temsilcisi gibi pozisyon almıştır. Bu sayede söz konusu politik birimin doğal olarak anti-demokratik bir eğilim sergilendiği görülmektedir. Bununla beraber, aşağıda yer alanların üst politik birimle olan çelişkilerine dayalı eziklik hissiyatının oluşması aşağıdakilerin yukarıya tepkilerinde potansiyel bir sebep olarak siyasal kültüre işlenecektir (Küçükömer, 1994: 270). Bin yıllık Doğu tarzı devlet geleneğinde üst politik birimde ya da politik alanda geniş halk kitleleri yer almazken halk siyasal karar

ve yaptırım öznelere olamamıştır. Böyle bir halkta sınıfsal nitelik aranmazken örgütlenme durumunun da ortaya çıkması beklenemez (Küçükömer, 1994: 275).

Güneş'e göre (1983: 95-96), tarihimizde hiçbir zaman birey-toplum, devlet-birey, devlet-toplum ilişkileri biçiminde ikiliğe dayanan bir toplumsal sistemin ortaya çıkmadığı kanısı vardır.

Devletin değişen anlamı ve halkın gittikçe ağırlık kazanması söylemleri, temelde İslam olarak tanınan halk kültürünü toplum-devlet kültürü haline getirdi. Bir yandan yeni yaşam değerlerini topluma mal etmek, diğer yandan toplumun tarih, kültür, din, dil, örf ve âdetlerini korumak yani yeni ile eskiyi bir arada yaşatmak kaçınılmaz hale gelirken, bu işi yapmayı devlet bizatihi üstlenmişti. Osmanlı ıslahatı devlet eliyle devletin düzeltilmesine yönelikti. (Mahçupyan, 2000: 141).

Mustafa Kemal dünya siyasetindeki yönelimleri net ve doğru olarak değerlendirirken, nihai hedeflerinin de bilincindeydi ve o devletin değil toplumun değiştirilmesini öngörmekteydi (Mahçupyan, 2000: 142). Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte milli hakimiyet özlemi dile getirilmişti fakat bu monoloğa dayalı bir milli hakimiyet özlemiydi. Yani, hakimiyet ile özgürlük kavramları arasındaki çelişki önem arz etti. Milli hakimiyet özlemi, özellikle dışa karşı iktidar ve otorite boşluğunu doldurabilmek için ülkenin kaderine, kendine has deyişle geleneksel politik alana hakimiyet özlemi alanı olacak şekilde düşünüldü. Böyle bir ağırlıkla "Cumhuriyet öncesi ve kuruluş sürecindeki Cumhuriyet tarihi kuvvetli devlet ile kuvvetli hükümet, kuvvetli devlet ile kuvvetli iktidar, milli hakimiyet ile demokrasi, iktidar ile otoritenin birbirine karıştırıldığı bir tarih olmuştu" (Küçükömer, 1994: 266-267). Diğer taraftan, her ne kadar 1924'te kabul edilen Anayasa "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi benimsenmişse de senelerce padişahın otoritesine boyun eğerek yaşayan bir halka yeterli kolektif şuura ve medeniliğe ulaşmadan egemenliği emanet etmek pek de mümkün olamayacaktı (Heper, 2006: 96-99).

Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan bürokratik seçkinin zihniyetinin yeni kurulan Cumhuriyet'e de mirasçılarını bırakmıştı. Söz konusu mirasçılar, düzeni belirlemek için kendilerini yetkili görecekti ya da halka bu sıfatla tanıtılmalarını

sağlayacaklardı. Bu sayede, Cumhuriyet yönetimi tercihini sivil toplumdan ve demokrasiden yana değil, eski devletçi ve otoriter çizgiden yana kullandı (Mahçupyan, 2000: 142). Devrim ilkelerinin biri olan halkçılıkla Cumhuriyet'in kurmayı amaçladığı sınıfsız, imtiyazsız toplum ideali amaç edinildi. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan tüccarlar, köylüler, devlet memurları, çiftçiler, zanaatkârlar birer toplumsal sınıf değil, meslek gruplarıydı ve bunlar arasında sınıfsal bir çatışma gerçekleşmesi mümkün olamazdı. CHP'nin kurulmasında bütün grupları kapsayan ve herkesi bütünleştiren bir bağ oluşturulması hedeflendi (Karpaz, 2010: 137-138). Bununla beraber, partinin zaman içerisinde kendisini devletle özdeşleştirmesinin bir yansıması olarak okunacak ve ileriki dönemlerde oluşacak olan muhalefete konu olacaktı. Siyasal iktidarı, yönetici mevkileri ve kitle iletişim araçlarını tek başına ellerinde tutan aydınlar kendi görüşlerini yaydılar. Sık kullandıkları halkçılık fikri demokratik çağrışımlar taşısa da dış düşmana ve nihayet imparatorluk bürokrasisine karşı seferberlik etmek istiyordu. Halkçılık ise genelde kitle desteğini ve ulusal bütünlüğü sağlamanın aracı olarak kullanılacakken bir avuç girişimin dışında siyasal katılım ve sosyal eşitlik, halkçılığın parçası haline gelemeyecekti (Karpaz, 2009: 65). Cumhuriyet tarihinde 1923-1950 yılları arası süreç devlet ve toplum ilişkisi açısından ele alındığında politik alanda tek parti yönetiminin, ekonomik alanda devletçiliğin, toplumsal alanda ise hızlı bir modernleşmenin hâkim olduğu görülmektedir (Bağı, 2010: 50).

Tek parti döneminde modernleşme anlayışı, ikili bir yapı üzerine kurulmuştu. Bir tarafta halk diğer tarafta ise toplumu modernleştirecek olan aydınlar ve bürokratik devlet elitleri yer almıştır. Demokratikleşme ve modernleşme sürekli yasal düzenlemeler ile tepeden aşağı bir şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu da, sivil toplum kuruluşları yerine bürokratik toplum modelinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.” (Şaylan, 1986, 74).

Fuat Keyman, güçlü devlet geleneği, organik toplum görüşü ve cumhuriyet dönemi vatandaşlık modelinin, Türk modernizminin devlet merkezci bir şekilde gerçekleşmesinin temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Bu devlet merkezci anlayış cumhuriyetin ilk dönemini şekillendirmiş ve aynı zamanda Türkiye’de modernleşme söyleminin anlaşılmasında ve hareket tarzında egemen söylem olarak da kendisini topluma kabul ettirmiş ve ekonomiden siyasete, iç politikadan dış politikaya kadar geniş

bir yelpazede, devlet-toplum etkileşimine her yönden damgasını vurmuştur (Keyman, 2006: 25). Yine, Mardin'e göre (1992; 66-67), merkez, bürokrasiyi, otoriteyi ve bunların ekonomik izdüşümü olan planlı ekonomiyi, çevre ise demokrasiyi ve liberal girişimciliği temsil etmekteydi. Örneğin, CHP bürokratik merkezi, DP ise demokratik çevreyi temsil ettiğini ifade etmektedir.

Demokrat Parti'yi bir arada tutan şey, bürokratik seçkinlerin hâkimiyeti ellerinde tutma çabalarına karşı sergilediği direnç olmuştur. Üstelik DP'nin temsil ettiği seçmen kitlesi, çıkarları birbirleri ile çatışan pek çok gruptan oluşmaktaydı (Heper, 2006: 175). Bürokratik seçkinler ile çatışan DP'liler kendisini desteklemesi için halkı seferber etmeye başladılar. Bu stratejiyi de, popülist biçimde uyguladılar. Siyaseti etkileyebilecek örgütlenmiş toplum katmanlarının yokluğunda, Tanzimat bürokratları gibi, doğrudan halkı muhatap aldılar ve din ve diğer geleneksel sembolleri kullanıp halkı aslında partinin toplum kesimlerinden bağımsız olarak formüle ettiği politikalar etrafında toplamaya gayret ettiler. Böylece, hem Demokrat Parti döneminde, hem de sonrasında, bürokratik seçkinler karşıtı siyasal seçkinler devlet-ağırlıklı siyasal rejimi, toplum-ağırlıklı değil fakat parti-ağırlıklı siyasal rejime dönüştürmeye çalıştılar (Heper, 2006: 178).

1946-1950 arasındaki kararlı ve uzlaşmacı politik tutumu ile Celâl Bayar, Atatürk'ün demokrasi özlemlerini hayata geçiren bir siyasal şahsiyet olarak görülürken destekçilerinin bazıları tarafından "Bayrak Adam" övgüsüne mahzar olmuştur (Bozdağ, 2005: 136). Muhalefetteyken Celâl Bayar'ın siyasal yaklaşımında, ideolojik kalıplardan ziyade pragmatik biçimde daha çok ekonomik konulara yoğunlaşarak dönemin olumsuz ekonomik gelişmelerinin eleştirilmesi ve devlet baskısının kaldırılacağı yönünde vaatlerin verilmesi dikkat çeker. Yine de Celâl Bayar, demokrasinin hayata geçirilmesi hususunda hak ve görevlerle donanmış hür vatandaşın tanımlanması, seçimler ve bu sayede yasal yollardan milli iradenin tecelli ettiği ve milli devletin Atatürk inkılâplarıyla aldığı mesafenin toplumsal yönüyle benimsenmesi dahilinde Atatürk'ün çağdaşlaşma ülküsüyle hemfikirde olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, Atatürk döneminin geride kalarak yeni bir dönemin başladığı söylemlerini reddetmektedir. Yalnızca çağdaşlaşma yerine Batılı olma olgusunun altını çizdiği ifade edilebilir. Bunun da Atatürk'ün hedefi olduğunu söylemektedir. Celâl Bayar, Türk toplumunu bir bütün olarak tasvir

etmektedir ve toplumu; sınıflara, ötekileştirmeye ve çatışma kültürüne karşı devlet bürokrasisi karşısında güçsüz toplumsal katmanları efendi millet kavramıyla desteklemektedir. Ona göre; 1950 genel seçimlerinin, seçim sisteminden dolayı Demokrat DP'nin ezici üstünlüğü ile sonuçlanmasını Türk modernleşme tarihinde bir üst aşama ve milli devletin milli irade ile buluşmasının sonucu olduğu vurgusunu yapmaktadır. Celâl Bayar, Atatürk ilke ve inkılaplarının şekillendirdiği Atatürkçü düşüncenin içine özgürlükçü liberal söylemleri ve özellikle muhafazakar talepleri dengeli biçimde yerleştirerek toplumsal çatışmaları da asgari düzeye indirme fikrine bağlıydı. Bu fikrin ilhamını özgürlükçü ve demokratik doğasına vurgu yaptığı 1924 Anayasası'ndan almaktadır ve son kertede hiçbir zaman ülkenin bir anayasa sorunu olduğunu düşünmemektedir. Ülkedeki asıl sorunun toplumsal katmanlar arasındaki çatışmada yattığını; bu durumun milli refahın dengesiz dağıtıldığından kaynaklandığını düşünmektedir (Bayar, 1978: 59-62). Bozdağ'a göre (2005: 116), Celâl Bayar'ın muhalefette iken siyasal düşüncesinde Türk milletinin güçlü birlik düşüncesinin varlığından hareketle devlet ve millet birlikteliği ile aşılabileceğini; DP'nin de devleti milletle buluşturması ile bu sorunlarının süreç içinde çözülebileceğini varsayılmaktadır. Ancak, bu durum siyaset alanında farklı şekilde gerçekleşmiştir ve Türk siyasi hayatına yeni bir argüman kazandırmıştır. Daha önce de belirtilen ve aşağıda da değerlendirilmiş olan söz konusu bu argüman özellikle merkez sağ siyasette geniş bir etki alanı bulmuştur.

Öte yandan, 1974'de Anayasa değişikliği sonucu, eski cumhurbaşkanı olmasından dolayı, kendisine verilen tabii senatörlük hakkını, halkın seçmediği bir makama gelmeyi siyasi anlayışına uymadığı için reddetmiştir. Genel olarak, Celal Bayar'ın siyasal düşüncesinde en önemli yer tutan anlayışın devlet ve millet bütünleşmesine vurgu yapılması olduğu söylenebilir. Ona göre bu birliği sağlayan en önemli unsurların başında dil ve inanç birliği gelir: *“Dil birliğimizi uydurukça ile; din birliğimizi laiklik mazereti ile; milli birliğimizi Faşizm iftirası ile; kültür birliğimizi Baticılık, ilerencilik gayretkeşliği ile; tarih şuurumuzu çarpıtmak, kötölemek yolu ile; aile ahlakımızı, toplum mesuliyetimizi ferdi hürriyet maskesi ile; durmadan bozmaya, yıkmaya, parçalamaya çalışacaklardır!”* (Bozdağ, 1991: 102-111).

Ancak bu hususta, özellikle de Celâl Bayar'ın, 1950 yılından önce, CHP'nin bir "devlet" partisi olduğu söylemi ile DP'yi "millet" partisi olarak konumlandırmış olması DP'ye meşruluk sağlama imkanı verirken devlet-halk ya da devlet-millet ayrımına dayanan bürokrasi karşıtlığı bir söylemin yaygınlık kazanmasında etkili olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Diğer taraftan, Celâl Bayar'ın siyasal düşüncesinde ideolojik kalıplara dökülebilecek sistematik bir yapı bulmak zordur.

3.3. CELÂL BAYAR'IN EKONOMİ ANLAYIŞI

Celâl Bayar, iktisadi hayatta bir ülkenin kalkınmasının sağlanabilmesi için liberal yatırım araçlarının önemine vurgu yapmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Celâl Bayar üzerinde etki bırakan iktisadi anlayışlar liberal ekonomi ile karma ekonomi çatışmasından ileri gelmiştir. Bu bölümde, Celâl Bayar'ın daha önceki bölümde değindiğimiz milli ekonomi anlayışından tam manası ile uzaklaşmayarak tarıma dayalı sanayi ve toplumun refahını ön plana çıkaran planlama karşıtı bir söylemden hareketle anti-komünist iktisadi söylemler ile "Küçük Amerika" deyimini temel alınarak iktisadi fikrinin gelişimi ele alınmıştır.

1930'lu yılların ekonomi politikalarının uygulanmasında alternatif üslaplardan birisi de Celâl Bayar'a aittir. Bu hususta mutedil devletçiliğin öncülerinden ve uygulayıcılarından. Celâl Bayar'ın ekonomi alanındaki siyasal yaklaşımının Atatürk'ün ekonomi politikası ile uyumlu olduğunun göstergesi Bayar'ın 1932'de tekrar İktisat Vekili ve 1937'de Atatürk'ün son Başvekili olmasından görülmektedir. Keza, Atatürk'ün en güvendiği kişiler arasında yer alan Celâl Bayar'ın Cumhuriyet ekonomisine damga vurduğu ifade edilebilir.

Celâl Bayar, milli iktisattan yanaydı ve cumhuriyetin hemen ilanından hemen sonra ertesi yıl kalkınmanın finansmanı için Atatürk'e bir banka kurulmasını önerdi. Bu banka ilerleyen zamanda İş Bankası olacaktı. İş Bankası adeta bir merkez bankası gibi işlev görecekti ve Cumhuriyet ekonomisinin yoktan var edilmesinin mali kaynaklarını yaratacaktı. Cumhuriyet dönemindeki tüm ekonomik hamleler bu sayede özvarlıklarımızla finanse edilecekti.

Celâl Bayar, İktisat Vekili iken araştırma yapmak için doğu illerini ziyaret eder ve döndüğünde “Şark Raporu” olarak adlandırılan raporu Atatürk’e sunar. Bu raporda özetle feodal sistemin hakim olmaya devam ettiğini, dönem itibarıyla sakin bir ortam olduğunu fakat bu bölgenin kalkınmasıyla köklü bir çözüme ulaşılabileceğini vurguluyordu. Keza, Celâl Bayar’ın başbakan olmasında bu raporun önemli rol oynadığı söylenir. Celâl Bayar, devletin ekonomik olarak güçlendirilmesi noktasında sanayi ve ticaret alanında milli kazanç ve girişimci olgularını göz ardı etmemiştir. Buna rağmen, mutedil devletçilikle beraber siyasal liberalizmi ve demokratik tutumları önemseyen davranışları ile Atatürk’ün ideallerinden uzaklaştığı eleştirilerine maruz kalmıştır. Tüm bunların yanında, özellikle 1950 ve sonrasında sergilediği siyasal mücadelesinde kendi yolunun Atatürk’ün özelemlerinin gerçekleştirileceği yol olduğu savında bulunmuştur (Bozdağ, 1986: 46-48). Dönemin dünya ekonomik konjonktürü ile ulusal ekonomik gelişmeleri birlikte değerlendiren Celâl Bayar, uluslararası konjonktürün Türkiye’nin kendi milli sanayisini oluşturmaya elverişli bir ortam yarattığını ve bu durumun mutlaka değerlendirilmesi gerektiğini ısrarla dile getirmekteydi. Bu itibarla Celâl Bayar, az da olsa mevcut sermaye birikimin yanında yeni teknik ve donanımlarla gelecek olan yabancı sermayenin yatırım ve işletme yükümlülüklerinde milli ekonominin ihtiyaç duyduğu alanlarla sınırlı olacak biçimde yer alması taraftarıdır. Ancak, bu dönemde yabancı sermayeye sıcak bakılmamaktaydı. Yine, DP’deki döneminin aksine İktisat Vekilliği döneminde tarımsal üretimin çağdaş yöntemlerle mekanizasyonundan ziyade çiftçi kesimin üzerindeki vergi baskısının azaltılması yönünde çabalarda bulunmuştur. Özetle, Celâl Bayar’ın beş yıla yakın süren İktisat Vekilliği sürecinde yaptığı işler değerlendirildiğinde pragmatizmin egemen olduğu bir eylem tarzını benimsediği görülmektedir (Şenşekerci, 2000: 140-144). O dönemlerde Bayar’ın iki yönlü beklentisi vardır: İlki ekonomik imkânları artan devletin daha acil ihtiyaçları karşılamak için ekonomik gücünü dağıtmayacağı beklentisi; ikinci olarak halkın, refah seviyesi yükselirken hem yükümlülükleri yerine getirmede hem de tasarruf bilincinin oluşmasında rahat bir ortama kavuşacağı beklentisidir. Ona göre; devletin öncü rolünün temel alanlar dışında sadece yönlendirici veya örgütleyici biçimde yer alması onu mutedil devletçiliğe ve sınırlı liberalizme yaklaştırmıştır. Ayrıca Celâl Bayar’ın amacı ekonomik faaliyetin devletten topluma doğru daha geniş bir

tabana yayılması ve nihayetinde müreffeh refah devletinin ihtiyaç duyduğu güçlü ve geniş bir orta sınıf yaratmaktır (Şenşekerci, 2000: 134).

1946 genel seçimleri öncesinde DP'liler CHP'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca uyguladığı ekonomi politikasını eleştirmekteydi. Bu konudaki ana tema, savaşa girmeyen ülkenin sanki savaşa katılmış gibi ekonomik alanda sıkıntı içinde olunmasının nedeni alınan yanlış ekonomik karar oluşturmaktaydı. Bu hususta DP Başkanı Celâl Bayar, İzmir'de yaptığı bir konuşmada II. Dünya Savaşı boyunca ülkede üretimi arttırıcı tedbirlerin alınmamasına işaret etmekle birlikte halkın yararını koruyacak istikrarlı ve düzenli bir kendi deyimiyle "iaşe tevzii", yani devletin halkın beslenmesinde dağıtım rolünü üstlenecek bir oluşum ve "murakabe cihazı" yani denetim mekanizması kurulmadığını dile getirdi. Ona göre; devlet, savaş süresince bu sebeple vatandaşın üretimine el koyma gibi bir usulü benimsemek zorunda kalmış ve bu sayede karaborsacılığın ülkeye yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Celâl Bayar, bu olumsuz durumun çözümünü DP'ye bağlamış ve 21 Temmuz 1946 günü yapılacak olan genel seçimin Türk Milleti için bir dönüm noktası olacağı kanısını seçim meydanlarında sıkça ifade ederek vatandaşların bu seçimde DP'ye oy verdikleri takdirde yeni bir refah ve saadet devresinin başlayacağına vurgu yapmıştır (Şahingiray, 1999a: 30).

Celâl Bayar, İzmir'deki seçim konuşmasında genel olarak demokrasi, cumhuriyet, temel hak ve özgürlükler, milli irade gibi kavramların önemine değinmiş; iktidar partisini eleştirerek, iç ve dış politikadaki yanlışları bir bir ortaya koymuştur. Toplumda özellikle karaborsacılığın ve yaşam standartlarının pahalılığından bahsetmiş, toplum yapısında bir çöküşün başladığı imajını vermeye çalışmıştır. Celâl Bayar konuşmasını halkı oy kullanmaya davet ederek bitirmiştir (Sevgen, 1951: 120127). Ona göre; CHP, seçim propagandalarında toplumun genel sıkıntılara değinmemiş ve üstelik ileride ne gibi önlemler alınacağına dair çözüm önerisi getirmemiştir. Böylece, Celâl Bayar'ın konuşmasında bir tür karşı propaganda eğilimlerini görmek mümkündür.

1950 genel seçimleri öncesinde ekonomik konularla ilgili olarak mali ve iktisadi sahada ise Celâl Bayar, izlenen yanlış politikalar yüzünden Türkiye'nin bir iflas tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını, şayet Marshall Planı yardımı yetişmemiş olsaydı bu iflasın tahakkuk etmiş olacağını belirtmiştir (Cumhuriyet, 30.04.1950). Seçim

kampanyalarında CHP'li konuşmacılar iktidarları boyunca yapılan gelişmeler üzerinde dururken DP'liler ise eğer iktidara gelirlirse Türkiye'yi kalkınma hamleleri ile geliştirecekleri söylemlerinden bahsetmektedirler. Özellikle DP'nin iktidarı aldığı zamanlarda bu söylem sıkça kullanılmıştır. DP döneminde seçim fabrikaları söylemi gündemdeki yerini alırken 1950 seçimlerinde de aynı söylem basında CHP için dile getirilmektedir (Zafer, 27.12.1949). Hatta, DP ve devamındaki merkez sağ iktidar partileri yöneticilerinin, seçimler yaklaştıkça iktidarın ülkenin kalkınması yönünde çalıştığını göstermek için birçok yerde fabrikalar ve alt yapı çalışmalarının temel atma törenlerinde boy gösterdikleri görülmüştür.

1952 yılında DP'nin iktidarı döneminde Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yalnızlık sona ererken Türkiye, ABD'nin yardımlarını daha yoğun bir biçimde almaya başlamıştır. Dış politikada ortaya çıkan bu gelişmenin doğal olarak iç politikaya da yansısıyla DP'nin gücü ve toplumdaki desteği artmıştır.

1954 genel seçimi propagandalarına, 1924 Anayasasının, dönemin yasalarının ve teamüllerinin izin vermesi sonucu Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da elinde DP amblemleri bir bastonla katılıyordu. Seçim kampanyalarında yurt gezilerine çıkıyor ve DP'ye oy istiyordu. CHP'liler tarafından DP'nin hazırladığı Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunu, memleketi Amerikalılara satmak ve yeni kapitülasyonlar olarak yorumlanmaktaydı. Hatta, CHP lideri İsmet İnönü'nün bu kanunla ilgili bir konuşmasında “Biz bu memleketi yabancı emellere kaptırmayız” demiştir (Yılmaz, 2010b: 544). Celâl Bayar, CHP liderinin Yabancı Sermaye Kanunu'na yönelttiği bu eleştirileri yalanlarken bu yasanın kapitülasyon niteliği taşımadığını belirttikten sonra, şu sözlerle bu yasayı savunmuştur: “Eğer bu suçlamaların bir tanesinin gölgesini bile görmüş olsaydım, değil iktidarda benim kurduğum partinin bulunması, iktidarda öz oğlum olsaydı, onu millet evi parlamentoya şikâyet eder, yakasından tutup sandalyesinden indirirdim. Bizim Atatürk'ten aldığımız devlet terbiyesinin icabı budur.” diyerek, Basın yasası, Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası, Petrol Yasası gibi yasaların, bir an evvel Meclisten geçirilmesi için Başbakanı bizzat kendisinin uyardığını söylüyordu (Albayrak, 2004: 257).

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Bursa ve Yalova'daki seçim konuşmalarında Türkiye'nin yakın bir gelecekte "Küçük bir Amerika" haline geleceğini ve ülkede bir enflasyon tehlikesi olmadığını söyledi (Yeni İstanbul, 20.04.1954). Celâl Bayar, 1954 genel seçimlerinde yabancı sermayesinin önemine vurgu yapan konuşmalar yapmaktaydı. Ayrıca, 1954 genel seçimlerinde Celâl Bayar'ın ekonomi propagandasının geçmiş yılların ekonomik verileriyle, özellikle de 1950 öncesi CHP iktidarının ekonomi politikaları ve uygulamaları referans alınarak, cari yılın ekonomik verilerinin istatistiksel anlamda kıyaslanmasına sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Özellikle de DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte yaşanan milli gelir artışı üzerinde hemen hemen her gittiği seçim yerinde durmuştur. 18 Nisan 1954 tarihinde Haydarpaşa Limanının temel atma töreninde konuşan Celâl Bayar, ülkedeki iş hacminin artışına değinmiştir:

Bütün hayatımda iktisadi sistem ve program olarak memlekette iş hacminin artmasını hedef tutmuşumdur. [...] Memleketimizde iş hacmi artmış mıdır? Size söylediğim, bu şüphe götürmez bir hakikattir. Zirai olsun, iktisadi olsun, sınai olsun bütün sahalarda iş hacmi çoğalmıştır (Şahingiray, 1999a: 82).

Bu sayede, seçmenler üzerinde, DP hükümetinin yaptıklarının yapacaklarının teminatı olduğu düşüncesi aşılacaktır. Yine, kalkınma konusunda yabancı sermayeye ile birlikte DP'nin yol politikasına da ayrı bir parantez açmak gerekir. Bu hususta Celâl Bayar'ın 1954 yılı İzmit Kâğıt Fabrikası açılış törenindeki halka hitabesinde:

Biz bu yol politikasını tatbik etmezden evvel muntikavî (bölgesel) iktisadi politika takip ediyorduk. Muntikavî iktisat politikası takip etmeğe mecburduk. Halbuki şimdi yollar şebeke halinde memleketin her tarafını içine aldığı içindir ki Türkiye'de yeni iktisat rejimi teessüs etmektedir (kurulmaktadır) demekte ve altyapı politikalarının önemine vurgu yapmaktadır (Şahingiray, 1999a: 110).

3.4. CELÂL BAYAR'IN DIŞ POLİTİKADAKİ SİYASAL SÖYLEMİ

Esasında, DP ile CHP arasında dış politika konusunda çok da ayrı çizgiler söz konusu değildir. DP nezdinde Batı yanlısı dış politika ile anti-komünist siyasal söylemler dış politikada belirleyici rol oynamıştır.

1946 genel seçimlerinde DP'lilerin iktidar partisi CHP'nin icraatlarını eleştirmediği tek alan dış politika olarak göze çarpmaktadır. Bu konuda, konusunda iktidar ve muhalefet partisi arasında bir mutabakat vardı. Dolayısıyla, bu konu seçim propagandalarına karıştırılmamaktaydı. Celâl Bayar İzmir'deki seçim konuşmasında;

Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kollektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığa dayanmalıdır. [...] Herhangi bir dış tehlike karşısında Türk milletinin bir tek varlık olarak bu tehlikeyi önlemeye koşacağı asla unutulmamasını istediğimiz bir hakikatti dedikten sonra dış politika durumumuzu münakaşa etmekte memleket nam ve hesabına fayda görmüyoruz (Cumhuriyet, 16.07.1946) sözleriyle bu durumu açıkça ortaya koymakta ve iktidar partisi ile aynı eğilime sahip olduğunu vurgulamaktadır.

CHP'nin 1946 genel seçimlerindeki propagandaları konusunda belirtilmesi gereken önemli bir husus da muhalefetin komünistlikle suçlanmasıdır. Aslında, bu konuda CHP tarafından doğrudan bir itham söz konusu değildi. Keza, CHP tarafından DP'nin “yabancıların aleti” olarak gösterilmeye çalışıldığına ve bunun bir seçim propagandası olarak kullanıldığına dair duyuların olması üzerine CHP Genel Merkezi, 24 Haziran 1946'da muhaliflere karşı şu ya da bu yabancı devletten para almak şeklindeki ithamlarda bulunulmasından kesinlikle uzak durulması gerektiği yönünde partinin seçim kampanyalarında görevli olan kişilere bir tebliğ yayınlanmıştı (Cumhuriyet, 25.06.1946). Ancak, seçim sürecinde kimi iktidar partisi çevrelerince özellikle komünist bir parti olduğu nitelendirilen DP'ye bu suçlamaların yapıldığı görülmüştür. Bunun üzerine Celâl Bayar, Adana parti merkezinde yaptığı bir sohbette,

kendilerine karşı bu şekilde yöneltilen ve seçim yaklaştıkça yoğunlaşan komünistlik nitelemesini de cevaplandırmıştı (Karpaz, 2010: 143). Celâl Bayar,

Nizamnamemiz sarihtir. Partiye kızıkları, komünistleri almıyoruz. Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun bir siyasi programımız var... Söylenenler iftiradır. [...] Biz, ne meşrutiyetin Said Mollası, ne de son senelerin komünist kırıntılarıyız. Biz, millete hizmet için ortaya atılmış Türk evlatlarıyız. Memleketin selametini hangi politikada görürsek, o politikanın taraftarıyız diyerek dini politikaya alet etmeyi asla hatırlarından geçirmediklerini [...] söyledi (Albayrak, 2004: 86).

Yine bir başka konuşmasında;

Arkadaşlar; Demokrat Partinin Rus parası ile kurulduğunu söylediler. Böyle propaganda yapan bir valiyi mahkemeye vermiş bulunuyoruz dedi (Vatan, 18.07.1946).

Celâl Bayar, DP mitinglerinde sıklıkla halkın “Bizi aç bıraktınız, çıplak bıraktınız. Ölülerimizi saracak kefen bulamaz olduk” ifadelerini dile getiriyordu (Karaosmanoglu, 2002: 157).

Celâl Bayar, Atatürk’ün ölümü üzerine 16 Kasım 1938’de TBMM’nde tarihi bir konuşma yapmıştır: “Atatürk, seni sevmek, tebci etmek her Türk vatanseverinin milli ödevi ve namus borcudur” veciz sözü tarihe düşülmüş bir not olup Atatürk’e olan bağlılığını ve sevgisini de tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açıklamaktadır. Bu durum, Atatürk’ün eseri olan son Türk devleti Türkiye Cumhuriyeti’nin tehlikelerden uzak biçimde geleceğe taşınması gerektiğine olan inancını beslemektedir. Celâl Bayar, çağdaş uygarlığa erişmenin yanında Cumhuriyetin düşmanlarına (Komünizm ve gericilik) karşı mücadelenin çok yönlü ve sürekli olduğu söylemini yerleştirmiştir (Bozdağ, 1986: 104-105). Nitekim, 1979 yılı başlarında “bu kış komünizm gelebilir” yönlü uyarısının altında Atatürk’ün mirası olan Türkiye’nin korunması gerektiği yönlü tutumundan ibarettir (Kabaklı, 1982: 113).

1950 genel seçimlerindeki dış politika söylemlerine bakıldığında CHP’li konuşmacılar halkı yanlarına çekmek ve seçmenlerden oy almak için dış politika söylemine de ağırlık vermişlerdi. Özellikle de seçim meydanlarında CHP’li yöneticiler tarafından seçmenlerin DP’ye değil CHP’ye oy vermelerinin ülkenin milli birliği ve beraberliğinin selameti açısından önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. İktidarın değişmesi durumunda iç ve dış düşmanlara fırsat doğacağı vurgusu yapılmaktadır. İktidara CHP dışında gelecek olan bir partinin devlet yönetiminde yetersiz kalacağı söylemi üzerinde durulmuştur. Yine, dış tehdit konusunda Sovyetler Birliği üzerinden “Komünist” tehdidinden sıkça bahsedilmiştir (Ulus, 07.05.1950). Sonuçta, bütün bu söylemlerin halk tarafından nasıl algılandığının değerlendirilmesi yapıldığında CHP’nin DP’den daha etkisiz kalacağı görülecektir. Aslında, dış politika meselesinde her iki partinin de aynı fikirleri savunduğu söylenebilir. Bu durumu, Celâl Bayar yaptığı bir seçim konuşmasında da görmekteyiz. Celâl Bayar, Kastamonu’da yaptığı bir konuşmada; “*Dış politikada iyi yol tutan hükümetle beraber oluşumuza muvazaa diyebilecek bedbahtlar varsa, onları kendi hallerine bırakır geçer gideriz.*” demiştir (Cumhuriyet, 01.05.1950)

Celâl Bayar’ın bu sözünden, hükümetin dış politikasını desteklediği ortaya atılabilir ancak buradaki asıl mevzuunun dış politika meselesinde iktidarla kesinlikle bir danışıklı dövüşün olmadığına anlaşılmasıdır. Bununla beraber, Celâl Bayar’ın dış politika meselesinde özellikle de Batı yanlısı bir eğilim içerisinde olduğunu söylemek gerekir. Yine, Celâl Bayar’ın Kastamonu’da verdiği seçim nutkunda CHP’nin dış politikasına tam destek olacaklarını söylemiştir:

Dünya iki manzumeye ayrılmış bulunmaktadır. Bir tarafta Rusya ve peykleri, diğer tarafta hürriyet ve demokrasinin mümessilleri Anglo-Saksonlar. Bunlar henüz mücadele halindedir. Beşeriyet sulha kavuşmamıştır. Yurdumuzun coğrafi vaziyeti çok naziktir. Taraflardan birisini tutma, mukadderatımızı onlara bağlamak mecburiyetindeyiz. [...] Hükümet DP kurulmazdan önce Anglo-Sakson politikasını tutmağa başlamıştı. [...] Madem ki hükümet milletin hesabına, bizim de kanaatimize göre iyi yolu tutmuştur, kendisiyle beraber olmaktan hiçbir zaman çekinmeyeceğiz (Şahingiray, 1999a: 54).

Seçim meydanlarında yaptığı dış politikayla ilgili değerlendirmelerinde, dönemin ABD ve Sovyetler Birliği eksenli çift kutuplu siyasi konjonktürü baz alınarak Türkiye'nin de bir tarafta yer alması gerekliliği üzerinde durmuştur. Ona göre; Sovyetler Birliği bloğunun hem ülkeyi hem de demokrasiyi tehdit edici eğilimlerine dolayısıyla Türkiye'nin, demokrasi ve hürriyeti ön plana çıkararak Batı yanlısı blok içerisinde konumlanması savunulmaktadır (Cumhuriyet, 01.05.1950).

1950 genel seçimleri öncesinde CHP iktidarında dış politika alanında ABD ile gelişen ilişkiler, DP döneminde Türkiye'nin NATO'ya üyeliğiyle artık stratejik ortaklığa dönüşmüştür. 1952 yılında ABD Başkanı Eisenhower Türkiye'yi ziyaret etmişti. Daha sonrasında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, ABD'ye davet edildi. Bu davet kabul edilerek ziyaret için hazırlıklara başlandı (Cumhuriyet, 18.09.1953). Bu seyahati öncesinde, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar duygu ve düşüncelerini ifade ettiği konuşmasında yapacağı ziyaretten ülkesi adına ulaşmak istediği amaçları şu şekilde ortaya koymuştur:

Büyük dost Amerikan Milleti'nin muhabbet ve hayranlığını ve aynı zamanda bu dost ve büyük memleketin bize yapmakta olduğu kıymetli yardımlardan dolayı derin teşekkürlerimizi bizzat ifade etmek vazifesini üzerine almış olmaktan büyük bir memnunluk duymaktayım. Seyahatin bana bahşedeceği fırsatlardan faydalanmak ve geniş malumat vermek suretiyle esasen bizi yakından tanımalarını sağlamak imkânı bulacağımı, kuvvetle ümit etmekteyim (Özdemir ve Karakuzu, 2015: 66).

Bu sözler üzerine Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın, ABD'ye ziyaretiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni Amerikalılara tanıtmak ve aynı zamanda Amerikan yardımları sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasına yardımcı olan Amerika'ya teşekkür etmek istediğini belirtir.

Dış yardımlarla ilgili; Celâl Bayar'ın 28 Ocak 1954 yılında Washington'da yaptığı bir konuşmada; Türkiye'ye yapılan askeri yardımın bir ülkeyi içerideki ve dışarıdaki düşmanları karşısında baskı altından kurtarmak için değil, sınımsız duran bir desteği takviye etmek amacıyla yapıldığını ifade eder. Türkiye'de, komünizmin bir

ilerleme sağlayamadığını vurgulayarak, komünizmin Türkiye’de bir duvarla karşılaştığının altını çizer. Amerikan yardımının Türkiye’nin iktisadi kalkınmasının hızlandırdığını şu cümleler ile açıklar:

İktisadi kalkınma için yapılan mücadelede Amerikan yardımı Türkiye’nin fevkalade istisna bir ekonomik hamlesinin başladığı zamana rastlamış ve süratlenmesine yaramıştır (Özdemir ve Karakuzu, 2015: 66-67).

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’ın Amerikan yardımlarının önemini belirtmek için dile getirdiği şu ifade çok dikkat çekicidir:

Türkiye’de sarfedilen her dolar münbit bir toprağa verilmiş refah ve bereket filizleri verecek birer tohum gibidir (Özdemir ve Karakuzu, 2015: 67).

Bu ifadelerde görüldüğü üzere Amerikan yardımının Türkiye Cumhuriyeti’nin gelişmesi ve kalkınması için çok gerekli olduğu vurgulanmıştır. Celâl Bayar’ın ABD’ye gitmesi de gerçekten tarihi bir anlam ifade etmektedir. Bu ziyaret, aynı zamanda Türkiye’nin dönüşümünü de bir nevi göstermektedir.

DP’nin 1954 yılı genel seçimlerinde partinin kampanyasının özü “gelişme teması” üzerine kuruluydu ve seçim sloganı ise “Nurlu ufuklara doğru” idi. Bu ideali Celâl Bayar’ın Taksim mitinginde söylediği Türkiye’nin otuz yıl sonra “küçük bir Amerika” olacağı şeklindeki sözleri açıkça ortaya koymaktadır (Cumhuriyet, 21.10.1957). “Küçük Amerika olacağız.” söylemi belki de Celâl Bayar’ın Batı emperyalizmine doğru bir eğilim sergilemesinin kanıtıydı. DP için bu dönemin dış siyaseti, ABD ile geliştirilecek ilişkiler çerçevesinde alınacak ekonomik yardımlardan ibarettir. Nitekim, DP’nin kurucu lideri olan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından bu durum açık bir biçimde dile getirilmektedir:

Amerikalılar maddi kudretini insanları esaret altına almak için değil, beşeriyetin yararı ve hürriyeti için kullanan bir millettir (Şahingiray, 1999ç: 175-177). Türkiye’nin ali menfaatlerini kalben gözetken bir devlet’tir (Şahingiray, 1999a: 91).

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın 1954 yılı başındaki iki aya yaklaşan ABD gezisi "Türk-Amerikan dostluğu"nun söz konusu dönem itibariyle en ileri düzeye ulaştığı dönem olarak vuku bulduğu ifade edilebilir. Özellikle, dönemin önemli gazetelerinden biri olan Vatan gazetesinde yer alan, Celâl Bayar'ın ABD'de bulunduğu süre boyunca haber ve makaleleriyle bu geziyi tam manasıyla milli bir hadise olarak kamuoyuna sunmuştur²¹. Celâl Bayar'ın ABD gezisindeki nutukları, Türkiye'nin Amerika'yla ideal ortaklığının vurgulandığı (Şahingiray, 1999ç: 97-98,129) ve Türklerin Amerikalılara hayranlığının dile getirildiği (Şahingiray, 1999ç: 105,120,183) bir zemine sahiptir. Celâl Bayar'ın söz konusu bu nutukları, Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın yazılarında Türk-Amerikan ilişkilerine dair sıkça değindiği ifadelendirmelerle birlikte değerlendirildiğinde ortak bir söylemi yansıtmaktadır. Bu durum başyazısında Yalman'a, "*Celal Bayar'a cidden hayranım*" (Vatan, 05.02.1954) dedirtecek ve bir başka yazıda "*Celal Bayar Amerika'yı mı fethetti?*" diye soranları "*bozguncu ruh taşıyanlar*" olarak itham edecektir (Vatan, 11.03.1954): Aynı gazetede, "*Bozguncu ruh taşıyanlar soruyorlar: Bu tezahürlere bu kadar külfete sebep ne? Celal Bayar Amerika'yı mı fethetti? Amerika'da olup biteni yakından takip etmiş olan müstakil bir gazeteci sıfatıyla ben kendilerine cevap vereyim: Evet, Celal Bayar Amerika'da milyonlarca kalbi fethetti... Türk-Amerikan işbirliğinin devamına çok iyi bir zemin hazırladı... Kendisine millet hesabına ödenmesi lazım gelen minnet borçlarımız geniştir.*" ifadeleri kullanılmıştı.

Yine, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın 1954 yılında gerçekleştirdiği ABD ziyaretindeki bir konuşmasında Amerikalıların da en çok merak ettiği konu olan Türkiye'deki komünist faaliyetleri değerlendirir. Celâl Bayar, komünizmin Türk milletinin yapısına uygun olmadığını ve Türk Milleti'nde tutunamayacağını şu sözlerle ifade eder:

Komünizmin doktrinleri Türk milletinin tabiat ve düşüncelerine yabancıdır. Türkler birçok ırk ve dinlerin kaynaştığı mevkide ve büyük etnik

²¹ Vatan, 23 Ocak 1954, "Amerika'da Bize Gösterilen Sevgi Tahminin Üstünde"; 4 Şubat 1954, "Cumhurbaşkanı Celal Bayar Bugün Chicago'da Olacak"; 4 Şubat 1954, "Yıldız Türkiye"; 5 Şubat 1954, "Cumhurbaşkanı Celal Bayar Bugün San Francisco'ya Hareket Edecek"; 12 Şubat 1954, "Celal Bayar Bugün Trenle Dallas'a Gidecek".

kitlelerin kavşak noktasında asırlar boyunca yaşadıkları için siyasi olgunlukları çok gelişmiştir. Bu itibarla komünizmin haktan görünüşü arkasında dünyaya hor bakmak ve milletleri esir etmek gibi meşum bir arzunun mevcudiyetini teşhis etmek bu millet için güç olmamıştır Celâl Bayar ABD’yi; Türkiye’nin ali menfaatlerini gözeten [...] hür dünyanın lideri dünyanın kuvvet kaynağı olarak nitelendirirken, Türkiye’yi ise komünizme karşı sınımsız duran manevi ileri karakolu, cephe hattı kalesi olarak nitelendirir (Özdemir ve Karakuzu, 2015: 67).

Şunu ifade etmek gerekir ki, Celâl Bayar’ın başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerde yönlendirici olduğu; komünist faaliyetlere dikkat çektiği ve bu hususta hükümeti uyardığı; Atatürk’e karşı yapılan saldırıları onaylamadığı ve gerici faaliyetlere destek vermediği durumlarda DP’nin politikalarına yön vermeye çalıştığı gözlenmektedir (Metin, 2011: 22). Cumhurbaşkanlığı döneminde Celâl Bayar, ABD yanlısı dış politikanın bu ülke gibi gelişmiş ülke yapma arzusunda şekillenen ABD modeli ile Sovyet yayılmacılığının Türkiye içindeki Komünist faaliyetlere karşı ciddi tedbirlerin alınması gereğine vurgu yapmaktadır. Bu politik bakış açısı Türk siyasi hayatında Türkiye’nin “Küçük Amerika” olması imgesini yerleştirirken anti-komünist cephe de bu sayede en büyük destekçisini bulmuştur.

Celâl Bayar, II. Dünya Savaşı sonrasındaki şartlarda oluşturulan dış politikayı daha da ileriye götürerek Kore’ye asker gönderilmesi, NATO’ya girilmesi, ABD’nin Sovyetler Birliği’ni güneyden kuşatmak amacına yönelik politikasının sonucu ortaya çıkan Bağdat Paktı’nın kurulmasında Türkiye’nin aktif rol oynaması; Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında “Üçlü Pakt”ın imzalanması gibi konularda etkili olmuştur. Takip ettiği Batı yanlısı dış politika çerçevesinde ABD, Libya, Batı Almanya, Afganistan, Ürdün, İtalya, Lübnan. İran, Pakistan, Yunanistan ve Yugoslavya’yi değişik tarihlerde resmen ziyaret eden Celâl Bayar’a ABD, Yugoslavya ve Pakistan’da fahri doktora payeleri verilmiştir. Türkiye’nin ABD ile imzaladığı askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel konulardaki çok sayıda ikili antlaşmanın ekseriyeti Celâl Bayar döneminde imzalanmıştır. Fakat pek çoğu meclisin onayından geçmemiştir. Yine de Türkiye’yi küçük bir Amerika haline getirmek onun en büyük ideali olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Siyaset, kitlesel iletişimin ve etkileşimin en geniş biçimiyle oluştuğu alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu alan; vatandaşların, ülkelerine ve kendilerine ilişkin sorunların çözümü ve daha iyi bir yaşam sağlama amacıyla dolaylı veya doğrudan olarak yönetime katılmak ve çözümler üretmek istemelerinin eyleme dönüştüğü yerdir. Vatandaşların haklarını alabilmesi ve çıkarlarını koruyabilmesi, günümüzdeki uygulamasıyla, kendi temsilcilerini parlamentoya göndermeleri ile olanaklı hale gelmektedir. Bu hakların kullanılması, yönetmeye talip olan adaylar arasından seçim yapılacağı karmaşık bir siyasal iletişim ve etkileşim ortamında belirginleşerek sonuçlanmaktadır. Parlamenteoya gönderilen yönetici adayların ülke ve halk adına ortaya koyduklarının işlerlik kazanması da iletişim ve etkileşim sürecinde geçmekle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, siyasal dilin kullanımı etkin bir biçimde olmalıdır. Dilin etkin bir biçimde kullanılması ise siyasal söylemlerin önemine işaret etmektedir. Siyasal süreçte yapılanların ya da yapılacak olanların halka anlatılması, söylemin yarattığı etkilerin arkasına kalan nesnel gerçeklerin tartışmaya açılması ve sorgulanabilmesi demokratik yaşam biçimine katkısı bakımından değerlendirilme konusu yapılmalıdır.

Söylemler, bir kültüre ya da topluma ilişkin bilgi, güç ya da dil eylemleri olarak değerlendirilirse bir toplum, kültür, değer, inanç ve değişimlerine ilişkin bilgilere de kolayca ulaşılmasını sağlayabilmektedir. Söylem hakkında yapılan analizler, bilinmeyenleri ortaya çıkarmaktan ziyade var olan bilginin işler hale getirilmesini ve yapılacak yorumların genişletilmesi ile geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bir söylemin meydana gelebilmesinin ön koşulu diyalogların kurulmasıdır. Söylem düzenleri ancak etkileşim ve iletişim sayesinde kurulur. İletişim ve etkileşim ortamında söylem mutlak bir şekilde bilgi ve ideoloji olmaktan arındırılmalıdır çünkü hiçbir konuşma, sav, söylem ya da içeriği benzer adları farklı ve ne şekilde ifade edilirse edilsin, tüm bu hususlar süreklilik içinde süreklidirler. Söylem, tarihseldir. Tarihsel bir boyuta sahip söylemler, esasında söylemlerin söylemidir. Yani, üretilen ya da mevcut durumda olan söylemlerin her biri diğer söylemlerin içinde yer almaktadır.

Bu sebeple ki, söylemler kesintiye uğramaksızın devam etmektedir. Çünkü söylenen anlatım, beyan, görüş, konuşma, açıklama vb. her şey bir boşlukta yer almaz, söylemlerin birer parçasını oluşturur. Söylemin hayat alanı bağlamdır ve hayatını sürdürebilmesi için ise yorumlarla söz konusu olur. Bağlam olmadan söylemler birer hiç olur. Kastedilenden ya da bağlamdan kopuk söylemler, söylem niteliğini taşımazlar. Söylemlere anlam kazandıran yapılar ise yorumlardır. Yorum yapılırken de sözcüklerin anlamlarına değil, işlevlerini dikkate almak gerekir. Sözcükler kimi zaman düzenleme işlevleri görebilmektedir. Toplumsal bir güç olabilecek etkili söylemlerle siyasal güce sahip olma ve iktidarı elde tutma, bu oluşumları yönlendirebilme gibi eylemleri inşa edilebilir. Bu süreçte, toplumsal kimlikler de ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal ilişkiler, bilgi, kültür ve inançlar ise toplumsal kimlikleri etkiler. Söz konusu kimliklerin üzerlerine düşen görev ise söylemler aracılığıyla anlamlar kazanan dillerini doğru bir şekilde kullanmaları olmalıdır. Çünkü dil, toplumsal bir sözleşmedir. Dilin doğruyu vurgulamak adına yasaya dönüşmemesine ayrıca dikkat edilmelidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Celâl Bayar'ın dönemlerindeki Türk siyasi hayatı üzerinde, bürokratik, iktisatçı, fikir adamı ve mücadeleci kimliklerinin altyapısıyla şekillendirdiği bireysel katkıların anlamak amacıyla oluşturulmuştur. Celâl Bayar'ın bireysel katkı ve karar alma süreçlerinin nedenselliğini kavrayabilmek amacıyla bu çerçevede saptamalarda bulunulmuştur. Görülmektedir ki, Celâl Bayar, Türk siyasi hayatında dikey olarak hızlı bir şekilde yükselişi eğilimi sergilemiştir ve buradan hareketle Celâl Bayar'ın demokratikleşme mücadelesi ile düşünce ve tutumlarındaki değişim ve gelişimin tartışılması bir gereklilik olarak ifade edilebilir. Bu bölümün salt Türk Siyasi Hayatının analizi yerine yukarıda belirtilen şekilde okunması yerinde olacaktır. Celâl Bayar Türkiye'nin demokratikleşme mücadelesinde arayışlar ve yeni söylemlerle kendisini gösteren bir siyasi kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1950-1960 arası DP iktidarı dönemi politik olarak nispeten özgürlük alanının genişletildiği fakat çeşitli nedenlerle bunun sürdürülemediği yıllar olarak Türk siyasi hayatında yerini almıştır. Celâl Bayar'ın, DP'nin muhalefet yıllarındaki demokrasi söyleminin, iktidar yıllarındaki bazı uygulamalarla çelişki içine girdiği kabul edilebilir. Diğer taraftan; Celâl Bayar, DP üzerinden Türk Siyasi Hayatı'na "milli irade" kavramını dahil etmiştir. Celâl Bayar; partisinin, sivil ve askeri-bürokratik yönetim

karşısında kazanım sağlaması ve siyasi olarak tarafsız olabilmesi için devletin kurumlarının meşruiyetini milli iradeye dayandırmıştır. Buradan hareketle, halkın siyasete ilgi duyması giderek artarken özellikle 1946 genel seçimlerinden sonraki siyasal sürece yer yer popülizm de politikaya taşınmıştır. Siyasi iktidarın, en azından görünürde, salt seçim sandıklarında belirlenmesi her daim mümkün olmasa bile, halkın isteklerini gündeme getirmiştir.

Türkiye’de Batıdaki anlamda bir sivil toplumcu anlayış tam olarak hakim olmamıştır. Bu durum tarihsel sebepleri vardır. Çalışmanın üçüncü bölümünde güçlü devlet geleneği bağlamında bu hususa değinilmiştir. Türkiye’de düzen yukarıdan aşağıya kurulmuştur. Sivil toplumun gelişimi açısından söz konusu durumun ne derecede etkili olduğu tartışılır ancak Türkiye’de aşağının yukarıyı etkileyebilme yeteneği de ayrıca sorgulanmalıdır. Nitekim, bu hususta Celâl Bayar; DP saflarında yer aldığı dönemde, güçlü devlet ile güçlü hükümet, milli hâkimiyet ile demokrasi, iktidar ile otoritenin birbirine karıştırıldığı anlayışı bir tarih okuması şeklinde algılayarak yorumlamıştır.

Celâl Bayar’ın söylemleriyle DP, kitlelerin sivilleşme isteklerine CHP’ye oranla daha etkin bir şekilde cevap verebilmiş ve onlarla daha yakından ilişkiler ağı kurabilmişti. Bu sayede DP, Türkiye’nin demokratikleşme süreci içerisinde sivilleşme isteklerine cevap vermeye çalışan liberal görünümlü bir parti olmuştur. Bu yargıdan hareketle, DP’nin iktidara gelmek ve kendisinden sonraki başta liberal yaklaşıma sahip siyasi partilere yol açmak açısından gördüğü işlev tartışılmaz boyuta sahiptir. DP hareketi Türk demokratikleşme tarihi çerçevesinde bir dönüm noktası ve geriye dönülemeyecek bir yere gelmiş olmasını belirleyen eylem olarak yerini almıştır. Buradan hareketle, Türk demokrasi kültürünün genişlemesi söz konusu olmuştur fakat bu genişlemeyle orantılı bir şekilde gelişmenin de olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Celâl Bayar’ın söylemleriyle kendisine siyasi alan bulan ve gelişme gösteren DP’nin, kendinden sonra var olan siyasi hareketler üzerinde derin bir etki bıraktığını ve bir siyasi gelenek ortaya çıkardığını belirtmek gerekir. Köylüye, küçük esnafa ve ticaret burjuvazisininin bir bölümüne dayanan DP geleneği, kimi zaman kendisini “milliyetçi-

muhafazakar” olarak tanımlayan kimi zaman da liberal öğeleriyle öne çıkan merkez sağ partileri (Örneğin Adalet Partisi) tarafından ileri sürülmüştür. Yine, 1950 yılında iktidara gelen DP’nin 1954-1960 arasındaki en önemli sloganlarından biri Celâl Bayar’ın ifade ettiği “Türkiye’yi Küçük Amerika yapacağız”dır. Bu söylem üzerinden ekonomi ve dış politika alanlarında bir takım adımlar atılmaya çalışılmıştır. Nihayetinde, söz konusu düşünce daha sonra merkez sağ siyaset temsilcileri Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi tarafından sürdürülmüştür.

Askeri darbe ile talihsiz bir şekilde iktidarına son verilen DP, ilerleyen yıllarda Türk Siyasi Hayatında yeni dönemlerin açılmasına neden olurken DP’nin siyasi mirası kendisinden sonra birçok sağ görüşlü partiler tarafından da paylaşılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan, çok partili siyasal hayatın başlangıcında bulunan DP’nin siyasal faaliyetleri, günümüz sağ siyasi görüşlü iktidarı AKP’yi de etkilediği söylenebilir. Keza, Maurice Duverger tarafından kadro partileri ile kitle partileri arasında yapılan ayırım göz önüne alındığında; her iki partinin de kadro partisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Geleneksel liderliğin baskın olduğu ve kişisel ilişkiler ağına dayalı olan kadro partilerinde liderler ve kurucular milletvekillerinden oluşurken DP ile AKP arasında aynı özelliklerin taşındığı gözlenmektedir. Her ne kadar, sosyolojik köken açısından DP elitist bir yapıya sahip iken, AKP orta ve alt gelir grubuna dayansa da ve AKP’nin kuruluşunda partinin “muhafazakâr demokrat” kimliğe sahip olduğu iddia edilse de DP, siyasi kimliğini demokrat olarak tanımlarken gerek muhalefet gerekse iktidar yıllarında ülkedeki siyasetin seyrini büyük ölçüde değiştirmiş olup, muhalefet üzerinde de büyük etkiler uyandırmıştır. DP’nin bu yönüyle AKP’yi de etkilediği ifade edilirken DP ve AKP’nin politikaları adeta birbirini tamamlar niteliğe sahiptir. Türkiye’nin devletçi politikalarından ve otoriter yönetim anlayışından daha liberal ve demokrat bir yapıya kavuşturulma süreci DP ile başlarken, bu süreç son kertede AKP ile devam etmektedir. DP’nin başlattığı liberalleşme ve demokratikleşme süreci Türk Siyasi Hayatındaki diğer sağ partilerde olduğu gibi AKP’ye de DP’den miras kalmıştır. DP tarafından ülkede ekonomi alanında başlatılan liberalleşme eğilimleri, AKP döneminde de sürdürülmüştür. Dış politikada ise her iki partinin Batı eksenli politikalar izlediği görülmektedir. Dolayısıyla özellikle ekonomi ve dış politika konularında, günümüz siyasi konjonktüründe AKP’nin DP’nin faaliyetlerini referans olarak aldığı altını çizmek yerinde olacaktır.

Celâl Bayar, seçim kampanyalarındaki söylemleriyle DP adına siyasal iktidarı elde etmek açısından başarı elde ederken halk üzerinde düzen değişikliği isteyen bir parti algısı yaratarak benimsedikleri görüşleri onlara aşlamaya çaba göstermiştir ve bu durum halkı bir sosyal dönüşüme ve yenileşmeye yönlendirmiştir. Bu bakımdan, Celâl Bayar için özellikle 1946-1950 dönemindeki sözlü icraatları dikkate alındığında 1960'ların sivil toplumcu ortanın solu yöneliminin bilinmeyen fikir kaynaklarından biri olarak görülebilmesini de sağlayabilir. Celâl Bayar 1940'ların sonunda 1960'lardaki CHP'nin "ortanın solu" söyleminin referansı olurken Türk soluna da bir nevi akıl hocalığı yapmıştır. Bu konu ile ilgili ayrıca çalışmaların yapılması da yararlı olacaktır.

Çalışmamızın ana teması kapsamında söylemleriyle siyasal bir etki alanı oluşturan, Türk siyasetindeki faaliyetleri ile örnek teşkil eden ve Türk siyasi hayatına bıraktığı miraslarla son derece önemli bir yere sahip olan Celâl Bayar gibi nevi şahsına münhasır bir kişinin günümüz siyasetinde dahi hem sağ görüşlü partiler hem de sol görüşlü partiler arasında referans olarak yeterince gösterilmemesi ve bu sebeple hak ettiği değerin kendisine verilmesi hususunda, şüphesiz bu çalışmamızın etkili olacağı düşünülmektedir. Kanımızca bu konu üzerinde durulması da ayrıca önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Sözlükler

Arda, E. (Derl.) (2003) *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Alfa Yayıncılık: İstanbul.

Cevizci A. (2000) *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları: İstanbul.

Mutlu E. (1998) *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Tezler

Alkan N. (2010) *Sivil Toplum Kavramının Felsefi Temelleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sivas.

Ay, E. (2009) *Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Bağı, M. E. (2010) *Sivil Topluma Eleştirel Bir Yaklaşım: Batı, Liberal Demokrasi ve Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.

Baran, E. (2009) *Süleyman Demirel Dönemi Karikatürlerde Karşılaştırmalı Siyasi Söylem Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Süar A. (2011) *Süleyman Demirel ve Recep Tayyip Erdoğan’ın Seçim Öncesi Büyük Kongre Konuşmalarının Karşılaştırmalı Söylem Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.

Yıldırım A. (2001) *Sosyal Bütünleşme Açısından Sivil Toplum Örgütleri Isparta Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.

Kitaplar

- Ağaoğlu, (1972) *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, Baha Matbaası: İstanbul.
- Ahmad, F. (2010) *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* (Çev. A. Fethi), Hil Yayınları: İstanbul.
- Ahmad, F. (2012) *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çev. Y. Alogan), Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Ahmad, F. ve Ahmad, B. T. (1976) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınları: Ankara.
- Akal, C. B. (1995) *Sivil Toplumun Tanrısı*, Engin Yayıncılık, 2. Baskı: İstanbul.
- Akşit, B. (1987) *Kısaca Celal Bayar*, Yayın mevcut değil: İstanbul.
- Albayrak, M. (2004) *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları: Ankara.
- Alphan, R. Ş. (2007) *27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes*, Timaş Yayınları: İstanbul.
- Anadol, C. (2004) *Türk Siyâset Târihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayi Milliye Yayınları: İstanbul.
- Aristoteles, (2006) *Retorik* (Çev. M. H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Atabek, Ü. ve Atabek, G. S. (Derl.) (2003) *Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri*, Siyasal Kitabevi: İstanbul.
- Atalay, M. (1958) *Celâl Bayar ve Hayatı*, Bankacılık Gazetesi Yayınları: Ankara.
- Atatürk, M. K. (2003) *Nutuk-Söylev*, Atatürk Araştırma Merkezi, Can Ofset: Ankara.
- Avcıoğlu, D. (1971) *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Bilgi Yayınevi, c. I: Ankara.

- Aydemir, Ş. S. (1984) *Menderes'in Dramı?*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Baban, C. (1970) *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Barrett, M. (1996) *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji* (Çev. A.Fethi), Sarmal Yayınevi, Melisa Matbaacılık: İstanbul.
- Başgil, A.F. (2006) *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Neşriyatı: İstanbul.
- Bayar, C. (1955) *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları: İstanbul.
- Bayar, C. (1967a) *Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Giriş*, Baha Matbaası, c. V: İstanbul.
- Bayar, C. (1967b) *Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Giriş*, Baha Matbaası, c. VI: İstanbul.
- Bayar, C. (1967c) *Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Giriş*, Baha Matbaası, c. VIII: İstanbul.
- Bayar, C. (1978) *Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz* (Der. İ. Bozdağ), Kervan Yayınları: İstanbul.
- Bayar, C. (1986) *Celâl Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes* (Der. İ. Bozdağ), Tercüman Yayınları: İstanbul.
- Bayar, C. (2009) *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Benveniste, E. (1995) *Genel Dilbilim Sorunları* (Çev. E. Öztokat), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Bilâ, H. (1999) *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap Yayınları: İstanbul.
- Birand M. A. ve Diğerleri (1995) *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları: İstanbul.
- Boratav, K. (2012) *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009*, İmge Kitabevi: Ankara.

- Bozdağ, İ. (1991) *Celal Bayar Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali*, Emre Yayınları: İstanbul,
- Bozdağ, İ. (2005) *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar*, Emre Yayınları: İstanbul.
- Bozdağ, İ. (1986) *Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat Celâl Bayar*, Tercüman Yayınları: İstanbul.
- Bozdağ, İ. (2007) *Siyasal Kıyamet Bitmeyen Devlet Kavgası Atatürk-İnönü İnönü-Bayar*, Truva Yayınları: İstanbul.
- Bölükbaşı, D. (2005) *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap: İstanbul.
- Burçak, R. S. (1998) *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık: Ankara.
- Burçak, R. ve Sarısözen, G. (1997) *Demokrat Parti'nin Politika Hayatına Yeniden Girişi*, Demokratlar Kulübü Yayınları: Ankara.
- Cook, G. (1989) *Discourse*, Oxford University Press: Oxford.
- Çavdar, T. (1987) *Müntehib-i Sani'den Seçmene*, V Yayınları: Ankara.
- Çavdar, T. (2008) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi: Ankara.
- Çizmeli, Ş. (2007) *Menderes Demokrasi Yıldızı?*, Arkadaş Yayınları: Ankara
- Çotuksöken, B. (2000) *Felsefi Söylem Nedir?*, İnkılâp Kitabevi: İstanbul.
- Devran, Y. (2010) *Haber, Söylem, İdeoloji*, Başlık Yayınevi: İstanbul.
- Eroğul, C. (2003) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi: Ankara.
- Foucault, M. (2005) *Özne ve İktidar (2. Basım)* (Çev. I. Ergüden ve O.Akınhay), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2008) *The Archaeology of Knowledge* (Çev. A. M. S. Smith), Routledge: London.

- Giritlioğlu, F. (1965) *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, c.I: Ankara.
- Goloğlu, M. (1982) *Demokrasiye Geçis 1946-1950*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Gökalp, Z. (2008) *Türkçüğün Esasları*, Tümce Yayınları: Konya.
- Gökçe, O. (1994) *İçerik Çözümlemesi Sosyal Bilimlerde Bir Araştırma Yöntemi*, Turkuaz Yayıncılık: Eskişehir.
- Güneş, İ. (1985) *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Güneş, T. (1983) *Araba Devrilmeden Önce*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Hale, W. (1996) *Türkiye'de Ordu ve Siyaset* (Çev. A. Fethi) Hil Yayınları: İstanbul.
- Hatipoğlu, A. (2012) *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü Kemalizmden Sosyal Demokrasiye*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Heper, M. (2006) *Türkiye'de Devlet Geleneği* (Çev. N. Soyarik), Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı: İstanbul.
- Jaeschke, G. (1962) *Yeni Türkiye'de İslamcılık* (Çev. H. Örs), Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Kahraman, H. B. (2010) *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II 1920-1960*, Agora Kitaplığı: İstanbul.
- Karaoğlu, M. (1996) *Tansu Çiller ve Söylemi*, Saray Medikal Yayıncılık: İzmir.
- Karaoğmanoğlu, Y. K. (2002) *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2009) *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din* (Çev. G. Ayas), Timaş Yayınları, 3. Baskı: İstanbul.
- Karpat, K. H. (2010) *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları: İstanbul.

- Kemal, M. (1980) *Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi*, Abece Yayınları: İstanbul.
- Kendirci, H. (2009) *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Kopuş ve Süreklilikler*, Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Kocaman, A. (Derl.) (2003) *Söylem Üzerine*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Özkan Matbaacılık: Ankara.
- Koçak, C. (1996) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, c.II, İstanbul.
- Kongar, E. (2007) *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Köker, L. (2007) *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Kutay, C. (1982) *Celâl Bayar'ın yazmadığı ve yazmayacağı: Üç Devirden Hakikatler*, Alioğlu Yayınevi: İstanbul.
- Küçükömer, İ. (1994) *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Küçükömer, İ. (2009) *Sivil Toplum Yazıları*, Profil Yayınları: İstanbul.
- Lewis, B. (1991) *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. M. Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Lewis, B. (2003) *Demokrasinin Türkiye Serüveni* (Çev. H. Aydoğan ve E. Ermert), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Mahçupyan, E. (2000) *Osmanlı'dan Postmoderniteye*, Patika Yayınları: İstanbul.
- Mardin, Ş. (1992) *Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Makaleler/1)*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Mazıcı, N. (1996) *Celal Bayar, Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, Der Yayınları: İstanbul.

- Öngider, S. (2006) *Çankaya'nın Bütün Adamları*, Aykırı Yayıncılık: İstanbul.
- Özalp, K. (1988) *Millî Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Perinçek D. (2009) *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet Sivil Topluculuğun Eleştirisi*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Saray, M. (2013) *Celâl Bayar'la Son Röportaj*, Postiga Yayınları: İstanbul.
- Schiffrin, D. (1987) *Discourse Markers*, Cambridge Universtiy Press: Cambridge.
- Schmidt, M. G. (2002) *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Vadi Yayınları: Ankara.
- Sevgen, N. (1951) *Celal Bayar Diyor ki*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Sezen, S. (1994) *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları: Ankara.
- Sözen, E. (1999) *Söylem, Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Şahingiray, Ö. (Der) (1999a) *Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946, 1950 ve 1954*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Şahingiray, Ö (Der.) (1999b) *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Ekonomik Konulara Dair 1921-1938*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Şahingiray, Ö (Der.) (1999c) *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar 1946-1950*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Şahingiray, Ö (Der.) (1999ç) *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Dış Politika (1933-1955)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Şakir, Z. (1952) *Celâl Bayar, Hayatı ve Eserleri*, İsmail Akgün Matbaası: İstanbul.
- Şaylan, G. (1986) *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, V Yayınları: Ankara.

- Şenşekerci E. (2000) *Türk Devrimi'nde Celâl Bayar (1918-1960)*, Alfa Yayınları: İstanbul.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011) *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları: Ankara.
- Tanör, B. (1997) *Kurtuluş [Türkiye 1918-1923]*, Yenigün Haber Ajansı Yayıncılık: İstanbul.
- Timur, T. (1991) *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Toker, M. (1966) *İsmet Paşayla On Yıl 1950-1954*, Birinci Cilt, İkinci Baskı, Akis Yayınları: Ankara.
- Toker, M. (1970) *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları: İstanbul.
- Toker, M. (1991) *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Toprak, Z. (1995) *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1984) *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Hürriyet Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Tuncer, E. (2003) *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Tesav Yayınları: Ankara.
- Tunçay, M. (1967) *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, Sevinç Matbaası: Ankara.
- Tunçay, M. (1989) *T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi: İstanbul.
- Uras, U. (1997) *İdeolojilerin Sonu mu*, Sarmal Yayınevi: İstanbul.
- Ünal, O. (1994) *Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci*, Milliyet Yayınları: İstanbul.

- Van Dijk, T. (Derl.) (1998a) *Discourse As Structure And Process*, SAGE Publications, The Cromwell Press: London.
- Van Dijk, T. (Derl.) (1998b) *Discourse As Social Interaction*, SAGE Publications, The Cromwell Press: London.
- Vardar, B. (1998) *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yayınları: İstanbul.
- Velidedeoğlu, H. V. (1990) *İlk Meclis ve Millî Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları: İstanbul.
- Yeşil, A. (1988) *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Yeşilyurt, S. (1998) *Bayar Gerçeği*, Serajans Yayınları: Ankara.
- Yücekök A. N. (1987) *Siyaset'in Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları :Ankara.
- Yücel, M. (2000) *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları: İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2003) *Millî Mücadelede İttihatçılık* (Çev. N. Salihoğlu, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2012) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (Çev. Y. Saner), İletişim Yayınları: İstanbul.

Makaleler

- Aslan S. (2010) "Sivil Toplum ve Demokrasi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 5, s. 2, ss. 357-374.
- Bulut, S. (2009) "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış Dergisi*, c. 2, s. 4, ss. 125-145.
- Burgaç, M. (2013) "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 13, s. 26, ss. 163-184.

- Çelebi, O. (2015) "Türkiye’de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c. 10/1, Winter 2015, ss. 251-272.
- Çelebi, O. (2016) "14 Mayıs 1950 Seçimlerinde Şiddet Politikası ve Milli Birlik Temaları", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c. 11/11 Summer 2016, ss. 29-52.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008) "Söylem Analizi", *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, , c I., s. 27, ss. 99-117.
- Demir, Ş. (2012) "Milli Mücadelede Celal Bayar (1919-1923) Siyasi Hayatı ve Fikirleri", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.15-16, 8/2009, ss. 53-78.
- Fraser, B. (1999) "What are Discourse Markers? ", *Journal of Pragmatics 31, School of Education, Boston University*, ss. 931-952.
- Güngör, S. (2014) "Türk Siyasetinde Dil Kullanımı: Siyasal Parti Liderlerinin Tbbm Grup Konuşmalarında Siyasal Söylem Analizi", *Yasama Dergisi*, c.26, ss. 65-88.
- Kabaklı, A. (1982) "Celal Bayar Üzerine Bazı Dikkatler", *100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan, Tercüman Gazetesi Yayını*: İstanbul.
- Karadağ, A. (2006) "Sürdürülebilir Demokrasi" , *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 7, s. 1. ss. 75-103.
- Keane, J. (1993) "Despotizm ve Demokrasi - Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımının Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850", *Sivil Toplum ve Devlet-Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar* (Erkan Akın), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Metin, C. (2011) "Bayrak Adam: Celal Bayar", *Türk Yurdu Dergisi*, Eylül, c.31, s.289, ss. 17-25.

- Milar, S. (1988) "Yeter Söz Milletindir Afişi Nasıl Doğdu?", *Tarih ve Toplum Dergisi*, s. 343344.
- Olgun, K. (2011) "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 27, s. 79, ss. 1-35.
- Özçelik, P. K. (2010) "Demokrat Partinin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 65 s. 3, ss. 163-187.
- Özdemir, C. (2001) "Kimlik ve Söylem", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 2, ss. 107-122.
- Özdemir, E. ve Karakuzu H. (2015) "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954 Yılı ABD Ziyaretindeki Konuşmaları ve Kamuoyundaki Yansımaları", *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 4, ss. 62-78.
- Özküçük, A. (2012) "Demokrat Partinin Demokrasi Söylemleri (1946-1957)", *Tarih Okulu Dergisi*, s. 12, ss. 95-115.
- Purvis, T. ve Hunt, A. (2014) "Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji..." (Çev. S. Çoşar), *Moment Dergi*, c. 1, s.1, ss. 9-36.
- Tekin, N. T. (2002) "1946 Seçimlerinde Propaganda: Tek Parti Döneminin Sonu", *Toplumsal Tarih Dergisi*, s.106, Ekim, ss. 66-70.
- Yalansız N. (2012) "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c. 7/3, Summer 2012, ss. 2585-2598.
- Yıldırım, S. (2004) "1950 Seçimleri ve Propaganda", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, s.6, ss. 131-157.

Yılmaz, E. (2010a) "1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. 1, s.1, ss. 177-188.

Yılmaz, E. (2010b) "1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları", *e-Journal of New World Sciences Academy Humanities*, c. 5, s. 4, ss. 541-551.

Gazete Makaleleri

Toker, M., (02.09.1983) "İlk Kez Tek Dereceli Seçim Yapılıyordu... Oy Açık, Tasnif Gizli", *Milliyet Gazetesi*

Toker, M., (24.08.1986) "Celal Bayar: DP Kurucusu", *Milliyet Gazetesi*

Gazeteler

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vatan Gazetesi

Vakit Gazetesi

Yeni İstanbul Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

Zafer Gazetesi

Kurultay/ Sempozyum Bildiri Kitapları

Abay, A. R. (2004) "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri", *3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 24-26

Kasım 2004, ss. 271-281, Eskişehir.
<http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/pdf>.

Keyman, E. F. (2004) “Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum (Edit. Arzu Karamani), *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No:3*, ss. 1-34, İstanbul. http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_3.pdf

Keyman, E. F. (2006) “Türkiye’de Sivil Toplum Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha” (Edit. İrfan Aktan), *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi*, Kasım 2006, ss. 1-69, Ankara. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye-de-sivil-toplumun-seruveni.pdf>

İnternet Kaynakları

Aköz, E. (25.05.2004) *Söylem Ne Demektir* (2), http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/akoz/2004/05/25/Soylem_Ne_Demektir_2

Aydemir, B. (21.06.2013) *Söylem ve Anlatı*, www.doguturk.com/soylem-ve-anlati-makale,691.html

Çopur, H. (28.04.2014) *Teoriden Pratiğe Sivil Toplum*, <http://www.ekopolitik.org/public/page.aspx?id=615>

<http://www.sadikcan.com/>

<http://www.siyasaliletisim.org/>

<https://www.tbmm.gov.tr/>

Tablo 1. 1946 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Aldığı Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	85	397
DP	13	62
Bağımsız	2	7
Toplam	100	465

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/> (27.12.2013)

Tablo 2. 1950 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Alınan Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
DP	4.241.393	52,68	415
CHP	3.176.561	39,45	69
Bağımsız	383.282	4,76	2
MP	250.414	3,11	1
Toplam	8.051.650	100	487

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/> (26.12.2013)

Tablo 3. 1954 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Alınan Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
DP	5.151.550	57,61	503
CHP	3.161.696	35,36	31
CMP	434.085	4,85	5
Bağımsız	137.318	1,54	2
TKP	57.011	0,64	-
Toplam		100	541

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/> (09.01.2014)

Tablo 4. 1957 YILI GENEL SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Alınan Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
DP	4.372.62	47,88	424
CHP	3.753.13	41,09	178
CMP	652.064	7,14	4
Hürriyet Partisi	350.597	3,84	4
Bağımsız	4.994	0,05	-
Toplam		100	610

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/> (09.01.2014)

EKLER

EK 1: CUMHURİYET GAZETESİ

EK 2: CUMHURİYET GAZETESİ

KADYOPİRİN
Her Kuvvetle İhtiyaçta
Her Zamanla İhtiyaçta

Cumhuriyet

Her Kuvvetle İhtiyaçta
Her Zamanla İhtiyaçta

22 Ocak 1944 - 22 Ocak 1944

22 Ocak 1944 - 22 Ocak 1944

22 Ocak 1944 - 22 Ocak 1944

Partiler arasında hava tekrar bulutlanıyor

"C. H. P." başınında yapılan neşriyat gittikçe şiddetini arttırmaya başladı

Ankara gazetelerinde çıkan bir makalede şöyle deniyor: "Ye istediklerini Meclis kabul edecek, yahut çılp gideceklerini, gidecekleri uyarlar olsun".

Boğazlar ve Balkanlar için Sovyet plânı

Bütün hadiseler, 1944 yazında Almanların eline geçen plânın doğruluğunu isbat ediyor

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve Balkanlar için hazırladığı plânın doğruluğunu ispat ediyor".

Sulu yolda yeni adımlar

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "Sulu yolda yeni adımlar atılıyor".

Tellak bahsi

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "Tellak bahsi hakkında yeni adımlar atılıyor".

Yeni İngiliz Fransız ittifakı

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "Yeni İngiliz Fransız ittifakı hakkında yeni adımlar atılıyor".

Ete konulan nark tatbik edilemiyor

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "Ete konulan nark tatbik edilemiyor".

Majeste Abdullah bugün 11 de İstanbuldan ayrılıyor

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "Majeste Abdullah bugün 11 de İstanbuldan ayrılıyor".

İzmir tütün piyasası hızlandı

İzmir'de çıkan bir makalede şöyle deniyor: "İzmir tütün piyasası hızlandı".

İdareciler kongresi pazartesi toplanıyor

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "İdareciler kongresi pazartesi toplanıyor".

(C. H. P.)
Büyük Divanı

İstanbul'da çıkan bir makalede şöyle deniyor: "(C. H. P.) Büyük Divanı".

EK 3: CUMHURİYET GAZETESİ

Yıfıl 4
KURUMU
KİTAPLI

Cumhuriyet

22.000 nüfuslu
KURUMU
KİTAPLI

1937

(D.P.) Başkanı dün bir beyanname neşretti

Celâl Bayar, İç İşleri Bakanının B. M. Meclisindeki son beyanatını beş ayrı maksadla yaptığını söylüyor

1- (D.P.)'yi kemence ile tehdit eden ve tehdit tehdit eden... 2- Meclis'in... 3-... 4-... 5-...

Mareşalin beyanatına verilen iki cevap

Saffet Arıkan, Mareşalin kendisini kastedtiğini bildirerek "Silah mubayyasat, isminin içyüzünü anlattı"

Zahit Zekeriya Misal 481 Yıfıl'da (1937) 10... 11...

Amerikanın dış siyaseti
Ul. Marshallın... 12...

Tevfik Rüştü Arasın sorulara cevabı

Evvelki iki ve geçen hafta... 13...

İzmir İlimizden şikâyetler

İzmir... 14...

Ticaret Bakanı 7 Eylül kararlarını tekrar anlattı

Özellikle... 15...

Amerikan dev uçağı dün nihayet gelebildi

New-York... 16...

Yeni Romanlar
Aşk Uyanınca

17...

EK 4: CUMHURİYET GAZETESİ

RADYOPİRİN

Bu, diyet, bulak ve yıla uğurlama ritüelleri genelinde tavsiye eder. Mesajları dinler ve etkiyi duyarlar.

Her Eczanede Bulunur.

Cumhuriyet

29 üncü yıl Sayı: 8043

MÜHÜRÜZÜLME / YAKINDA NAKİT... Tünel ve sokaklar... Posta bakanı... 2000... 1947...

Çarşamba 8 Ocak 1947

Mc Graw-Hill Book Co. Inc. ... Turkey of Istanbul ...

D. P. Büyük Kongresi Dün Toplandı

Genel Başkan Celâl Bayar bir saatten fazla süren nutkunda Partinin yaptıklarını, şikâyetlerini ve isteklerini anlattı

Kongredeki hararetli ve heyecanlı görüşmeler

C. Bayarın üç isteği: «Anayasaya uymayan kanunların kaldırılması, seçim kanununun değiştirilmesi, devlet ve parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi»

Büyük Kongre, muhtelif komisyonlardan başka bir de bu meseleleri konuşmak üzere bir "Ana Davalar Komisyonu" seçti

Mareşal ve Celâl Bayar için yapılan tezahürat. Atatürkün muvakkat kabrini ziyaret meselesindeki heyecanlı müzakereler

Büyük Kongre başkanlığı... Mustafa Kemal Atatürk...

Büyük Kongre başkanlığı... Mustafa Kemal Atatürk...

Büyük Kongre başkanlığı... Mustafa Kemal Atatürk...

Demokratların kongresi

Demokrat Parti Ankara'da toplanıyor. Genel başkan Celâl Bayar başkanlığında...

Ankaradan notlar

Ankara 7 (Tebrikat) - Demirel'in... Ankara 7 (Tebrikat) - Demirel'in...

Rakıyı ucuzlatmıyalım! Prof. Mazhar Osman, Bakanın beyanatına rağmen fiyatların indirileceğine inanmıyor!

«Biz» Büyükbürolarından rakıyı ucuzlatmak demesin. rsi! Rakı, rakıyı pahalılaştırıyor, fakat fakat...

Celâl Bayarın nutku

Rükümet otoritesi mefhumu üzerinde mevcut ihtilâf Türk demokrasisinin tehlikesi için çare olan esaslar

Ankara 7 (Tebrikat) - Celâl Bayar... Ankara 7 (Tebrikat) - Celâl Bayar...

Rus dış siyaseti ve komşular

Türkiye, İran ve Yunanistan'dan Rusya... Türkiye, İran ve Yunanistan'dan...

Celâl Bayar ve diğerleri ile...

Ürdün Kralı Abdullah dün sabah İskenderuna geldi

Aziz misafirimizin "Cumhuriyet," muhabirine verdikleri demec

Kral Abdullah Hazretleri İskenderunda törenle karşılandılar ve Cumhur Başkanının hususi trenle Ankara'ya hareket ettiler

Ürdün Kralı Abdullah Hanedanı

Byrnes istifa etti

General Marshall Amerika Dış İşleri Bakanı oldu

London 7 (DHA) - Amerika Dış İşleri... London 7 (DHA) - Amerika Dış İşleri...

Moalis başlı toplantılar

Ankara 7 (Tebrikat) - Büyük Millet... Ankara 7 (Tebrikat) - Büyük Millet...

Karakış bastırdı

Şehre iki saatlik kar yağması, sıyrıkların intisamını kaybettiriyor, otobüsler istemiyor

Yunan çeteleri hududlarından

EK 5: YENİ SABAH GAZETESİ

PAZAR
8
OCAK 1930

Yeni Sabah Gazetesi
Safa Kılıçoğlu
İstanbul
Tel: 5091
Yeni Sabah Gazetesi
İSTANBUL
Tel: 5091 - 5118

Yeni Sabah

HÜRİYET VE HAKKIN YILMAZ MÜDAPLİYİZ

Yeni Suriye kabinesi itimad reyini aldı

London, 7 (D.H.A.) - İsmail Paşa kabinesi 1929-30 yılı için Suriye Parlamentosu, Halkın İhtiyarları ve İhtisapları Meclisi, Dışişleri Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığına Hükümetin itimadını kabul etti.

D. P. nin Ankara gizli toplantıları

Bayar, kongrede husumet andı diye bir şey olmadığını, bunun iktidarın uydurması olduğunu söyledi

D. P. nin Ankara gizli toplantıları hakkında haberler

Fransadan Daha serbest

Sıra dışı bir şekilde... Fransızlar... Serbest...
Fransızlar, Türkiye'de... Serbest...
Fransızlar, Türkiye'de... Serbest...

5,5 Milyon dolarlık ithal müsaadesi

Ticaret Bakanlığı yeni ve müthiş kararlar verdi...
Ankara, 7 (D.H.A.) - Ticaret Bakanlığı, yeni ve müthiş kararlar verdi. Bu kararlar, Türkiye'nin dış ticaretini hızlandırmaya yönelik olarak alınmıştır. 5,5 milyon dolarlık ithal müsaadesi sağlanmıştır.

Amerika, Suriye'ye silâh verecek

Washington, 7 (D.H.A.) - Amerika Birleşik Devletleri, Suriye'ye silâh verecektir. Bu karar, Suriye'deki istikrarı sağlamak için alınmıştır.

Barlas'ın izmirde dünkü nutku

Cemil Sait Barlas, Türkiye'ye yapılan Marşal yardımını izah ederek bunu, C. H. P. nin bir başarısını halinde göstermeğe gayret etti

Ankara, 7 (D.H.A.) - Cemil Sait Barlas, İzmir'de yaptığı konuşmada, Türkiye'ye yapılan Marşal yardımını izah ederek, C. H. P. nin bir başarısını halinde göstermeğe gayret etti.

Başbakan Ankaraya dönüşüyor

İstanbul'dan Ankara'ya dönüşüyor...
Başbakan, İstanbul'dan Ankara'ya dönüşüyor. Bu dönüş, Türkiye'nin içişleri için önemlidir.

Atlantik Konseyi toplandı

Batı'nın savunma planları tartışıldı...
Atlantik Konseyi, Batı'nın savunma planlarını tartıştı. Bu toplantı, Batı ülkeleri arasında güveni artırma amaçlıdır.

Dominyonlar Konferansı başlıyor

Nehir, konferans gayri resmidir, diyor...
Dominyonlar Konferansı başlıyor. Konferans, Nehir'in başkanlığında gerçekleştirilecektir.

Ankara'da Verem Dispanseri açıldı

Verem hastanelerinde arıyor, aynı binada Martin bir de Verem hastanesini açacak.
Ankara'da Verem Dispanseri açıldı. Bu dispanser, Verem hastanelerinde arıyor, aynı binada Martin bir de Verem hastanesini açacak.

Soğuk harbe son vermek gayretleri

Amerika ile Rusya arasında müzakereler olduğu bildiriliyor...
Soğuk harbe son vermek için Amerika ile Rusya arasında müzakereler olduğu bildiriliyor.

Çarşamba 18 Ocak 1930

Yeni Sabah

Krupp fabrikalarının sahibi oldu

D. Parti Başkanı'nın son söylediği nutuk

Bayar, seçimlerde baskı olursa Meclise katılmayacaklarını ifade etti

Ne kadar Boşuna inad Ederier!-

Ervin Mihal Krişchak, şimdi daha fazla ne de komünistler... Bayar, seçimlerde baskı olursa Meclise katılmayacaklarını ifade etti...

İsmet İnönü'nün fotoğrafı

Seçimde bir yerden aday gösterilmesi

Seçim tasarısını inceleyen karma komisyon, milletvekilliği adaylarının ancak bir yerden gösterilmesi esasını kabul etti

Marshall'ın beyanati

Amerika'nın Rusya'ya karşı tutumunu açıkladı

Yüksek Kurul'da yapılan toplantı

On bir aylık dış ticarete 149,5 milyon lira açık var

Umum Müdür, dış ticaret açığının bazı imkânlardan faydalanılarak kapatılabileceğini söyledi

Umum Müdür

Ankara'da Kıbrıs mitingi

Değir Ankarada miting yapıldı

Amerikanın Çin Konsoloslukları..

Amerika, Komünist Çin'deki Konsolosluklarını kapatacak

Çorçil'in seçin nutku

Winston Churchill'in seçim konuşması

Rusya'da memnunsuzluk artıyor

Rusya'da memnunsuzluk artıyor

Yüksek Kurul

Balikesirli C. H. P. li ler arasında ihtilâf

Balikesirli C. H. P. li ler arasında ihtilâf

Dün, Aydınli'nın tahliye talebi yine reddolundu

Dün, Aydınli'nın tahliye talebi yine reddolundu

Hidrojen Bombası ve Truman

Hidrojen bombası ve Truman

Fransız güççileri yarım geliyor

Fransız güççileri yarım geliyor

Bulgar Başbakanı istifa etti

Bulgar Başbakanı istifa etti

EK 8: ZAFER GAZETESİ

La Familia
Kudretli mükemmellik 351 sayılı
günün geldi. NET KİTAPLARI 125 Kr.

ZAFER
DEMOKRASİNİN DİR

POKER PLAY
KURBANILIK

Yıl: 1 - No: 326 • Telgraf adresi: Zafer Gazetesi - Ankara • SAĞ 21 İKAT 1950 • Fiyat her sayfa 10 kuruş • Telefon: 13617 ve 13618 • Gazetelerin Cad. 2 • Posta belgesi: 198

Büyük Millet Meclisinin dünkü oturumunda

Af Kanunu tasarısı görüşüldü

Yeni Meclis üyeleri oturmakta - ulusal meclis üyeleri oturmakta

Gaziantep Kongresinde

Dün C. Bayar mühim bir konuşma yaptı

"Demokrat Parti seçerliktir arifesindedir ve zafer muhakkak bu Partidir.."

Demokrat Parti Gaziantep'te 10 gün süreyle kongresini yapmaktadır. Bugün de 10. gününü tamamlamıştır. Bugün C. Bayar mühim bir konuşma yaptı. Konuşmasında partiye ve Türkiye'ye karşı önemli görüşlerini bildirdi. Özellikle partiye karşı olan güveni ve zaferin muhakkak bu partiye gideceğini belirtti. Konuşmasını şöyle sürdürdü:

Adil bir Af Kanunu istiyoruz

Muhip DIRANAS

Af Kanunu ile Meclis'in en önemli görevi haline geldi. Af Kanunu, diğer kanunlar gibi değil, ülke hayatına müdahale eden bir kanundur. Bu nedenle Af Kanunu'nun adil ve objektif olması gerekir. Aksi takdirde ülke hayatına zarar verir. Bizler, Demokrat Parti olarak, adil ve objektif bir Af Kanunu istiyoruz. Bu kanunla, geçmişin hatalarını düzeltmek ve geleceğe aydınlık bir yolumuza geçmek istiyoruz.

Milletvekilleri tasarının genişletilmesini istiyor

Demokrat Milletvekilleri Meclise dün mühim bir önerge verdiler

Tasarının müzakeresine bugün[devam]olunacak

Meclis'in dün Meclis üyeleri tarafından Af Kanunu tasarısı görüşüldü. Milletvekilleri, tasarının genişletilmesini istiyor. Demokrat Milletvekilleri Meclise dün mühim bir önerge verdiler. Tasarının müzakeresine bugün devam olunacak.

Foto: Lütfi KILIÇ - Gaziantep 1950 - 1951

Dünya güreş şampiyonası

Ali Yücel ve Halil Kaya Tuşla galip geldiler

Mehmet Oktav Finlandalya Sayı hesabına galip

İstanbul'da düzenlenen Dünya Güreş Şampiyonası'nda Türkiye'nin Ali Yücel ve Halil Kaya, Tuşla galip geldiler. Mehmet Oktav ise Finlandalya Sayı hesabına galip geldi. Türkiye'nin bu şampiyonada başarılı olmasına büyük katkı sağladı.

Diyarbakır Valisinin tertipleri

Köylüler vlayetli ziyarete mecbur

Jululaysa

İdari teşkilat C.H.P. emrinde

Diyarbakır Valisi, köylülerin vlayetli ziyarete mecbur olduğunu bildirdi. Ayrıca, idari teşkilatın C.H.P. emrinde olduğunu da belirtti.

Belçikada durum aittikce karışıyor

Belçika'da durum aittikce karışıyor.

EK 9: ZAFER GAZETESİ

Zafere
27
MAYIS 1930
KURTULUŞ YILINDA

Yayınları:
Seyahatçisi, Kızılay Post. No: 10
Dünya Gazetesi
Yeni Baskı: 1000
Yeni Baskı: 1000
Yeni Baskı: 1000

ZAFER

DEMOKRASİNİN DÜŞÜNÜCÜSÜ

Antandaj:
Dünya Gazetesi 1930 yılında kurulmuş olup...
Dünya Gazetesi 1930 yılında kurulmuş olup...
Dünya Gazetesi 1930 yılında kurulmuş olup...

Celâl Bayarın ilk seçim nutku

"Bir koalisyon kabinesinin yapacağı seçime artık kimse hiç bir itirazda bulunamaz... Eğer dürüst seçim yapmak arzusunda samimi iseler, fikrin üzerinde durmaya mecburdurlar"

Muhalefete yapılan şiddet isnadlarına Celâl Bayarın verdiği cevap

Zaman zaman haklarımızı elimizden alanlar, endi günahlarını setriçin böyle söylüyorlar,,
Bayar Konyalılara hitaben "Ecdadımızın tarihi yapacağımız hizmetlerin teminlidir. Göreceğiniz vazife çok büyüktür.,, dedi

Demirhan Bayar'ın ilk seçim nutku

Feci uçak kazasının ilk akisleri

Kazaya pilotun sebep olduğu iddia ediliyor

Hava Yolları Genel Müdürlüğüne göre pilot kaza ve keshin bir dâhiyî yapımış, bu yüzden iclâfı haybederek tepeye çıkmıştır.

Feci uçak kazasının ilk akisleri

Dirlik düzenlik bu şekilde kurulamaz

A. FENİK

Şimdi Levri, Fethiye...
Şimdi Levri, Fethiye...
Şimdi Levri, Fethiye...

Gl. Ali Fuad Cebesoy C. H. P. den istifa etti

Sinan Tekelioğlu ve Refet Belenin de istifası bekleniyor

K. Hamamda Halk Partisi dağılıyor

Kaza kurbanları bugün gömülüyor

AKINTIYA KUREK

19 Mayıs Stadında müessif bir dövüş hâdisesi vukua geldi

EK 10: ZAFER GAZETESİ

ZAFER
DEMOKRASININ DİR

Yayıncı: ZAFER PUBLICATIONS
Adres: Kızılkaya Sok. No: 10
Etiler, Beşiktaş, İstanbul

ZAFER

DEMOKRASININ DİR

La Familia
Küçük Mecidiyeköy 322 no: 125 kr.
Yayıncı: GÜL NERİNGER

Celâl Bayar'ın İstanbul D. P. Kongresindeki Konuşması

Demokratlar Zafere Hazırlanınız

Bayar, "4 senelik emeklerin neticeleri 14 Mayıs günü alınacaktır..," dedi

Kongre tam bir birlik havası içinde sona erdi, yeni İdare Kurulu seçildi

İstanbul 9 (Daha önce) - Demokrat Parti İstanbul D. P. kongresi bu akşam saat 9'da, Sütlüce'deki kongre salonu'nda başladı. Bayar bu akşam konuşurken, "4 senelik emeklerin neticeleri 14 Mayıs günü alınacaktır..," dedi. Kongre tam bir birlik havası içinde sona erdi, yeni İdare Kurulu seçildi.

C. H. P. de panik..

Yer yer istintular devam ediyor

Sahte Hâkim Kaya Günalp

Şimdi de hesaplar suçu ile yargılanıyor

Kayseri Valisinden gelen mektup

İflilik köyüne yapılan baskının mahiyeti

Yeni Valisi Nâzım Güneşen bütün tevil gayretlerine rağmen hâdiseyi tevlid mecburiyetinde kaldı

Yeni seçimler ve Adalet makamları

A. FENİK

Katil talebe suçüstü şümulünden kurtuldu

Mahlul profesörün cenazesi dün biterce talebenin elleri üstünde ve göz yaşları arasında kaldırıldı

Goering Hazinesi

Milyonlar değerinde olan bu hazineye gidilecek mi?

Inönü Diyarbakır'da dün iki saat kalabildi

CUMHURBAŞKANI KONUŞMA YAPMADI

C. H. P. Genel Başkanı ayrılırken "Diyarbakırda beni erkoklerden ziyade kadınlar uğurladı" diyerek İriside bulundu

Amerikan müdafaa sistemi zayıf mı?

Başkan Truman G. Eisenhower'e cevap vererek endişeye mahal olmadığını söyledi

Yeni Valisi Nâzım Güneşen bütün tevil gayretlerine rağmen hâdiseyi tevlid mecburiyetinde kaldı

Yeni seçimler ve Adalet makamları

A. FENİK

Katil talebe suçüstü şümulünden kurtuldu

Mahlul profesörün cenazesi dün biterce talebenin elleri üstünde ve göz yaşları arasında kaldırıldı

Goering Hazinesi

Milyonlar değerinde olan bu hazineye gidilecek mi?

İstanbul 9 (Daha önce) - Demokrat Parti İstanbul D. P. kongresi bu akşam saat 9'da, Sütlüce'deki kongre salonu'nda başladı. Bayar bu akşam konuşurken, "4 senelik emeklerin neticeleri 14 Mayıs günü alınacaktır..," dedi. Kongre tam bir birlik havası içinde sona erdi, yeni İdare Kurulu seçildi.

C. H. P. de panik..

Yer yer istintular devam ediyor

Sahte Hâkim Kaya Günalp

Şimdi de hesaplar suçu ile yargılanıyor

Amerikan müdafaa sistemi zayıf mı?

Başkan Truman G. Eisenhower'e cevap vererek endişeye mahal olmadığını söyledi

EK 12: ZAFER GAZETESİ

Perşembe Cumhuriyetçi Halkın Farklı Tarihinde
Dünya'da Çabukluk 1.
Pazartesi 100 - ANKARA
Yeni Zafere Gazetesini Ankara
Cumhuriyetçi 100. 13000
Yeni Zafere, Ankara, 13318
Fiyatı her hafta 10 kuruştur.

ZAFER

DEMOKRASİNİNDİR

Vatandaş:
Milletimiz Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği için her zaman ve her yerde bir arada çalışmalıdır. Bu birlikteliğin ve dayanışmanın gücüyle her türlü zorlukları aştığımız gibi, her zaman ve her yerde bir arada çalışarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasını ve ilerletmesini sağlayacağız.

Şiddet İsnadlarına Kat'i Cevap

Celâl Bayar dün Çankırı'da yeni bir konuşma yaptı

"Bilsinler.. Haksızlık etmeyeceğiz, ama bize yapılan haksızlıklara da mütevekkil bir surette hiçbir zaman ayvallah demeyeceğiz.."

Bayar halka "şiddete mi uğradınız, şiddet mi tathik ettiniz?," diye sordu ve hep bir ağızdan "şiddete uğradık, cevabını aldı"

Bu Çankırı'da Cumhuriyetçi Parti meclisi her ay düzenli olarak toplanıyor ve konuşuluyor.

Demokratik Parti Meclisi üyesi Celâl Bayar Çankırı'da konuşuyor.

Mütefekkirler, politikacılar, gazeteciler hata mı ediyorlar?

A. FENİK

Her insan bir düşünceye sahip olabilir. Fakat düşünce, insanın en değerli özelliği değildir. İnsanın en değerli özelliği, düşünceyi ifade etme yeteneğidir. İnsanın en değerli özelliği, düşünceyi ifade etme yeteneğidir. İnsanın en değerli özelliği, düşünceyi ifade etme yeteneğidir.

AKINTIYA KUREK
AKINTIYA KUREK
AKINTIYA KUREK

Izmir'de aday holluğu!
C.H.P'de listeler üçe yükseldi

İzmir'de aday holluğu! C.H.P'de listeler üçe yükseldi. İzmir'de aday holluğu! C.H.P'de listeler üçe yükseldi.

Doğu Endonezya'da isyan
Bir yüzbaşının kumanda ettiği asiler merkez bölgesini ele geçirdiler

Doğu Endonezya'da isyan. Bir yüzbaşının kumanda ettiği asiler merkez bölgesini ele geçirdiler.

Seçim propagandasına girişen Genel Müdürler
Demiryollarında Genel Müdürün adaylığı için faaliyet arttı

Seçim propagandasına girişen Genel Müdürler. Demiryollarında Genel Müdürün adaylığı için faaliyet arttı.

Amerika Dışişleri Bakanı
Acheson ihanetle itham ediliyor!

Amerika Dışişleri Bakanı Acheson ihanetle itham ediliyor!

Bir âyan ügesine göre bakan Rus taraftarı imiş

Bir âyan ügesine göre bakan Rus taraftarı imiş.

Adliyede kibar bayanlar

Adliyede kibar bayanlar.

AKINTIYA KUREK
AKINTIYA KUREK
AKINTIYA KUREK

AKŞAM

Yarın
Küçük ilânlar

İstanbul 12 - No. 11113 - Hafta içi her yerde 10 kuruşta

PERŞEMBE 30 Ocak 1948

Yönetici: Necmeddin Bektaş - Tevâküz Müdürü: İsmail Hakkı Özalp - Kağıt Müdürü: Mustafa Kemal

Seçim listeleri pazartesi günü ilân edilecek

C. H. Partisince merkezden aday gösterilecekler - Seçim hazırlıkları

İsmail Hakkı Özalp, Necmeddin Bektaş, Mustafa Kemal

Seçim için hazırlanan listelerin pazartesi günü ilân edileceği bildirildi. C. H. Partisince merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

U.S.P. den çekilecekler
U.S.P. den çekilecekler pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

C.H.P. Balot neah merkezinde toplantı
C.H.P. Balot neah merkezinde toplantı pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

C. H. P. adayları
C. H. P. adayları pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

Boğazlar
Boğazlar pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

Norveç vapuru dün akşam batırıldı

Vapurda üçer üçer, İsrail hükümeti için kimyevi maddeler, portatif evler vardı

Norveç vapuru dün akşam batırıldı. Vapurda üçer üçer, İsrail hükümeti için kimyevi maddeler, portatif evler vardı. Vapur batırıldı. Vapurda üçer üçer, İsrail hükümeti için kimyevi maddeler, portatif evler vardı.

Dikkatlice

Muhammad İsmail'in

Muhammad İsmail'in pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

Boğazlar
Boğazlar pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

Son hadiseler karşısında D. Partinin görüşü

Celal Bayar'ın görüşü

Son hadiseler karşısında D. Partinin görüşü. Celal Bayar'ın görüşü. D. Partinin görüşü. Celal Bayar'ın görüşü. D. Partinin görüşü.

Amerikan-Sovyet gerginliği

Gerginlik son derece kızgın

Amerikan-Sovyet gerginliği. Gerginlik son derece kızgın. Amerikan-Sovyet gerginliği. Gerginlik son derece kızgın.

Boğazlar
Boğazlar pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

Boğazlar
Boğazlar pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

Boğazlar
Boğazlar pazartesi günü ilân edilecek. Seçim hazırlıkları hızla ilerletiliyor. Merkezden aday gösterilecekler pazartesi günü ilân edilecek.

EK 15: CUMHURİYET GAZETESİ

304 No. 648
Müdürlüğü
KURUMSAL
KURUMSAL
KURUMSAL

La Familia

26 no yıl Sayı : 9239

Cumhuriyet

Yeni gelen aydınlar Atatürk

Yeni hayvanlar her yerde aydınlar

KURUCUSU: YUSUF İZZET PAŞA
Yayıncı ve editör: Cahid Coşkun, İstanbul - Posta Kutusu No: 122
Trafik: Üsküdar Kemal Paşa Cad. No: 122. İstanbul - Tel: 1222

Cumartesi 29 Nisan 1950

C. Bayarın Bolu yolunda dün söylediği nutuklar

"Milletin mukadderatına hâkim im olduğunu isbat edeceğimiz zaman gelmiştir,"

Demokrat Parti Başkanı Göynükteki açık hava toplantısında nutukunu söylerken bir hâdiseler oldu. Mahalli jandarma komutanı, propaganda sanatı dolduğu iddiasıyla Celâl Bayardan konuşmasına son vermesini bir tezkere ile istedi

C. H. P.

bevannamesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında...
Cumhuriyetin ilk yıllarında...
Cumhuriyetin ilk yıllarında...

Bolu 29 Nisan tarihinde...
Bolu 29 Nisan tarihinde...
Bolu 29 Nisan tarihinde...

Bolu 29 Nisan tarihinde...
Bolu 29 Nisan tarihinde...
Bolu 29 Nisan tarihinde...

Bolu'da dün Türkiye genelinde basın konferansı

Başbakanın dün şehrimizde yaptığı basın konferansı

Günaltay, son hâdisesinin harici faaliyetin eseri olduğunu söyledi, seçimlerden ve basın kanunundan bahsetti

Marshall planından ayrılan tahsisat

Son tahsisattan Türkiye'ye ayrılan 75.000 dolarlık makineler alınacak

Daktilo Sür'at Müsabakası

Partilerin dünkü toplantıları

Demokrat Parti...
Milletler Partisi...
Cumhuriyetçi Parti...

Ordudaki adaylık meselesi

Ordudaki adaylık meselesi...
Ordudaki adaylık meselesi...

Üniversitede Dün Verilen Konferans

H. Özyörük'ün durumu kanunî görülüyor

Yüksek Seçim Kurulu Başkan vekili bir demeçle bu hususu teyid etti

Yargıtay Başkanı, yeni bir demeçle, milletvekili seçildiği takdirde tahakkukuna çalışacağı hizmetleri açıkladı

Yüksek Seçim Kurulu Başkan vekili bir demeçle bu hususu teyid etti

İstanbul fetih yılını kutlama hazırlıkları

İstanbul fetih yılını kutlama hazırlıkları...
İstanbul fetih yılını kutlama hazırlıkları...

Atatürk 29 Nisan'da...
Atatürk 29 Nisan'da...
Atatürk 29 Nisan'da...

Bayan Fihri Çakmağın adaylığı

Bayan Fihri Çakmağın adaylığı...
Bayan Fihri Çakmağın adaylığı...

Geni İki haftalık Klavuz gencinin hatası yüzünden batması

Geni İki haftalık Klavuz gencinin hatası yüzünden batması...
Geni İki haftalık Klavuz gencinin hatası yüzünden batması...

Geni İki haftalık Klavuz gencinin hatası yüzünden batması...
Geni İki haftalık Klavuz gencinin hatası yüzünden batması...

EK 16: CUMHURİYET GAZETESİ

MARIFETLİ MAKALÉ

BİZİM KÖY

5. Sayı

Yazarlık YAYINLARI

Adana Caddesi 201, İstanbul

Cumhuriyet

4 Sayı 11 cümle ve 200 MİT
İstanbul 21-43 sayılı

BÜYÜK YALI

Yazarlık YAYINLARI

Adana Caddesi 201, İstanbul

28. yıl Sayı : 9211

Yayıncı ve nakliyat şirketi Cumhuriyet İktisadi ve FİNANSEMANLIK A.Ş. (Eski Adıyla Cumhuriyet Gazetesi A.Ş.)

Yayıncı ve nakliyat şirketi Cumhuriyet İktisadi ve FİNANSEMANLIK A.Ş. (Eski Adıyla Cumhuriyet Gazetesi A.Ş.)

Pazarlığı : 1 Mayıs 1950

Seçim savaşında olgunluk

Partilerin seçim savaşında olgunlukla hareket etmesi, seçimlerin sağlıklı ve adil olarak yapılmasını sağlar. Bu olgunluk, seçimlerin sonuçlarının güvenilir ve tartışılmaz olmasını sağlar. Partilerin seçim savaşında olgunlukla hareket etmesi, seçimlerin sağlıklı ve adil olarak yapılmasını sağlar. Bu olgunluk, seçimlerin sonuçlarının güvenilir ve tartışılmaz olmasını sağlar.

BAHAR BAYRAMI

Bahar bayramı, doğanın yeniden yeşeren ve çiçeklerin açtığı bir zamandır. Bu bayram, insanların ruhunu ferahlatan ve umut veren bir bayramdır. Bahar bayramı, doğanın yeniden yeşeren ve çiçeklerin açtığı bir zamandır. Bu bayram, insanların ruhunu ferahlatan ve umut veren bir bayramdır.

Bugün Berlinde hâdise çıkması muhtemel

Berlinde bugün büyük bir hâdise çıkması muhtemeldir. Bu hâdise, Berlin'in geleceğini belirleyebilir. Berlinde bugün büyük bir hâdise çıkması muhtemeldir. Bu hâdise, Berlin'in geleceğini belirleyebilir.

İngiliz Komünist Partisinin durumu

İngiliz Komünist Partisi'nin durumu, parti için kritik bir döneme giriyor. Partinin geleceği, bu dönemde belirleyilecektir. İngiliz Komünist Partisi'nin durumu, parti için kritik bir döneme giriyor. Partinin geleceği, bu dönemde belirleyilecektir.

Muhafazakârlar, bu partinin kanun dışı eylemlerini isteyecekler

Muhafazakârlar, bu partinin kanun dışı eylemlerini isteyecekler. Muhafazakârlar, bu partinin kanun dışı eylemlerini isteyecekler.

C. Bayar, Kastamonuda malî politikayı tenkid etti

“Bir iflâs tehlikesi karşısındayız. Marshall plânı olmasaydı bu iflâs tahakkuk etmiş olacaktı,”

Bayarın nutkundan: “Bu politikada iyi yol tutan hükümetle beraber oluyumuz mevzuat diyecek bedbahtlar varsa, onları kendi hallerine bırakarak geçireceğiz.”

Kastamonu'da yapılan toplantıda C. Bayar, malî politikayı tenkid etti. Bayar, Marshall plânının Türkiye için büyük bir önem taşıdığını belirtti. Bayar, malî politikayı tenkid etti.

28. yıl Bayar Kastamonuda büyük mitingde

Bayarın yurd gezisi

Bayarın yurd gezisi, Türkiye'nin farklı bölgelerini ziyaret etmeyi amaçlıyor. Bayar, yurd gezisi kapsamında Kastamonu'ya geldi. Bayarın yurd gezisi, Türkiye'nin farklı bölgelerini ziyaret etmeyi amaçlıyor.

D.P. bugün İnönü gezisinde büyük bir miting yapacak

Partiler dün de İstanbul, Ankara, Konya, Bursa, İzmir ve daha bir çok illerde açık hava toplantıları yaptılar. D.P. bugün İnönü gezisinde büyük bir miting yapacak.

İstanbul'da dün yapılan toplantıda C. Bayar'ın konuşması

C. Bayar

Trieste meselesi

Trieste meselesi, uluslararası ilişkilerde önemli bir konudur. Trieste meselesi, uluslararası ilişkilerde önemli bir konudur.

Ankara D.P. toplantısında bir hâdise

Ankara D.P. toplantısında bir hâdise yaşandı. Ankara D.P. toplantısında bir hâdise yaşandı.

Başbakan dün akşam Ankara'ya döndü

Başbakan dün akşam Ankara'ya döndü. Başbakan, dış gezisinden Ankara'ya döndü.

Fener. Gençlerbirliğini. Vela

EK 18: ZAFER GAZETESİ

HALI
9
MAYIS 1920
YIL 1 - No 11

Basınhanesi: Atlatma Park Tarih
Kısmi 1918
Yıkılmaya Kaldırıldı
Marmaraya 181
Yıkılmaya Kaldırıldı
Yıkılmaya Kaldırıldı
Yıkılmaya Kaldırıldı

ZAFER

DEMOKRATİNİN DÖR

POKER-PLAY
MAYIS 1920
MAYIS 1920

D. PARTİ SEÇİM BEYANNAMESİ

"30 sene devam eden iktidar, Rusya hariç bugünün dünyasında misli olmıyan bir hâdisedir. Partimiz iktidara gelirse, C. H. P. beyannamesinde mevcut hayalî vâidlere başvurmadan ve teşebbüslere girişmeden evvel iktisadî bünyeyi salâha kavuşturacak tedbirlere tevessül etmeyi kendisine ilk iş sayacaktır.."

Demokrat Parti Genel Kurulunun bir bölümü

D. P. bütün vatandaşlara, memur ve idarecilere teminat veriyor

Demokrat Parti'nin bu günkü iktidarı bütün dünya tarihinde bir örnektir. Bu iktidarı elde eden parti, bütün vatandaşlara, memurlara ve idarecilere teminat veriyor. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

G. Kurmagan seçimlere ait bir tamimi

Seçimde bütün subaylar vazife başında olacak

Kurmagan'ın bir fotoğrafı

İktidarın son ve beyhude gayretleri

Demokrat Parti'nin iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

Celâl Bayar, dün Ankaraya döndü

Bayar, bu sabah otomobile Bursaya hareket ediyor

Bayar'ın Ankara'da bir fotoğrafı

Demokrat Parti'nin iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

Demokrat Parti'nin iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

Demokrat Parti'nin bir bölümü

İzmirdeki kanlı maç

Dün galibimiz; dün hakem durumu arılıyor

Demokrat Parti'nin iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

Genel Kurul'da bir karar

Demokrat Parti'nin iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

Bir adım trende düşürülen kan kaybederek ödü

Demokrat Parti'nin iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

AKINTIYA KUREK

Demokrat Parti'nin iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır. Parti'nin bu iktidarı, bütün vatandaşların yararına olacaktır.

Gi. S. Aldoğan dün tekrar tevkif edildi

Enekli General için derhal ceza

Meşhur bir kibar hırsız yakalandı

Bir çok hırsak vak'olması halli: de

EK 19: CUMHURİYET GAZETESİ

La Familia Bütün İrrevansiyeler No. 250 Buğün 444

Cumhuriyet

KURUCUSU: İYİTTİM NİYAZI
Tirajı ve nakliyat: İstanbul, İstanbul - Posta Bülteni İstanbul No. 10
Yükseklik: 1000 mm. Geni: 200 mm. Ağırlık: 1000 gr.

27. yıl Sayı: 9250 Çarşamba 10 Mayıs 1950

POKER-PLAY
Bu oyunun her bir elinde bir oyun vardır.
Her oyunun bir amacı vardır.

Seçim Kampanyası Bu Akşam Sona Eriyor

Yıldırım Beyazıt, İstanbul'da bu akşamki büyük toplantıya katılanlar.

D.P. nin bugünkü toplantısı

Fatihte son toplantı yapılıyor

İstanbul'da bugün akşam saatlerinde Fatih'teki Akademi Salonu'nda D.P. nin bugünkü toplantısı yapıldı. Toplantıya katılanlar, seçim kampanyasının sonuna gelmiş olduklarını belirttiler. Toplantıda konuşan Başkan Yıldırım Beyazıt, seçimlerin yaklaştığını ve partiye büyük bir başarı beklediğini söyledi.

Celâl Bayarın sorulan suallere mukabelesi

D.P. Başkanının İnegöl ve Bursada dün söylediği mühim nutuklar

"Biz kimseye, ama hiç kimseye, ne kadar kadret sahibi olursa olsun, cevap vermeğe mecbur değiliz."

Celâl Bayar, İnegöl'de bu akşamki toplantıda.

İnönü dün Taksimde İstanbullulara hitab etti

Seçim günü yaklaşıyor

Cumhur Başkanı, seçim nutkunda, antidemokratik kanunlardan ve kadınlara verilen hürriyetten bahsetti

Son seçimler için İstanbul'da seçim kampanyası hızla ilerliyor. Toplantıda konuşan İnönü, seçimlerin yaklaştığını ve partiye büyük bir başarı beklediğini söyledi. İnönü, seçimlerin yaklaştığını ve partiye büyük bir başarı beklediğini söyledi.

37 dakika süren nutuk, partililerin coşkun tezahürleriyle karşılandı

İsmet İnönü, İstanbul'da bu akşamki toplantıda konuşuyor.

Fransız-Alman işbirliği

Paris 4. Ekim - Fransız ve Alman hükümetleri arasında, Almanya'da işbirliği konusunda bir anlaşma yapıldı.

Yazalım mı, yazmayalım mı?

Parisi

Yeni Dünya (Paris)

Şair Nâzım Hikmet hakkındaki rapor

Tıbbi Adli, şairin hastaneye yatıp yatmayacağını bugün bildirecek

D. Parti bugün İzmirde büyük bir miting yapacak

Halide Edib Adıvar dün gece Kargıyakhada bir konuşma daha yaptı

Ankara'da kadınların üçü konferans varın

Rusyada Vichinsky muamması

Byelorussiya'da Vichinsky muamması hakkında raporlar geliyor.

Şair Nâzım Hikmet hakkındaki rapor

Tıbbi Adli, şairin hastaneye yatıp yatmayacağını bugün bildirecek

D. Parti bugün İzmirde büyük bir miting yapacak

Halide Edib Adıvar dün gece Kargıyakhada bir konuşma daha yaptı

Ankara'da kadınların üçü konferans varın

Halide Edib Adıvar.

EK 20: CUMHURİYET GAZETESİ

La Familia
 Büyük İrsiyelerle
 No. 208
 Başka gün

Cumhuriyet

27 nci yıl Sayı : 9259
 Salı 16 Mayıs 1950
 Yayıncı ve Sahibi: İsmet İnönü, İstanbul - Posta Kabini Matbaası No. 104
 Telefon: 51001-51002-51003-51004-51005-51006-51007-51008-51009

D.P. 36 İlde Tam Liste Halinde Kazandı, 385 Milletvekili Çıkarması Bekleniyor

Yağmurlar bazı illerde münakaleyi sekteye uğrattığından Yüksek Seçim Kuruluna vaziyet bildirilemiyor, bu yüzden bütün yurda şamil kat'i netice ilân edilemiyor, D.P. işin tacilini istedi

0 günün manası

14 Mayıs 1950 günü, Türkiye Cumhuriyeti'nin 16. yıldönümü olarak kutlanmaktadır. Bu gün, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 16. yıldönümü olarak kutlanmaktadır. Bu gün, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 16. yıldönümü olarak kutlanmaktadır.

Atatürk Anıtının önünde basın toplantısı yapan D.P. liderleri, Türkiye İşçi Partisi'nin de katılımıyla bir araya geldiler.

Kabinenin durumu günün başlıca mevzuu

Bir ikisi müstesna milletvekili dahi seçilmeyen kabine üyeleri derhal çekilmek istiyorlar

İktidar, değişikliği dolayısıyla İsmet İnönü'nün millete bir beyanname n esretmesi bekleniyor, bunun 19 Mayıs'ta kendisi tarafından okunması da muhtemel

C. Başarı Gümüşer Başkan, A. Menderes'in Başbakanlığı çağırılıyor

İstanbul, 16 Mayıs (Türkiye) — Bakanlar Kurulu, 16 Mayıs günü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 16. yıldönümü dolayısıyla, İsmet İnönü'nün millete bir beyanname n esretmesi için, 19 Mayıs'ta kendisi tarafından okunmasını istedi.

"C. H. P., neticeye ne diyor?"

Ankara, 16 Mayıs (Türkiye) — D. P. liderleri, 16 Mayıs günü, Türkiye İşçi Partisi'nin de katılımıyla bir araya geldiler. Liderler, D. P.'nin neticeye ne dediğini tartıştı.

Seçimlerin neticesi ve Türkiye ile Amerika

Washington: eflangi parti kazanursa kazanım askeri ve iktisadi yardım devam edecektir diyor

Washington, 16 Mayıs (Türkiye) — Türkiye'nin iktisadi ve askeri yardımına devam edileceği, eflangi partinin kazanması halinde devam edilecektir.

D. P. tam liste halinde hangi illerde kazandı?

On iki Bakan milletvekili seçilmediler, üç Bakanın vaziyeti henüz kat'i olarak belli değil

D.P. liderleri basın toplantısında.

İstanbul'da tasvir henüz bitmedi

İstanbul'da, 16 Mayıs günü, Atatürk Anıtı'nın önünde yapılan tasvir henüz bitmedi.

Lâlelide Çiçek Palasta dünkü hadise

Lâlelide Çiçek Palastı'nda, 16 Mayıs günü, bir hadise yaşandı.

Verem Tehâmül Kursu Dün Açıldı

BU YENİ GAZETE 11 Nispetiye 100 ÇARŞAMA 12. 12. 1967 7 Sayı 2720-288 20 Sayfa her gün 20 kuruş

VAKİT

Yeni Sayı 2720 11 Nispetiye 100 Çarşama 12. 12. 1967 7 Sayı 2720-288 20 Sayfa her gün 20 kuruş

D.P.mühim bir dâvayı halletti: Ezan Arapça okunacak

Kanun Bugün Meclise veriliyor

D. P. Meclis Grubu müzakerelerinin kapalı veya gizli olması üzerinde uzun tartışmalar yapıldı

ANKARA 12 — (TAN) Meclis Dâvâ Komisyonu bugün öğleden sonra Meclis Divanı'nda toplanarak, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarını görüştü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Meclis Divanı'nda yapılan görüşmelerde, Ezan Arapça okunması hakkında kanun tasarılarının görüşülmesi için Meclis Divanı'na gelen tasarılar, Meclis Divanı'nda görüşüldü.

Valiler arasında değişiklik

İçişleri Bakanlığı, 300 kaymakamın emeliye ayırdığı haberini yalanladı

ANKARA 12 — İçişleri Bakanlığı, 300 kaymakamın emeliye ayırıldığı haberini yalanladı. Bakanlık, 300 kaymakamın emeliye ayırıldığı haberini yalanladı.

BULGARLAR Bir vatandaşın öldürüldü

ANKARA 12 — Bulgaristan'da bir vatandaşın öldürüldü. Bulgaristan'da bir vatandaşın öldürüldü.

Muhalefet, ordunu tahrik yollarına sapmış!

BAŞBAKAN DÜN D. P. MECLİS GRUPUNDA C. H. P. Yİ İRTİCAİ TEŞVİKLE İTHAM ETTİ

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

ANKARA 12 — Başbakanlık'ta yapılan görüşmelerde, Muhalefetin ordunu tahrik yollarına sapmış olduğu iddia edildi.

DARLALAI Hele şükür!

BAŞKANlık'ta yapılan görüşmelerde, Darlala ile ilgili olarak şükür edildi. Darlala ile ilgili olarak şükür edildi.

Filistin ara bulucu komisyonunda Yalçın'ın vazifesine son verildi

ANKARA 12 — Filistin ara bulucu komisyonunda Yalçın'ın vazifesine son verildi. Filistin ara bulucu komisyonunda Yalçın'ın vazifesine son verildi.

Ulus'daki yazıları ayrı ayrı neznakle kabül telif görülenmiş

ANKARA 12 — Ulus'daki yazıları ayrı ayrı neznakle kabül telif görülenmiş. Ulus'daki yazıları ayrı ayrı neznakle kabül telif görülenmiş.

Soytekte değişiklik mevzuu olan Esrarlı bir ölüm habîsesi

ANKARA 12 — Soytekte değişiklik mevzuu olan Esrarlı bir ölüm habîsesi. Soytekte değişiklik mevzuu olan Esrarlı bir ölüm habîsesi.

İBİN YAKIN Sabretmek desteklenek

ANKARA 12 — İBİN YAKIN Sabretmek desteklenek. İBİN YAKIN Sabretmek desteklenek.

ŞEHİR MECLİSİ 10ma müddetle 23 Haziran kadar usutli

ANKARA 12 — ŞEHİR MECLİSİ 10ma müddetle 23 Haziran kadar usutli. ŞEHİR MECLİSİ 10ma müddetle 23 Haziran kadar usutli.

EK 22: CUMHURİYET GAZETESİ

TONFUNK **Cumhuriyet** **PHILCO**

17 Ocak 1955

Rusyadan niyetlerini açıklaması istendi

Foster Dulles, Birleşmiş Milletlerde dün mühim bir konuşma yaptı

Amerika Dış Bakanı, dünyada gerginliği azaltmak için her türlü çareleri araştıracağına sözünü verdi

Kore siyasi koridorunu

Genel Kurulun 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında görüşülecek

Celâl Bayar ocak ayında Amerikaya gidiyor

Cumhurbaşkanı 27 Ocak'ta Beyaz Sarayda bulunacak ve üç günlük resmi ziyaretten sonra baş şehirleri geçecek

İngiltere Bankasının kurarı

Bankanın 17 Ocak'ta yaptığı toplantıda alınan kararlar

Yükleme, boşaltma gücünden limanda 40 silep birikti

Limanda bulunan gemilerin yükleri

Mısırda muhakeme edilecek olanlar

Yeni Hükümetin 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında konuşulacak

Görevlik Komisyonu açılıyor

Yeni Hükümetin 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında konuşulacak

Avrupa Telgraf Birliğinde durumlar

Yeni Hükümetin 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında konuşulacak

Zehirlemeye teşebbüs davası

Yeni Hükümetin 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında konuşulacak

İktisadi kalkınmamız için yeni teşebbüslere girişiliyor

Yeni Hükümetin 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında konuşulacak

Ankara hava alanında kazayla

Yeni Hükümetin 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında konuşulacak

Yeni Hükümetin 17 Ocak'ta yapılacak toplantısında konuşulacak

Yatırımların

BUGÜN 10

EK 23: CUMHURİYET GAZETESİ

RESİMLER

İSTİKLAL SAVAŞININ GALİP HOCASI CELÂL BAYAR

Galip Hoca (Celal Bayar) 1919

CELÂL BAYAR, MUSTAFA KEMAL ATATÜRK İLE BİRLİKTE
1930'LU YILLAR

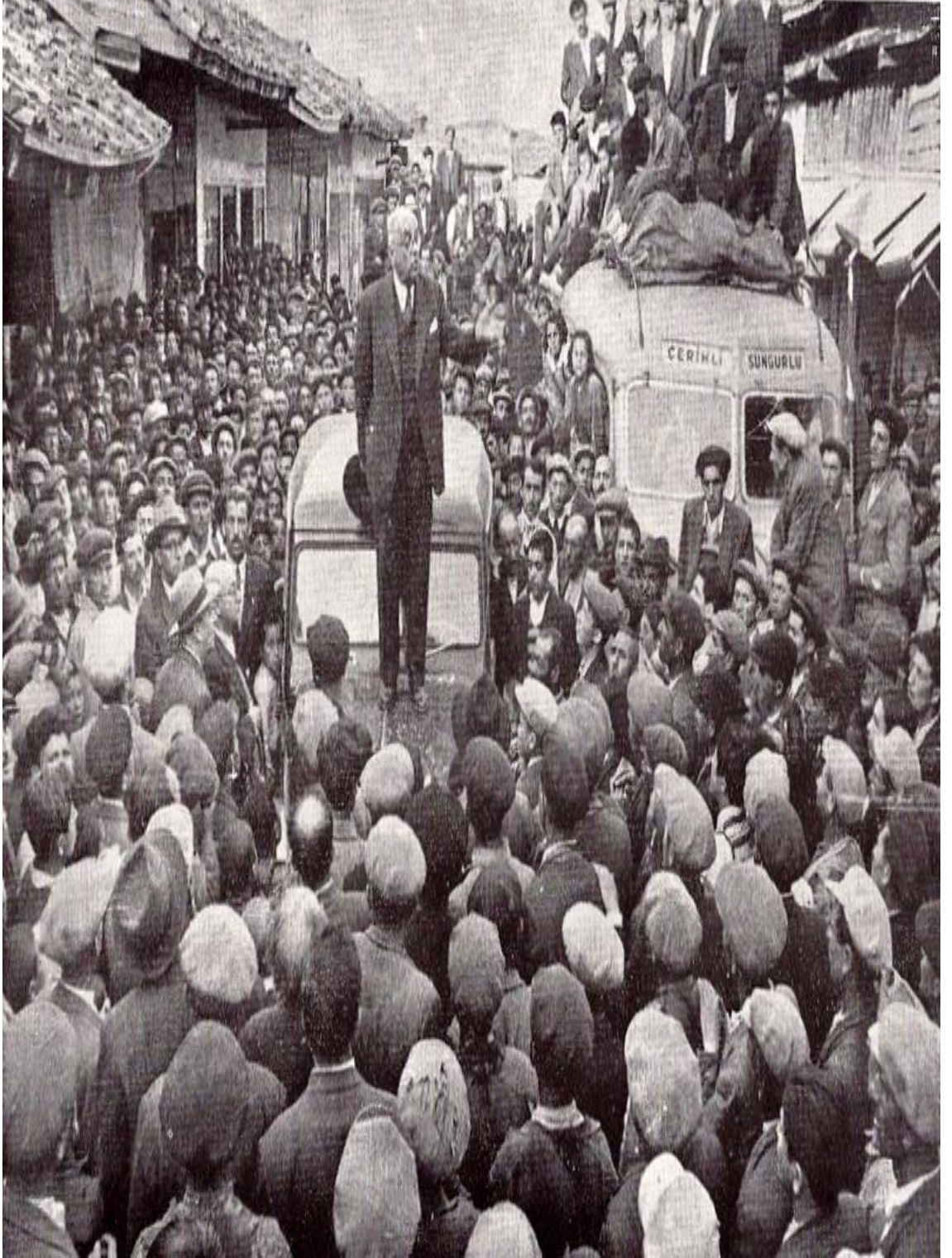
BAŞVEKİL CELÂL BAYAR – 1937 YILI

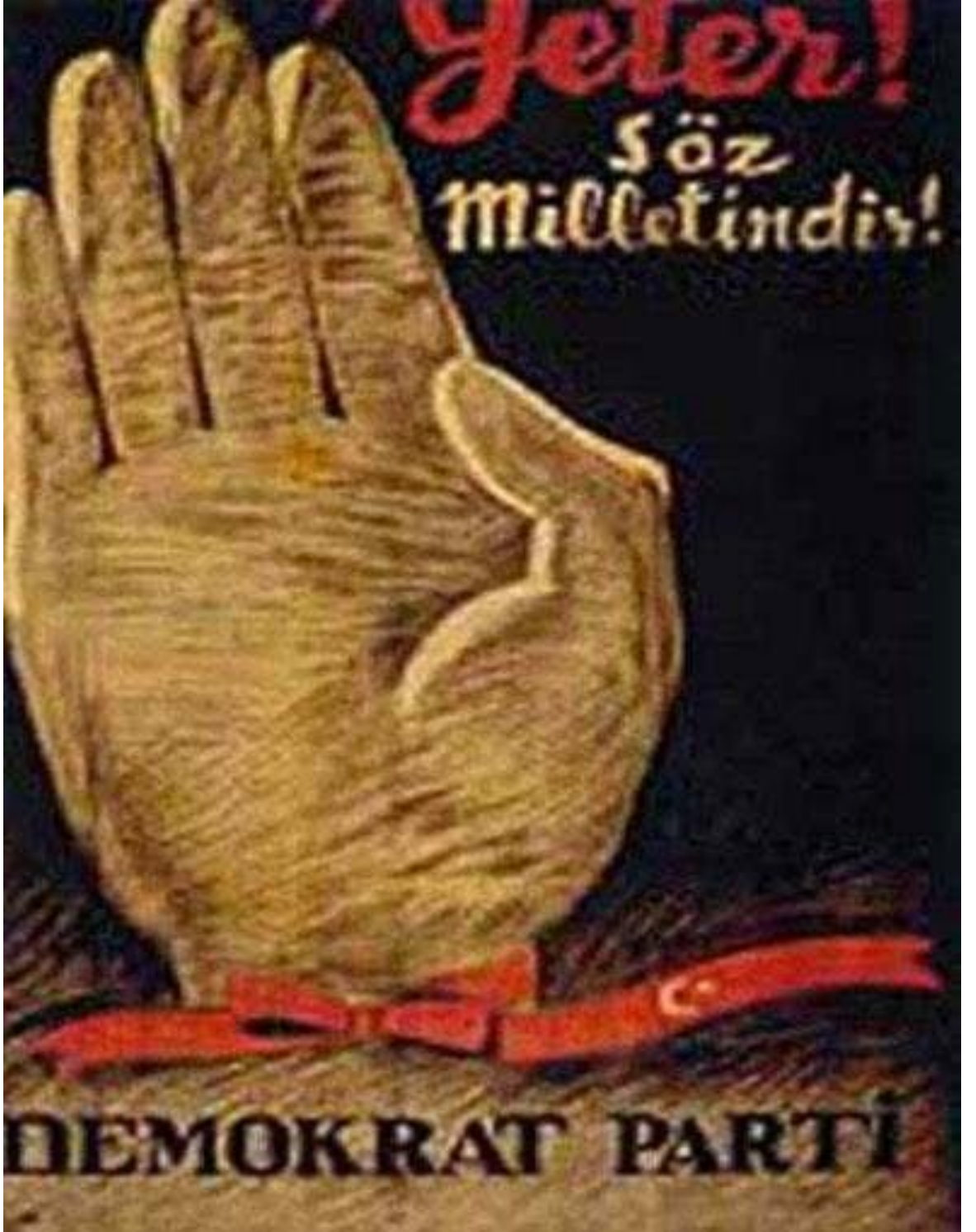
CELÂL BAYAR 1950 YILI SEÇİM MİTİNGLERİNDEN BİRİNDE
HALKA HİTAP EDERKEN

1950 SEÇİM KAMPANYASI – CELÂL BAYAR, BALIKESİR'İN SUNGURLU
İLÇESİ HALKA HİTAP EDERKEN

1950 SEÇİMLERİNDE DP’NİN SLOGANLI AFİŞİ: “YETER SÖZ MİLLETİNDİR”

1950 SEÇİMLERİNDE CELÂL BAYAR OY KULLANIRKEN

TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN ÜÇÜNCÜ CUMHURBAŞKANI CELÂL BAYAR

1953 YILINDA CELÂL BAYAR, AMERİKÂN KONGRESİNDE
KONUŞMA YAPARKEN

1954 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE CELAL BAYAR
BİR TEMEL ATMA TÖRENİNDE KURDELE KESERKEN

1955 YILI 6-7 EYLÜL OLAYLARI – CELÂL BAYAR
İSTİKLAL CADDESİ'NDE HASAR TESPİT GEZİSİNDE

1957 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİNİN
CELÂL BAYAR ÜZERİNDEN DP'YE KARŞI PROPAGANDA AFİŞİ

CELÂL BAYAR 1948 de
Demişti ki :

Eğer yarın DP iktidara geldiği
takdirde vaatlerini yerine getir-
mezse ve siz onu alaşağı etmez-
seniz milli vazifenizi yerine ge-
tirmemiş olursunuz...

Vatandaş!
**MİLLİ VAZİFENİ
YERİNE GETİR.**

CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ

CUMHURBAŞKANI CELÂL BAYAR VE BAŞBAKAN ADNAN MENDERES,
1957 GENEL SEÇİMLERİNDE OY KULLANMAK İÇİN VATANDAŞLARLA
BİRLİKTE

1960 ASKERİ DARBESİ SONRASI YASSIADA MAHKEMELERİNDE
CELÂL BAYAR

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : AHMET NERGİZ
Doğum Yeri ve Tarihi : SÖKE – 05.01.1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Kamu Yönetimi Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD
Bildiği Yabancı Diller : İNGİLİZCE – İyi Derecede
LEHÇE – Başlangıç Seviyesi
Bilimsel Faaliyetleri : GÖÇ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(2015, c.1, s. 2, ss. 58-83)
“Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve
Toplumsal Kabul” adlı makale

İş Deneyimi

Stajlar : -

Projeler : T.C. AYDIN VALİLİĞİ YEREL DÜZEY TAHLİYE
VE YERLEŞTİRME PLANLAMA HİZMET GRUBU
OPERASYON PLANI

Çalıştığı Kurumlar : AYDIN GÖÇ İDARESİ İL MÜDÜRLÜĞÜ
T. HALK BANKASI A.Ş. KUŞADASI ŞUBESİ
(2014-2015)

İletişim

e-posta Adresi : ahmetn1989@hotmail.com / nergizahmet89@gmail.com

Tarih : 19.06.2017